

UNIWERSYTET W BIAŁYMSTOKU
WYDZIAŁ PRAWA

**ZAPIS NA SĄD POLUBOWNY
JAKO PODSTAWA WSPÓŁCZESNEGO
ROZSTRZYGANIA SPORÓW SĄDOWYCH**

Tomasz Kałużny

*rozprawa doktorska przygotowywana
w Katedrze Prawa Cywilnego
Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku
pod kierownictwem naukowym Prof. dr hab. Teresy Mróz*

Białystok 2016

SPIS TREŚCI / strona

Wykaz skrótów / 5

Wprowadzenie / 8

CZEŚĆ I.

Geneza i podstawy prawne (źródła prawa) sądownictwa polubownego / 13

Rozdział 1. Historyczne i ustrojowe uwarunkowania sądownictwa polubownego w regulacjach międzynarodowych / 13

1. Sądownictwo polubowne w czasach dawnych / 13
2. Ewolucja regulacji prawnych międzynarodowego arbitrażu / 16
 - 2.1. Protokół Genewski o klauzulach arbitrażowych i Konwencja Genewska o wykonywaniu zagranicznych wyroków arbitrażowych / 17
 - 2.2. Konwencja Nowojorska o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych / 20
 - 2.3. Konwencja Europejska o międzynarodowym arbitrażu handlowym / 23
 - 2.4. Ustawa Modelowa i Regulamin Arbitrażowy - regulacje Komisji Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego UNCITRAL / 26

Rozdział 2. Kształtowanie regulacji sądownictwa polubownego w prawie polskim / 32

1. Rozwój arbitrażu w regulacjach krajowych / 32
2. Funkcjonowanie sądownictwa polubownego w okresie międzywojennym / 33
3. Sądownictwo polubowne w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej / 39
 - 3.1. Państwowy Arbitraż Gospodarczy / 40
 - 3.2. Sąd polubowny w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego z roku 1964 - regulacje pierwotne / 44

Rozdział 3. Analiza podstaw obowiązujących regulacji sądownictwa polubownego / 56

1. Uniwersalny charakter przepisów Kodeksu postępowania cywilnego / 56
 - 1.1. Zakres regulacji ogólnych / 58
 - 1.2. Zapis na sąd polubowny, skład i właściwość sądu polubownego / 60
 - 1.3. Specyfika postępowania przed sądem polubownym / 67
 - 1.4. Wyrok sądu polubownego i zakończenie postępowania / 71
 - 1.5. Istota postępowań postarbitrażowych / 73
2. Znaczenie regulaminów postępowania przed sądami polubownymi / 81
3. Arbitraż w regulacjach unijnych i judykaturze Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej / 90

CZEŚĆ II.

Istota i charakter prawny zapisu na sąd polubowny / 102

Rozdział 1. Zapis na sąd polubowny jako podstawa rozstrzygnięcia sporów / 102

1. Określenie jurysdykcji sądu arbitrażowego / 102
2. Charakter prawny zapisu na sąd polubowny / 107
 - 2.1. Doktrynalne ujęcie umowy arbitrażowej / 107
 - 2.2. Natura prawna arbitrażu w kategoriach czynności materialnoprawnej i czynności procesowej / 115
 - 2.3. Zapis na sąd polubowny jako umowa o charakterze materialnoprawnym / 120

Rozdział 2. Umowa arbitrażowa wyrazem autonomii woli stron / 126

1. Zdolność arbitrażowa - podmiotowe aspekty dokonania zapisu na sąd polubowny / 126
2. Zdatność arbitrażowa - przedmiotowy zakres dopuszczalności arbitrażu / 132
3. Umowa arbitrażowa / 138
 - 3.1. Kształtowanie treści i forma umowy arbitrażowej / 138
 - 3.2. Skutki wadliwości zawarcia umowy arbitrażowej / 146
 - 3.3. Autonomiczny charakter klauzuli arbitrażowej w odniesieniu do umowy podstawowej / 150
4. Skutki prawne postanowień zapisu na sąd polubowny naruszających zasadę równości stron / 156
5. Prawo właściwe dla umowy o arbitraż / 161

6. Wybrane kwestie szczegółowe z zakresu funkcjonowania zapisu na sąd polubowny / 166
 - 6.1. Zamieszczenie zapisu na sąd polubowny w umowie (statucie) spółki handlowej lub statucie spółdzielni, czy stowarzyszenia / 166
 - 6.2. Zapisu na sąd polubowny obejmujący spory z zakresu prawa pracy / 172

CZĘŚĆ III.

Koncepcja nowoczesnego rozstrzygnięcia sporów / 175

Rozdział 1. Analiza funkcjonowania sądownictwa powszechnego / 175

1. Aktualne zestawienia statystyczne / 175
2. Analiza sytuacji sądowego wymiaru sprawiedliwości / 177
3. Podstawowe problemy rozstrzygnięcia spraw gospodarczych / 188

Rozdział 2. Walory i bariery sądownictwa polubownego / 197

1. Zapis na sąd polubowny jako wyraz zasady wolności i autonomii stron / 197
2. Gwarancje poufności arbitrażu / 199
3. Aspekty organizacyjne polubownego rozstrzygnięcia sporów / 202
4. Oczekiwana redukcja czasu i kosztów postępowań arbitrażowych / 207
5. Determinanty sprawnego funkcjonowania sądownictwa polubownego / 212

Rozdział 3. Współczesne sposoby rozwiązywania i rozstrzygnięcia sporów / 226

1. Konstytucyjne aspekty arbitrażu / 226
2. Arbitraż jako alternatywna metoda rozwiązywania sporów / 232
3. Wzajemne relacje między sądownictwem polubownym i sądownictwem powszechnym / 239

Zakończenie / 250

Bibliografia / 257

Wykaz źródeł prawa / 270

Wykaz orzecznictwa / 274

Wykaz skrótów

1. Źródła prawa

d.KPC - Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 29.11.1930 r. Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U.1930.83.651,

KC - ustawa z dnia 23.04.1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. 2014.121 j.t. ze zm.

KP - ustawa z dnia 26.06.1974 r. Kodeks pracy, Dz. U. 2014.1502 j.t. ze zm.

KPC - ustawa z dnia 17.11.1964 r. Kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. 2014.101 j.t. ze zm.

KSH - ustawa z dnia 15.09.2000 r. Kodeks spółek handlowych, Dz. U. 2013.1030 j.t. ze zm.

PrPrywM - ustawa z dnia 4.02.2011 r. Prawo prywatne międzynarodowe, Dz. U. 2015.1792 j.t.

PUiN - ustawa z dnia 28.02.2003 r. Prawo upadłościowe i naprawcze, Dz. U. 2015.233 j.t. ze zm.

ZPO - Zivilprozessordnung

2. Organy orzekające

ETS - Europejski Trybunał Sprawiedliwości

NSA - Naczelny Sąd Administracyjny

SA - Sąd Apelacyjny

SN - Sąd Najwyższy

SO - Sąd Okręgowy

SR - Sąd Rejonowy

TK - Trybunał Konstytucyjny

TSUE - Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej

WSA - Wojewódzki Sąd Administracyjny

3. Czasopisma

ADR - Arbitraż i Mediacja

KPP - Kortowski Przegląd Prawniczy

MoP - Monitor Prawniczy

NP - Nowe Prawo

OSA - Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego

OSN - Orzecznictwo Sądu Najwyższego
OSNC - Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna
OSNP - Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Pracy
OSP - Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPiKA - Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK-A - Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
P i P - Państwo i Prawo
PPC - Polski Proces Cywilny
PPH - Przegląd Prawa Handlowego
PS - Przegląd Sądowy
PUG - Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
RPEiS - Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
Zb. O. - Zbiór Orzecznictwa
ZNUJ - Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego

4. Inne skróty

ADR - Alternatywne metody rozwiązywania sporów (ang. *Alternative Dispute Resolution*)
art. - artykuł
CEPEJ - Europejska Komisja na rzecz Efektywności Wymiaru Sprawiedliwości (fr. *Commission europeenne pour l'efficacite de la justice*)
Dz. U. - Dziennik Ustaw
Dz. Urz. UE - Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej
GUS - Główny Urząd Statystyczny
n. - następne
Nb. - numer boczny
nr - numer
ok. - około
ONZ - Organizacja Narodów Zjednoczonych
pkt - punkt
Por. - porównaj
poz. - pozycja
PRL - Polska Rzeczpospolita Ludowa
r. rok

red. - pod redakcją

RP - Rzeczpospolita Polska

RWPG - Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej

s. - strona

t. - teza

UMCS - Uniwersytet Marii Curie - Skłodowskiej w Lublinie

Un doc. - United nations document

UNCITRAL - Komisja Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego
Prawa Handlowego (ang. *United Nations Commission on International Trade
Law*)

ust. - ustęp

w. n. e. - wiek naszej ery

w. p. n. e. - wiek przed naszą erą

z. - zeszyt

zob. - zobacz

Wprowadzenie

Arbitraż rozumiany, jako sposób rozwiązywania konfliktów zwaśnionych stron, wykorzystywany był od wieków w ramach poszukiwania rozwiązań umożliwiających polubowne rozstrzygnięcie sporu. W procesie kształtowania się prawa, niezależnie od określania zasad i precyzowania reguł prawnych powszechnie akceptowano proponowane rozwiązania pozwalające na podjęcie uzgodnień i wypracowanie porozumienia mającego na celu polubowne rozstrzygnięcie sporu. Dobrodziejstwo polubownego rozstrzygnięcia konfliktów zawsze postrzegane było jako rozwiązanie uczciwe, szlachetne i zdecydowanie lepsze od sądowego wyrokowania w sporach. Powierzanie rozstrzygnięcia sporów za zgodą stron osobie trzeciej (nazywanej arbitrem) wymagało uprzedniego zawarcia porozumienia (umownego uzgodnienia) obejmującego wybór arbitrów i ustalenie zamiaru polubownego zakończenia sporu. Koncepcja powierzania arbitrom rozwiązywania konfliktów zwaśnionych stron potrzebowała z czasem dodatkowych gwarancji. Stronie pokrzywdzonej zależało na wykonaniu orzeczenia rozstrzygającego spór, a stronie przeciwnej na zachowaniu bezpieczeństwa przed pomocą własną pokrzywdzonego również po rozstrzygnięciu sporu. W ten sposób pojawił się punkt styczny między sądownictwem polubownym a władzą państwową, która mogła zapewnić oczekiwane przez strony wykonanie orzeczenia sądu polubownego. W gestii szeroko rozumianej władzy państwowej pozostawały przy tym postępowania, w których zagrożony był interes publiczny, natomiast sprawy prywatne jako pozostające poza zainteresowaniem władzy, mogły się toczyć w ramach sądownictwa polubownego, określanego również arbitrażem. Bez wnikliwej historycznej analizy można zatem zdecydowanie stwierdzić, że skoro arbitraż był z powodzeniem wykorzystywany od najdawniejszych czasów, to powinien być percypowany jako instytucja starsza niż państwo i sądownictwo państwowe¹.

Rozstrzygnięcie sporów w ramach sądownictwa polubownego wymaga uprzedniego zawarcia między stronami umowy arbitrażowej, będącej wyrazem autonomii woli stron wyłączających jurysdykcję sądu państwowego w zakresie prowadzenia postępowania arbitrażowego w odniesieniu do wskazanego w umowie przedmiotu sporu. Umowa arbitrażowa określana mianem zapisu na sąd polubowny stanowi zatem odzwierciedlenie zamiaru stron poddania sporu istniejącego lub przyszłego wynikającego z danego stosunku prawnego pod rozstrzygnięcie sądu

¹ A. W. *Wiśniewski*, Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce, Warszawa 2011, s. 32.

polubownego. Zarówno w piśmiennictwie, jak też w utrwalonych poglądach judykatury trafnie przyjmuje się, że zawarcie umowy arbitrażowej określającej poddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego ma fundamentalne znaczenie dla postępowania arbitrażowego i stąd zapis na sąd polubowny uznaje się za centralną instytucję sądownictwa polubownego².

Wybór tematu pracy wynika z potrzeby i konieczności wyeksponowania problematyki prawnej zapisu na sąd polubowny jako podstawy sądownictwa polubownego w optyce wielopłaszczyznowej. Materia prawna dotycząca istoty i charakteru prawnego umowy arbitrażowej wymaga odniesienia do ewolucji regulacji prawnych w sferze sądownictwa polubownego, analizy obowiązujących przepisów stanowiących podstawy prawne funkcjonowania arbitrażu oraz wskazania możliwości, potrzeb i oczekiwań związanych z założeniem realizacji koncepcji nowoczesnego rozstrzygania sporów sądowych. Wybór tematyki dysertacji jest więc ściśle powiązany zarówno z celem pracy, jak też badaniami prowadzonymi w ramach jej przygotowywania.

Główna teza rozprawy doktorskiej sformułowana została już w tytule pracy "Zapis na sąd polubowny jako podstawa współczesnego rozwiązywania sporów sądowych" i wskazuje na fundamentalny charakter umowy arbitrażowej, określanej w obowiązujących regulacjach zapisem na sąd polubowny, w odniesieniu do koncepcji nowoczesnego rozwiązywania i rozstrzygania sporów. Jako uzupełnienia tezy głównej można potraktować wynikające z przeprowadzonych badań stwierdzenia o zależności obowiązujących regulacji prawnych od uwarunkowań ustrojowych i gospodarczych, kształtowanych adekwatnie do potrzeb i możliwości stosowania arbitrażu w ramach koncepcji polubownego rozwiązywania konfliktów. W tym kontekście istotne jest również wyeksponowanie ważności zawarcia umowy arbitrażowej poddającej spór pod rozstrzygnięcie sądu polubownego przez pryzmat istoty i charakteru prawnego zapisu na sąd polubowny w odniesieniu do realizacji rozstrzygania sporów w ramach sądownictwa polubownego. Umowa arbitrażowa stanowi bowiem podstawę jurysdykcji

² R. Morek, *Mediacja i arbitraż. Art. 183¹ - 183¹⁵, 1154 - 1217 KPC. Komentarz*, Warszawa 2006, s. 127; L. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo polubowne (arbitraż)*, Warszawa 2007, s. 76; Marszałkowska-Krześ, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, wydanie 13, System Informacji Prawnej Legalis 2015, komentarz do art. 1161 t. 2; J. Skoczylas, *Charakter prawny zapisu na sąd polubowny a autonomia regulacji prawnej arbitrażu (po nowelizacji z 2005 roku)*, w: *Księga pamiątkowa 60 - lecia Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej w Warszawie*, J. Okolski, A. Calus, M. Pazdan, S. Sołtysiński, E. Wardyński, S. Włodyka (red.), Warszawa 2010, s. 136.

sądu polubownego, określoną zgodnym oświadczeniem woli stron, przesądzającym o kompetencji sądu arbitrażowego (polubownego) w zakresie rozstrzygnięcia danego sporu, zgodnie z ustalonymi w postępowaniu arbitrażowym zasadami i regułami procedowania oraz w zgodności z obowiązującymi przepisami prawa. Zapis na sąd polubowny jako instytucja prawna mająca podstawowe znaczenie dla prowadzenia postępowania arbitrażowego i polubownego rozstrzygania sporów sądowych, stanowi wyraz umownych uzgodnień o charakterze materialnoprawnym, będących odzwierciedleniem pełnej realizacji zasady wolności i autonomii woli stron zawierających umowę arbitrażową. Stwierdzenie o istotności zapisu na sąd polubowny w ramach realizacji zgodnego zamiaru stron w zakresie rozstrzygnięcia sporu, pozostaje zatem w ścisłym związku z realizacją zasady swobody umów i autonomicznego prawa stron do wyłączenia umową arbitrażową jurysdykcji sądu państwowego celem poddania sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego. Uzasadnieniem i zarazem dopełnieniem tezy głównej są rozważania dotyczące koncepcji nowoczesnego rozstrzygania sporów w ramach sądownictwa polubownego z wyeksponowaniem sądownictwa polubownego jako alternatywy, ale też istotnego uzupełnienia sądownictwa państwowego.

Analiza funkcjonowania sądownictwa powszechnego z odniesieniem do weryfikacji aktualnych zestawień statystycznych stanowi kompleksowe odzwierciedlenie sytuacji sądowego wymiaru sprawiedliwości. Istotnym zatem względem sytuacji sądownictwa państwowego okazuje się wyeksponowaniem walorów i zalet arbitrażu ze szczególnym uwzględnieniem aspektów organizacyjnych oraz przedstawieniem determinantów sprawnego prowadzenia postępowania arbitrażowego i rozstrzygania sporów w ramach sądownictwa polubownego. W ramach przedstawianej koncepcji nowoczesnego rozstrzygania sporów należy również podkreślić funkcjonowanie sądownictwa polubownego w zgodności z podstawowymi zasadami konstytucyjnymi. Konstytucyjne gwarancje praw i wolności pozwalają bowiem na pełną realizację swobody wyłączenia jurysdykcji sądownictwa państwowego przez dokonanie wyboru rozstrzygania sporu w ramach sądownictwa prywatnego, przy uwzględnieniu w szczególności walorów sądownictwa arbitrażowego i polubownego charakteru rozstrzygania sporów w ramach arbitrażu.

Stosowanie alternatywnych metod rozwiązywania i rozstrzygania sporów determinowane jest między innymi wzajemnymi relacjami sądownictwa polubownego i sądownictwa państwowego. Wprowadzie relacje te kształtowane są przez pryzmat wyłączenia zapisem na sąd polubowny procedowania i rozstrzygania sporu poza

sądowy wymiar sprawiedliwości, jednak funkcjonowanie sądownictwa polubownego poza sądownictwem powszechnym należy oceniać w kategoriach istotnego uzupełnienia państwowego wymiaru sprawiedliwości³ przez zapewnienie ochrony prawnej i rozwiązywania konfliktów w ramach koncepcji nowoczesnego rozstrzygania sporów.

Główne tezy dysertacji odnoszą się zatem do odzwierciedlonego w zapisie na sąd polubowny zgodnego zamiaru stron umowy arbitrażowej rozstrzygnięcia konfliktu w ramach sądownictwa polubownego. Zapis na sąd polubowny przedstawiony został w rozprawie doktorskiej jako wyraz autonomii i swobody woli stron umowy arbitrażowej, stanowiącej podstawę współczesnego rozstrzygania sporów.

Podstawową metodą badawczą wykorzystywaną w rozprawie jest formalno-dogmatyczna analiza tekstów regulacji prawnych dotyczących głównego nurtu badawczego, jednak z wyraźnym uwzględnieniem aspektów funkcjonalnych. Rozważania dogmatyczne prowadzone są z wykorzystaniem dorobku piśmiennictwa (polskiego i zagranicznego) oraz stanowiska judykatury krajowej i orzecznictwa unijnego. W niezbędnym zakresie zastosowana została również metoda prawno-porównawcza, zwłaszcza wówczas, gdy chodzi o generalia dotyczące funkcjonowania arbitrażu. Przy analizie aksjologii działania arbitrażu i zapisu na sąd polubowny konieczne było posiłkowanie się również dorobkiem innych nauk (w szczególności historii, statystyki). Badania własne odzwierciedlające sytuację sądowego wymiaru sprawiedliwości w kontekście wykazania na tym tle zalet i możliwości wykorzystywania arbitrażu, zostały również oparte na analizach danych statystycznych i wieloletnich obserwacjach własnych funkcjonowania sądownictwa, w odbiorze sędziego praktyka.

Kompozycja dysertacji dostosowana jest zarówno do głównej tezy rozprawy, jak też tez uzupełniających. Praca składa się z trzech zasadniczych części obejmujących przedstawienie genezy i podstaw prawnych (źródeł prawa) sądownictwa polubownego, analizy charakteru prawnego zapisu na sąd polubowny oraz wyeksponowanie koncepcji nowoczesnego rozstrzygania sporów sądowych.

W pierwszej części przedstawione zostały historyczne i ustrojowe uwarunkowania sądownictwa polubownego w regulacjach międzynarodowych, w tym z odniesieniem do sądownictwa polubownego w czasach dawnych i ewolucji regulacji

³ *J. Okolski*, Arbitrażu nie wolno sformalizować, wywiad w Pulsie Biznesu z dnia 3.02.2005 r.

prawnych międzynarodowego arbitrażu. Proces kształtowania regulacji sądownictwa polubownego w prawie polskim uzupełniony został przeglądem podstaw obowiązujących przepisów Kodeksu postępowania cywilnego, stanowiących podstawę do dalszych rozważań teoretycznych i funkcjonalnych.

Druga część pracy obejmuje charakterystykę zapisu na sąd polubowny jako podstawy rozstrzygnięcia sporów z wyeksponowaniem zapisu jako umowy o charakterze materialnoprawnym. W ramach rozpatrywania istoty i charakteru prawnego zapisu na sąd polubowny szczegółowej analizie poddano umowę arbitrażową z odniesieniem do zdolności arbitrażowej, zdadności arbitrażowej, treści, formy i skutków wadliwości umowy, nadto również autonomicznego charakteru klauzuli arbitrażowej. Również w tej części przedstawione zostały skutki prawne postanowień zapisu na sąd polubowny naruszających zasadę równości stron, prawa właściwego dla umowy o arbitraż oraz wybrane kwestie szczegółowe z zakresu funkcjonowania zapisu na sąd polubowny.

W części trzeciej przedstawiona została analiza funkcjonowania sądownictwa powszechnego oraz w odniesieniu do sytuacji sądowego wymiaru sprawiedliwości walory i bariery sądownictwa polubownego, ze szczególnym wyeksponowaniem determinantów sprawnego funkcjonowania arbitrażu. W ramach koncepcji nowoczesnego rozstrzygnięcia sporów omówione zostały konstytucyjne uwarunkowania działania arbitrażu, alternatywne metody rozwiązywania sporów oraz wzajemne relacje między sądownictwem polubownym i sądownictwem powszechnym.

W podsumowaniu całości rozważań z odniesieniem do tez zawartych w rozprawie doktorskiej ujęte zostały wnioski w zakresie możliwości i potrzeb rozstrzygnięcia sporów w ramach sądownictwa polubownego w aspekcie uwarunkowań wynikających z aktywności społeczeństwa obywatelskiego, z wyeksponowaniem zapisu na sąd polubowny jako podstawy współczesnego rozstrzygnięcia sporów sądowych.

Rozprawa uwzględnia regulacje prawne obowiązujących na dzień 31 grudnia 2015 r.

CZEŚĆ I. Geneza i podstawy prawne (źródła prawa) sądownictwa polubownego

Rozdział 1. Historyczne i ustrojowe uwarunkowania sądownictwa polubownego w regulacjach międzynarodowych

1. Sądownictwo polubowne w czasach dawnych

Od najdawniejszych czasów zarówno w starożytnej Grecji, Rzymie i Egipcie, jak też w państwach kultury mezopotamsko - babilońskiej polubowne rozstrzygnięcie sporów postrzegano jako naturalne następstwo poszukiwania przez człowieka optymalnego sposobu rozwiązywania konfliktów⁴. Powierzenie rozstrzygnięcia trudnych spraw wybranej przez strony osobie trzeciej wymagało nie tylko poczynienia uprzednich uzgodnień względem osoby arbitra czy określenia sposobu rozwiązania sporu, ale wiązało się również z następczą koniecznością akceptacji i przestrzegania ostatecznego rozstrzygnięcia danego sporu. Konsekwencją zamiaru stron w zakresie polubownego rozwiązania konfliktu stała się zatem realizacja czynności polubownego rozstrzygnięcia konfliktów wykonywana faktycznie z wyłączeniem oraz niejako obok sądowego rozstrzygnięcia sporów. Poszukiwanie alternatywnego sposobu rozstrzygnięcia sporów wykorzystywano zarówno w poważnych konfliktach między państwami-miastami dawnej Grecji, jak też w sprawach drobnych obywateli starożytnego Rzymu⁵. Podkreślić przy tym należy, że polubownego rozstrzygnięcia konfliktów było powszechnie akceptowane, a sądownictwo polubowne nie tylko uzupełniało sądowe wymierzanie sprawiedliwości, ale również często uprzedzało i eliminowało prowadzenie kosztownych procesów sądowych.

Pierwotnie najczęściej stosowaną formą ochrony prawnej była "pomoc własna" strony pokrzywdzonej, która to pomoc często przybierała formę zemsty lub odwetu i faktycznie rzadko prowadziła do uzyskania przez pokrzywdzonego, tego co mu się należało. Zaczęto więc poszukiwać rozwiązań, które z jednej strony pozwalały stronie pokrzywdzonej uzyskać, to co się jej należy, natomiast drugiej stronie wywiązać się ze swego zobowiązania. W ten sposób obie strony zaczęły być zainteresowane

⁴ T. Drozdowski, Polubowne rozwiązywanie sporów u schyłku starożytności oraz pierwszych wiekach średniowiecza, w: Arbitraż. Między teorią a praktyką, J. Olszewski i B. Fuchs (red.), Rzeszów 2014, s. 28-36.

⁵ R. Wojciechowski, Arbitraż w doktrynie prawnej średniowiecza, Wrocław 2010, s. 30-32, w tym w zakresie wskazania istotności znaczenia polubownego rozstrzygnięcia sporów znajdującej potwierdzenie w kompilacji prawa rzymskiego dokonanej za czasów cesarza Justyniana I Wielkiego obejmującej Kodeks Justyniana (*Codex Iustinianus*), *Institutiones Iustiniani (Institutiones sive Elementa)* oraz *Digesta Iustiniani (Digesta seu Pandectae)*, czyli zbiór 50 ksiąg zawierających fragmenty z pism prawników rzymskich z okresu od I w.p.n.e. do III w.n.e.

wpracowaniem porozumienia, mającego na celu polubowne rozstrzygnięcie sporu. Optymalnym sposobem okazało się powierzenie rozwiązania konfliktu wskazanej przez strony osobie trzeciej, która po przeanalizowaniu sprawy dokonywała rozstrzygnięcia sporu. Podkreślić przy tym należy, że rozstrzygnięcie uzgodnionego przez strony arbitra, podlegało pełnej akceptacji i dobrowolnemu wykonaniu w odniesieniu do uprzedniego zamiaru stron w zakresie polubownego rozstrzygnięcia sporu.

Na przestrzeni wieków arbitraż pozostał instytucją prywatnego rozstrzygnięcia sporów i od najdawniejszych czasów funkcjonował i dalej jest wykorzystywany szczególnie w obszarach szeroko rozumianych transakcji handlowych. W średniowiecznej Europie wykształciło się autonomiczne prawo kupieckie (*lex mercatoria*), stanowiące zbiór norm prawa zwyczajowego, stosowanego w wielkich ośrodkach handlowych odwiedzanych przez kupców z całego świata⁶. Właśnie normy prawa zwyczajowego, kształtowanego również przez sądownictwo kupieckie wykorzystywane były we wzajemnych relacjach i stosunkach handlowych. Wprawdzie normy te miały charakter regionalny, ale przez wzajemne oddziaływanie i ujednocianie, zaczęły stanowić pierwsze zbiory prawa kupieckiego. Dalszy rozwój autonomicznego prawa kupieckiego zahamowany został jednak przez kodyfikacje prawa handlowego poszczególnych krajów. Praktycznie już w XVIII wieku przygotowano pierwsze kodyfikacje, a ich rozkwit nastąpił w kolejnych stuleciach, kiedy powstawały francuski *Code de commerce* z roku 1807, niemiecki *Handelsgesetzbuch* z roku 1897, czy też polski Kodeks handlowy z roku 1934.

W XVIII i XIX wieku arbitraż wykorzystywany był w ramach rozstrzygnięcia konfliktów w różnych krajach, w tym przy uwzględnieniu położenia geograficznego w związku z realizacją transakcji handlowych i aktywnością kupiecką. Dopiero w drugiej połowie XIX wieku pojawiła się potrzeba korzystania z instytucji arbitrażu i skutecznego rozstrzygnięcia sporów wynikających ze stosunków prawnych na płaszczyźnie handlu międzynarodowego i w ten sposób pojawiło się pojęcie międzynarodowego arbitrażu handlowego. W tym okresie, a szczególnie na początku XX wieku, w odniesieniu do nowoczesnych regulacji prawnych, traktowano jednak arbitraż dość ostrożnie, wprawdzie przy akceptacji wielowiekowej tradycji, ale również konieczności sprawowania kontroli przez właściwe sądownictwo państwowe⁷. Istotnym problemem w tamtym okresie stała się negatywna weryfikacja skuteczności umów o

⁶ W. Popiołek, Międzynarodowe prawo handlowe, System Prawa Handlowego t. 9, Warszawa 2013, s. 6.

⁷ A. W. Wiśniewski, Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce, Warszawa 2011, s. 34.

arbitraż zagraniczny, w szczególności w odniesieniu do wyłączenia możliwości stwierdzenia wykonalności wyroku zagranicznego sądu polubownego, przy braku właściwej umowy międzynarodowej⁸. W związku z powyższym w tym właśnie okresie na forum międzynarodowym podjęto pierwsze prace na rzecz uregulowania podstaw sądownictwa arbitrażowego w handlu międzynarodowym, adekwatnie do potrzeb i wymagań obrotu międzynarodowego.

Historyczny rozwój arbitrażu korespondował z ewolucją teorii dotyczących charakteru prawnego instytucji arbitrażu, przy uwzględnieniu konieczności eliminacji nieuzasadnionych ograniczeń funkcjonowania tej instytucji i stopniowego wzrostu znaczenia wykorzystywania arbitrażu w relacjach handlowych.

W wieku XVIII i XIX, a nawet jeszcze na początku XX wieku dominowała teoria materialnoprawna osadzająca arbitraż w sferze kontraktu stron zawierających umowę arbitrażową z odniesieniem do realizacji swobody umów przysługującej stronom w obszarze prawa materialnego. W ramach tej teorii weryfikacji podlegały obowiązki stron umowy, w tym w zakresie wzajemnych zarzutów dotyczących wykonywania zobowiązań oraz w odniesieniu do mocy prawnej wyroku sądu polubownego wywodzonej z mocy postanowień umowy stron. Woli stron umowy przypisywano istotne znaczenie przez podkreślenie umownego wyłączenia korzystania z sądownictwa państwowego i odpowiednio umownej akceptacji rozstrzygnięć sądownictwa polubownego. W przypadku jednak braku akceptacji jednej ze stron rozstrzygnięcia sądu polubownego, sprawa na zasadach ogólnych podlegała rozpoznaniu w ramach sądownictwa państwowego.

W okresie międzywojennym pojawiła się w doktrynie teoria jurysdykcyjna oceniająca charakter prawny arbitrażu przez pryzmat skutków zawartej między stronami umowy o arbitraż. Teoria ta praktycznie w drugiej połowie XX wieku dominowała pozostawiając w cieniu obszar teorii materialnoprawnej, traktując instytucję arbitrażu zasadniczo, jako wyłączenie sądownictwa państwowego wolą stron zawierających umowę o arbitraż. Istotne przy tym okazało się wsparcie i kontrola sądownictwa państwowego, odpowiednio w toku prowadzenia postępowania arbitrażowego, jak też wyrokowania obejmującego nadanie mocy prawnej wyrokowi sądu polubownego. Wydanie wyroku sądu arbitrażowego rozumiano, jako rozstrzygnięcie sporu z

⁸ Z. Fenichel, Znaczenie klauzul arbitrażowych genewskich, *Palestra* 1932, nr 3-10, s. 134-135.

upoważnienia władzy państwowej danego kraju z obowiązkiem stosowania właściwego prawa.

Rozwój handlu międzynarodowego miał jednak wpływ na ewolucję poglądów dotyczących arbitrażu i w ten sposób wypracowano teorię mieszaną, w której do określenia istoty arbitrażu wykorzystywano zarówno elementy procesowe, jak też materialnoprawne. W ramach tej teorii eksponowano wzajemne relacje wskazanych elementów procesowych i materialnoprawnych umowy o arbitraż, wyjaśniających wszelkie skutki umownego wyłączenia kompetencji sądu państwowego do rozstrzygnięcia określonego sporu.

Pojawiające się regulacje prawne międzynarodowego arbitrażu zaczęły eksponować skuteczność umowy o arbitraż bez powiązywania postępowania arbitrażowego z systemem prawnym danego państwa. Od tego czasu podjęto próbę ograniczania ingerencji sądów państwowych w funkcjonowanie arbitrażu oraz wymagania prowadzenia postępowania arbitrażowego i wyrokowania na podstawie prawa danego państwa, z wyłączeniem w ramach arbitrażu międzynarodowego kontroli wyroku sądu polubownego w kraju jego wydania.

Rozwój relacji międzynarodowych miał więc decydujące znaczenie dla ewolucji stosunku krajowych systemów prawnych do instytucji arbitrażu. Praktyczne aspekty obrotu międzynarodowego, uwzględniające autonomię podmiotów prawa zawierających umowy w ramach arbitrażu międzynarodowego, pozwoliły na wykształcenie się autonomicznej teorii arbitrażu. Zgodnie z tą teorią eksponowano autonomiczność prawa kupieckiego, rozumianą jako potrzebę wyodrębnienia w handlu międzynarodowym prawa środowiska gospodarczego, odpowiednio autonomicznego względem prawa stanowionego przez poszczególne państwa (*novae legis mercatoriae*). Wpływy tej koncepcji okazały się szczególnie istotne w ramach realizacji inicjatyw legislacyjnych w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku. Wtedy właśnie podjęta została aktywność prawodawcza międzynarodowych instytucji i organizacji w ramach tworzenia regulacji mających na celu prywatne rozstrzyganie sporów w handlu międzynarodowym.

2. Ewolucja regulacji prawnych międzynarodowego arbitrażu

2.1. Protokół Genewski o klauzulach arbitrażowych⁹ i Konwencja Genewska o wykonywaniu zagranicznych wyroków arbitrażowych¹⁰

Pierwszą inicjatywą odnoszącą się do zawierania umów o arbitraż w ramach międzynarodowych transakcji handlowych był Protokół o klauzulach arbitrażowych podpisany w Genewie w dniu 24.09.1923 r. Ta wielostronna konwencja arbitrażowa miała istotne znaczenie, bowiem sygnalizowała potrzebę traktowania arbitrażu, jako odrębnego od sądownictwa państwowego zjawiska prawnego¹¹. Wyrazem akceptacji tej odrębności stała się propozycja usunięcia przeszkody w rozwoju międzynarodowego arbitrażu handlowego wynikającej z braku regulacji prawnej odnoszącej się do uznawania ważności zapisu na sąd polubowny. Właśnie w postanowieniach Protokołu Genewskiego precyzyjnie sformułowano zobowiązanie państw do uznawania ważności umów arbitrażowych zawieranych przez podmioty podlegające jurysdykcji różnych państw. W treści art. 1 Protokołu przewidziane zostało zobowiązanie państw sygnatariuszy konwencji do uznawania prawomocności kompromisu, a także klauzuli kompromisowej, a więc umowy o arbitraż w odniesieniu do powstałego między stronami sporu lub sporów mogących powstać dopiero w przyszłości. Przedmiotowe zobowiązanie dotyczyło przy tym umów zawieranych przez kontrahentów z różnych państw, a więc umów międzynarodowych przewidujących poddanie sporu pod arbitraż, z zaznaczeniem możliwości prowadzenia postępowania arbitrażowego w innym kraju niż ten, któremu prawodawstwu podlega każda z umawiających się stron. Uwzględnienie skutków umowy o arbitraż w innym kraju względem zawarcia umowy o arbitraż określiło więc nowe podejście do akceptacji arbitrażu funkcjonującego w międzynarodowych stosunkach handlowych. Wskazany w Protokole obowiązek uznawania prawomocności umów rozciągał się na każdą umowę, której przedmiot dotyczył kwestii handlowych. W Protokole nie sprecyzowano jednak charakteru handlowego oraz zdatności arbitrażowej sporów poddawanych pod rozstrzygnięcie arbitrażu. Pominięcie zatem uregulowania definicji stosunków handlowych wymagało dokonywania oceny zdatności arbitrażowej sporów przez pryzmat prawa danego państwa, któremu podlegał podmiot zawierający umowę. Należy przy tym zaznaczyć, że Polska przystąpiła do Protokołu z zastrzeżeniem ograniczenia zaciągniętych w nim

⁹ Por. przepisu Protokołu o klauzulach arbitrażowych, podpisanego w Genewie w dniu 24.09.1923 r., Dz.U.1931.84.648.

¹⁰ Por. przepisy Konwencji o wykonywaniu zagranicznych wyroków arbitrażowych, podpisanej w Genewie w dniu 26.09.1927 r., akt niepublikowany, bowiem Polska do konwencji nie przystąpiła.

¹¹ A. W. Wiśniewski, Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce, Warszawa 2011, s. 91.

zobowiązań uznawania ważności kompromisu i klauzuli arbitrażowej, do takich kontraktów, które według prawa polskiego uznane są za handlowe. Możliwość wprowadzenia zastrzeżenia wynikała wprost z postanowień Protokołu przewidujących, że każde państwo zachowuje swobodę ograniczania powyższego zobowiązania do kontraktów uznanych za handlowe przez własne prawodawstwo. Określenie swobody ograniczenia zobowiązania uznawania ważności kompromisu i klauzuli arbitrażowej do kontraktów handlowych przewidywało więc faktyczne objęcie postanowieniami Protokołu wszystkich sporów wynikających ze stosunków handlowych. Zatem istotność postanowień Protokołu sprowadzała się do eliminowania ewentualnych krajowych ograniczeń zdadności arbitrażowej sporów wynikających na tle stosunków, w danym kraju uważanych za handlowe¹². Zasadniczo wykluczono więc w obszarze międzynarodowych stosunków handlowych możliwość ograniczania w systemach prawnych państw swobody stron w poddawaniu określonego sporu ze stosunków handlowych pod rozstrzygnięcie arbitrażu, co miało decydujące znaczenie dla wyodrębnienia i rozwoju międzynarodowego arbitrażu handlowego.

Należy przy tym podkreślić, że Protokół Genewski o klauzulach arbitrażowych usunął istotną przeszkodę w rozwoju arbitrażu sprowadzającą się do braku w systemach prawnych państw odniesienia do uznawania ważności umowy o arbitraż zawartej w innym państwie. Postawienia Protokołu precyzyjnie zobowiązały państwa sygnatariuszy do uznawania poddania sporu pod rozstrzygnięcie arbitrażu przez organy podlegające jurysdykcji różnych państw oraz przewidywały akceptację woli stron w zakresie ustalenia procedury arbitrażowej i ukonstytuowania się Trybunału. Mimo jednak uznawania umów o arbitraż i akceptacji ustaleń obejmujących sposób prowadzenia postępowania arbitrażowego postanowienia Protokołu przewidywały zobowiązanie państw do zabezpieczenia wykonania przez swoje władze, odpowiednio do przepisów swojego prawodawstwa, wyroków arbitrażowych zapadłych wyłącznie na terytorium danego państwa, co skutkowało koniecznością podjęcia prac nad regulacją przewidującą możliwość uznawania orzeczeń arbitrażowych wydanych w innym państwie.

Istotnym uzupełnieniem Protokołu o klauzulach arbitrażowych o regulacje określające zasady uznawania i wykonywania wyroków arbitrażowych zapadłych w innych państwach stały się postanowienia Konwencji Genewskiej o wykonywaniu zagranicznych wyroków arbitrażowych podpisanej w Genewie w dniu 26.09.1927 r.

¹² *Ibidem*, s. 92.

Konwencja pozostawała w ścisłym związku z Protokołem o klauzulach arbitrażowych, bowiem dotyczyła orzeczeń arbitrażowych wydanych po wejściu w życie Protokołu, w odniesieniu do rozstrzygnięcia sporu określonego w umowie o arbitraż określonej w Protokole. Nadto postanowienia Konwencji wyraźnie wskazywały na możliwość przystąpienia do Konwencji jedynie tych państw, które przystąpiły do Protokołu, ze wskazaniem, że wypowiedzenie Protokołu skutkuje automatycznie wypowiedzeniem Konwencji. W tym miejscu należy nadmienić, że Polska do konwencji nie przystąpiła, choć środowisko prawnicze oceniło postanowienia konwencji pozytywnie, co znalazło wyraz w późniejszych regulacjach Kodeksu postępowania cywilnego z roku 1964¹³.

Postanowienia Konwencji o wykonywaniu zagranicznych wyroków arbitrażowych przewidywały obowiązek uznawania i wykonywania orzeczeń kończących postępowanie dotyczące sporu poddanego pod rozstrzygnięcie arbitrażu. Weryfikacji podlegała przy tym ważność umowy o arbitraż i zdatność arbitrażowa sporu, oceniane na podstawie prawa kraju, w którym dochodzono wykonania orzeczenia. W Konwencji przewidziano również zobowiązanie umawiających się państw do uznawania i wykonywania sądowych orzeczeń arbitrażowych pod warunkiem, że orzeczenie takie zapadło pod jurysdykcją jednego z państw sygnatariuszy Konwencji. Istotnym postanowieniem Konwencji pozostawało przy tym stwierdzenie, że strona ubiegająca się o uznanie lub wykonanie zagranicznego orzeczenia arbitrażowego musiała uprzednio uzyskać stwierdzenie wykonalności tego orzeczenia w kraju wydania wyroku. Stwierdzenie wykonalności w kraju macierzystym było więc warunkiem realizacji procedur uznania orzeczenia w kraju wykonania, przy czym zawsze istniała możliwość odmówienia uznania i wykonania wyroku z powołaniem się na klauzulę porządku publicznego.

Protokół o klauzulach arbitrażowych ratyfikowany został przez 43 państwa, a Konwencja o wykonywaniu zagranicznych wyroków arbitrażowych przez 37 państw. Obie regulacje okresu międzywojennego miały istotne znaczenie w zakresie rozpowszechnienia koncepcji uznawania skuteczności umów o arbitraż, zarówno w kraju zawarcia umowy, jak też w innym państwie zobowiązanym do akceptacji zagranicznego zapisu na sąd polubowny. Podobnie przedstawione regulacje przyczyniły się do ewolucji określania arbitrażu z podjęciem próby pomijania eksponowania delegowania przez państwo funkcji władczej celem przyjęcia zasady uznawania i

¹³ *Ibidem*, s. 93.

wykonywania zagranicznych wyroków arbitrażowych, mimo stosowania uciążliwej procedury podwójnej weryfikacji stwierdzenia wykonalności (odpowiednio w kraju wydania i w kraju wykonania wyroku). Protokół o klauzulach arbitrażowych oraz Konwencja o wykonywaniu zagranicznych wyroków arbitrażowych okazały się istotnym bodźcem kontynuacji i rozwoju międzynarodowej legislacji w dziedzinie arbitrażu. Znaczenie tych regulacji dla międzynarodowego obrotu prawnego z czasem jednak zmalało wskutek wejścia w życie Konwencji Nowojorskiej o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń.

2.2. Konwencja Nowojorska o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych¹⁴

Prace w zakresie międzynarodowych regulacji dotyczących arbitrażu podjęte zostały w okresie po II wojnie światowej z inicjatywy Międzynarodowej Izby Handlowej w Paryżu pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych w ramach działalności Rady Gospodarczej i Społecznej ONZ. Przygotowany projekt Konwencji o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych został przedstawiony i w finalnie przyjęty na międzynarodowej konferencji w Nowym Jorku w dniu 10.06.1958 r.

Konwencja Nowojorska o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych okazała się podstawową i mającą istotne znaczenie dla arbitrażu międzynarodowego regulacją, bowiem zasadniczo została opracowana w celu ujednoczenia reguł uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń arbitrażowych, a stronami Konwencji pozostaje ponad 140 państw uczestniczących w stosunkach gospodarczych i praktyce międzynarodowego arbitrażu handlowego.

Zakres podmiotowy postanowień Konwencji Nowojorskiej określony został szeroko bez ograniczenia względem umawiających się państw, choć w art. I ust.3 Konwencji przewidziano możliwość uwzględnienia takiego ograniczenia przez stosowne oświadczenie, że dane państwo będzie stosowało Konwencję do uznawania i wykonywania orzeczeń wydawanych jedynie na obszarze innego umawiającego się państwa. Zasadniczo więc zobowiązania określone w Konwencji obowiązują nie tylko

¹⁴ Por. art. VII ust. 2 Konwencji o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych, sporządzona w Nowym Jorku w dniu 10.06.1958 r., Dz.U.1962.9.41, zgodnie z którym - z chwilą, kiedy umawiające się państwa zostaną związane tą konwencją, i w rozciągłości, w jakiej będą nią związane, przestaną między tymi państwami wywierać skutki prawne Protokół genewski o klauzulach arbitrażowych z 1923 r. i Konwencja genewska o wykonywaniu obcych orzeczeń arbitrażowych z 1927 r.

względem umawiających się państw, ale rozciągają się na wszystkie umowy o arbitraż i wszystkie wyroki sądów polubownych bez względu na strony i miejsce arbitrażu. Zgodnie z art. I ust.1 Konwencji regulacja odnosi się do uznawania i wykonywania orzeczeń arbitrażowych, które wskutek sporów między osobami fizycznymi lub prawnymi zostały wydane na obszarze państwa innego niż to, w którym żąda się uznania i wykonania tych orzeczeń. Zakres przedmiotowy postanowień Konwencji Nowojorskiej obejmuje odniesienie zobowiązujące każde z umawiających się państw do uznania zawartej umowy o arbitraż z określeniem sporów mogących być przedmiotem takiej umowy. Zgodnie z art. II ust.1 Konwencji zobowiązanie dotyczy pisemnych umów o arbitraż, w których strony zobowiązują się poddać arbitrażowi wszystkie lub pewne spory, powstałe lub mogące powstać między nimi z określonego stosunku prawnego, zarówno umownego jak i pozaumownego, w sprawie, która może być rozstrzyganą w drodze arbitrażu. Nadto zgodnie z art. II ust.2 Konwencji wskazano, iż określenie umowa pisemna oznacza zarówno klauzulę arbitrażową zamieszczoną w kontrakcie, jak i kompromis, czyli powołaną regulacją objęty został pełen zakres zapisu poddającego określony spór pod rozstrzygnięcie sądu polubownego. Wprawdzie w powołanym postanowieniu nie sprecyzowano odniesienia do umów przewidujących realizację arbitrażu za granicą, jednak interpretacji art. II trzeba dokonywać w związku z art. I i IV Konwencji i stąd należy wywieść, iż obowiązek uznania dotyczy umowy o arbitraż, której realizacja doprowadzi do wydania zagranicznego wyroku arbitrażowego.

Względem wskazanego zakresu podmiotowego i przedmiotowego Konwencji należy nadmienić, iż Polska podpisując Konwencję skorzystała z przewidzianej możliwości złożenia zarówno zastrzeżenia terytorialnego (ograniczającego obowiązek uznania i wykonania zagranicznych orzeczeń wydanych na terytorium innego państwa uczestniczącego), jak też przedmiotowego (ograniczającego zakres stosowania regulacji do stosunków, które według prawa polskiego uznawane są za handlowe). Wprawdzie okoliczność zgłoszenia wskazanych zastrzeżeń ma istotne znaczenie, jednak praktyczne znaczenie zastrzeżeń traktowane jest marginalnie. Zasadniczo bowiem zawierane w obrocie gospodarczym umowy o arbitraż dotyczą terytorium konwencyjnego, nadto obowiązujące krajowe regulacje nie definiują precyzyjnie określenia stosunków handlowych w polskim prawie prywatnym¹⁵.

¹⁵ *T. Ereciński, K. Weitz, Sąd arbitrażowy, Warszawa 2008, s. 30.*

Konwencja Nowojorska w odniesieniu do regulacji okresu międzywojennego wprowadziła pojedynczy system weryfikacji uznania stwierdzenia wykonalności zagranicznego orzeczenia arbitrażowego (względem przedstawionego podwójnego systemu przewidzianego w regulacjach genewskich). Powyższe wynikało z pełnej akceptacji założenia, że wyrok sądu arbitrażowego jest konsekwencją prywatnego porozumienia stron wyłączających jurysdykcję sądu państwowego, a więc nie pochodzi od władzy państwowej miejsca wydania orzeczenia arbitrażowego. W związku z powyższym zbędnym okazało się uzależnianie stwierdzenia skuteczności orzeczenia arbitrażowego od uprzedniego stwierdzenia wykonalności tego orzeczenia w kraju wydania. System kontroli orzeczenia arbitrażowego skoncentrowano więc w kraju, w którym dochodzi do jego uznania i wykonania. Postanowienia Konwencji precyzyjnie określiły wyczerpujące wykazy dokumentów wymaganych do realizacji procedury uznania i wykonalności orzeczenia arbitrażowego oraz podstawy rozstrzygnięcia w zakresie odmowy uznania i wykonalności danego orzeczenia. Zgodnie z art. IV Konwencji strona żądając uznania i wykonania orzeczenia powinna wraz z żądaniem przedłożyć należycie legalizowany oryginał orzeczenia lub należycie uwierzytelniony odpis takiego dokumentu, ponadto oryginał pisemnej umowy o arbitraż lub uwierzytelniony jej odpis, przy uwzględnieniu obowiązku przedłożenia przekładu tych dokumentów na język urzędowy kraju realizacji przedmiotowych procedur. Odpowiednio natomiast odnośnie podstaw, na których można oprzeć odmowę uznania lub wykonania orzeczenia arbitrażowego zgodnie z art. V Konwencji określono obowiązek dostarczenia przez stronę przeciwko której orzeczenie jest skierowane dowodów: wykluczających zdolność arbitrażową stron umowy lub kwestionujących ważność umowy o arbitraż, podważających objęcie umową rozstrzygniętego sporu lub zdatności arbitrażowej sporu oraz wskazujących na określone uchybienia względem postępowania arbitrażowego. W postanowieniach Konwencji precyzyjnie również wskazano możliwość oparcia odmowy uznania i wykonania orzeczenia arbitrażowego z powołaniem się na krajowy porządek publiczny.

Postanowienia Konwencji obejmują również zagadnienia kolizyjnoprawne, w tym dotyczące ustaleń względem tzw. statutu umowy o arbitraż, którym to pojęciem definiuje się wskazane przez określoną normę kolizyjną prawo właściwe dla danego stosunku prawnego, którego źródłem jest umowa o arbitraż. Odpowiednio w art. V ust. 1 lit. a Konwencji określono przesłanki materialne umowy o arbitraż, ze wskazaniem możliwości wyboru prawa właściwego przez strony umowy, a przy braku wyboru

prawa, wskazanie stosowania dla jej oceny prawa państwa, w którym zostało wydane orzeczenie arbitrażowe. Natomiast zagadnienia ważność umowy o arbitraż uregulowano w art. II ust. 1 i 2 Konwencji z określeniem prawa właściwego względem miejsca wydania orzeczenia arbitrażowego z odniesieniem do uzgodnionego przez strony miejsca postępowania przed sądem arbitrażowym.

Konwencja Nowojorska określana jest podstawowym aktem prawnym na skalę światową w zakresie arbitrażu międzynarodowego¹⁶. Znaczenie Konwencji Nowojorskiej jest ogromne, a rozwiązania wprowadzone do tej regulacji stały się fundamentem międzynarodowego arbitrażu handlowego. Z uwagi jednak na upływ czasu od momentu wypracowania i uchwalenia tej regulacji formułowane są postulaty nowelizacji, bądź uzupełnienia Konwencji Nowojorskiej, szczególnie o zakres regulacji wykluczający rozbieżne interpretacje w praktyce orzeczniczej państw, które przystąpiły do Konwencji. W literaturze przedmiotu zauważa się, że nowelizacja Konwencji, czy też zastąpienie jej nową regulacją wydaje się jednak niemożliwe, przy uwzględnieniu zarówno wieloletniego dorobku Konwencji oraz dużej ilości państw, które przystąpiły do Konwencji i związanej z tym konieczności czynienia wielostronnych uzgodnień względem postanowień określających zasady uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń arbitrażowych¹⁷. Zgodzić się zatem należy z międzynarodową akceptacją i aprobatą postanowień tego doniosłego aktu prawnego, przy uwzględnieniu okoliczności, że powszechne stosowanie Konwencji potwierdza istotność procesu kształtowania międzynarodowego ujednoliconego standardu traktowania arbitrażu. Objęte postanowieniami Konwencji rozwiązania legły u podstaw wprowadzanych regulacji w krajowych porządkach prawnych wielu państw oraz stały się podstawą unormowań przyjętych w Konwencji Europejskiej o międzynarodowym arbitrażu handlowym oraz regulacjach wypracowanych przez UNCITRAL (Komisję Narodów Zjednoczonych do spraw Międzynarodowego Prawa Handlowego).

2.3. Konwencja Europejska o międzynarodowym arbitrażu handlowym¹⁸

Rozwój handlu międzynarodowego w ramach współpracy państw europejskich oraz wynikająca z tego potrzeba wprowadzenia regulacji gwarantujących współdziałanie w zakresie stosowania jednolitych przepisów dotyczących

¹⁶ *Ł. Błaszczak, M. Ludwik*, Sądownictwo polubowne (arbitraż), Warszawa 2007, s. 59.

¹⁷ *A. W. Wiśniewski*, Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce, Warszawa 2011, s. 103.

¹⁸ Konwencja Europejska o międzynarodowym arbitrażu handlowym, sporządzona w Genewie w dniu 21.04.1961 r., Dz.U.1964.40.270.

międzynarodowego arbitrażu legły u podstaw inicjatywy przygotowania konwencji pod auspicjami Europejskiej Komisji Gospodarczej Organizacji Narodów Zjednoczonych. Konwencja Europejska o międzynarodowym arbitrażu handlowym została uchwalona i przedstawiona do podpisu przedstawicielom 22 państw w dniu 21.04.1961r., do chwili obecnej przyjęta została przez 31 państwa, w tym Polskę.

Zasadniczy cel Konwencji Europejskiej określony został w preambule przez wyrażenie gotowości sygnatariuszy Konwencji do współdziałania w rozwoju handlu europejskiego przez usuwanie trudności w działaniu międzynarodowego arbitrażu handlowego w stosunkach między osobami fizycznymi i prawnymi różnych krajów europejskich. Zakres stosowania regulacji określony został w art. I ust. 1 Konwencji przez wskazanie zastosowania do umów o arbitraż, zawieranych w celu rozstrzygnięcia sporów wynikających przy dokonywaniu transakcji handlu międzynarodowego między osobami fizycznymi i prawnymi, które w chwili zawierania takich umów mają stałe miejsce zamieszkania, bądź swoją siedzibę w różnych umawiających się państwach. Nadto w powołanym przepisie przewidziane zostało zastosowanie postanowień Konwencji również do procesów i orzeczeń arbitrażowych opartych na wskazanych umowach o arbitraż. W art. I ust. 2 lit. a Konwencji precyzyjnie określono definicję umowy o arbitraż oznaczającą klauzulę arbitrażową w umowie pisemnej lub osobną umowę o arbitraż (zapis na arbitraż) podpisane przez strony lub zawarte w wymianie listów, telegramów lub zawiadomień dalekopisem, z zaznaczeniem odniesienia pojęcia umowy o arbitraż do umowy zawartej w formie dozwolonej przez ustawodawstwa państw sygnatariuszy Konwencji. W powołanym postanowieniu pominięto zatem wymóg wskazania w umowie o arbitraż odniesienia do określonego stosunku prawnego, a więc to istotne uproszczenie słusznie interpretowane jest w piśmiennictwie, jako określoną na gruncie Konwencji możliwość poddania pod rozstrzygnięcie sądu polubownego wszystkich przyszłych sporów pomiędzy stronami umowy¹⁹. Rozwiązanie to można również oceniać w kategoriach wzmocnienia współpracy międzynarodowej między podmiotami mającymi siedzibę w różnych państwach, w opcji wyłączenia jurysdykcji sądownictwa państwowego niejako na stałe od zawarcia umowy o arbitraż, aż do ewentualnego jej wypowiedzenia. Zasadnie przy tym określono model rozstrzygnięcia sporów w arbitrażu, jako podstawowy w ramach międzynarodowego obrotu gospodarczego.

¹⁹ A. W. Wiśniewski, *Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce*, Warszawa 2011, s. 106.

W postanowieniach Konwencji Europejskiej szczegółowo odniesiono się do organizacji procesu arbitrażowego, co okazało się szczególnie ważne w praktycznych aspektach stosowania Konwencji. W przypadkach mianowicie sporządzenia zapisu na sąd polubowny bez poczynienia przez strony jakichkolwiek ustaleń w zakresie organizacji i przebiegu postępowania arbitrażowego postanowienia Konwencji mogły mieć bezpośrednie zastosowanie w zakresie organizacji procedur arbitrażowych. Odpowiednio zatem w art. IV Konwencji określone zostały szczegółowe zagadnienia dotyczące prowadzenia postępowania arbitrażowego, w tym również obejmujące postanowienia regulujące sposób powoływania arbitrów. W kolejnych przepisach określono w Konwencji tryb orzekania o właściwości sądu arbitrażowego i procedowania w zakresie zarzutu braku jurysdykcji sądu państwowego.

Postanowienia Konwencji Europejskiej w wielu obszarach należy uznać za skoordynowane z przepisami Konwencji Nowojorskiej, w szczególności w zakresie uregulowania kwestii uznawania i wykonywania orzeczenia arbitrażowego, w tym określenia podstaw, na których można odmówić uznania lub wykonania wyroku oraz odpowiednio uchylenia orzeczenia arbitrażowego. Względem postanowień Konwencji Nowojorskiej została jednak bardziej rozwinięta zagadnienia kolizyjnoprawne. Zgodnie z art. VI ust. 2 Konwencji kwestie prawa właściwego sprecyzowane zostały w odniesieniu do zdolności arbitrażowej stron umowy odpowiednio przez wskazanie prawa mającego zastosowanie do stron w zakresie ich zdolności do działań prawnych. Natomiast w zakresie weryfikacji istnienia i ważności umowy o arbitraż zgodnie z powołanym przepisem wskazane zostało prawo wybrane przez strony, a w przypadku braku wyboru prawo państwa, w którym zgodnie z umową powinno zostać wydane orzeczenie. W przypadku natomiast niedokonania wyboru prawa przez strony umowy i braku możliwości ustalenia, w którym państwie ma być wydane orzeczenie, jako właściwe wskazane zostało prawo, mające zastosowanie na mocy normy kolizyjnej sądu państwowego, w którym wszczęto sprawę.

Postanowienia Konwencji Europejskiej o międzynarodowym arbitrażu handlowym ocenione zostały w piśmiennictwie, jako wpisujące się w strukturę modelu nowojorskiego, z podkreśleniem charakteru uzupełniającego tej regulacji²⁰, ale również z zaznaczeniem inicjatywy modernizacji przepisów liberalizujących wymagania dotyczące treści i formy umowy o arbitraż oraz ułatwiającej realizację postępowania

²⁰ *Ł. Błaszczak, M. Ludwik, Sądownictwo polubowne (arbitraż), Warszawa 2007, s. 59.*

arbitrażowego²¹. Należy przy tym wskazać, że zgodnie z zasadami Konwencji Wiedeńskiej o Prawie Traktatów²² Konwencja Europejska, jako późniejsza ma pierwszeństwo zastosowania przed Konwencją Nowojorską w stosunkach właściwych dla sygnatariuszami obu konwencji. Zasadniczo jednak z uwagi na wzajemne skoordynowanie postanowień obu regulacji i przystąpienie znaczenie większej liczby państw do Konwencji Nowojorskiej właśnie ta regulacja ma większe praktyczne zastosowanie. Obie regulacje stały się podstawą dalszych prac podjętych celem ustalenia standardów ewolucji krajowych regulacji arbitrażu i dalszego doskonalenia instytucji międzynarodowego arbitrażu handlowego. Wydaje się przy tym, że analiza przedstawionych wyżej regulacji i piśmiennictwa pozwala uchwycić liberalny, elastyczny kierunek ewolucji treści i formy umowy o arbitraż, co należy ocenić pozytywnie.

2.4. Ustawa Modelowa i Regulamin Arbitrażowy - regulacje Komisji Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego UNCITRAL²³

W związku z koniecznością uregulowania sposobu rozstrzygania sporów inwestycyjnych, w tym stworzenia dogodnych warunków dla inwestorów zawierających kontrakty inwestycyjne Bank Światowy wystąpił z inicjatywą podpisania i ratyfikacji Konwencji Waszyngtońskiej²⁴, powołującej do życia Międzynarodowe Centrum Rozstrzygania Sporów Inwestycyjnych, jako wyspecjalizowaną instytucję do rozstrzygania sporów między inwestorem a państwami, w których dokonywano inwestycji.

Istotną aktywność w dalszym rozwoju regulacji dotyczących międzynarodowego arbitrażu przejawiała jednak zasadniczo w tym okresie Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ), która powołała wyspecjalizowaną jednostkę Komisję

²¹ A.W. Wiśniewski, Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce, Warszawa 2011, s. 107.

²² Por. przepisy Konwencji Wiedeńskiej o Prawie Traktatów sporządzonej w Wiedniu dnia 23.05.1969 r., Dz.U.1990.74.439.

²³ Por. przepisy Ustawy Modelowej UNCITRAL uchwalonej w dniu 21.06.1985 r. przez Komisję Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego, przyjętej i zarekomendowanej państwom członkowskim przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych na 112 plenarnym zgromadzeniu w dniu 21.12.1985 r. uchwałą Nr 40/72 z dnia 11.12.1985 r.), przy uwzględnieniu zmian Ustawy Modelowej UNCITRAL uchwalonych przez Komisję Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego w dniu 07.07.2006 r. i zatwierdzonych uchwałą Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych Nr 61/33 z dnia 04.12.2006 r. oraz przepisy Regulaminu Arbitrażowego UNCITRAL w wersji z roku 1976, przyjętej rezolucją Nr 31/98 Zgromadzenia Ogólnego ONZ z dnia 15.12.1976 r. i w wersji z roku 2010, przyjętej dnia 26.06.2010 r. uchwałą na 43 sesji Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego UNCITRAL Un Doc. A/65/17.

²⁴ Por. postanowienia Konwencji Waszyngtońskiej z dnia 18.03.1965 r. o rozstrzyganiu sporów inwestycyjnych między państwami i obywatelami innych państw.

Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego UNCITRAL (*United Nation Commission on International Trade Law*) do ujednolicania prawa handlowego i usuwania barier utrudniających międzynarodową współpracę gospodarczą. W ramach prac tej organizacji przygotowane zostały liczne regulacje zaproponowane do przyjęcia państwom członkowskim ONZ, przy czym w ramach ewolucji przepisów dotyczących międzynarodowego arbitrażu decydujące znaczenie miały Ustawa Modelowa (*UNCITRAL Model Law*) z roku 1985, znowelizowana w roku 2006 oraz Regulamin Arbitrażowy (*UNCITRAL Arbitration Rules*) z roku 1976, zmieniony w roku 2010.

Ustawa Modelowa w swym pierwotnym założeniu opierała się na koncepcji nowego podejścia w ramach legislacji międzynarodowej, mającego na celu zapewnienie harmonijnego współdziałania między przepisami konwencyjnymi a regulacjami prawa krajowego poszczególnych państw. W ramach przygotowywania tej regulacji odstąpiono więc zasadniczo od propozycji opracowania konwencji uzupełniającej, czy też nowelizującej postanowienia Konwencji Nowojorskiej, a skoncentrowano się na przygotowaniu regulacji, która okazała się regulacją kompleksową, standardową i wzorcową (modelową) dla ustawodawstw krajowych wielu państw. Założenia wypracowania nowej metody regulacji wkomponowały się w tendencje poszukiwania rozwiązań elastycznych, uwzględniających indywidualne potrzeby adresatów, bez nadmiernego komplikowania i detalizowania stosunków gospodarczych w ramach międzynarodowego obrotu gospodarczego. Przygotowana Ustawa Modelowa, stanowi zatem regulację z obszaru tzw. *soft law*, czyli regulację prawną nieobowiązującą z mocy prawa tak jak konwencje międzynarodowe, czy ustawy krajowe stanowiące tzw. *hard law*, lecz uzyskującą moc obowiązującą wyłącznie z woli adresatów zaproponowanych regulacji prawnych²⁵. Ustawa Modelowa została przygotowana, przyjęta i zarekomendowana państwom członkowskim ONZ oraz przekazana do swobodnej dyspozycji krajowych ustawodawców celem rozważenia uwzględnienia jej treści w ramach wprowadzania zmian krajowych przepisów regulujących zagadnienia arbitrażu.

Postanowienia Ustawy Modelowej obejmują przepisy ogólne odnoszące się do zakresu stosowania regulacji, a więc odpowiednio do międzynarodowego arbitrażu handlowego, z zastrzeżeniem przepisów wynikających z obowiązujących umów międzynarodowych. W art. 1 ust. 3 lit. a zdefiniowane zostało określenie arbitrażu

²⁵A. Nowaczyk, A. Szumański, M. Szymańska, Regulamin Arbitrażowy UNCITRAL. Komentarz, Warszawa 2011, s. 11.

międzynarodowego z precyzyjnym wskazaniem, iż pojęcie to odnosi się zasadniczo do stron zapisu na sąd polubowny mających w chwili zawierania zapisu, miejsce prowadzenia działalności w różnych państwach (przy uwzględnieniu opcji alternatywnych przewidzianych w tym przepisie). W kolejnych postanowieniach ogólnych określone zostały podstawowe pojęcia odnoszące się do podstawowych zagadnień związanych z prowadzeniem postępowania arbitrażowego.

W przepisach Ustawy Modelowej przewidziano precyzyjne regulacje dotyczące zdefiniowania i określenia formy zapisu na sąd polubowny, przy czym przepisy te zostały ujęte w dwóch alternatywnych opcjach rozgraniczanych stosunkiem do formy umowy o arbitraż. W opcji pierwszej zgodnie z art. 7 ust. 1 Ustawy Modelowej zapis na sąd polubowny określony został, jako umowa stron o poddanie pod arbitraż wszystkich lub określonych sporów, które powstały lub mogą między nimi powstać w związku z określonym stosunkiem prawnym, z zaznaczeniem możliwości zawarcia zapisu w formie klauzuli arbitrażowej w umowie lub w formie oddzielnej umowy. Istotnym przy tym wymogiem dotyczącym formy umowy o arbitraż stało się sprecyzowanie sformułowane w art. 7 ust. 2, że zapis na sąd polubowny powinien być zawarty na piśmie. W kolejnych przepisach Ustawy Modelowej wyszczególniono spełnienie wymogu zachowania formy pisemnej, jeśli treść zapisu zarejestrowana jest w dowolnej formie, niezależnie od tego czy zapis na sąd polubowny lub umowa zostały zawarte ustnie, w sposób dorozumiany czy w jakikolwiek inny sposób. Przewidziana została również możliwość zawarcia umowy o arbitraż w ramach komunikacji elektronicznej dokonywanej przez strony za pomocą przekazu danych, czyli generowania informacji wysyłanej, otrzymywanej lub zachowywanej za pomocą środków elektronicznych, magnetycznych, optycznych lub podobnych, włączając w to elektroniczną wymianę danych, pocztę elektroniczną, telegram, telex lub telekopiarkę. Wyliczenie możliwości sporządzenia zapisu na sąd polubowny przy wykorzystaniu dobrodziejstw techniki nie może być jednak traktowane jako wyczerpujące, bowiem za spełnienie wymogu zachowania formy pisemnej należy uznać każdy sposób komunikacji elektronicznej realizowany przez nowoczesne urządzenia technologii informatycznych. Odpowiednio alternatywna opcja druga sprowadza się praktycznie do powtórzenia definicji zapisu na sąd polubowny z opcji pierwszej, przy jednoczesnym pominięciu nie tylko regulacji dotyczącej formy umowy o arbitraż, ale także wskazania możliwości sformułowania zapisu jako klauzuli arbitrażowej lub kompromisu. To celowe ograniczenie definicji zapisu na sąd polubowny z pominięciem w opcji drugiej wymogu sporządzenia umowy

o arbitraż w formie pisemnej koresponduje z liberalnym podejściem sprowadzającym się do rezygnacji ze szczegółowych wymagań formalnych. Zasadniczo jednak sprecyzowane w Ustawie Modelowej obie opcje pozostają alternatywnymi propozycjami zdefiniowania zapisu na sąd polubowny z zachowaniem lub pominięciem wymogu formy pisemnej umowy o arbitraż.

Postanowienia Ustawy Modelowej obejmują również szczegółowe uregulowania dotyczące ustalania składu zespołu orzekającego, w tym powoływania arbitrów i realizacji przez nich czynności orzeczniczych. W ustawie ujęte zostały również szczegółowo przepisy dotyczące przebiegu postępowania arbitrażowego, przy czym zarówno w odniesieniu do możliwości weryfikacji przez sąd polubowny swej właściwości do rozstrzygnięcia sporu, jak też uprawnienia stosowania środków tymczasowych, czy też względem realizacji szczegółowych czynności postępowania arbitrażowego, do wydania wyroku i zakończenia postępowania włącznie. W Ustawie Modelowej ujęte zostały również regulacje dotyczące środków zaskarżenia wyroku arbitrażowego i przepisy precyzujące zasady procedowania w przedmiocie uznania lub stwierdzenia wykonalności wyroku sądu polubownego.

Jak podkreśla się w literaturze Ustawa Modelowa okazała się znakomitym mechanizmem harmonizacji prawa krajowego²⁶, gwarantującym eliminację istotnych różnic kwestii merytorycznych w regulacjach prawnych poszczególnych państw wprowadzających rozwiązania krajowe w oparciu o postanowienia Ustawy Modelowej. Należy przy tym dodać, iż możliwość elastycznej implementacji rozwiązań modelowych miała istotne znaczenie we wdrażaniu nowoczesnych rozwiązań dotyczących arbitrażu, przy uwzględnieniu wielu fundamentalnych różnic w systemach prawnych poszczególnych państw. Ustawa Modelowa stała się propozycją wzorcową, umożliwiającą inkorporowanie do porządku prawnego danego państwa gotowego kompleksowego zbioru regulacji obejmujących najistotniejsze przepisy dotyczące zagadnień arbitrażu²⁷. Wobec powszechnej aprobaty postanowień Ustawy Modelowej przez kilkadziesiąt państw można śmiało stwierdzić, iż przepisy ustawy stały się światowym standardem regulacji prawa arbitrażowego.

Podobny do Ustawy Modelowej względem metody regulacji z zakresu tzw. *soft law* okazał się Regulamin Arbitrażowy przygotowany również przez Komisję

²⁶ *Ibidem*, s. 11.

²⁷ Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo polubowne (arbitraż)*, Warszawa 2007, s. 62.

Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego UNCITRAL. W odniesieniu jednak do charakteru prawnego wskazanych regulacji należy wyeksponować fundamentalną różnicę między Ustawą Modelową a Regulaminem Arbitrażowym. Ustawa Modelowa przygotowana została jako wzorcowa regulacja skierowana do państw, które w ramach legislacji krajowej mogą wykorzystać wypracowany przez Komisję UNCITRAL standard regulacji prawa arbitrażowego. Regulamin Arbitrażowy mimo przygotowania również w ramach prac Komisji UNCITRAL skierowany został wyłącznie do stron poddających rozstrzygnięcie sporu sądowi polubownemu. Zasadniczo więc Regulamin Arbitrażowy nie stanowi regulacji obowiązującej z mocy prawa, a wyłącznie z woli stron stosunku prawnego. Strony zamierzające rozstrzygnąć spór według Regulaminu Arbitrażowego winny zatem swą wolę wyrazić w treści klauzuli arbitrażowej lub w treści kompromisu i w ten sposób sprecyzować zamiar poddania się przepisom Regulaminu Arbitrażowego.

Praktycznie już w preambule Regulaminu Arbitrażowego określone zostały założenia tej regulacji, a więc przygotowanie akceptowanych przez kraje o różnych systemach prawnych, społecznych i gospodarczych kompleksowych przepisów umożliwiających realizację postępowań arbitrażowych, zarówno krajowych, jak i międzynarodowych. W odniesieniu do całości przepisów objętych treścią Regulaminu można stwierdzić, że regulacja obejmuje podobne zagadnienia do tych określonych w Ustawie Modelowej, choć sformułowania poszczególnych przepisów mogą się od siebie różnić w związku z kierowaniem regulacji do różnych adresatów. Zasadniczo w części obejmującej przepisy wstępne ustalony został zakres przedmiotowy w odniesieniu do uzgodnionego na piśmie przez strony poddania pod arbitraż sporów powstałych ze stosunku prawnego, a więc w odniesieniu do zawartej między stronami umowy i odpowiednio jej niewykonaniem lub nienależytym wykonaniem. Ważne z punktu widzenia interesów stron okazują się postanowienia regulaminowe dotyczące składu orzekającego, w tym uzgadniania liczby arbitrów, sposobu ich powoływania i realizacji przez arbitrów czynności w ramach postępowania arbitrażowego. Również wyjątkowo istotną grupę przepisów stanowi kolejna część Regulaminu obejmująca zagadnienia postępowania arbitrażowego, ze sprecyzowaniem podstawowych założeń prowadzenia postępowania przez zespół orzekający w taki sposób, jaki uzna za właściwy, pod warunkiem, że strony będą traktowane równoprawnie i że w każdym stadium postępowania każda ze stron będzie miała pełną możliwość przedstawienia swej sprawy. Postanowienia regulaminowe zawierają również odniesienie do przepisów

dotyczących określenia miejsca arbitrażu, języka prowadzenia postępowania oraz szczegółowych zagadnień dotyczących wymogów pozwu, odpowiedzi na pozew, zagadnień związanych z rozpoznawaniem zarzutów o braku właściwości zespołu orzekającego, jak też innych przepisów proceduralnych, w tym dotyczących realizacji postępowania dowodowego i prowadzenia rozprawy. Istotność regulacji obejmujących zagadnienia postępowania arbitrażowego okazuje się nie do przecenienia, w szczególności w odniesieniu do oczekiwanej przez strony sprawności prowadzenia postępowania arbitrażowego celem rozstrzygnięcia sporu przed sądem polubownym. Podobnie również ważne pozostają przepisy dotyczące wyrokowania w sprawie, w tym odnoszące się do formy i skuteczności wyroku sądu polubownego oraz wskazujące na obowiązek rozliczenia kosztów postępowania. Prawdliwość sprecyzowania rozstrzygnięcia sądu polubownego obejmującego rozliczenie wszelkich kosztów postępowania ma istotne praktyczne znaczenie z uwagi na konieczność wykonania wyroku oraz pokrycie przez stronę przegrywającą sprawę kosztów postępowania, w tym wynagrodzenia zespołu orzekającego i wszelkich wydatków poniesionych przez arbitry, kosztów przeprowadzenia dowodów z zeznań świadków i opinii biegłych oraz uregulowania również kosztów zastępstwa i pomocy prawnej poniesionych przez stronę wygrywającą sprawę. Postanowienia Regulaminu Arbitrażowego obejmują zatem szereg praktycznych i istotnych rozwiązań obejmujących zarówno ogólne zagadnienia, w tym dotyczące ustalenia zasad wyboru zespołu orzekającego, przez przepisy umożliwiające sprawne prowadzenie postępowania arbitrażowego, aż do regulacji dotyczących wyrokowania i rozstrzygnięcia sporu przez sąd arbitrażowy.

W odniesieniu do spójności i uniwersalności postanowień regulaminowych należy podkreślić, iż Regulamin Arbitrażowy został opracowany po przeprowadzeniu szerokich konsultacji z instytucjami arbitrażowymi i ośrodkami międzynarodowego arbitrażu handlowego, w tym przy wnikliwej analizie porównawczej tekstów regulaminów stałych sądów arbitrażowych²⁸. Wypracowana regulacja spotkała się więc z powszechną akceptacją środowiska prawniczego, wobec w szczególności uwzględnienia w tej regulacji wielu praktycznych aspektów istotnych w ramach prowadzenia postępowania arbitrażowego. Regulamin Arbitrażowy oceniany jest jako nowoczesna i kompleksowa procedura gwarantująca polubowne rozwiązywanie międzynarodowych sporów gospodarczych. Faktyczna implementacja przepisów

²⁸A. Nowaczyk, A. Szumański, M. Szymańska, Regulamin Arbitrażowy UNCITRAL. Komentarz, Warszawa 2011, s. 9.

Regulaminu do regulaminów najważniejszych ośrodków arbitrażowych stanowi potwierdzenie uniwersalizmu tej regulacji oraz docenienie wkładu Komisji Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego UNCITRAL w kształtowaniu i rozwoju regulacji międzynarodowego arbitrażu handlowego.

Rozdział 2. Kształtowanie regulacji sądownictwa polubownego w prawie polskim

1. Rozwój arbitrażu w regulacjach krajowych

Ewolucja regulacji prawnych arbitrażu, w tym wykorzystywania tej instytucji od wieków do rozstrzygania sporów zwaśnionych stron miała istotne znaczenie w kształtowaniu norm sądownictwa polubownego w prawie polskim, przy uwzględnieniu uwarunkowań historycznych, a szczególnie przemian społeczno-gospodarczych w XX wieku.

Pierwsze wzmianki dotyczące sądownictwa polubownego w prawie polskim sięgają okresu średniowiecza, kiedy polubowne rozstrzyganie sporów odbywało się przy pomocy tzw. jednaczy²⁹. W wieku XIII polubowne rozstrzyganie sporów wiązało się z zainteresowaniem prawem rzymskim, a szczególnie wpływem tych regulacji w obszarze prawa kanonicznego³⁰. W okresie Rzeczypospolitej Szlacheckiej sądownictwo polubowne nabierało znaczenia i chętnie w tym czasie korzystano z sądów kompromisarskich, w skład których wchodziłi wyznaczani przez sporne strony arbitrzy³¹. W kolejnych stuleciach arbitraż wykorzystywany był w aktywności kupieckiej i transakcjach handlowych, adekwatnie do położenia geograficznego i aktywności realizowanej szczególnie na szlakach handlowych.

W okresie przedrozbiorowym sąd polubowny występował w formie uroczystego jednania, z którego korzystano na równi z sądownictwem państwowym³². W okresie zaborów społeczeństwo polskie mogło korzystać z polubownego sposobu rozstrzygania sporów celem unikania rozpoznawania spraw cywilnych przez sądy państw zaborczych. Zasadniczo jednak głównym motywem powierzania arbitrom rozstrzygania sporów było zapobieganie korzystania z samopomocy oraz przekonanie w zasadność

²⁹ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 1993, s. 164.

³⁰ M. A. Myrcha, *Sądy polubowne w prawie kanonicznym. Studium prawno-porównawcze*, Lublin 1948, s. 31.

³¹ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 1993, s. 243.

³² S. Dalka, *Sądownictwo polubowne w PRL*, Warszawa 1987, s. 10.

powierzenia spraw fachowcom, przy jednoczesnej możliwości zaoszczędzenia względem sądownictwa państwowego kosztów i przyspieszenia postępowania³³.

Trzeba podkreślić, że rola sądownictwa polubownego przed wiekami wykraczała poza rozstrzyganie sporów. Sądownictwo polubowne było elementem pozytywnej aktywności kupieckiej, kultywowaniem kultury prowadzenia interesów, swoistą demonstracją stosunku do prawa państw zaborczych. W odniesieniu do rozwoju arbitrażu w prawie polskim można zatem zaryzykować twierdzenie, że sądownictwo polubowne stało się istotnym elementem budowania wzajemnych relacji środowiska kupieckiego i kształtowania dorobku kulturowego na ziemiach polskich.

2. Funkcjonowanie sądownictwa polubownego w okresie międzywojennym

W okresie międzywojennym, po uzyskaniu przez Polskę niepodległości, funkcjonowanie sądów polubownych oparte było na regulacjach państw zaborczych. Na terenach byłych zaborów niemieckiego i austriackiego przepisy procesowe przewidywały możliwość zawierania umów o arbitraż, z odniesieniem do zdatności ugodowej sporów³⁴. Natomiast na terenach byłego zaboru rosyjskiego możliwość poddawania sporów pod rozstrzygnięcie sądu polubownego wynikała z przepisów obowiązującej Ustawy postępowania sądowego cywilnego³⁵. Zgodnie z przepisami tej regulacji podstawą warunkującą dopuszczenie realizacji postępowania przed sądem polubownym było istnienie umowy zawartej między spornymi stronami na piśmie, mocą której wyłączano rozstrzygnięcie sporu przez sąd państwowy. Należy przy tym wskazać, iż nie wszystkie sprawy mogły być rozstrzygane przez sąd polubowny, bowiem szczegółowe regulacje przewidywały wyłączenia - przykładowo w zakresie spraw dotyczących interesów skarbowych. Zapis na sąd polubowny warunkujący dopuszczalność rozpoznania sprawy przez sąd polubowny musiał być podpisany przez strony i arbitrów, którzy w ten sposób wyrażali zgodę na przyjęcie obowiązku wyrokowania w sprawie³⁶. Istotną różnicę między sądem państwowym a polubownym stanowiły zasady orzekania, mianowicie sąd państwowy wyrokował na podstawie reguł

³³ S. Gołąb, Z. Wusatowski, Kodeks sądów polubownych, Kraków 1933, s. 14.

³⁴ S. Dalka, Sądownictwo polubowne w PRL, Warszawa 1987, s. 12.

³⁵ Por. przepisy art. 1367-1400 i 1628 Ustawy postępowania sądowego cywilnego z dnia 16.07.1925 r., Dz.U.1925.91.637.

³⁶ W. Miszewski, St. Godzstein, W. Przedpelski, W. Żywicki, O. Fedorowicz, St. Frankenstein-Sieczkowski, Ustawa postępowania sądowego cywilnego obowiązująca w okręgach apelacyjnych warszawskim, lubelskim, wileńskim, Warszawa 1926, s. 637.

ustanowionych ustawami, natomiast sąd polubowny orzekał według sumienia, czyli własnej oceny, nieskrępowanej żadnymi przepisami³⁷.

W ramach prac nad projektami polskiej procedury cywilnej podjęto próbę nawiązania do tradycji prawniczych dawnego prawa polskiego, przewidującego uroczystą formę zapisu na sąd polubowny, jak też sprostania wyzwaniom obrotu międzynarodowego, w tym w zakresie wykonania zawieranych umów³⁸. Prace legislacyjne w okresie międzywojennym opierały się również na dorobku innych ustawodawstw, szczególnie kodyfikacji niemieckich i austriackich, nadto projektowane przepisy pozostawały pod silnym wpływem regulacji międzynarodowego arbitrażu. Ponownie przy tym należy podkreślić, iż przez podpisanie Protokołu Genewskiego z 1923 r. w krajowym porządku prawnym w pełni zaakceptowano postanowienia tej regulacji, z zastrzeżeniem stosowania zobowiązań jedynie do umów, które pozostają uznane za handlowe przez prawo krajowe. Podpisanie Protokołu Genewskiego wiązało się zatem z przyjęciem zobowiązania uznawania umów o arbitraż, w tym zarówno umów dotyczących sporów już powstałych (kompromisów), jak też umów dotyczących sporów mogących powstać w przyszłości z określonego stosunku prawnego (klauzul arbitrażowych zawartych w kontraktach). Wprawdzie w krajowym porządku prawnym nie wprowadzono kolejnej regulacji międzynarodowego arbitrażu, mianowicie Konwencji Genewskiej o wykonywaniu zagranicznych wyroków arbitrażowych, jednak zarówno postanowienia Protokołu Genewskiego, jak też Konwencji Genewskiej stały się wzorcowymi dla projektowanych przepisów Kodeksu postępowania cywilnego z okresu międzywojennego³⁹. Należy przy tym nadmienić, iż w poglądach judykatury okresu międzywojennego zasadniczo panował sceptycyzm Sądu Najwyższego w zakresie oddawania sprawy do rozstrzygnięcia sądowi polubownemu zagranicznemu, czy też w ogóle zagranicznemu sądowi państwowemu, z uzależnieniem również wykonalności zagranicznych wyroków arbitrażowych od zawarcia właściwej umowy międzypaństwowej⁴⁰. Niezależnie jednak od wewnętrznych uwarunkowań krajowego procesu legislacyjnego, w związku z funkcjonowaniem sądownictwa polubownego na arenie międzynarodowej podjęto zdecydowane działania celem wprowadzenia instytucji arbitrażu do polskiego porządku prawnego⁴¹.

³⁷ J. Olszewski, *Sądy polubowne i mediacja*, Warszawa 2008, s. 217.

³⁸ S. Dalka, *Sądownictwo polubowne w PRL*, Warszawa 1987, s. 12.

³⁹ A. W. Wiśniewski, *Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce*, Warszawa 2011, s. 93.

⁴⁰ J. Olszewski, *Sądy polubowne i mediacja*, Warszawa 2008, s. 213.

⁴¹ Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo polubowne (arbitraż)*, Warszawa 2007, s. 63.

Przepisy kompleksowo obejmujące problematykę sądownictwa polubownego ujęte zostały w Rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 29.11.1930 r. Kodeks postępowania cywilnego⁴². We wskazanym akcie prawnym zagadnienia dotyczące sądownictwa polubownego stanowiły stosunkowo obszerną regulację, co odpowiadało potrzebom ówczesnego obrotu gospodarczego. W dawnym Kodeksie postępowania cywilnego (dalej: d.KPC) odpowiednio w art. 479-493 d.KPC unormowane zostały zagadnienia zapisu na sąd polubowny oraz dotyczące arbitrów, w art. 494-502 d.KPC ujęto problematykę postępowania przed sądem polubownym, w art. 503-505 d.KPC zagadnienia dotyczące skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego, natomiast w art. 506-507 d.KPC kwestie ogólne, w tym właściwość sądu państwowego w związku z postępowaniem przed sądem polubownym.

W powołanej regulacji precyzyjnie przewidziano możliwość sporządzenia przez strony zapisu na sąd polubowny, przy określeniu obowiązku zawarcia umowy o arbitraż na piśmie, podpisania jej przez obie strony oraz oznaczenia przedmiotu sporu lub stosunku prawnego, z którego spór wynikł lub miał wyniknąć. Uregulowanie możliwości sporządzenia zapisu na sąd polubowny bez wprowadzania nadmiernych wymogów formalnych miało na celu zachęcenie do poddawania sporów pod rozstrzygnięcie sądów polubownych. Umowa o arbitraż zgodnie z wyrażonym w tamtym okresie stanowiskiem doktryny powinna była zasadniczo czynić zadość wymogom przewidzianym dla ważności umowy, przy czym zapis sprzeczny z porządkiem publicznym uważano za nieważny. Umowa arbitrażowa mogła przy tym obejmować tylko taki rodzaj sporu, który wynikał z możliwości zobowiązania się strony, przy czym ówczesne poglądy doktryny wskazywały na zamiar ustawodawcy sprecyzowania zdolności strony do podejmowania tych czynności, których dotyczy zapis na sąd polubowny⁴³. Wobec powyższego wskazywano na wyłączenie możliwości poddania pod rozstrzygnięcie sądu polubownego przykładowo spraw małżeńskich niemajątkowych. Ograniczenia dotyczyły również spraw z zakresu prawa pracy, ponieważ pod rozstrzygnięcie sądu polubownego można było poddać tylko spór już powstały. Zasadniczo jednak charakter prawny zapisu na sąd polubowny określano, jako umowę procesową, mającą na celu wyłączenie jurysdykcji sądownictwa

⁴² Por. przepisy 486-514 Rozporządzenia Prezydenta RP z 29.11.1930 r., Dz.U.1930.83.651, przy uwzględnieniu nowelizacji i zmiany numeracji przepisów odpowiednio na art. 479-507 w Kodeksie postępowania cywilnego z roku 1932 ogłoszonym w obwieszczeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 1.12.1932 r., Dz.U.1932.112.934 oraz odpowiednio art. 486-514 po kolejnej nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z roku 1950, Dz.U.1950.43.394.

⁴³ *L. Peiper*, Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego, Kraków 1934, cz. I, t. I. s. 966.

państwowego i rozstrzygnięcie sporu w ramach postępowania arbitrażowego⁴⁴ i choć akceptowano możliwość zawarcia umowy o arbitraż poza procesem, zasadniczo konsekwentnie wskazywano na cel procesowy zapisu na sąd polubowny⁴⁵.

Powołane przepisy określały również reguły dotyczące możliwości dokonywania przez strony wyboru arbitrów. Każda ze stron uprawniona była do wyboru jednego arbitra, którzy wspólnie wybierali przewodniczącego nazywanego superarbitrem. Prawo strony do dokonania wyboru arbitra nie mogło być ograniczone w umowie o arbitraż, również w zapisie na sąd polubowny nie można było przyznać jednej stronie możliwości wskazania większej ilości arbitrów. W ramach tych regulacji dopatrywano się powstania stosunku prawnego między arbitrem a stronami postępowania polubownego. Za dominujący należy przy tym uznać pogląd, iż powstały między arbitrem a stronami postępowania arbitrażowego stosunek umowny był zawsze stosunkiem względem obu stron procesowych⁴⁶. Mimo określenia w przepisach możliwości wskazywania arbitrów przez strony oraz wywodzenia powstawania między arbitrami a stronami stosunku umownego, komentatorzy regulacji procesowych eksponowali ich niezawisłość oraz możliwość i konieczność realizacji czynności orzeczniczych przy zachowaniu niezależności od stron postępowania arbitrażowego.

W nawiązaniu do przepisów Ustawy postępowania sądowego cywilnego z 1925 r. w ramach regulacji dawnego Kodeksu postępowania cywilnego sąd polubowny nie musiał stosować obowiązujących regulacji prawa materialnego i formalnego, a wyłącznie kierować się w czynnościach orzeczniczych zasadą własnego przekonania sędziów, ich sumienia i poczucia słuszności. Strony jednak mogły w zapisie na sąd polubowny zobligować arbitrów do kierowania się w postępowaniu przepisami prawa materialnego, lecz nie mogły pozbawić arbitrów swobody orzekania, przy jednoczesnym poszanowaniu porządku publicznego i dobrych obyczajów. Wprawdzie pojęcia te nie zostały w przepisach ówczesnego Kodeksu postępowania cywilnego sprecyzowane, jednak w poglądach doktryny za sprzeczność z porządkiem publicznym uważano sprzeczność z przepisami prawa stojącymi na straży porządku publicznego, natomiast dobre obyczaje odnoszono między innymi do pojęć etycznych rozpatrywanych z punktu widzenia prawnego - społecznego⁴⁷. Z zawarciem umowy o arbitraż wiązano możliwość podniesienia zarzutu właściwości sądu polubownego w

⁴⁴ S. Gołąb, Z. Wusatowski, Kodeks sądów polubownych, Kraków 1933, s. 21.

⁴⁵ L. Peiper, Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego, Kraków 1934, cz. I, t. I. s. 963.

⁴⁶ R. Kuratowski, Sądownictwo polubowne, Warszawa 1932, s. 73.

⁴⁷ S. Gołąb, Z. Wusatowski, Kodeks sądów polubownych, Kraków 1933, s. 31.

sytuacji wniesienia sprawy do sądu państwowego, przy czym zarzut musiał być zgłoszony przed wdaniem się w spór.

Przepisy dawnego Kodeksu postępowania cywilnego przewidywały możliwość ingerencji sądu państwowego w ramach poddania sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego. Sąd państwowy mógł orzec o wygaśnięciu zapisu na sąd polubowny w okolicznościach precyzyjnie wskazanych w regulacji procesowej. Również na wniosek strony możliwe było podjęcie przez sąd państwowy postępowania w przedmiocie orzeczenia utraty mocy obowiązującej zapisu na sąd polubowny i wydanie w tym zakresie postanowienia po przeprowadzeniu rozprawy. Powyższe rozwiązanie wiązało się z możliwością wystąpienia z powództwem do sądu powszechnego bez ryzyka związanego z podniesieniem zarzutu niewłaściwości sądu i odpowiednio wskazania jako właściwego sądu polubownego. Również w instytucji utraty mocy obowiązującej zapisu upatrywano możliwość obrony przed koniecznością mianowania arbitra i wdania się w spór przed sądem polubownym, czy też nawet w przyszłości konieczności prowadzenia ewentualnego postępowania sądowego o uchylenie wyroku sądu polubownego⁴⁸.

W przepisach dawnego Kodeksu postępowania cywilnego precyzyjnie uregulowane zostało prowadzenie postępowania przed sądem arbitrażowym. Zasadniczo sposób prowadzenia postępowania pozostawał w gestii stron umowy przewidującej poddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego. Jeśli strony umowy o arbitraż nie określiły sposobu prowadzenia postępowania arbitrażowego, wtedy sąd polubowny samodzielnie podejmował decyzje procesowe według swego uznania, ewentualnie w oparciu o ustalony regulamin. Trzeba podkreślić, że zasady postępowania, czy to określone przez strony, czy też ustalone przez sąd nie musiały odpowiadać przepisom prawa materialnego i procesowego, a jedynie chodziło o zagwarantowanie stronom obronę ich praw, w granicach porządku publicznego i dobrych obyczajów. W ramach przepisów określających zasady postępowania arbitrażowego przewidziano możliwość przeprowadzania postępowania dowodowego, przy wykorzystaniu wszelkich środków dowodowych, w tym z zeznań świadków, stron, czy przesłuchania biegłych. W pewnym zakresie sąd polubowny miał możliwość korzystania ze wsparcia sądu grodzkiego, do którego mógł się zwrócić celem realizacji czynności wskazanych w regulacjach szczegółowych.

⁴⁸ *L. Peiper*, Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego, Kraków 1934, cz. I, t. I. s. 995.

Przepisy dawnego Kodeksu postępowania cywilnego obejmowały również zagadnienia związane z wyrokowaniem sądu polubownego, w tym zasady głosowania nad orzeczeniem, wymogi formalne wyroku, kwestie związane z ogłoszeniem wyroku oraz sposoby doręczenia rozstrzygnięcia stronom. Od wyroku sądu polubownego nie przysługiwało odwołanie ani do innego sądu polubownego, ani do sądu państwowego, a moc rozstrzygnięcia została zrównana z mocą wyroku sądu państwowego. Wyrok sądu polubownego stanowił zatem definitywne rozstrzygnięcie sporu i podlegał wykonaniu. Każda ze stron mogła wystąpić do sądu państwowego o stwierdzenie wykonalności wyroku i nadanie mu klauzuli wykonalności. W ramach tych procedur sąd państwowy dokonywał weryfikacji dopuszczalności prowadzenia postępowania przed sądem polubownym oraz weryfikował prawidłowość wydania wyroku zgodnie z właściwymi przepisami. Odpowiednio przepisy Kodeksu przewidywały możliwość złożenia skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego z precyzyjnym wyliczeniem podstaw procedowania w tym zakresie oraz określeniem terminów zaskarżenia wyroku wydanego w ramach postępowania arbitrażowego.

Obowiązujące od 1.01.1933 r., przepisy dawnego Kodeksu postępowania cywilnego, w wersji pierwotnie ustalonej Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 29.11.1930 r. a następnie po nowelizacji w ostatecznym brzemieniu zgodnie z tekstem jednolitym ogłoszonym w obwieszczeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 1.12.1932 r., precyzyjnie i szczegółowo określiły zagadnienia dotyczące sądownictwa polubownego, w tym związane z możliwością sporządzenia zapisu na sąd polubowny i prowadzeniem postępowania arbitrażowego oraz z rozstrzygnięciem sporu wyrokiem sądu polubownego. Oczekiwania i potrzeby obrotu gospodarczego w okresie międzywojennym sprzyjały korzystaniu z rozstrzygania sporów w ramach sądownictwa polubownego, przy uwzględnieniu zarówno ograniczenia względem sądów państwowych kosztów postępowania, jak też istotnej z punktu widzenia obrotu prawnego szybkości i fachowości sądownictwa polubownego. Należy nadmienić, iż częste w tym okresie zmiany przepisów prawa materialnego i procesowego oraz rozbieżności w wykładni i stosowaniu tych przepisów powodowały istotne zakłócenia funkcjonowania państwowego wymiaru sprawiedliwości. Sądownictwo polubowne dzięki swym walorom i wyczerpującej regulacji w przepisach dawnego Kodeksu postępowania cywilnego miało nie tylko subsydiarny charakter względem sądownictwa państwowego, ale stało się również realną i istotną alternatywą skutecznego rozstrzygania sporów sądowych. Z pewnością na trwałość i poszanowanie

miała wpływ także jakość przepisów regulujących funkcjonowanie sądownictwa polubownego. Zostały one opracowane przez fachowców i wprowadzone w życie optymalną ścieżką legislacyjną, czyli rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

3. Sądownictwo polubowne w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej

W okresie powojennym, w zdecydowanie odmiennych względem okresu międzywojennego warunkach społeczno-politycznych, znaczenie i możliwości rozwoju sądownictwa polubownego uległy istotnemu ograniczeniu. Zasadniczo sądownictwo arbitrażowe uznawano za obce ideowo, niezgodne z procesem centralizacji gospodarki i wprowadzaniem administracyjnych metod zarządzania. W poglądach ówczesnego piśmiennictwa wskazywano przy tym, iż w odniesieniu do uspołecznienia środków produkcji i skupienia podstawowej działalności w ręku organizacji państwowych lub spółdzielczych metoda rozstrzygania sporów między tymi organizacjami drogą sądownictwa polubownego jest całkowicie niewłaściwa⁴⁹. Prymat własności państwowej, gospodarki planowej i jej roli w zabezpieczeniu interesów państwa zdecydowanie zatem wykluczała możliwość rozstrzygania sporów majątkowych w obrocie uspołecznionym na drodze prywatnego sądownictwa polubownego. Propagandowa zasada jednolitego funduszu własności państwowej prowadziła do eliminacji burżuazyjnych instytucji, obcych gospodarce socjalistycznej.

W odniesieniu do ówczesnych warunków społeczno - ekonomicznych stopniowo i konsekwentnie ograniczano również możliwość rozstrzygania konfliktów w ramach sądownictwa powszechnego. Wprawdzie istniała możliwość oparcia obrotu gospodarczego na przepisach obowiązujących w okresie przed 1939r., ale faktycznie pojawiające się nowe wzorowane na ustawodawstwie ZSRR regulacje prawne doprowadziły do kształtowania nowego systemu rozstrzygania sporów. Określenie podstaw tworzenia rozwiązań prawnych wynikało z założeń gospodarki socjalistycznej i zamiaru wyłączenia sądów powszechnych z rozstrzygania sporów majątkowych pomiędzy działającymi w oparciu o własność państwową jednostkami gospodarki uspołecznionej. Zarówno realizacja interesów z obszarów pozostających w domenie państwa w ramach zakładanej współpracy jednostek gospodarki uspołecznionej, jak też skupienie zarządzania gospodarką w ministerstwie przemysłu i handlu miały bezpośrednio wpływ na kształtowanie nowego administracyjnego trybu rozstrzygania

⁴⁹ S. Buczkowski, Rola arbitrażu w gospodarce socjalistycznej, *Annales UMCS* 1954, vol. 1, s. 243.

sporów w obrocie uspołecznionym, który z czasem stał się dominujący⁵⁰. Prymat ideologii komunistycznej nad ekonomią rujnował mechanizmy rynkowe w gospodarce, a przy tym i instytucje z nią związane.

3.1. Państwowy Arbitraż Gospodarczy

Pierwsze akty prawne centralistycznego systemu zarządzania gospodarką korespondowały z zamiarem podporządkowania procesów gospodarczych planom⁵¹. Ustawa o planie odbudowy gospodarczej⁵², dekret o planowanej gospodarce narodowej⁵³, czy również ustawa o dostawach, robotach i usługach na rzez Skarbu Państwa, samorządu oraz niektórych osób prawnych⁵⁴ potwierdzały dążenie do powiązania umów zawieranych w obrocie gospodarczym z planowaniem centralnym i władcym oddziaływaniem administracji na jednostki gospodarki uspołecznionej. Istotne dalsze zmiany w kształtowaniu regulacji prawnych wiązały się z opracowaniem w 1948r. sześcioletniego planu uprzemysłowienia kraju oraz ustaleniu nowych ram organizacyjnych kierowania gospodarką. Utworzone wówczas złożone struktury ministerstw gospodarczych oraz Państwowa Komisja Planowania Gospodarczego stanowiły organy scentralizowanego systemu zarządzania gospodarką kierowanego przez Komitet Ekonomiczny Rady Ministrów. Uzupełnieniem koncepcji centralistycznego zarządzania gospodarką stało się podjęcie inicjatywy zorganizowania arbitrażu gospodarczego przez powołanie specjalnego organu do rozstrzygania sporów w sektorze uspołecznionym dekretem o państwowym arbitrażu gospodarczym⁵⁵. W ten sposób nastąpiło definitywne wyłączenie sporów między jednostkami gospodarki uspołecznionej z właściwości sądów powszechnych z jednoczesnym wykluczeniem możliwości poddawania sporów o prawa majątkowe między podmiotami podlegającymi arbitrażowi pod rozstrzygnięcie sądu polubownego⁵⁶.

⁵⁰ Z. Gordon, Prawo obrotu gospodarczego, J. Winiarz (red.), Warszawa 1980, s. 345.

⁵¹ L. Stępniaak, Rozwój funkcji umów w gospodarce PRL, w: Instytucje prawne w gospodarce narodowej. Studia prawne, L. Bar (red.), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1981, s. 113.

⁵² Por. przepisy ustawy z dnia 02.07.1947 r. o planie odbudowy gospodarczej, Dz.U.1947.53.285.

⁵³ Por. postanowienia dekretu z dnia 1.10.1947 r. o planowanej gospodarce narodowej, Dz.U.1947.64.373.

⁵⁴ Por. przepisy ustawy z dnia 18.11.1948 r. ustawa o dostawach, robotach i usługach na rzez Skarbu Państwa, samorządu oraz niektórych osób prawnych, Dz.U.1948.63.494.

⁵⁵ Por. postanowienia dekretu z dnia 5.08.1949 r. o państwowym arbitrażu gospodarczym, Dz.U.1949.46.340.

⁵⁶ T. Mróz, O państwowym arbitrażu gospodarczym i jego funkcjach w PRL, w: Miscellanea Historico-Iuridica t. III, Białystok 2005, s. 104-105 oraz por. art. 5 dekretu z dnia 5.08.1949 r. o państwowym arbitrażu gospodarczym, Dz.U.1949.46.340.

Określenie celu i zakresu działania państwowego arbitrażu gospodarczego zgodnie z postanowieniami powołanego dekretu wiązało się z zamiarem zapewnienia dyscypliny wykonania narodowych planów gospodarczych, przestrzegania i ugruntowania zasad rozrachunku gospodarczego oraz zabezpieczenia wykonania umów w odniesieniu do sporów o prawa majątkowe między podmiotami wskazanymi w dekrecie⁵⁷. Organizacja arbitrażu opierała się na funkcjonowaniu Głównej Komisji Arbitrażowej działającej przy Ministerstwie Finansów oraz okręgowych komisjach arbitrażowych tworzonych przy prezydentach wojewódzkich rad narodowych, przy sprawowaniu zwierzchniego nadzoru nad arbitrażem przez Ministra Finansów. Przepisy powołanego dekretu określiły również zasady postępowania arbitrażowego w odniesieniu do procedowania w sprawach podmiotów podlegających arbitrażowi, z zaznaczeniem również możliwości uregulowania prowadzenia tzw. arbitrażu resortowego⁵⁸.

Zagadnienia związane z charakterem prawnym i funkcją państwowego arbitrażu gospodarczego stały się przedmiotem analiz i prezentowania w piśmiennictwie poglądów, które często eksponowały wątpliwe walory tej instytucji w odniesieniu do utożsamiania państwowego arbitrażu z systemem zarządzania gospodarką. Zasadniczo podkreślano odmiennosć państwowego arbitrażu od sądownictwa polubownego ze względu na odmiennosć zadań i kompetencji, w tym również w odniesieniu do możliwości wkraczania w ramach państwowego arbitrażu w materialną treść stosunków zobowiązaniowych oraz rozpoznawania spraw niezależnie od wniosków stron, a nawet wszczynania spraw z urzędu⁵⁹. Wobec powyższego w pierwszym okresie funkcjonowania państwowego arbitrażu gospodarczego uznawano, że arbitraż nie jest specjalnym sądem gospodarczym, ani także organem administracyjnym⁶⁰, a stanowi swoistą instytucję judykacyjną realizującą zadania w systemie gospodarki planowej⁶¹. W kolejnych latach, w związku z zachodzącymi przemianami społeczno-gospodarczymi zaczęto dostrzegać znaczenie kształtowania stosunków prawnych w odniesieniu do ochrony praw i interesów jednostek gospodarki uspołecznionej. W związku z powyższym rozstrzyganie sporów w ramach państwowego arbitrażu gospodarczego określano, jako przekształcenie funkcjonowania arbitrażu w organ o charakterze *quasi-*

⁵⁷ Por. art 1 i 2 dekretu z dnia 5.08.1949 r. o państwowym arbitrażu gospodarczym.

⁵⁸ Por. art. 35 i n. dekretu z dnia 5.08.1949 r. o państwowym arbitrażu gospodarczym.

⁵⁹ S. Buczkowski, Rola arbitrażu w gospodarce socjalistycznej, Annales UMCS 1954, vol. 1, s. 256.

⁶⁰ J. Topiński, Państwowy arbitraż gospodarczy, P i P 1950, nr 3, s. 43.

⁶¹ S. Buczkowski, Rola arbitrażu w gospodarce socjalistycznej, Annales UMCS 1954, vol. 1, s. 256.

sądowym⁶², a nawet z sugestią możliwości włączenia arbitrażu do systemu sądownictwa powszechnego⁶³. Do przekształcenia państwowego arbitrażu gospodarczego w odrębną jednostkę sądownictwa gospodarczego jednak nie doszło, z uwagi na wprowadzane począwszy od roku 1971 zmiany w systemie zarządzania gospodarką z powiązaniem centralnego planowania i kierowania procesami społeczno-ekonomicznymi z koniecznością rozszerzania operatywnej samodzielności jednostek gospodarki uspołecznionej⁶⁴.

W kolejnych latach podjęte zostały działania mające na celu modyfikację zasad funkcjonowania państwowego arbitrażu gospodarczego, z zastąpieniem koncepcji przekształcenia w sąd gospodarczy umocnieniem pozycji arbitrażu w systemie organów państwowych przez utworzeniem Państwowego Arbitrażu Gospodarczego powołanego ustawą o Państwowym Arbitrażu Gospodarczym⁶⁵. Zadania i zakres działania organu określone zostały odpowiednio w art. 1 tej ustawy, jako powołanie organu do umacniania praworządności i porządku prawnego w stosunkach między jednostkami gospodarki uspołecznionej oraz dyscypliny wykonywania przez te jednostki planów społeczno-gospodarczego rozwoju kraju i podnoszenia efektywności gospodarowania, ochrony interesu społecznego i interesów jednostek gospodarki uspołecznionej w stosunkach między tymi jednostkami oraz doskonalenia współpracy i systemów umów w stosunkach między jednostkami gospodarki uspołecznionej zgodnie z kierunkami społeczno-gospodarczego rozwoju kraju. Organizacja Państwowego Arbitrażu Gospodarczego określona została przez ustalenie funkcjonowania przy Radzie Ministrów, z realizacją zadań przez Główną Komisję Arbitrażową i okręgowe komisje arbitrażowe oraz sprawowania nadzoru przez Prezesa Rady Ministrów⁶⁶.

Podobnie, jak w odniesieniu do uprzednio obowiązujących postanowień dekretu o państwowym arbitrażu gospodarczym, nowe regulacje poddane zostały analizie w piśmiennictwie i mimo rozbieżności poglądów w odniesieniu do charakteru prawnego nowego organu, większość przedstawicieli doktryny określała arbitraż, jako państwowy organ systemu zarządzania gospodarką⁶⁷. Pozycji prawnej ówczesnego arbitrażu nie

⁶² Z. Gordon, *Prawo obrotu gospodarczego*, J. Winiarz (red.), Warszawa 1980, s. 346.

⁶³ A. Wengerek, *Z zagadnień postępowania sądowego i arbitrażowego*, PUG 1956, nr 10, s. 381.

⁶⁴ Z. Gordon, *Prawo obrotu gospodarczego*, J. Winiarz (red.), Warszawa 1980, s. 347.

⁶⁵ Por. przepisy ustawy z dnia 23.10.1975 r. o Państwowym Arbitrażu Gospodarczym, Dz.U.1975.34.183.

⁶⁶ Por. art. 6 i n. ustawy z dnia 23.10.1975 r. o Państwowym Arbitrażu Gospodarczym.

⁶⁷ J. Starościak, *Prawo administracyjne*, Warszawa 1975, s. 362-363; R. Burchacki, *Kierunki działalności Państwowego Arbitrażu Gospodarczego*, P i P 1976, nr 3, s. 64 i n.; S. Włodyka, *Państwowy Arbitraż Gospodarczy w systemie zarządzania gospodarką narodową*, w: *Państwowy Arbitraż Gospodarczy w PRL*, Warszawa 1974, s. 34 i n.

można jednak bezpośrednio utożsamiać z organem administracji gospodarczej, bowiem regulacje powołanej ustawy nie przewidywały możliwości wydawania decyzji⁶⁸, a przeciwnie w przepisach regulujących funkcjonowanie arbitrażu określone zostało rozpoznawanie sporów o prawa majątkowe, o zawarcie lub ustalenie treści umowy (spory przedumowne), o zmianę lub rozwiązanie umowy oraz o ustalenie stosunku prawnego lub prawa⁶⁹. Zasadniczo jednak przepisy powołanej ustawy o Państwowym Arbitrażu Gospodarczym z odniesieniem do praktyki funkcjonowania tego organu przewidywały możliwość realizacji roszczeń związanych z umowami planowymi zawieranymi w ramach wykonywania planu społeczno - ekonomicznego określanego w założeniach socjalistycznej gospodarki planowej.

Na początku lat osiemdziesiątych w ramach dalszych procesów transformacji stosunków społeczno - gospodarczych powrócono do koncepcji przekształcenia Państwowego Arbitrażu Gospodarczego w arbitraż gospodarczy, z możliwością utworzenia odrębnego sądownictwa gospodarczego lub utworzenia właściwych wydziałów w ramach sądownictwa powszechnego. Do wdrożenia planowanych rozwiązań jednak nie doszło, bowiem funkcjonujący w ustroju socjalistycznym model państwowego arbitrażu gospodarczego mógł realizować tylko zadania w zakresie rozstrzygania sporów między jednostkami gospodarki uspołecznionej, przy realizacji założeń scentralizowanego systemu gospodarowania oraz wykluczeniem możliwości zagwarantowania niezależnego i niezawisłego rozstrzygania sporów wszystkich podmiotów uczestniczących w obrocie gospodarczym. Państwowy Arbitraż Gospodarczy przestał istnieć z dniem 1.10.1989 r. na skutek uchylecia powołanej ustawy o Państwowym Arbitrażu Gospodarczym ustawą o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych⁷⁰.

Dokonując oceny funkcjonowania Państwowego Arbitrażu Gospodarczego należy podkreślić, iż określenie arbitraż od wieków kojarzone było z prowadzeniem postępowania arbitrażowego i rozstrzygania sporu przez niezależnych arbitrów w ramach sądownictwa polubownego. Podzielić zatem należy pogląd, że sama nazwa Państwowy Arbitraż Gospodarczy zawierała sprzeczność samą w sobie⁷¹, a również

⁶⁸ T. Mróz, O państwowym arbitrażu gospodarczym i jego funkcjach w PRL, w: *Miscellanea Historico-Iuridica* t. III, Białystok 2005, s. 110.

⁶⁹ Por. art. 2 ustawy z dnia 23.10.1975 r. o Państwowym Arbitrażu Gospodarczym.

⁷⁰ Por. art. 8 ustawy z dnia 24.05.1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych, Dz.U.1989.33.175.

⁷¹ T. Mróz, O państwowym arbitrażu gospodarczym i jego funkcjach w PRL, w: *Miscellanea Historico-Iuridica* t. III, Białystok 2005, s. 102.

instytucja państwowego arbitrażu nie miała z sądownictwem nic wspólnego⁷². Istota polubownego rozstrzygnięcia sporów w ramach arbitrażu sprowadza się do określenia zgodną wolą stron stosunku cywilnoprawnego możliwości rozstrzygnięcia sporu wyrokiem niepaństwowego sądu polubownego. Zatem już sama nazwa Państwowego Arbitrażu Gospodarczego wprowadza zasadniczo w błędne przekonanie o możliwości realizacji przed tym organem polubownego rozstrzygnięcia sporów gospodarczych. Podobnie cele i zasady działania państwowego arbitrażu gospodarczego wykluczają możliwość uznania funkcjonowania tego organu, jako spełniającego konstytutywne cechy sądownictwa polubownego przy uwzględnieniu określenia arbitrażu, jako państwowego organu zarządzania gospodarką z wykluczeniem możliwości powierzenia rozstrzygnięcia sporów zgodną wolą stron.

3.2. Sąd polubowny w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego z roku 1964 - regulacje pierwotne

W okresie poprzedzającym uchwalenie Kodeksu postępowania cywilnego z roku 1964 sądownictwo polubowne, jako uzupełniające sądownictwo państwowe odgrywało niewielką rolę⁷³. Najczęściej możliwość rozstrzygnięcia sporów w ramach postępowania arbitrażowego przewidziana była w statutach i regulaminach organizacji zawodowych lub samorządowych, w tym zrzeszeń, związków i stowarzyszeń. Przystępujący do tych organizacji członkowie poddawali dobrowolnie spory mogące wystąpić w związku z przynależnością do organizacji pod rozstrzygnięcie sądów ustanowionych najczęściej przepisami statutowymi danej organizacji. Możliwość utworzenia stałego sądu polubownego mogła wynikać wprost z przepisów właściwej ustawy, nadto powoływanie takich sądów określone zostało wprost w przepisach dawnego Kodeksu postępowania cywilnego⁷⁴ przewidujących powoływanie takich sądów postanowieniami statutów lub regulaminów instytucji publicznych lub społecznych, do których zaliczano zarówno stałe sądy obywatelskie ustanawiane przez korporacje zawodowe, jak też izby przemysłowo - handlowe, czy rękodzielnicze, adwokackie, lekarskie oraz giełdy⁷⁵.

Możliwość realizacji postępowań arbitrażowych w tym okresie istniała również w ramach rozstrzygnięcia sporów w międzynarodowych stosunkach gospodarczych na podstawie umów i konwencji wiążących podmioty międzynarodowego obrotu

⁷² A. W. Wiśniewski, *Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce*, Warszawa 2011, s. 112.

⁷³ W. Siedlecki, *Zarys postępowania cywilnego*, Warszawa 1966, s. 563.

⁷⁴ Por. art. 507 dawnego Kodeksu postępowania cywilnego z roku 1932 ogłoszonego w obwieszczeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 1.12.1932 r., Dz.U.1932.112.934.

⁷⁵ S. Dalka, *Sądownictwo polubowne w PRL*, Warszawa 1987, s. 34.

gospodarczego. Obowiązujące ówczasie przepisy odróżniały jednak międzynarodowe stosunki z krajami socjalistycznymi i krajami kapitalistycznymi. W odniesieniu do rozstrzygania sporów między organizacjami gospodarczymi z krajów socjalistycznych zastosowanie miały przepisy Konwencji Moskiewskiej o rozstrzygnięciu w drodze arbitrażu sporów cywilnoprawnych wynikających ze stosunków współpracy gospodarczej i naukowo-technicznej⁷⁶. Zgodnie z przepisami tej konwencji wszelkie spory między organizacjami gospodarczymi, wynikające z umownych i innych stosunków cywilnoprawnych, powstających między nimi w toku współpracy gospodarczej i naukowo-technicznej podlegały rozpoznaniu w drodze arbitrażu, z wyłączeniem tych sporów spod właściwości sądów państwowych. Nadto w postanowieniach konwencji sprecyzowano, że określone wyżej spory podlegały rozpoznaniu przez sąd arbitrażowy przy izbie handlowej w państwie, na którego terytorium ma siedzibę pozwany, ewentualnie w państwie wskazanym w umowie stron. Istotną okazała się przy tym okoliczność, iż przepisy konwencji nie wymagały zapisu na sąd polubowny dla rozstrzygnięcia konkretnego sporu, bowiem wskazaną regulacją obligatoryjnie powierzono rozstrzygnięcie wszystkich sporów określonego rodzaju oznaczonym stałym sądom polubownym państw członków Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG)⁷⁷. W odniesieniu natomiast do stosunków gospodarczych z krajami kapitalistycznymi stosowano odpowiednio przepisy Konwencji Nowojorskiej o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych⁷⁸ i Konwencji Europejskiej o międzynarodowym arbitrażu handlowym⁷⁹, a w późniejszym okresie również postanowienia Regulaminu Arbitrażowego opracowanego przez Komisję Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego UNCITRAL⁸⁰. Powołane regulacje obejmowały przepisy ujednociające zasady uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń arbitrażowych dotyczących podmiotów uczestniczących w stosunkach gospodarczych i praktyce międzynarodowego arbitrażu handlowego oraz miały istotne znaczenie dla rozwoju

⁷⁶ Por. przepisy Konwencji o rozstrzygnięciu w drodze arbitrażu sporów cywilnoprawnych wynikających ze stosunków współpracy gospodarczej i naukowo-technicznej, podpisanej w Moskwie dnia 26.05.1972 r., Dz.U.1974.7.37.

⁷⁷ S. Dalka, Sądownictwo polubowne w PRL, Warszawa 1987, s. 22.

⁷⁸ Por. przepisy Konwencji o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych, sporządzonej w Nowym Jorku w dniu 10.06.1958r., Dz.U.1962.9.41.

⁷⁹ Por. przepisy Konwencji Europejskiej o międzynarodowym arbitrażu handlowym, sporządzonej w Genewie w dniu 21.04.1961r., Dz.U.1964.40.270.

⁸⁰ Por. przepisy Regulaminu Arbitrażowego UNCITRAL w wersji z roku 1976, przyjętej rezolucją Nr 31/98 Zgromadzenia Ogólnego ONZ z dnia 15.12.1976 r.

międzynarodowych stosunków handlowych, a nadto w odniesieniu do postanowień Regulaminu Arbitrażowego umożliwiały realizację postępowań arbitrażowych, zarówno krajowych, jak i międzynarodowych.

Niewątpliwie na zakres podmiotowy działania arbitrażu wpłynął fakt uchylecia Kodeksu Handlowego⁸¹ na podstawie przepisów wprowadzających Kodeks cywilny⁸², przy pozostawieni w mocy części przepisów dotyczących spółek jawnych, spółek z ograniczoną odpowiedzialnością i spółek akcyjnych. Gospodarka funkcjonowała w oparciu o przedsiębiorstwa państwowe, a pozostawione w mocy przepisy dotyczące spółek handlowych okazały się przydatne w sferze handlu zagranicznego z krajami kapitalistycznymi.

Prace nad nowym Kodeksem postępowania cywilnego zostały rozpoczęte w latach pięćdziesiątych w warunkach społeczno-gospodarczych kształtowanych procesem centralizacji gospodarki i wprowadzania administracyjnych metod rozstrzygania sporów w obrocie uspołecznionym. Komisja Kodyfikacyjna podjęła zatem prace nad Kodeksem postępowania cywilnego w okolicznościach, które wyjątkowo nie sprzyjały sądownictwu polubownemu. W tym okresie pojawiły się liczne głosy sprzeciwiające się włączeniu przepisów dotyczących sądownictwa polubownego do regulacji kodeksowej. Wskazywano przy tym, iż instytucja arbitrażu jest archaiczna i zbędna w gospodarce socjalistycznej, a dotychczasowe przepisy procesowe regulujące sądownictwo polubowne stały się w stosunkach wewnętrznych instytucją martwą⁸³. Wobe powyższego zastanawiano się nad celowością pozostawienia instytucji sądownictwa polubownego w systemie prawa procesowego Polski Ludowej, mimo wykorzystywania arbitrażu w międzynarodowym obrocie handlowym.

W pierwotnym projekcie Kodeksu postępowania cywilnego z roku 1955 zaproponowano pominięcie przepisów dotyczące sądownictwa polubownego, z zaznaczeniem, że dotychczasowe regulacje dotyczące rozstrzygania sporów w postępowaniu arbitrażowym mogą być utrzymane w mocy w okresie przejściowym⁸⁴. W kolejnych jednak projektach z roku 1960 i 1964 regulacje dotyczące postępowania przed sądem polubownym zostały uwzględnione. W uzasadnieniu projektu z roku 1964

⁸¹ Por. przepisy Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27.06.1934 r. - Kodeks Handlowy, Dz.U.1934.57.502 ze zm.

⁸² Por. art. VI § 1 ustawy z dnia 23.04.1964 r. Przepisy wprowadzające kodeks cywilny, Dz.U.1964.16.94 ze zm., w zakresie uchylecia przepisów Kodeksu Handlowego, z wyjątkiem przepisów dotyczących spółek jawnych, spółek z ograniczoną odpowiedzialnością i spółek akcyjnych, przy czym w stosunku do tych spółek pozostawienia również w mocy przepisów o firmie, prokurze i rejestrze handlowym.

⁸³ S. Dalka, Sądownictwo polubowne w PRL, Warszawa 1987, s. 12.

⁸⁴ *Ibidem*, s.13.

podkreślono zasadność utrzymania tych regulacji w odniesieniu do użyteczności sądownictwa polubownego, z zaznaczeniem stanowiska odmiennego, wykluczającego możliwość polubownego rozstrzygnięcia sporów w gospodarce socjalistycznej. W poglądach piśmiennictwa potwierdzano również potrzebę uwzględnienia przepisów z zakresu postępowania arbitrażowego w projektowanych regulacjach Kodeksu postępowania cywilnego ze wskazaniem doświadczeń praktyki sporządzania zapisów na sąd polubowny i poszukiwania rozwiązań zmierzających do ugodowego rozwiązywania sporów przed wszczęciem postępowania przed sądem państwowym lub we wstępnej fazie tego postępowania⁸⁵. Ponadto eksponowano możliwość szerszego wykorzystania instytucji sądów polubownych w systemie prawa socjalistycznego, zarówno w sporach między obywatelami, jak też między jednostkami gospodarki uspołecznionej, w tym również z opcją kontynuacji postępowania przed Państwowym Arbitrażem Gospodarczym, czy nawet w ramach sądownictwa gospodarczego (pod warunkiem utworzenia takich sądów)⁸⁶.

Regulacja Kodeksu postępowania cywilnego z roku 1964⁸⁷ obejmowała przepisy dotyczące sądownictwa polubownego odpowiednio w art. 695-715 księgi trzeciej KPC i zasadniczo stanowiła kontynuację regulacji ukształtowanych w okresie międzywojennym. W ówczesnym piśmiennictwie i poglądach doktryny określano sądownictwo polubowne, jako służące wyłącznie podmiotom prywatnym, przy uwzględnieniu rozstrzygnięcia sporów cywilnoprawnych z obrotu uspołecznionego w ramach państwowego arbitrażu gospodarczego. Sądownictwo polubowne definiowano przy tym, jako swoisty rodzaj postępowania sądowego⁸⁸, przy uwzględnieniu wyłączenia woli stron jurysdykcji sądu państwowego i poddania kontroli sądownictwa polubownego sądom państwowym. Ponadto w odniesieniu do określenia drogi postępowania sądowego wskazywano na możliwość rozstrzygnięcia sporu objętego zapisem przez sąd polubowny, choć również sygnalizowano ewentualność rozstrzygnięcia takiego sporu przez sąd państwowy, w razie wystąpienia przez powoda z pozwem do sądu państwowego i niezgłoszeniem przez pozwanego zarzutu wyłączenia właściwości sądu państwowego. W odniesieniu do swoistości postępowania przed sądem polubownym, dość precyzyjnie określano definicję sądu polubownego, jako sądu

⁸⁵ K. Potrzebowski, *Sąd polubowny według kodeksu postępowania cywilnego*, Warszawa 1981, s. 5-6.

⁸⁶ S. Dalka, *Sądownictwo polubowne w PRL*, Warszawa 1987, s. 14.

⁸⁷ Por. pierwotne brzmienie przepisów ustawy z dnia 17.11.1964 r. Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U.1964.43.296.

⁸⁸ J. Jodłowski, Z. Resich, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1979, s. 27.

niepaństwowego, powołanego zgodną wolą stron stosunku cywilnoprawnego do rozstrzygnięcia ich sporu wyrokiem mającym moc prawną na równi z wyrokiem sądu państwowego⁸⁹. Sformułowanie w ten sposób definicji sądu polubownego potwierdziło ewolucję poglądów w kierunku teorii jurysdykcyjnej, co znalazło również odzwierciedlenie w poglądach komentatorów Kodeksu postępowania cywilnego. Sądownictwo polubowne utożsamiano zatem z trybem rozstrzygnięcia spraw cywilnych, w którym organ rozstrzygający nie jest sądem państwowym i kompetencję swą, wyłączającą orzecznictwo sądów państwowych, opiera na umowie stron⁹⁰. Dokonanie zapisu na sąd polubowny określano przy tym, jako zawarcie umowy arbitrażowej, mocą której przesądzano o rozstrzygnięciu przez sąd polubowny sporu istniejącego lub mogącego powstać w przyszłości z określonego w umowie stosunku prawnego. Obok woli stron, stanowiącej podstawę rozstrzygnięcia sporów w postępowaniu arbitrażowym, wskazywano również na obowiązujące regulacje procesowe pozwalające na poddanie określonych sporów pod rozstrzygnięcie sądu polubownego. Za istotną okoliczność uważano przy tym możliwość rozstrzygnięcia sporu wyrokiem sądu polubownego, mającym moc prawną wyroku sądu państwowego. Podobnie za ważne uznawano eksponowanie zalet sądownictwa polubownego, ze wskazaniem na zapewnienie w większym stopniu wydania rozstrzygnięcia zgodnego ze specyfiką określonej sprawy, możliwością wpływu stron na wybór arbitrów obdarzonych ich zaufaniem i prowadzeniem postępowania szybciej niż przed sądem państwowym, taniej i w sposób mniej sformalizowany⁹¹.

W przepisach Kodeksu postępowania cywilnego precyzyjnie wskazano, że przepisy części trzeciej mają zastosowanie zarówno do sądów polubownych powołanych do rozstrzygnięcia poszczególnego sporu, jak i do stałych sądów polubownych⁹². Do oznaczenia sądu powołanego do rozstrzygnięcia danego sporu używano w doktrynie różnych określeń, mianowicie sądu polubownego *ad hoc*, sądu polubownego doraźnego lub sądu polubownego jednorazowego⁹³, zasadniczo jednak najczęściej w praktyce posługiwano się oznaczeniem sądu polubownego *ad hoc*. Odróżnienie sądów *ad hoc* od stałych sądów polubownych koresponduje z aktualnym określeniem powoływania sądu *ad hoc* w umowie stron celem poddania rozstrzygnięcia

⁸⁹ S. Dalka, Sądownictwo polubowne w PRL, Warszawa 1987, s. 17.

⁹⁰ T. Ereciński, w: komentarzu do Kodeksu postępowania cywilnego, Warszawa 1989, s. 1060.

⁹¹ *Ibidem*, s. 1061.

⁹² Por. art. 695 KPC w brzmieniu ustalonym przepisami ustawy z dnia 17.11.1964r. Kodeks postępowania cywilnego.

⁹³ S. Dalka, Sądownictwo polubowne w PRL, Warszawa 1987, s. 18.

sporu temu sądowi, a odpowiednio określenia stałym sądem polubownym instytucji krajowej, bądź zagranicznej utworzonej do prowadzenia postępowań arbitrażowych i rozstrzygnięcia sporów w ramach sądownictwa polubownego. Warto tu podkreślić, że już wówczas w poglądach doktryny podkreślano, że wskazanie określonego sądu do rozstrzygnięcia sporu w postępowaniu polubownym wynika z woli stron umowy o arbitraż i stąd strony nie muszą korzystać z określonego sądu właściwego podług zamieszkania, siedziby, czy miejsca kontraktu. Odmienne jednak wskazywano na obligatoryjność wynikającą z Konwencji Moskiewskiej⁹⁴ i odpowiednio obowiązek rozstrzygnięcia w ramach arbitrażu sporów wynikających ze stosunków prawnych wynikających ze współpracy gospodarczej i naukowo - technicznej między podmiotami pochodzącymi z państw członkowskich RWPG.

Przepisy Kodeksu postępowania cywilnego z roku 1964 przyjęły konstrukcję umowy arbitrażowej zgodnie z pojęciami istoty i charakteru prawnego zapisu na sąd polubowny wypracowanymi w okresie obowiązywania dawnego Kodeksu postępowania cywilnego przed rokiem 1939. Zasadniczo więc określenie umowa arbitrażowa wynikało z przełożenia niemieckiego słowa *Schiedsvertrag*, choć w tytule I posłużono się określeniem zapis na sąd polubowny. Należy przy tym dodać, iż w obrocie międzynarodowym powszechnie posługiwano się określeniem umowa o arbitraż, a zatem określenie zapis na sąd polubowny okazało się znamienne jedynie dla ustawodawstwa polskiego⁹⁵.

Zgodnie z przepisami art. 697-698 KPC w odniesieniu do możliwości zawarcia umowy o arbitraż precyzyjnie wskazano, iż strony w granicach zdolności do samodzielnego zobowiązania się mogą poddać pod rozstrzygnięcie sądu polubownego spory o prawa majątkowe, z wyjątkiem sporów o alimenty i ze stosunku pracy, z zaznaczeniem, że dopóki strony obowiązuje taka umowa, nie można żądać rozpoznania sporu przez sąd państwowy. Określona zapisem na sąd polubowny umowa miała być sporządzona na piśmie i podpisana przez obie strony, ponadto w zapisie na sąd polubowny należało dokładnie oznaczyć przedmiot sporu albo stosunek prawny, z którego spór wynikł lub może wynikać. Określenie formy i treści zapisu na sąd polubowny było zgodnie aprobowane w doktrynie, z podkreśleniem wymagania

⁹⁴ Por. art. II ust. 1 Konwencji o rozstrzygnięciu w drodze arbitrażu sporów cywilnoprawnych wynikających ze stosunków współpracy gospodarczej i naukowo-technicznej, podpisanej w Moskwie dnia 26.05.1972 r., Dz.U.1974.7.37.

⁹⁵ A. Budniak-Rogala, Charakter prawny zapisu na sąd polubowny w postępowaniu cywilnym, Wrocław 2015, s. 84.

złożenia przez strony oświadczeń woli na piśmie z własnoręcznymi podpisami stron umowy o arbitraż⁹⁶. Zgodnie również podzielano pogląd Sądu Najwyższego, iż umowa o arbitraż nie może być zawarta w sposób konkludentny⁹⁷. Przyjmowano również, iż bez zachowania formy określonej w art. 698 § 1 KPC zapis na sąd polubowny nie wywołuje żadnych skutków procesowych, a więc w istocie jest nieważny⁹⁸. Przewidywano również możliwość sporządzenia zapisu na sąd polubowny przez pełnomocnika, na podstawie pełnomocnictwa szczególnego, z ewentualnością konwalidowania zapisu dokonanego przez osobę nie posiadającą odpowiedniego umocowania przez pisemne oświadczenie strony, przyjęcie zapisu do wiadomości i jego zatwierdzenia⁹⁹. Także bezspornie akceptowano możliwość zmiany zapisu przed rozpoczęciem działalności sądu polubownego, jak również w każdym stadium postępowania arbitrażowego, nawet w protokole posiedzenia sądu polubownego, pod warunkiem podpisania protokołu przez obie strony¹⁰⁰. Zgodnie powołanymi przepisami określono obligatoryjną treść zapisu na sąd polubowny oraz wskazano na postanowienia dodatkowe, które mogą fakultatywnie zostać ujęte w umowie o arbitraż. W zapisie na sąd polubowny należało dokładnie określić przedmiot sporu, albo stosunku prawnego, z którego spór wynikł lub miał wynikać, przy czym to określenie mogło być ujęte w specjalnej umowie nazywanej kompromisem (w odniesieniu do sporu istniejącego) lub zawarte w umowie głównej, przez zamieszczenie klauzuli arbitrażowej (w odniesieniu do sporu mogącego wynikać w przyszłości). Zgodnie przy tym aprobowano pogląd, że niedopuszczalne jest poddanie rozstrzygnięciu sądu polubownego wszystkich spraw, jakie w ogóle mogłyby wynikać między stronami w przyszłości, bez oznaczenia konkretnego stosunku prawnego. Przyjmowano przy tym, że spór jest dokładnie oznaczony, gdy w zapisie na sąd polubowny ograniczono się tylko do wzmianki, że pomiędzy stronami powstał spór co do określonego majątku, a nie oznaczono sporu co do rodzaju i treści¹⁰¹. Odnośnie możliwości wskazania w zapisie na sąd polubowny postanowień szczegółowych zgodnie z art. 698 § 2 zd. 2 KPC przewidziano, że zapis może również zawierać wskazanie arbitrów i przewodniczącego (superarbitra) lub liczbę arbitrów i sposób powołania ich oraz superarbitra. Nadto zgodnie z innymi

⁹⁶ Por. uzasadnienie orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 17.04.1967 r., II PZ 22/67, NP 1967, nr 12, s. 1720-1722.

⁹⁷ Por. uzasadnienie orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 27.06.1960 r., 4 CR 874/59, OSN 1962/3/85.

⁹⁸ Por. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 9.01.1969 r., I CZ 3/68, OSPiKA 1971/7-8/139.

⁹⁹ S. Dalka, Sądownictwo polubowne w PRL, Warszawa 1987, s. 60.

¹⁰⁰ *Ibidem*, s. 60.

¹⁰¹ Por. uzasadnienie orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 26.10.1948 r., WaC 291/48, P i P 1949/12/141.

regulacjami strony mogły w umowie wspólnie wyznaczyć arbitra (art. 700 § 1 KPC), określić moc obowiązującą zapis w razie niemożności sprawowania funkcji przez wspólnie wyznaczonego arbitra lub superarbitra (art. 702 § 1 KPC), określić tryb postępowania przez sądem polubownym (art. 705 § 1 KPC) i zastrzec jednomyślność przy wydawaniu wyroku (art. 707 § 1 KPC). Zgodnie przy tym przyjmowano, iż wskazane w powołanych przepisach wyliczenie należy traktować, jako przykładowe, a strony mogły w umowie o arbitraż przewidzieć dodatkowe postanowienia bez naruszenia jednak obowiązujących przepisów księgi trzeciej Kodeksu postępowania cywilnego.

Odnosnie skutków prawnych zapisu na sąd polubowny decydujące znaczenie przypisywano procesowym skutkom umowy o arbitraż, mocą której wyłączona została jurysdykcja sądów państwowych w określonym przez zapis zakresie. Za istotną przy tym przyjmowano okoliczność dopuszczającą możliwość podniesienia przez pozwanego zarzutu wyłączenia właściwości sądu państwowego przez sporządzony zapis na sąd polubowny, przy czym zarzut tak należało podnieść przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy, pod rygorem utraty prawa korzystania z tego zarzutu w dalszym postępowaniu cywilnym¹⁰². Ponadto zgodnie ze stanowiskiem judykatury zakładano, że strona, która w odrębnym postępowaniu żąda uznania bezskuteczności zapisu na sąd polubowny, nie może podnieść skutecznie zarzutu niewłaściwości sądu, opartego na tym, że strony poddały spór pod rozstrzygnięcie sądu polubownego¹⁰³. W doktrynie przyjmowano zgodnie, iż wprowadzenie nieważności zapisu na sąd polubowny nie została w przepisach procesowych precyzyjnie określona, jednak zapis na sąd polubowny należy uznać za nieważny "jeżeli treścią swą ubliża porządkowi publicznemu"¹⁰⁴. Ponadto w odniesieniu do przepisów księgi trzeciej Kodeksu postępowania cywilnego możliwość uznania zapisu na sąd polubowny za nieważny wskazywano w sytuacjach, gdy umowa o arbitraż nie zawierała obowiązkowej treści, uchybiała określonej w przepisach formie, zachodziły przyczyny nieważności według prawa cywilnego i również, gdy stwierdzano naruszenie bezwzględnie obowiązujących przepisów procesowych, normujących działalność sądów polubownych¹⁰⁵. Podobnie

¹⁰² Por. art. 202 KPC w brzmieniu ustalonym przepisami ustawy z dnia 17.11.1964 r. Kodeks postępowania cywilnego.

¹⁰³ Por. uzasadnienie orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 21.04.1933 r., II R 242/33, Zb. O. 1933, poz. 233.

¹⁰⁴ J. J. Litauer, Komentarz do procedury cywilnej, Warszawa 1933, s. 290.

¹⁰⁵ K. Potrzebowski, W. Żywicki, Sądownictwo polubowne. Komentarz dla praktyki, Warszawa 1961, s. 19.

zgodnie z poglądami judykatury za nieważny uznawano zapis na sąd polubowny zmierzający do rozstrzygnięcia sporu fikcyjnego, wszczętego na skutek z umowy stron w celu obejścia przepisów prawa¹⁰⁶, jak też zapis naruszający zasadę równouprawnienia stron¹⁰⁷.

Omawiane przepisy obejmowały również przejęte z okresu międzywojennego uregulowanie dotyczące wygaśnięcia mocy prawnej zapisu na sąd polubowny, przy czym z ograniczeniem możliwości uznania utraty mocy prawnej wyłącznie w sytuacji uchylecia się przez arbitra wyznaczonego przez strony od wykonania swego obowiązku lub niemożności wykonania obowiązku z innych przyczyn oraz w sytuacji, gdy przy wydawaniu wyroku przez sąd polubowny nie można osiągnąć wymaganej jednomyślności lub większości głosów.

W przepisach procesowych Kodeksu postępowania cywilnego z roku 1964 przewidziano również regulacje dotyczące arbitrów, w tym przepisy przewidujące spełnienie określonych wymogów względem arbitrów (art. 699 § 1 KPC), określające sposób wyznaczania arbitrów (art. 700 - 702 KPC) i przyczyny ich wyłączenia (art. 703 KPC) oraz dotyczące wynagradzania arbitrów i zwrotu wydatków w związku z wykonywaniem czynności orzeczniczych (art. 704 KPC). Ogólnie przyjęto, że arbitrem może być każda osoba fizyczna mająca pełną zdolność do czynności prawnych, korzystająca w pełni z praw publicznych i obywatelskich praw honorowych. W odniesieniu do sposobu wyznaczania arbitrów podtrzymano wykluczenie ograniczenia stron w możliwości ustalania składu sądu polubownego i wskazywania arbitrów, przy uwzględnieniu przestrzegania zasady równouprawnienia stron. Powołane przepisy przewidywały też wyjątkowo możliwość wyznaczenia arbitra na wniosek strony przez właściwy sąd państwowy. Kwestie wyłączenia arbitra określone zostały odpowiednio względem przepisów dotyczących wyłączenia sędziego.

Istotną częścią omawianej regulacji były przepisy tytułu III księgi trzeciej Kodeksu postępowania cywilnego dotyczące postępowania przed sądem polubownym. Zasadniczo reguły prowadzenia postępowania arbitrażowego mogły zostać ustalone przez strony umowy o arbitraż wraz z przyjęciem określonych zasady postępowania, w tym z odniesieniem do określonego systemu prawa procesowego, ewentualnie

¹⁰⁶ Por. uzasadnienie orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 19.09.1934 r., C I 1998/34, Zb. O. 1935, poz. 89.

¹⁰⁷ Por. uzasadnienie orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 2.03.1948 r., C I 1260/47, P i P 1949, nr 6-7, s. 139.

regulaminu wskazanego stałego sądu polubownego lub wzorcowego regulaminu arbitrażowego. Pierwszeństwo woli stron w kształtowaniu reguł postępowania arbitrażowego ograniczone jednak zostało oczywistym obowiązkiem respektowania bezwzględnie obowiązujących przepisów prawa procesowego objętych przepisami księgi trzeciej Kodeksu postępowania cywilnego. W regulacjach procesowych nie określono odniesienia do prawa materialnego, w szczególności nie wskazano, czy sąd polubowny może orzekać według zasad słuszności lub swobodnego uznania. W związku z powyższym zgodnie wyrażano w doktrynie możliwość oparcia orzeczenia sądu polubownego na względach słuszności lub celowości rozstrzygnięcia w konkretnym przypadku¹⁰⁸. Wskazywano przy tym również, iż zapis na sąd polubowny może zobowiązać arbitrow do ścisłego stosowania przepisów prawa materialnego lub zasad słuszności, jeżeli jednak strony nie wskażą podstaw orzekania, sąd polubowny ma możliwość swobodnego uznania względem zastosowania właściwych przepisów prawa materialnego lub oparcia rozstrzygnięcia na zasadach słuszności¹⁰⁹. Ogólnie również przyjmowano, że sąd polubowny powinien przy rozstrzygnięciu sporów w ramach postępowania arbitrażowego przestrzegać tych bezwzględnie obowiązujących przepisów prawa materialnego, których naruszenie uchybiłoby praworządności lub zasadom współżycia społecznego. Powyższe korespondowało również z poglądami judykatury, przy czym Sąd Najwyższy wskazywał na potrzebę szerszej wykładni pojęcia praworządności i zasad współżycia społecznego, gdy stroną postępowania jest jednostka gospodarki uspołecznionej, ze wskazaniem na konieczność ochrony mienia społecznego¹¹⁰. Określenie sposobu realizacji czynności w ramach prowadzonego postępowania arbitrażowego pozostawiono ustaleniu stron postępowania, a w przypadku braku takich uzgodnień o formie, rodzaju i kolejności poszczególnych czynności procesowych decydował sąd polubowny. W regulacjach procesowych wskazane zostały przykładowo przeprowadzane w postępowaniu środki dowodowe z przesłuchani stron, świadków i biegłych, z zaznaczeniem możliwości zwrócenia się o pomoc w przeprowadzeniu dowodów przez właściwy sąd państwowy. Na sądzie polubownym zgodnie z art. 705 § 2 zd. 3 KPC spoczywał obowiązek wszechstronnego wyjaśnienia okoliczności niezbędnych do rozstrzygnięcia sprawy. W tym celu sąd

¹⁰⁸ E. Wengerek, M. Tyczka, Sądownictwo polubowne w handlu zagranicznym i międzynarodowym obrocie morskim, PUG 1968, nr 6, s. 212.

¹⁰⁹ J. Sobkowski, Stosowanie prawa materialnego w sądownictwie polubownym według kodeksu postępowania cywilnego i regulaminów Kolegium Arbitrów przy Polskiej Izbie Handlu Zagranicznego, RPEiS 1980, nr 2.

¹¹⁰ Por. uzasadnienie orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 3.04.1957 r., 1CO 4/57, Zb. O. 1957, poz. 62.

polubowny swobodnie decydował o sposobie wysłuchania stron, w tym również o możliwości przeprowadzenia rozprawy, odpowiednio jawnie lub tylko z udziałem stron i pełnomocników¹¹¹. Kwestie związane z wyrokowaniem określone zostały w art. 707-711 KPC i przepisy te dotyczyły zarówno samego rozstrzygnięcia sądu polubownego, jak też stwierdzenia wykonalności wyroku. Zasadniczo w powołanych regulacjach określono, iż wyrok sądu polubownego zapada bezwzględną większością głosów, chyba że zapis wymaga jednomyślności (art. 707 § 1 KPC). Ponadto w odniesieniu do treści wyroku, precyzyjnie wyszczególniono wymogi formalne, jakie powinien spełniać wyrok sądu polubownego (art. 708 § 1 KPC). Przepisy postępowania określały również obowiązek doręczenia wyroku obu stronom, z podkreśleniem, iż od wyroku sądu polubownego nie przysługuje odwołanie (art. 711 § 1 KPC), a wyrok taki ma moc prawną na równi z wyrokiem sądu państwowego, po stwierdzeniu jego wykonalności (art. 711 § 2 KPC). W odniesieniu do procedowania w przedmiocie stwierdzenia wykonalności przepisy regulujące postępowanie arbitrażowe przewidywały prowadzenie postępowania przed sądem państwowym. Celem wydania postanowienia o wykonalności wyroku sądu polubownego strona postępowania arbitrażowego występowała ze stosownym wnioskiem, który podlegał rozpoznaniu przez sąd państwowy i rozstrzygnięciu postanowieniem wydawanym na posiedzeniu niejawnym. Sąd mógł odpowiednio uwzględnić wniosek i stwierdzić wykonalność wyroku sądu polubownego lub odmówić wydania takiego postanowienia, jeżeli ze złożonych akt sądu polubownego wynikało, że wyrok uchybia praworządności lub zasadom współżycia społecznego (art. 711 § 3 KPC). Należy przy tym dodać, iż powszechnie przyjmowano ograniczenie kontroli sądu państwowego w ramach rozpoznania wniosku o stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego do kontroli treści wyroku, z wyłączeniem weryfikacji zasadności rozstrzygnięcia i kwestii formalnych dotyczących przebiegu postępowania arbitrażowego¹¹².

Przepisy tytułu IV księgi trzeciej Kodeksu postępowania cywilnego dotyczyły skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego. W odniesieniu do tych regulacji przyjmowano, iż skarga o uchylenie wyroku i postępowanie wywołane wniesieniem skargi miało charakter szczególny wynikający z założenia realizacji szerszej kontroli sądów państwowych nad sądami polubownymi. Należy przy tym podkreślić, iż skarga o uchylenie wyroku sądu polubownego dotyczyła procedowania w odniesieniu do

¹¹¹ J. J. Litauer, Komentarz do procedury cywilnej, Warszawa 1933, s. 300.

¹¹² T. Ereciński, w: Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego, Warszawa 1989, s. 1082.

prawomocnego wyroku sądu polubownego, bowiem od rozstrzygnięcia tego sądu nie przysługiwały żadne środki odwoławcze. Skargę o uchylenie wyroku sądu polubownego określano zatem, jako nadzwyczajny środek odwoławczy i w pewnym sensie samodzielne powództwo zmierzające do ukształtowania prawa lub stosunku prawnego¹¹³. Należy przy tym wskazać, iż zgodnie z poglądem Sądu Najwyższego skarga o uchylenie wyroku sądu polubownego miała charakter kasacyjny, skoro sąd państwowy mógł tylko uchylić wyrok lub oddalić skargę, a nie mógł wydać orzeczenia merytorycznego¹¹⁴. Zgodnie z art. 712 § 1 KPC żądanie uchylenia wyroku sądu polubownego przysługiwało tylko stronie postępowania arbitrażowego, która mogła wnieść skargę w terminie miesiąca od doręczenia stronie wyroku lub w terminie miesiąca od dnia, w którym dowiedziała się o przyczynie wznowienia postępowania (art. 713 § 1 i 2 KPC). Ponadto strona kwestionująca skarżony wyrok powinna była sprecyzować zarzuty podnoszone przeciwko wyrokowi sądu polubownego. Podstawy skargi o uchylenie wyroku sprecyzowane zostały w art. 712 § 1 KPC. Zgodnie z tą regulacją można było żądać uchylenia wyroku sądu polubownego, jeżeli nie było zapisu na sąd polubowny, albo gdy zapis był nieważny lub utracił moc. Ponadto w sytuacji pozbawienia strony możliwości obrony swych praw przed sądem polubownym lub stwierdzenia, że nie zachowano ustalonego przez strony trybu postępowania przed sądem polubownym lub przepisów ustawy, w szczególności przepisów o składzie sądu, głosowaniu, wyłączeniu i o wyroku. Również można było domagać się uchylenia wyroku sądu polubownego ze wskazaniem, że rozstrzygnięcie o żądaniach stron jest niezrozumiałe, zawiera sprzeczności, albo uchybia praworządności lub zasadom współżycia społecznego oraz w sytuacji stwierdzenia, że zachodzą przyczyny, które stanowią podstawę skargi o wznowienie postępowania zgodnie z art. 401 i 403 KPC. Enumeratywne wyliczenie w powołanym przepisie podstaw skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego skutkowało wykluczeniem możliwości żądania uchylenia wyroku z innych przyczyn, niż wymienione w tym przepisie¹¹⁵. Należy przy tym podkreślić, iż z art. 714 KPC wprost wynikało związanie sądu podstawami skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego, przy uwzględnieniu możliwości wzięcia z urzędu pod rozwagę, czy wyrok nie uchybia praworządności lub zasadom współżycia społecznego. Postępowanie

¹¹³ *Ibidem*, s. 1083.

¹¹⁴ Por. uzasadnienie orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 6.01.1961 r., C 532/59, P i P 1962, nr 2, s. 346.

¹¹⁵ *M. Dobrzański, M. Lisiewski, Z. Resich, W. Siedlecki*, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, *Z. Resich i W. Siedlecki* (red.), Warszawa 1975, t. 1, s. 1037.

ze skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego prowadzone było według przepisów o postępowaniu w pierwszej instancji (art. 715 KPC).

Konstatując rozważania warto podkreślić, że przepisy Kodeksu postępowania cywilnego z roku 1964, nawiązywały do kontynuacji istoty i charakteru prawnego instytucji sądownictwa polubownego ukształtowanych w okresie międzywojennym, mimo przygotowania i wprowadzenia regulacji w warunkach społeczno-gospodarczych właściwych dla procesu centralizacji gospodarki w Polsce Ludowej. Zgodnie z ówczesnymi poglądami doktryny konsekwentnie wskazywano na konieczność odróżnienia możliwości polubownego rozstrzygnięcia sporów od prowadzenia postępowań przed Państwowym Arbitrażem Gospodarczym. Sądownictwo polubowne służyło zatem obok sądownictwa państwowego rozstrzygnięciu sporów między podmiotami prywatnymi, przy uwzględnieniu obowiązku realizacji administracyjnego trybu rozstrzygnięcia sporów cywilnoprawnych między jednostkami gospodarki uspołecznionej. Przepisy regulujące zagadnienia sądownictwa polubownego obejmowały obok przepisów ogólnych również szczegółowe regulacje dotyczące zapisu na sąd polubowny, powoływania arbitrów, postępowania przed sądem polubownym i zagadnień związanych z możliwością wniesienia skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego. Usytuowanie tych przepisów w Kodeksie postępowania cywilnego utrwaliło wypracowaną w okresie międzywojennym zasadę określania zagadnień dotyczących sądownictwa polubownego w kategoriach procesowych. Powyższe korespondowało z określaniem zapisu na sąd polubowny umową procesową wyłączającą jurysdykcję sądownictwa państwowego celem rozstrzygnięcia sporu w ramach postępowania arbitrażowego. Podobnie również z traktowaniem postępowania arbitrażowego, jako szczególnego rodzaju postępowania sądowego mającego na celu rozstrzygnięcie sporu wyrokiem sądu polubownego, posiadającego moc prawną wyroku sądu państwowego. Przepisy Kodeksu postępowania cywilnego stały się zatem obok postanowień wynikających z umowy o arbitraż podstawą funkcjonowania sądownictwa polubownego, które podlegało dalszej ewolucji w związku ze zmianami społeczno - gospodarczymi i wprowadzaniem gospodarki rynkowej¹¹⁶.

Rozdział 3. Analiza podstaw obowiązujących regulacji sądownictwa polubownego

1. Uniwersalny charakter przepisów Kodeksu postępowania cywilnego

¹¹⁶ P. Jasiński, *Z powrotem do kapitalizmu. Problemy przekształceń systemowych i własnościowych*. Warszawa 1994,

Przepisy Kodeksu postępowania cywilnego obejmujące całościowo regulację sądownictwa polubownego zostały wprowadzone ustawą z dnia 28.07.2005 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego¹¹⁷, która weszła w życie z dniem 17.10.2005 r. Powołaną ustawą zmieniającą Kodeks postępowania cywilnego przyjęto nie tylko regulacje nowe względem dotychczas obowiązujących, ale zmianie uległa również lokalizacja przepisów dotyczących sądownictwa polubownego. Mianowicie, w miejsce dotychczasowej księgi trzeciej części pierwszej "Sąd polubowny" obejmującej art. 695-715 KPC dodano część piątą zatytułowaną "Sąd polubowny (arbitrażowy)" odpowiednio z przepisami art. 1154-1217 KPC.

Prace legislacyjne nad zmianą regulacji procesowych dotyczących sądownictwa polubownego podjęte zostały pod koniec lat 90-tych i zasadniczo miały na celu przygotowanie i wprowadzenie przepisów, które w warunkach gospodarki rynkowej mogły pełnić funkcję alternatywnego sposobu rozpoznawania sporów cywilnych względem sądownictwa państwowego. Potrzeba reformy polskiego prawa arbitrażowego korespondowała z koniecznością zrewidowania przepisów pochodzących z początku lat 60-tych, a więc z okresu marginalizowania sądownictwa polubownego wobec oczywistego promowania rozstrzygania sporów w ramach sądownictwa państwowego oraz Państwowego Arbitrażu Gospodarczego. Dotychczasowe przepisy nie odpowiadały również potrzebom międzynarodowej wymiany handlowej oraz istotnie odbiegały od regulacji obowiązujących w innych państwach.

Pierwsze przygotowywane projekty nowych regulacji pozostawały pod silnym wpływem Ustawy Modelowej opracowanej przez Komisję Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego UNCITRAL¹¹⁸ i sprowadzały się do pełnej recepcji ustawy wzorcowej do odrębnego względem regulacji procesowych aktu prawnego¹¹⁹. Prace nad tymi projektami zostały jednak zaniechane, bowiem odstąpiono od koncepcji przygotowania odrębnej regulacji obejmującej przepisy dotyczące sądownictwa polubownego i skoncentrowano się na opracowaniu dostosowanej do standardów międzynarodowych nowej zliberalizowanej regulacji prawnej, ulokowanej jednak w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego.

¹¹⁷ Por. przepisy ustawy z dnia 28.07.2005 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U.2005.178.1478.

¹¹⁸ Por. przepisy Ustawy Modelowej UNCITRAL uchwalonej w dniu 21.06.1985 r. przez Komisję Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego, przyjętej i zarekomendowanej państwom członkowskim przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych na 112. plenarnym zgromadzeniu w dniu 21.12.1985 r. uchwałą Nr 40/72 z dnia 11.12.1985 r.

¹¹⁹ A. W. *Wiśniewski*, Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce, Warszawa 2011, s. 114-115.

Opracowany w roku 2003 projekt ustawy zmieniającej Kodeks postępowania cywilnego uwzględniał podstawowe założenie wyjścia na przeciw potrzebom współczesnego obrotu cywilnoprawnego i objęcia nową regulacją nie tylko krajowego, ale również międzynarodowego sądownictwa polubownego. Koncepcja dostosowania nowych regulacji do standardów międzynarodowych wymagała zarówno uwzględnienia postanowień powołanej Ustawy Modelowej, jak też zachowania dotychczas ukształtowanych i akceptowanych rozwiązań umożliwiających stronom sporządzenie umowy arbitrażowej oraz poddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego. Nowa regulacja nawiązywała zatem do polskiej tradycji zlokalizowania przepisów dotyczących sądownictwa polubownego w Kodeksie postępowania cywilnego, co również potwierdzało przynależność postępowania arbitrażowego do systemu postępowania cywilnego¹²⁰. Obowiązujące regulacje dotyczące sądownictwa polubownego ujęte zostały w części piątej Kodeksu cywilnego w ośmiu tytułach¹²¹.

1.1. Zakres regulacji ogólnych

Przepisy Kodeksu postępowania cywilnego dotyczące sądownictwa polubownego po nowelizacji powołaną ustawą z dnia 28.07.2005 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego zostały znaczenie rozbudowane i uszczegółowione względem przepisów dotychczas obowiązujących. W nowej regulacji w tytule I obejmującym przepisy ogólne przesądzono o zakresie stosowania przepisów o sądzie polubownym (art. 1154 KPC), o sposobach określenia miejsca prowadzenia postępowania przed sądem polubownym (art. 1155 KPC) oraz uregulowano jurysdykcję krajowych sądów państwowych w związku z postępowaniem przed sądem polubownym (art. 1156 KPC).

Istotną zmianą okazało się rozszerzenie zakresu zdatności arbitrażowej (art. 1157 KPC) przez odniesienie do możliwości poddania pod rozstrzygnięcie sądu polubownego sporów o prawa majątkowe lub sporów o prawa niemajątkowe, mogące być przedmiotem ugody sądowej. Należy przy tym nadmienić, iż po zmianach

¹²⁰ T. Ereciński, K. Weitz, Sąd arbitrażowy, Warszawa 2008, s. 35.

¹²¹ Por. przepisy - odpowiednio w tytule I przepisy ogólne (art. 1154-1160 KPC), w tytule II przepisy dotyczące zapisu na sąd polubowny (art. 1161-1168 KPC), w tytule III regulacje dotyczące składu sądu polubownego (art. 1169-1179 KPC), w tytule IV przepisy dotyczące właściwości sądu polubownego (art. 1180-1182 KPC), w tytule V regulacje obejmujące zagadnienia postępowania przed sądem polubownym (art. 1183-1193 KPC), w tytule VI przepisy dotyczące wyroku sądu polubownego i zakończenia postępowania (art. 1194-1204 KPC), w tytule VII przepisy normujące skargę o uchylenie wyroku sądu polubownego (art. 1205-1211 KPC) oraz w tytule VIII przepisy regulujące uznanie i stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej.

odstąpiono od dotychczasowego wskazania na możliwość poddania sporów pod rozstrzygnięcie sądu polubownego "w granicach zdolności stron do samodzielnego zobowiązania się"¹²². Względem dotychczas obowiązujących regulacji kompetencja sądu polubownego objęła zatem również spory o prawa niemajątkowe, przy czym z zastrzeżeniem posiadania zdatności ugodowej. Wyeksponowanie zdatności ugodowej w odniesieniu do sporów mogących być przedmiotem zapisu na sąd polubowny dotyczy jednak wyłącznie odniesienia do abstrakcyjnej możliwości zawarcia ugody, bez weryfikacji prawidłowości jej zawarcia i zgodności z obowiązującymi przepisami prawa lub zasadami współżycia społecznego¹²³. W ramach weryfikacji zdatności arbitrażowej należy zatem odróżnić kwestię dopuszczalności zawarcia ugody od kwestii sądowej kontroli ugody, przy jednoczesnym uwzględnieniu konieczności spełnienia warunku podlegania sporu dyspozycji stron danego stosunku prawnego. Należy przy tym podkreślić, iż w poglądach judykatury w pełni zaakceptowano kryterium zdatności ugodowej w ramach weryfikacji zdatności arbitrażowej w odniesieniu zarówno do sporów o prawa majątkowe, jak również niemajątkowe¹²⁴.

W tytule obejmującym przepisy ogólne sprecyzowane zostało również określenie sądu w odniesieniu do sądu państwowego oraz w odróżnieniu od określenia sądu polubownego odpowiednio zarezerwowanego dla sądu rozstrzygającego spór w ramach postępowania arbitrażowego (art. 1158 § 1 KPC). Nadto również określono precyzyjnie możliwość ingerencji sądu państwowego w postępowanie przed sądem polubownym wyłącznie w wypadkach, gdy ustawa tak stanowi (art. 1159 § 1 KPC) oraz uregulowano sposób dokonywania doręczeń w postępowaniu przed sądem polubownym (art. 1160 KPC).

Regulacja obowiązujących przepisów ogólnych stanowi usystematyzowane wprowadzenie do przepisów zawartych w kolejnych tytułach części piątej Kodeksu postępowania cywilnego. Spójne i uporządkowane określenie zakresu zastosowania regulacji z odniesieniem do sprecyzowania jurysdykcji krajowej w sprawach rozstrzyganych przed sądem polubownym koresponduje z istotą przepisów ogólnych. Za szczególnie ważne z punktu widzenia praktyki poddawania sporów pod rozstrzygnięcie

¹²² Por. art. 697§1 KPC w pierwotne brzmienie przepisów ustawy z dnia 17.11.1964 r. Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U.1964.43.296.

¹²³ Por. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 21.05.2010 r., II CSK 670/09, OSNC 2010, nr 12, poz. 170.

¹²⁴ Por. uzasadnienia uchwał Sądu Najwyższego z dnia 7.05.2009 r., III CZP 13/09, OSNC 2010, nr 1, poz. 9 oraz z dnia 23.09.2010 r., w III CZP 57/10, OSNC 2011, nr 2, poz.14.

sądu polubownego należy przy tym wskazać określenie w przepisach ogólnych zdatości arbitrażowej wyznaczającej zakres przedmiotowy właściwości sądu polubownego.

1.2. Zapis na sąd polubowny, skład i właściwość sądu polubownego

W obowiązujących przepisach tytułu II części piątej Kodeksu postępowania cywilnego znalazły się zagadnienia dotyczące zapisu na sąd polubowny, którym to określeniem ustawodawca nazwał umowę stron przewidującą poddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego. Zasadniczo więc w regulacji kodeksowej nawiązano do konstrukcji zapisu na sąd polubowny zgodnie z terminologią ustaloną w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego przyjętych w roku 1964, które to przepisy określały pojęcie i istotę umowy arbitrażowej zgodnie z charakterem prawnym instytucji zapisu kształtowanym zarówno w okresie międzywojennym, jak też w okresie Polski Ludowej. Treść zapisu na sąd polubowny określona została w art. 1161 § 1 KPC, natomiast forma zapisu na sąd polubowny uregulowana została w art. 1162 KPC. Należy przy tym podkreślić, iż powołane przepisy odpowiadają treści art. 7 ust. 1 zd. 1 i art. 7 ust. 2 Ustawy Modelowej w pierwotnym brzmieniu z roku 1985. W nowej regulacji przewidziano również możliwość zamieszczenia zapisu na sąd polubowny w umowie lub statucie spółki handlowej oraz statucie spółdzielni lub stowarzyszenia (art. 1163 KPC). Nadto przewidziano możliwość sporządzenia zapisu na sąd polubowny wyłącznie po powstaniu sporu w odniesieniu do sporów z zakresu prawa pracy (art. 1164 KPC).

Skutki wniesienia do sądu państwowego sprawy dotyczącej sporu objętego zapisem na sąd polubowny określone zostały dyspozycją art. 1165 KPC przez wyłączenie kompetencji sądu państwowego od rozpoznania sprawy i rozstrzygnięcia sporu objętego zapisem na sąd polubowny. Sprecyzowana w tym przepisie ujemna przesłanka procesowa wyklucza zatem procedowanie przed sądem państwowym w przypadku wniesienia do tego sądu sprawy dotyczącej sporu objętego zapisem na sąd polubowny i podniesienia przez pozwanego albo uczestnika postępowania nieprocesowego zarzutu istnienia zapisu na sąd polubowny przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy (art. 1165 § 1 KPC). Pozew lub wniosek o wszczęcie postępowania nieprocesowego podlega w takich sytuacjach odrzuceniu, chyba że zapis na sąd polubowny okaże się nieważny, bezskuteczny, niewykonalny albo utraci moc, czy też sąd polubowny orzeknie o swej niewłaściwości (art. 1165 § 2 KPC). Trzeba przy tym wskazać, iż w odniesieniu do powołanych regulacji za możliwe należy uznać

prorowadzenie postępowania przed sądem państwowym w razie istnienia zapisu na sąd polubowny, przy jednoczesnym zaniechaniu podniesienia przez pozwanego stosownego zarzutu. Zasadniczo jednak sporządzenie zapisu na sąd polubowny powinno wyłączać możliwość procedowania przed sądem państwowym na skutek wszczęcia postępowania przed sądem polubownym lub wyłączenia prowadzenia postępowania przed sądem państwowym przez wniesienie przez pozwanego zarzutu istnienia zapisu na sąd polubowny.

Dopuszczalność zabezpieczenia roszczeń dochodzonych przed sądem polubownym uregulowana zastała w art. 1166 KPC ze wskazaniem, że poddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego nie wyłącza możliwości zabezpieczenia roszczeń w ramach postępowania zabezpieczającego prowadzonego przed sądem państwowym. Na podstawie powołanego przepisu strona może zatem wystąpić do sądu państwowego z wnioskiem o udzielenie zabezpieczenia zarówno przed wszczęciem postępowania przed sądem polubownym, jak też w toku prowadzenia postępowania arbitrażowego. Możliwość uzyskania zabezpieczenia w ramach postępowania przed sądem państwowym ma przy tym istotne znaczenie w sytuacji, gdy sąd polubowny jeszcze się nie ukonstytuował i nie ma możliwości procedowania w tym zakresie przed sądem polubownym. Należy przy tym dodać, iż prowadzenie postępowania w przedmiocie zabezpieczenia przed sądem państwowym podlega przepisom art. 730 i n. KPC.

Warunki umocowania pełnomocnika do sporządzenia zapisu na sąd polubowny określone zostały w art. 1167 KPC. Wprawdzie w dotychczas obowiązujących przepisach kwestia sporządzenia zapisu na sąd polubowny przez pełnomocnika nie była uregulowana, powszechnie jednak akceptowano możliwość zawarcia umowy arbitrażowej przez pełnomocnika¹²⁵. Powołany przepis art. 1167 KPC rozstrzygnął podnoszone w piśmiennictwie i orzecznictwie wątpliwości względem rodzaju wymaganego pełnomocnictwa do zawarcia umowy arbitrażowej z precyzyjnym określeniem, iż udzielone przez przedsiębiorcę pełnomocnictwo do dokonania czynności prawnej, obejmuje również umocowanie do sporządzenia zapisu na sąd polubowny. Należy przy tym podzielić wyrażane w piśmiennictwie poglądy, iż pojęcie pełnomocnictwa zgodnie z art. 1167 KPC należy interpretować szeroko i obejmować nim nie tylko pełnomocnictwo szczególne i rodzajowe, ale także pełnomocnictwo

¹²⁵ S. Dalka, Sądownictwo polubowne w PRL, Warszawa 1987, s. 59-60.

ogólne¹²⁶. Wskazać jednak należy, iż powołana regulacja odnosi się wyłącznie do pełnomocnictwa udzielonego przez przedsiębiorcę, a zatem dyskusyjną kwestią pozostaje zakres umocowania udzielonego przez podmiot nie posiadający statusu przedsiębiorcy. W takich przypadkach zachodzi konieczność weryfikacji umocowania przez pryzmat spełniania wymogu udzielenia pełnomocnictwa rodzajowego lub ewentualnie uznania za wystarczające udzielenie pełnomocnictwa ogólnego w przypadku podzielenia stanowiska w zakresie uznania zapisu na sąd polubowny, jako czynności odzwierciedlającej rangę stosunku prawnego, którego zapis dotyczy. Powyższe stanowisko koresponduje z poglądami dotyczącymi formy pełnomocnictwa określonego w powołanym art. 1167 KPC obejmującego umocowanie do sporządzenia zapisu na sąd polubowny i przyjęcia takiej samej formy, jaka jest wymagana dla dokonania danej czynności¹²⁷, choć należy wskazać również na odmienne stanowisko odnośnie konieczności spełnienia wymogu formy pisemnej pełnomocnictwa, czyli takiej jaka jest przewidziana dla zapisu na sąd polubowny¹²⁸. W odniesieniu do przedstawionych wywodów należy dodać, iż względem udzielenia pełnomocnictwa procesowego powszechnie akceptowane jest stanowisko, że takie pełnomocnictwo nie obejmuje z mocy prawa umocowania do sporządzenia zapisu na sąd polubowny, co wynika z dyspozycji art. 91 KPC. Jeżeli jednak w treści udzielonego pełnomocnictwa procesowego wyraźnie zostanie wskazane umocowanie do dokonania zapisu na sąd polubowny, wtedy należy dokonać oceny umocowania zgodnie z art. 92 KPC przez pryzmat przepisów prawa cywilnego z możliwością uznania takiego pełnomocnictwa za prawidłowo umocowujące pełnomocnika procesowego do dokonania zapisu na sąd polubowny¹²⁹.

W regulacji tytułu II części piątej Kodeksu postępowania cywilnego obejmującej przepisy dotyczące zapisu na sąd polubowny w art. 1168 KPC określono przyczyny utraty mocy obowiązującej zapisu na sąd polubowny w sytuacjach odmowy lub niemożności pełnienia funkcji arbitra wyznaczonego w zapisie oraz w razie odmowy przyjęcia lub niemożności jej rozpoznania z innych przyczyn przez sąd polubowny wskazany w zapisie.

¹²⁶ M. Tomaszewski, System Prawa Handlowego. Arbitraż handlowy (...), System Informacji Prawnej Legalis, wydanie rok 2010, komentarz do art. 1161 t.7.10.2.5.

¹²⁷ *Ibidem*, komentarz do art. 1161 t.7.10.2.6.

¹²⁸ Por. uzasadnienie postanowienia Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 11.12.1996 r., I ACz 1007/96, OSP 1997, z. 7-8, poz. 146.

¹²⁹ K. Weitz, w: Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, T. Ereciński (red.), Warszawa 2012, s. 732.

Obowiązujące przepisy w tytule III części piątej Kodeksu postępowania cywilnego regulują kwestie dotyczące składu sądu polubownego w zakresie korespondującym z przepisami art.10-15 rozdziału III Ustawy Modelowej. W art. 1169 KPC uwzględniona została zasada dotycząca sposobu ustalania składu sądu polubownego z przyznaniem w tym zakresie stronom umowy arbitrażowej prawa ustalania liczby arbitrów, z ewentualnym uszczegółowieniem sposobu powoływania arbitrów (art. 1171 KPC) oraz wskazaniem wymaganych od arbitra kwalifikacji (art. 1173 KPC). W art. 1169 § 3 KPC określona została istotna reguła nawiązująca do obowiązku równego traktowania stron w postępowaniu przed sądem polubownym (art. 1183 KPC) z podkreśleniem bezskuteczności postanowień umowy arbitrażowej przyznających jednej ze stron więcej uprawnień przy powołaniu sądu polubownego. Należy przy tym dodać, że ustalona w powołanym przepisie reguła koresponduje z ogromnym znaczeniem sposobu kształtowania składu sądu polubownego dla niezależności i bezstronności procedowania przed sądem polubownym¹³⁰. Rozwiązanie to pozostaje również w związku z określeniem obowiązku osób wskazanych na arbitra wszystkich okoliczności, które mogłyby wzbudzić wątpliwości co do jej bezstronności lub niezależności (art. 1174 § 1 KPC) oraz sprecyzowaniem przyczyn wyłączenia arbitra (art. 1174 § 2 KPC), trybu postępowania o wyłączenie arbitra (art. 1176 KPC) oraz warunków odwołania arbitra na wniosek stron (art. 1177 KPC).

Zgodnie z powszechnie akceptowanymi poglądami doktryny konsekwencją sporządzenia zapisu na sąd polubowny staje się przyznanie sądowi polubownemu zgodnie z postanowieniami umowy arbitrażowej kompetencji do rozpoznania i rozstrzygnięcia sprawy w ramach postępowania arbitrażowego. Rozpoznanie sprawy i rozstrzygnięcie sporu dokonywane jest jednak przez konkretnych arbitrów i stąd między stronami umowy arbitrażowej a arbitrem powołanym do rozstrzygnięcia sporu przed sądem polubownym powstaje stosunek prawny określany mianem umowy o pełnienie funkcji arbitra (*receptum arbitrii*)¹³¹. W doktrynie podkreśla się przy tym, iż ten szczególny stosunek prawny powstaje między arbitrem a obiema stronami jednocześnie i na jednakowych warunkach oraz kształtuje status i misję arbitra w ramach prowadzenia postępowania arbitrażowego i realizacji czynności orzeczniczych¹³². Choć obowiązujące regulacje wskazują jako zasadę możliwość powołania przez strony

¹³⁰ *Ibidem*, s. 738.

¹³¹ *Ł. Błaszczak, M. Ludwik*, Sądownictwo polubowne (arbitraż), Warszawa 2007, s. 224 oraz *K. Zawiślak*, *Receptum arbitrii*, Warszawa 2012, s. 5-18.

¹³² *A. W. Wiśniewski*, Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce, Warszawa 2011, s. 496.

arbitrów w zapisie na sąd polubowny należy podkreślić, iż w praktyce sporządzane zapisy na sąd polubowny obejmują obligatoryjną treść umowy arbitrażowej zgodnie z art. 1161 § 1 KPC bez wskazania jednak liczby, czy sposobu powoływania arbitrów oraz precyzyjnego wskazania osoby arbitra do rozpoznania sporu określonego w umowie arbitrażowej. W związku z powyższym należy uznać, iż zapis na sąd polubowny, w którym nie określono osoby arbitra stanowi podstawę prawną do wykonywania w przyszłości funkcji arbitra, przez osobę powołaną w trybie określonym w ustawie lub w regulaminie sądu polubownego rozpoznającego daną sprawę. W odniesieniu zatem do pełnienia funkcji arbitra należy wskazać na status arbitra wynikający z realizacji praw i obowiązków wynikających z wyznaczenia do rozstrzygnięcia danego sporu oraz misję arbitra sprowadzającą się do obiektywnego i rzetelnego rozstrzygnięcia sporu objętego zapisem na sąd polubowny¹³³.

Stosunek prawny między stronami sporu a arbitrem przedstawiany jest w piśmiennictwie w ramach dwóch koncepcji, mianowicie *quasi*-sądowego statusu arbitra określanej również pojęciem teorii ustawowej oraz wyjaśnieniem wzajemnych relacji arbitra i stron postępowania w oparciu o teorię kontraktową¹³⁴. Zgodnie z teorią ustawową przyjmuje się pełnienie przez arbitra prywatnego urzędu i stąd wskazuje się na konieczność określenia w sposób wyczerpujący w ustawie praw i obowiązków arbitra w związku z pełnieniem funkcji. Podstawa prawna działania arbitra wynikająca z przepisów ustawy implikuje wykonywanie przez arbitra praw i obowiązków z należytą starannością, w interesie publicznym oraz z mocy prawa, przez fakt objęcia funkcji arbitra¹³⁵. Zasadniczo przy tym podstawowe znaczenie dla określenia treści stosunku prawnego pomiędzy stronami sporu a arbitrem mają przepisy prawa powszechnie obowiązującego uzupełniane w zakresie, w jakim nie statuuje wystarczających rozwiązań, postanowieniami zapisu na sąd polubowny¹³⁶. Zgodnie natomiast z teorią kontraktową stosunek prawny między arbitrem i stronami sporu powstaje na mocy umowy o pełnienie funkcji arbitra. Podstawa prawna działania arbitra w oparciu o tę teorię wynika z umowy o pełnienie funkcji arbitra, na mocy której arbiter przyjmuje na siebie obowiązek rozpoznania sprawy i rozstrzygnięcia sporu stron, a strony zapisu na sąd polubowny zobowiązują się do uiszczenia na rzecz arbitra wynagrodzenia za

¹³³ *Ibidem*, s. 493.

¹³⁴ K. Zawisłak, *Receptum arbitrii*, Warszawa 2012, s. 5-6.

¹³⁵ *Ibidem*, s. 7.

¹³⁶ *Ibidem*, s. 8.

wykonane czynności i dokonania zwrotu poniesionych kosztów¹³⁷. Wprawdzie poglądy doktryny odnośnie kwalifikowania stosunku prawnego między stronami sporu a arbitrem w ramach przedstawionych teorii są dość rozbieżne, jednak wydaje się, że można uznać za przeważające poglądy za kontraktowym charakterem relacji prawnej istniejącej między arbitrem a stronami sporu. Konkretyzując tę kwestię wydaje się, że w szerokim ujęciu umowę o pełnienie funkcji arbitra można zakwalifikować do umów o świadczenie usług (art. 750 KC) z jednoczesnym widocznym elementem organizacyjnym. Dokonując analizy stosunku prawnego między stronami sporu a arbitrem należy podkreślić, iż istota zapisu na sąd polubowny sprowadza się do zawarcia umowy arbitrażowej, mocą której strony poddają pod rozstrzygnięcie sądu polubownego spór lub spory mogące powstać w przyszłości na podstawie określonego stosunku prawnego. Stosunek prawny między stronami sporu należy jednak odróżnić od stosunku prawnego łączącego strony z arbitrem, choć wzajemne relacje w ramach tych stosunków są konsekwencją sporządzenia przez strony zapisu na sąd polubowny. W odniesieniu do wzajemnych relacji stron danego stosunku prawnego należy podkreślić zakres zawartej umowy arbitrażowej celem rozstrzygnięcia sporu przed sądem polubownym. Natomiast w odniesieniu do *receptum arbitrii*, treść stosunku prawnego określona jest między stronami umowy arbitrażowej a arbitrem i zasadniczo dotyczy realizowania czynności związanych z jurysdykcją sądu polubownego, ukształtowaną na podstawie sporządzonego zapisu na sąd polubowny¹³⁸. Podsumowując zagadnienia stosunku prawnego między stronami a arbitrem należy sygnalizacyjnie wskazać na koncepcję trójstronnego stosunku umownego w odniesieniu do arbitrażu instytucjonalnego. Wskazanie w zapisie na sąd polubowny danego sądu polubownego oraz przyjęcie do stosowania regulaminu tego sądu powoduje powstanie relacji prawnej między stronami sporu a instytucją arbitrażową. Jak wskazuje się w literaturze przedmiotu relacja ta nie wyłącza jednak powstania stosunku prawnego między stronami sporu a arbitrem, a przeciwnie kreuje swoisty trójstronny stosunek prawny między stronami sporu, instytucją arbitrażową i arbitrem powołanym do rozpoznania konkretnej sprawy dotyczącej sporu objętego sporządzonym zapisem na sąd polubowny¹³⁹.

¹³⁷ *Ibidem*, s. 12.

¹³⁸ *Ibidem*, s. 253.

¹³⁹ *Ibidem*, s. 13. Należy dodać, że w literaturze spornym pozostaje zagadnienie wielostronnych stosunków prawnych, zob. np. J. Jezioro, w: Kodeks cywilny. Komentarz, E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), wydanie 5, Warszawa 2013, s. 1428-1429 oraz literatura tam powołana.

W odniesieniu do zagadnień dotyczących sposobu powoływania arbitrów i określania składu sądu polubownego wykładnia obowiązujących regulacji znalazła odzwierciedlenie w poglądach judykatury eksponujących zasadę równości stron przy powoływaniu arbitra¹⁴⁰, kwestię powiązania strukturalnego sądów polubownych z podmiotami, przy których te sądy działają¹⁴¹, bezstronności arbitrów¹⁴², wyboru składu sądu w przypadku sporów wieloosobowych i wielostronnych¹⁴³.

Istotne znaczenie, zwłaszcza w praktyce odgrywają obowiązujące regulacje prawne dotyczące właściwości sądu polubownego. W tytule IV części piątej Kodeksu postępowania cywilnego określone zostały zagadnienia precyzujące dopuszczalności orzekania sądu polubownego o swej właściwości oraz w przedmiocie zabezpieczenia roszczenia. Sformułowana w treści art. 1180 KPC możliwość orzekania przez sąd polubowny o swej właściwości nie była uregulowana w dotychczasowych przepisach i w zasadzie wprowadzona została do obowiązujących regulacji zgodnie z treścią art. 16 rozdziału IV Ustawy Modelowej. Należy przy tym dodać, iż zagadnienie kompetencji do rozstrzygnięcia sporu akceptowane jest powszechnie zarówno w arbitrażu międzynarodowym, jak też krajowym i ma istotne praktyczne znaczenie przy rozstrzyganiu sporów w obrocie gospodarczym¹⁴⁴. Zgodnie z powołanym art. 1180 KPC sąd polubowny może orzekać o swej właściwości, w tym o istnieniu, ważności albo skuteczności zapisu na sąd polubowny, przy czym rozstrzygnięcie sądu polubownego w tym zakresie podlega kontroli sądu państwowego, który ostatecznie rozstrzyga kwestię właściwości sądu polubownego. W powołanej regulacji przesądzono również w zakresie istotnej zasady rozpatrywania klauzuli arbitrażowej niezależnie od innych postanowień umowy podstawowej, z precyzyjnym stwierdzeniem, że nieważność lub wygaśnięcie umowy podstawowej, w której zamieszczono zapis na sąd polubowny, samo przez się nie oznacza nieważności lub wygaśnięcia zapisu. Podobnie nową względem dotychczasowych przepisów okazała się regulacja przewidująca

¹⁴⁰ Por. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 24.11.2010 r., II CSK 291/10, System Informacji Prawnej LEX nr 738541 oraz uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 27.03.2013 r., V CSK 222/12, System Informacji Prawnej LEX nr 1331378.

¹⁴¹ Por. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 18.06.2010 r., V CSK 434/09, System Informacji Prawnej LEX nr 738365 oraz uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 19.10.2012 r., V CSK 503/11, System Informacji Prawnej LEX nr 1254742.

¹⁴² Por. uzasadnienie postanowienia Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 16.01.2013 r., V ACz 1106/12, System Informacji Prawnej LEX nr 1267291.

¹⁴³ Por. uzasadnienie postanowienia Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 9.05.2011 r., I ACz 441/11, System Informacji Prawnej LEX nr 1164171.

¹⁴⁴ *T. Ereciński, K. Weitz, Sąd arbitrażowy*, Warszawa 2008, s. 228 i n.

możliwość procedowania przed sądem polubownym w przedmiocie zabezpieczenia roszczeń. Przepisy art. 1181-1182 KPC wprowadzone zostały na wzór art. 17 rozdziału IV Ustawy Modelowej i określają sposób procedowania w sprawie zabezpieczenia roszczeń, przy ustaleniu obowiązku wystąpienia ze stosownym wnioskiem oraz uprawdopodobnieniu dochodzonego roszczenia. Należy przy tym nadmienić, iż zgodnie z art. 1066 KPC przewidziana została również dopuszczalność zabezpieczenia roszczeń dochodzonych przed sądem polubownym w ramach postępowania prowadzonego przed sądem państwowym.

1.3. Specyfika postępowania przed sądem polubownym

Obowiązujące przepisy Kodeksu postępowania cywilnego regulują zagadnienia dotyczące postępowania arbitrażowego od jego wszczęcia do wyrokowania w sprawie rozpoznawanej przed sądem polubownym. Wiele kwestii dotyczących realizacji czynności w ramach postępowania arbitrażowego wynika z istoty sądownictwa polubownego. Zmiany regulacji procesowych wprowadzone w roku 2005 okazały się jednak istotne, przy uwzględnieniu z jednej strony konieczności dodatkowego określenia zagadnień podstawowych (przykładowo autonomii woli stron), z drugiej zachowania w przepisach swoistego uproszczenia właściwego i niezbędnego dla regulacji arbitrażowych.

Przepisy art. 1183-1193 KPC dotyczące postępowania przed sądem polubownym zamieszczone w tytule V części piątej Kodeksu postępowania cywilnego w porównaniu do regulacji uprzednio obowiązujących zastały znacznie rozbudowane. Zasady i sposób postępowania przed sądem polubownym zgodnie z art. 1184 KPC oparte zostały na możliwości czynienia ustaleń i uzgodnień przez strony umowy arbitrażowej, w ramach szeroko rozumianej autonomii woli stron. Pierwszeństwo woli stron w ukształtowaniu postępowania arbitrażowego zostało pierwotnie wypracowane w konwencjach międzynarodowych¹⁴⁵, a do obowiązujących regulacji wprowadzone zgodnie ze standardem określonym w art. 19 rozdziału V Ustawy Modelowej. W gestii stron umowy arbitrażowej pozostaje więc ustalenie takich reguł postępowania przed sądem polubownym, jakie strony uznają za odpowiednie z odniesieniem do określonego systemu prawa procesowego, bądź przez przyjęcie regulaminu postępowania

¹⁴⁵ Por. przepisy Konwencji o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych, sporządzonej w Nowym Jorku w dniu 10.06.1958 r., Dz.U.1962.9.41 oraz Konwencji Europejskiej o międzynarodowym arbitrażu handlowym, sporządzonej w Genewie w dniu 21.04.1961 r., Dz.U.1964.40.270.

obowiązującego w stałym sądzie polubownym¹⁴⁶. W odniesieniu do ustalanego sposobu postępowania autonomia woli stron daje podstawę do czynienia uzgodnień, które nie naruszają przepisów bezwzględnie obowiązujących dotyczących postępowania przed sądem polubownym. Należy przy tym podkreślić, iż w przypadku braku uzgodnień stron umowy arbitrażowej względem reguł postępowania, ustalenie zasad i sposobu realizacji czynności procesowych pozostaje w gestii sądu polubownego rozpoznającego i rozstrzygającego daną sprawę (art. 1184 § 2 KPC). Powołany przepis pozostawia sądowi prowadzenie postępowania w taki sposób, jaki uzna za właściwy, zgodnie z regulacją wzorcową art. 19 ust. 2 Ustawy Modelowej, uprawniającą zespół orzekający do ustalania sposobu postępowania, w tym również reguł postępowania dowodowego przez możliwość określania dopuszczalności, znaczenia, wiarygodności i mocy przedstawianych dowodów. Należy przy tym dodać, że w art. 1184 § 2 KPC precyzyjnie wskazano, iż sąd polubowny w ramach prowadzenia postępowania arbitrażowego nie jest związany przepisami o postępowaniu przed sądem państwowym. Określona w obowiązujących regulacjach autonomia woli stron w kształtowaniu zasad i sposobu postępowania arbitrażowego oraz możliwość ustalania tych zasad przez sąd prowadzący dane postępowanie koresponduje z możliwością odwołania się do regulaminów stałych sądów polubownych. Dokonując zapisu na sąd polubowny strony w praktyce rzadko określają własne normy postępowania, ograniczając się do akceptacji regulaminu wskazanego stałego sądu polubownego, co wydaje się słusznym rozwiązaniem, przy uwzględnieniu profesjonalizacji stałych instytucji arbitrażowych gwarantujących spójne i całościowe określenie reguł postępowania przed danym sądem polubownym.

W obowiązujących regulacjach tytułu V części piątej Kodeksu postępowania znalazły się również zagadnienia dotyczące możliwości wyznaczenia miejsca posiedzenia sądu do realizacji czynności procesowych niezależnie od ustalonego miejsca postępowania (art. 1185 KPC) oraz kwestie uzgodnień w zakresie wyboru języka prowadzonego postępowania (art. 1187 KPC), co może w danym postępowaniu arbitrażowym okazać się istotne, szczególnie w ramach rozpoznawania i rozstrzygania spraw z elementem transgranicznym.

W przepisach Kodeksu postępowania cywilnego po zmianach wprowadzonych w roku 2005 określone zostały dość szczegółowo zagadnienia przebiegu postępowania

¹⁴⁶ R. Morek, Mediacja i arbitraż. Komentarz, Warszawa 2006, s. 208 i n.

arbitrażowego. Zgodnie z art. 1186 KPC w braku odmiennych uzgodnień stron, postępowanie przed sądem polubownym rozpoczyna się od doręczenia pozwanemu wezwania na arbitraż, w którym zawarte zostało żądanie rozpoznania sprawy w postępowaniu przed sądem polubownym. Należy przy tym nadmienić, iż w praktyce strony umowy o arbitraż mogą pośrednio zmodyfikować określenie terminu rozpoczęcia postępowania przed sądem polubownym, przez odwołanie się w klauzuli arbitrażowej do określonego regulaminu wskazanego sądu polubownego. Regulaminy stałych sądów polubownych dokładnie określają zasady wszczęcia postępowania arbitrażowego, w tym również w odniesieniu do wymogów formalnych zgłaszania przez strony żądań w pozwie i odpowiedzi na pozew oraz również w zakresie sposobu dokonywania stosownych doręczeń. Wprawdzie obowiązujące regulacje nie precyzują materialnoprawnych i procesowych skutków wszczęcia postępowania arbitrażowego, jednak okoliczność ta ma niewątpliwie istotne znaczenie dla przerwania biegu terminu przedawnienia, czy też podejmowania określonych czynności procesowych. Należy więc w tym zakresie odwołać się do poglądów judykatury i za Sądem Najwyższym wywieść, iż wszczęcie postępowania przed sądem polubownym przerywa bieg terminu przedawnienia co do roszczenia dochodzonego przed tym sądem, pod warunkiem skuteczności zapisu na sąd polubowny¹⁴⁷. Podobnie w zakresie skutków procesowych należy wywieść konsekwencje wezwania na arbitraż w postaci uruchomienia procedur powołania arbitrów, czy też podjęcia innych niezbędnych czynności procesowych gwarantujących sprawne procedowanie przed sądem polubownym.

Sposób prowadzenia postępowania właściwego przed sądem polubownym określony został w art. 1188 - 1193 KPC i koresponduje ze sprecyzowaniem podstawowych zasad postępowania arbitrażowego. Obowiązek przestrzegania zasady równości stron (art. 1183 KPC) gwarantuje realizację czynności procesowych przy zachowaniu prawa stron do wysłuchania i przedstawienia swoich twierdzeń oraz dowodów na ich poparcie. Podobnie zasada dyspozycyjności w ramach realizacji przez stronę czynności rozporządzania swoimi prawami, jak też zasada kontradyktoryjności w wykonywaniu czynności w ramach postępowania dowodowego mają istotne znaczenie dla prowadzenia postępowania arbitrażowego¹⁴⁸. Z punktu widzenia interesów stron istotne znaczenie ma również zasada poufności inaczej określana jako zasada

¹⁴⁷ Por. uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 18.02.2005r., w sprawie V CK 467/04, publ. MoP 2005, nr 6, s. 275.

¹⁴⁸ Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo polubowne (arbitraż)*, Warszawa 2007, s. 138-142.

wyląconej jawności, zgodnie z którą możliwe jest ograniczenie lub wyłączenie w interesie stron jawności prowadzonego postępowania arbitrażowego. Gwarancja zachowania poufności w ramach czynności procesowych może być określona przez strony w umowie arbitrażowej, może znaleźć odzwierciedlenie w uzgodnieniach czynionych przed sądem polubownym, jak też może wynikać z regulaminu stałego sądu arbitrażowego wskazanego do rozpoznania i rozstrzygnięcia sporu. Konsekwentne stosowanie zagwarantowania stronom poufności postępowania arbitrażowego może okazać się istotną zaletą arbitrażu, przy uwzględnieniu złożonych relacji biznesowych i wyjątkowo dynamicznych stosunków współczesnego obrotu gospodarczego.

Obowiązujące regulacje zapewniają stronom postępowania arbitrażowego prawo do wysłuchania w ramach zajmowania stanowiska w sprawie, czy udziału w rozprawie i odpowiednio przedstawiania przez stronę twierdzeń oraz dowodów na ich poparcie (art. 1184 KPC). Nadto z obowiązujących przepisów należy wywieść prawo i obowiązek współdziałania stron w ramach postępowania arbitrażowego, w tym również czynienia stosownych uzgodnień gwarantujących jakość i sprawność postępowania przed sądem polubownym. Zasada ta znajduje odzwierciedlenie w możliwości przeprowadzenia rozprawy, czynienia stosownych zawiadomień i składania w toku postępowania pism procesowych (art. 1189 KPC), a także w ramach realizacji czynności postępowania dowodowego, w tym przeprowadzania dowodu z przesłuchania świadków, z dokumentów, oględzin, a także innych koniecznych dowodów, w tym z opinii biegłych (art. 1191 KPC). Obowiązujące przepisy przewidują również możliwość zwrócenia się przez sąd polubowny do sądu państwowego o przeprowadzenie dowodu, albo wykonanie innej czynności, której sąd polubowny nie może wykonać (art. 1192 KPC).

Obowiązujące przepisy Kodeksu postępowania cywilnego obejmują zatem zagadnienia postępowania arbitrażowego od jego wszczęcia do wyrokowania w sprawie rozpoznawanej przed sądem polubownym. Wiele kwestii dotyczących realizacji czynności w ramach postępowania arbitrażowego wynika z istoty sądownictwa polubownego. Zmiany regulacji procesowych wprowadzone w roku 2005 okazały się jednak istotne, przy uwzględnieniu z jednej strony konieczności dodatkowego określenia zagadnień podstawowych (przykładowo autonomii woli stron), z drugiej zachowania w przepisach swoistego uproszczenia właściwego i niezbędnego dla regulacji arbitrażowych. Podstawowe reguły postępowania arbitrażowego można zatem osadzić na trzech płaszczyznach podkreślających swoistość postępowania przed sądem polubownym. Po pierwsze w ramach postępowania arbitrażowego nie obowiązują

przepisy rządzące przebiegiem postępowania cywilnego przed sądem państwowym. Po drugie z obowiązujących regulacji wynika gwarancja równości stron postępowania i uprawnienie do czynienia przez strony stosownych uzgodnień odnośnie zasad i sposobu prowadzenia postępowania. Po trzecie w braku odmiennych uzgodnień stron do sądu polubownego należy określić wszelkie kwestie dotyczące procedowania, z możliwością prowadzenia postępowania w taki sposób, jaki sąd prowadzący dane postępowanie uzna za właściwy.

1.4. Wyrok sądu polubownego i zakończenie postępowania

W tytule VI części piątej Kodeksu postępowania cywilnego uregulowane zostały zagadnienia bezpośrednio związane z prowadzeniem postępowania arbitrażowego, a mianowicie dotyczące wyroku sądu polubownego i zakończenia postępowania. Z istoty zapisu na sąd polubowny wynika wola stron poddania sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego. Zasadniczo więc strony umowy arbitrażowej przez sporządzenie zapisu na sąd polubowny mają na celu rozstrzygnięcie sporu w ramach rozpoznania sprawy i zakończenia postępowania wyrokiem sądu polubownego. W obowiązujących przepisach podstawy rozstrzygnięcia sporu przez sąd polubowny określone zostały w art. 1194 KPC przez wskazanie, iż sąd polubowny rozstrzyga spór według prawa właściwego dla danego stosunku, a gdy strony to wyraźnie sprecyzowały, według ogólnych zasad prawa lub zasad słuszności, przy czym w każdym przypadku sąd polubowny bierze pod uwagę postanowienia umowy oraz ustalone zwyczaje mające zastosowanie dla danego stosunku prawnego.

Kwestia ustalenia prawa właściwego dla merytorycznego rozstrzygnięcia sporu przez sąd polubowny okazuje się dość skomplikowana i wymaga odniesienia do postępowania prowadzonego przed sądem państwowym. Zasadniczo w postępowaniu przed sądem danego państwa mają zastosowanie normy kolizyjne i reguły wyboru prawa przewidziane przez *lex fori*. Sąd polubowny, jako sąd prywatny ustanowiony wolą stron, nie jest sądem danego państwa i stąd z uwagi na brak *lex fori*, arbitrzy dla ustalenia merytorycznego prawa właściwego nie mogą oprzeć się na normach międzynarodowego prawa właściwego¹⁴⁹. Należy przy tym nadmienić, iż ustalenie prawa właściwego w arbitrażu międzynarodowym wymaga odrębnego czynienia ustaleń względem prawa właściwego dla umowy o arbitraż, odpowiednio również odrębnie

¹⁴⁹ T. Ereciński, w: Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, T. Ereciński (red.), Warszawa 2012, s. 789.

względem właściwego prawa procesowego dla postępowania przed sądem polubownym oraz odrębnie odnośnie właściwego prawa materialnego dla rozstrzygnięcia sporu¹⁵⁰. Obowiązujące regulacje Kodeksu postępowania cywilnego nie zawierają odrębnych przepisów dotyczących międzynarodowego postępowania arbitrażowego, a zatem zarówno do międzynarodowego, jak też krajowego arbitrażu mają zastosowanie te same przepisy, pod warunkiem realizacji czynności postępowania arbitrażowego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (art. 1154 KPC).

Zgodnie z powołanym art. 1194 KPC rozstrzygnięcie sporu przed sądem polubownym następuje według prawa właściwego dla danego stosunku prawnego, a zatem spór między stronami podlega rozstrzygnięciu zgodnie z prawem materialnym wybranym przez strony. Należy przy tym dodać, iż powołany przepis koresponduje z treścią art. 28 rozdziału VI Ustawy Modelowej potwierdzającą zasadę rozstrzygnięcia sporu zgodnie z prawem wybranym przez strony, z zaznaczeniem - w braku wyboru prawa - możliwości dokonania wyboru prawa przez zespół orzekający (arbitrów) stosujący zasady prawa ustalone na podstawie przepisów kolizyjnych, które uzna za właściwe. Wprawdzie powołany art. 1194 KPC nawiązuje tylko częściowo do przytoczonej treści art. 28 Ustawy Modelowej, jednak należy wywieść obowiązującą w krajowych regulacjach zasadę wyboru prawa przez strony, posiłkowo uzupełnianą zasadą wyboru prawa przez arbitrów¹⁵¹.

Przepisy obejmujące zagadnienia dotyczące wyroku sądu polubownego określają zasady głosowania nad orzeczeniem (art. 1195 KPC), wymogi dotyczące sporządzenia wyroku, w tym w zakresie wymaganej formy, treści i obowiązku dokonywania doręczeń (art. 1197 KPC) oraz przepisy dotyczące realizacji obowiązków po wydaniu wyroku, w tym również w zakresie sprostowania, wykładni i uzupełnienia wyroku (art. 1200-1203 KPC) oraz przechowywania akt przez stałe sądy polubowne (art. 1204 KPC).

W omawianych regulacjach dotyczących postępowania arbitrażowego zamieszczone zostały również przepisy przewidujące możliwość umorzenia postępowania w sprawie rozpoznawanej przed sądem polubownym w sytuacjach, gdy powód nie wniesie pozwu (art. 1190 § 1 KPC w zw. z art. 1188 KPC) oraz gdy powód cofnął pozew bez sprzeciwu pozwanego lub gdy sąd polubowny stwierdził, że dalsze

¹⁵⁰ *Ł. Błaszczak, M. Ludwik*, Sądownictwo polubowne (arbitraż), Warszawa 2007, s. 147.

¹⁵¹ *T. Ereciński*, w: Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz *T. Ereciński* (red.), Warszawa 2012, s. 789-791.

prorowadzenie postępowania stało się z innej przyczyny zbędne lub niemożliwe (art. 1198 KPC). Do umorzenia postępowania prowadzi również przewidziana w obowiązujących regulacjach możliwość zawarcia ugody (art. 1196 KPC), bowiem wobec zawarcia między stronami porozumienia nie ma potrzeby dalszego prowadzenia postępowania. Należy przy tym podkreślić, iż wprawdzie przepisy dotyczące postępowania przed sądem polubownym nie formułują wprost obowiązku współdziałania stron postępowania arbitrażowego celem zawarcia porozumienia, w odniesieniu do możliwości zawarcia ugody należy posiłkowo stosować wykładnię ogólnych przepisów procesowych. Dopuszczalność zawarcia ugody na każdym etapie postępowania arbitrażowego, aż do wydania wyroku nie budzi zatem żadnych wątpliwości. Podobnie obowiązkiem sądu polubownego na każdym etapie postępowania pozostaje nakłanianie stron do zawarcia porozumienia, ze wskazaniem na możliwość czynienia wzajemnych ustępstw i sfinalizowania uzgodnień ugodą, której osnowa powinna być wciągnięta do protokołu i stwierdzona podpisami stron (art. 1196 § 1 KPC), z możliwością również nadania ugodzie formy wyroku sądu polubownego (art. 1196 § 2 KPC).

1.5. Istota postępowań postarbitrażowych

Obowiązujące regulacje odpowiednio w tytule VII i VIII części piątej Kodeksu postępowania cywilnego obejmują przepisy dotyczące postępowania prowadzonego na skutek skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego oraz wniosku o uznanie albo stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej. Wskazane postępowania określane są w doktrynie terminem postępowań postarbitrażowych, których celem jest dokonanie weryfikacji prawidłowości wyroku sądu polubownego w ramach postępowania prowadzonego przed sądem państwowym¹⁵². W piśmiennictwie podkreśla się również, iż przedmiotowe postępowania stanowią formę kontroli sprawowanej przez sądy państwowe nad orzecznictwem sądów polubownych¹⁵³.

Zasady prowadzenia postępowania wszczętego na skutek wniesienia skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego określają przepisy art. 1205-1211 KPC, które wprowadzone zostały do obowiązującej regulacji w odniesieniu do art. 34 rozdziału VII Ustawy Modelowej określającej skargę o uchylenie wyroku jako wyłączny środek zaskarżenia wyroku arbitrażowego. Postępowanie wszczęte na skutek wniesienia skargi

¹⁵² M. Łaszczuk, J. Szpara, w: System prawa handlowego. t. VIII, Arbitraż handlowy, A. Szumański (red.), Warszawa 2010, s. 566 i n.

¹⁵³ T. Ereciński, K. Weitz, Sąd arbitrażowy, Warszawa 2008, s. 58-60.

o uchylenie wyroku sądu polubownego prowadzone jest według przepisów tytułu VII części piątej Kodeksu postępowania cywilnego, które to regulacje zostały częściowo znowelizowane ustawą z dnia 10.09.2015r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów¹⁵⁴. Powołaną ustawą wprowadzono system usprawnień proceduralnych i organizacyjnych mających na celu skłonienie stron do podejmowania prób polubownego rozwiązania sporu przed skierowaniem sprawy do sądu lub w toku postępowania sądowego. W ramach założeń nowelizacji przepisów procesowych wyeksponowano między innymi zamiar skrócenia postępowań postarbitrażowych. Dokonano istotnej zmiany dotychczasowych regulacji przez skróceniem terminu na wniesienie skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego, wprowadzenie jednoinstancyjności postępowań postarbitrażowych oraz zmianę konstrukcji skargi przez stosowanie do niej przepisów o postępowaniu apelacyjnym.

Zgodnie z art. 1208 § 1 KPC w nowym brzemieniu¹⁵⁵ skargę o uchylenie wyroku sądu polubownego wnosi się do sądu apelacyjnego, na obszarze którego znajduje się sąd, który byłby właściwy do rozpoznania sprawy, co do zasady w terminie dwóch miesięcy od dnia doręczenia wyroku. Nadto zgodnie z dodanym art. 1208 § 3 KPC od wyroku wydanego w postępowaniu ze skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego przysługuje skarga kasacyjna, przy czym można także żądać wznowienia postępowania zakończonego prawomocnym wyrokiem w przedmiocie uchylenia wyroku sądu polubownego oraz stwierdzenia niezgodności z prawem prawomocnego wyroku wydanego w tym przedmiocie. Określenie dwumiesięcznego terminu na wniesienie skargi oraz wprowadzenie jednoinstancyjności postępowania skargowego przed właściwym sądem apelacyjnym ma na celu usprawnienie postępowań postarbitrażowych oraz wyeksponowanie szybkości jako istotnej zalety rozstrzygnięcia sporów w ramach postępowania arbitrażowego. Zgodnie z art. 1207 KPC w nowym brzemieniu¹⁵⁶ do obowiązujących regulacji wprowadzona została zmiana konstrukcji skargi polegająca na stosowaniu w postępowaniu skargowym przepisów o postępowaniu apelacyjnym. Zmiana konstrukcji skargi z odniesieniem do postępowania apelacyjnego wynika z konsekwencji przyjęcia jednoinstancyjnego postępowania skargowego i określenia kontrolnego charakteru tegoż postępowania. Znowelizowane

¹⁵⁴ Por. przepisy ustawy z dnia 10.09.2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów, Dz.U.2015.1595.

¹⁵⁵ Por. art. 1 pkt.18 ustawy z dnia 10.09.2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów, Dz.U.2015.1595.

¹⁵⁶ Por. art. 1 pkt.17 ustawy z dnia 10.09.2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów, Dz.U.2015.1595.

przepisy dotyczące procedowania w ramach postępowań postarbitrażowych mają więc na celu zmianę rozbudowanego modelu kontroli dokonywanej przez sąd państwowy nad orzecznictwem sądów polubownych. Podstawy skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego zostały wyliczone enumeratywnie w art. 1206 KPC i korespondują z podstawami określonymi w art. 34 rozdziału VII Ustawy Modelowej. Zasadniczo określone w powołanym przepisie podstawy skargi stanowią zamknięty katalog przesłanek uchylenia wyroku sądu polubownego i stąd wykluczone jest powoływanie innych podstaw niż wskazanych w tym przepisie. Strona kwestionująca wyrok sądu polubownego może domagać się uchylenia wyroku sądu polubownego w sytuacji braku zapisu na sąd polubowny lub gdy zapis na sąd polubowny jest nieważny, bezskuteczny albo utracił moc według prawa dla niego właściwego oraz w okolicznościach, gdy wyrok sądu polubownego dotyczy sporu nieobjętego zapisem na sąd polubowny lub wykracza poza zakres takiego zapisu. Żądanie uchylenia wyroku może również wynikać z pozbawienia strony możliwości obrony swoich praw przed sądem polubownym, w tym nienależytego zawiadomienia o wyznaczeniu arbitra i o czynnościach podejmowanych w trakcie postępowania arbitrażowego. Podstawę wniesienia skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego może również stanowić niezachowanie wymagań co do składu sądu polubownego lub podstawowych zasad postępowania przed tym sądem oraz uzyskanie wyroku za pomocą przestępstwa albo w oparciu o dokument podrobiony lub przerobiony. Strona może nadto domagać się uchylenia wyroku sądu polubownego, jeżeli w tej samej sprawie między tymi samymi stronami zapadł prawomocny wyrok sądu państwowego. W powołanej regulacji przewidziano możliwość uchylenia wyroku sądu polubownego niezależnie od powołanej przez stronę podstawy skargi w sytuacji, gdy spór nie mógł być poddany pod rozstrzygnięcie sądu polubownego, a więc w okolicznościach stwierdzenia braku zdatności arbitrażowej sporu. Możliwość uchylenia wyroku sądu polubownego wynika z budzącej wątpliwość interpretacyjnie podstawy odnoszącej się do sprzeczności skarżonego wyroku z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej (klauzula porządku publicznego). Niewątpliwie wskazana podstawa służy ochronie porządku publicznego państwa w ramach kontroli orzeczenia pochodzącego od niepaństwowego organu sądowego. Czynności kontrolne powinny przy tym być sprawowane w zakresie weryfikacji zarówno zachowania zasad i gwarancji procesowych, jak też materialnoprawnych zasad porządku prawnego. Powszechnie przy tym w omawianym zakresie akceptowane jest stanowisko Sądu Najwyższego wyrażone

w jednym z orzeczeń¹⁵⁷, iż przez podstawowe zasady porządku prawnego należy rozumieć fundamentalne zasady ustroju społeczno-politycznego, a więc zasady konstytucyjne, a także naczelną zasady rządzące poszczególnymi dziedzinami prawa. W odniesieniu do przedstawionych podstaw uchylenia wyroku sądu polubownego klauzulę porządku publicznego należy rozumieć jako klauzulę generalną służącą ochronie porządku prawnego i stanowiącą zabezpieczenie przed nieakceptowanymi skutkami funkcjonowania w obrocie wyroku sądu polubownego, wydanego z naruszeniem podstawowych zasad porządku prawnego¹⁵⁸. Obowiązujące regulacje w art. 1211 KPC określają skutki uchylenia wyroku sądu polubownego precyzując, iż uchylenie wyroku w ramach przeprowadzonego postępowania skargowego nie powoduje wygaśnięcia zapisu na sąd polubowny, chyba że strony ustaliły inaczej. Nie ulega zatem wątpliwości, iż strony mają możliwość ponownego przeprowadzenia postępowania arbitrażowego i rozstrzygnięcia sporu przez sąd polubowny w ramach nowego postępowania, bez żadnego związku z uprzednio prowadzonym postępowaniem.

Przepisy art. 1212-1217 KPC określają zasady prowadzenia postępowania o uznanie i stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej. Powyższe przepisy korespondują z treścią art. 35 i 36 rozdziału VII Ustawy Modelowej dotyczących uznawania i wykonywania wyroków. Powołane regulacje ustanawiają zasadę przyznania wyrokowi sądu polubownego lub ugodzie zawartej przed tym sądem moc prawną równą wyrokowi sądu państwowego i ugodzie przed tym sądem zawartej, pod warunkiem uznania wyroku sądu polubownego lub stwierdzenia jego wykonalności przez sąd państwowy. Postępowanie mające na celu uznanie wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej prowadzone jest w odniesieniu do wyroków, które ze względu na swą treść nie podlegają wykonaniu. Natomiast względem wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej nadających się do wykonania w drodze egzekucji prowadzone jest postępowanie o stwierdzenie wykonalności przez nadanie wyrokowi lub ugodzie klauzuli wykonalności.

Postępowanie postarbitrażowe w zakresie uznania lub stwierdzenia wykonalności wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej prowadzone jest w trybie określonym w art. 1213 KPC. Wymagane jest wystąpienie z wnioskiem przez stronę wnoszącą o uznanie lub stwierdzenie wykonalności wraz z dołączeniem

¹⁵⁷ Por. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 26.02.2003 r., II CK 13/03, OSNC 2004, nr 5, poz. 80.

¹⁵⁸ Ł. Błaszczak, M. Ludwik, Sądownictwo polubowne (arbitraż), Warszawa 2007, s. 282.

oryginału lub poświadczonego przez sąd polubowny odpisu wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej, jak też oryginału lub urzędowo poświadczonego odpisu zapisu na sąd polubowny. Należy w tym miejscu nadmienić, iż przepisy dotyczące prowadzenia postępowania delibacyjnego ukształtowane zostały w regulacjach Kodeksu postępowania cywilnego w roku 2005 w odniesieniu do Ustawy Modelowej w pierwotnym brzmieniu ustalonym w roku 1985, natomiast nie uwzględniają zmian wprowadzonych do Ustawy Modelowej nowelizacją z roku 2006. Wspomniana nowelizacja Ustawy Modelowej wprowadziła istotne zmiany w zakresie wymogów dotyczących formy zapisu na sąd polubowny oraz liberalizację wymogów co do rodzaju dokumentów, jakie należy przedstawić wraz z wnioskiem o uznanie lub stwierdzenie wykonalności orzeczenia arbitrażowego. W związku z powyższym postuluje się w piśmiennictwie konieczność rozważenia zmiany obowiązujących regulacji w kierunku odstąpienia od dość restrykcyjnych wymogów każdorazowego przedstawiania zarówno oryginałów wyroku sądu polubownego lub zapisu na sąd polubowny, jak też tłumaczenia tych dokumentów na język polski, przy zachowaniu ewentualnego zobowiązania do okazania tych dokumentów na żądanie sądu¹⁵⁹.

W nawiązaniu do nowelizacji obowiązujących przepisów ustawą z dnia 10.09.2015r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów¹⁶⁰ wprowadzone zostały istotne zmiany w zakresie ustalenia ogólnej właściwości sądu apelacyjnego w postępowaniu o uznanie lub stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej, przy czym niezależnie od tego czy postępowanie prowadzone jest w odniesieniu do wyroku lub ugody zapadłych w krajowym lub zagranicznym postępowaniu arbitrażowym (dodany art. 1213¹ § 1 KPC¹⁶¹). Podobnie jak w odniesieniu do postępowania prowadzonego w zakresie skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego przewidziano w ramach postępowania o uznanie lub stwierdzenie wykonalności realizację czynności kontrolnych przy stosowaniu przepisów o postępowaniu apelacyjnym (dodany art. 1213¹ § 2 KPC¹⁶²).

¹⁵⁹M. Zachariasiewicz, w: *Diagnoza arbitrażu. Funkcjonowanie prawa o arbitrażu i kierunki postulowanych zmian*, B. Gessel-Kalinowska vel Kalisz (red.), Wrocław 2014, s. 434-438.

¹⁶⁰ Por. przepisy ustawy z dnia 10.09.2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów, Dz.U.2015.1595.

¹⁶¹ Por. art. 1 pkt 21 ustawy z dnia 10.09.2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów, Dz.U.2015.1595.

¹⁶² Por. art. 1 pkt 21 ustawy z dnia 10.09.2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów, Dz.U.2015.1595.

Modyfikacji względem dotychczas obowiązujących przepisów uległ również sposób realizacji czynności w ramach prowadzonego postępowania o uznanie lub stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej. W postępowaniu tym wprowadzono rozwiązanie korespondujące z postępowaniem o nadawanie klauzuli wykonalności orzeczeniom sądów państw obcych oraz rozpoznawania wniosku o uznanie takiego orzeczenia (art. 1151¹ KPC i art. 1148¹ KPC). W ramach postępowania obok aktywności strony wnoszącej o uznanie lub stwierdzenie wykonalności wyroku przewidziano również prawo drugiej strony do zajęcia stanowiska w sprawie, w tym w zakresie przedstawienia argumentów wskazujących na ewentualne podstawy odmowy uznania lub stwierdzenia wykonalności wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej (dodany art. 1213 § 2 KPC¹⁶³). Nadto w odniesieniu do uprzednio obowiązujących przepisów utrzymano zróżnicowanie postępowania względem uznawania lub stwierdzania wykonalności wyroków i ugód zawieranych w ramach krajowego lub zagranicznego postępowania arbitrażowego. Należy przy tym wskazać, iż o uznaniu wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej w ramach krajowego postępowania arbitrażowego rozstrzyga sąd postanowieniem, na które przysługuje zażalenie do innego składu sądu apelacyjnego, z wyłączeniem skargi kasacyjnej (dodany art. 1214 § 4 KPC¹⁶⁴). Inaczej natomiast w przypadku procedowania o uznanie wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej w ramach zagranicznego postępowania arbitrażowego rozstrzyga sąd postanowieniem, na które nie przysługuje zażalenie a wyłącznie skarga kasacyjna, z możliwością żądania wznowienia postępowania zakończonego prawomocnym postanowieniem w przedmiocie uznania albo stwierdzenia wykonalności oraz stwierdzenia niezgodności z prawem prawomocnego postanowienia wydanego w tym przedmiocie (dodany art. 1215 § 3 KPC¹⁶⁵). Należy przy tym dodać, iż dodatkową gwarancją umożliwiającą stronom przedstawienie stanowiska i obronę swoich praw jest utrzymanie względem dotychczasowych regulacji wymogu orzekania w przedmiocie uznawania wyroków zagranicznych sądów polubownych na rozprawie (dodany art. 1215 § 1 KPC). Obowiązujące przepisy uwzględniające wprowadzone zmiany dotyczące prowadzenia postępowania w

¹⁶³ Por. art. 1 pkt 20 ustawy z dnia 10.09.2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów, Dz.U.2015.1595.

¹⁶⁴ Por. art. 1 pkt 22 ustawy z dnia 10.09.2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów, Dz.U.2015.1595.

¹⁶⁵ Por. art. 1 pkt 23 ustawy z dnia 10.09.2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów, Dz.U.2015.1595.

przedmiocie uznawania lub stwierdzenia wykonalności wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej mają na celu zarówno usprawnienie procedur kontroli wyroku sądu polubownego przez sądy państwowe, jak też troskę o jakość i jednolitość orzecznictwa sądów apelacyjnych prowadzących postępowania postarbitrażowe.

Odnosnie realizacji czynności kontrolnych sądu państwowego w postępowaniu o uznanie lub stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej należy podkreślić wyłączenie kompetencji do merytorycznego badania wyroku, przy rozróżnieniu przesłanek odmowy uznania albo stwierdzenia wykonalności odpowiednio krajowego i zagranicznego wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej. Zgodnie z art. 1214 § 3 KPC sąd odmawia uznania albo stwierdzenia wykonalności krajowego wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej na zasadach zbieżnych z podstawami uchylenia wyroku sądu polubownego (art. 1206 § 2 KPC). Odmowa uznania albo stwierdzenia wykonalności krajowego wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej następuje zatem, jeżeli według przepisów ustawy spór nie może być poddany pod rozstrzygnięcie sądu polubownego lub stwierdzenia, że uznanie lub wykonanie wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej byłoby sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej (klauzula porządku publicznego). Inaczej natomiast określone zostały podstawy odmowy uznania albo stwierdzenia wykonalności zagranicznego wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej. Zgodnie bowiem z art. 1215 § 2 KPC, niezależnie od przyczyn określonych w art. 1214 KPC sąd państwowy odmówi uznania albo stwierdzenia wykonalności w sytuacji braku zapisu na sąd polubowny lub gdy zapis na sąd polubowny jest nieważny, bezskuteczny albo utracił moc według prawa dla niego właściwego oraz w okolicznościach gdy wyrok sądu polubownego dotyczy sporu nieobjętego zapisem na sąd polubowny lub wykracza poza zakres takiego zapisu. Sąd może również odmówić uznania albo stwierdzenia wykonalności, jeżeli w przypadku pozbawienia strony możliwości obrony swoich praw przed sądem polubownym, w tym nienależytego zawiadomienia o wyznaczeniu arbitra i o czynnościach podejmowanych w trakcie postępowania arbitrażowego. Nadto jako podstawę do odmowy uznania albo stwierdzenia wykonalności określono stwierdzenie, że skład sądu polubownego lub postępowanie przed tym sądem nie były zgodne z umową stron lub - w braku w tym przedmiocie umowy - nie były zgodne z prawem państwa, w którym przeprowadzono postępowanie przed sądem polubownym oraz ustalenie, iż wyrok sądu polubownego nie stał się jeszcze dla stron wiążący lub został

uchylony albo jego wykonanie zostało wstrzymane przez sąd państwa, w którym lub według prawa którego wyrok ten został wydany. W toku postępowania zagwarantowane zostało stronom prawo zajmowania stanowisk na rozprawie w zakresie analizowanych przez sąd podstaw odmowy uznania albo stwierdzenia wykonalności zagranicznego wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej. Należy przy tym podkreślić, iż w ramach przedmiotowego postępowania nie przeprowadza się jednak postępowania dowodowego. Odmowa stwierdzenia wykonalności wyroku sądu polubownego może przy tym, zgodnie z utrwalonymi poglądami judykatury, nastąpić w razie ustalenia na podstawie faktów notoryjnych lub znanych z urzędu, że wyrok zmierza do naruszenia chronionych przez prawo interesów osób trzecich lub ma służyć innym celom niż te, którym powonien zgodnie ze swoją istotą¹⁶⁶.

W obowiązujących przepisach określono również wzajemną relację postępowań postarbitrażowych, ze wskazaniem możliwości odroczenia rozpoznania sprawy o uznanie albo stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego, jeżeli wniesiono skargę o uchylenie wyroku sądu polubownego zgodnie z przepisami tytułu VII części piątej Kodeksu postępowania cywilnego (art. 1216 KPC).

Regulacje części piątej Kodeksu postępowania cywilnego należy ocenić jako spójne i stanowiące całościowe ujęcie problematyki dotyczącej sądownictwa polubownego. Przepisy regulujące sądownictwo arbitrażowe w aktualnym brzmieniu wprowadzone zostały do regulacji procesowych nowelizacją z 2005r. celem dostosowania prawa krajowego do międzynarodowych standardów. Wzorowanie wprowadzanych przepisów na rozwiązaniach Ustawy Modelowej z roku 1985 niewątpliwie pozwoliło na osiągnięcie założeń nowoczesnej krajowej legislacji, spójnej z przepisami regulującymi zagadnienia arbitrażu w ustawodawstwach wielu krajów. Należy jednak wskazać, iż w roku 2006 w ramach prac Komisji Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego UNCITRAL dokonano nowelizacji przepisów Ustawy Modelowej¹⁶⁷. W piśmiennictwie coraz częściej zgłaszane są postulaty o konieczności rozważenia zmian prawa arbitrażowego, przy uwzględnieniu znowelizowanych przepisów Ustawy Modelowej liberalizujących dotychczasowe regulacje i odzwierciedlających międzynarodowe tendencje zmierzające

¹⁶⁶ Por. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 28.10.1993 r., II CRN 70/93, publ. OSNC 1994, nr 5, poz. 115.

¹⁶⁷ Por. przepisy Ustawy Modelowej UNCITRAL w brzmieniu uchwalonym przez Komisję Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego w dniu 07.07.2006 r. i zatwierdzonym uchwałą Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych Nr 61/33 z dnia 04.12.2006 r.

do liberalnej interpretacji istniejących regulacji w ustawodawstwach innych państw¹⁶⁸. Regulacje prawne dotyczące sądownictwa polubownego podlegają zatem ciągłej ewolucji przy uwzględnieniu nie tylko uwarunkowań społeczno - gospodarczych, ale również adekwatnie do potrzeb praktyki i poszukiwania elastycznych rozwiązań gwarantujących oczekiwany rozwój sądownictwa polubownego aspirującego do osiągnięcia modelu ochrony praw równorzędnego sądownictwu państwowemu.

2. Znaczenie regulaminów postępowania przed sądami polubownymi

Analizując podstawy funkcjonowania sądownictwa polubownego należy również wskazać na regulaminy postępowania przed sądami polubownymi oraz uzgodnienia stron umowy arbitrażowej odnoszące się do stosowania regulaminu wskazanego stałego sądu polubownego. W poglądach doktryny można spotkać stanowiska zaliczające regulaminy stałych sądów polubownych do źródeł prawa¹⁶⁹. Prezentowane są jednak również odmienne poglądy negujące możliwość uznania regulaminów za powszechnie obowiązujące źródło prawa sądownictwa polubownego¹⁷⁰. Zgodnie jednak przyjmuje się, iż zarówno zawarte w zapisie na sąd polubowny ustalenia stron dotyczące postępowania arbitrażowego, jak też odniesienie do regulaminu stałego sądu polubownego mają istotne znaczenie dla przebiegu postępowania arbitrażowego i rozstrzygnięcia sporu przed sądem polubownym.

Istotność znaczenia regulaminów sądów polubownych wynika z charakteru prawnego norm regulaminowych, obowiązujących mocą poczynionych przez strony uzgodnień przy zawieraniu umowy arbitrażowej. Powszechnie przyjmuje się, że regulaminy sądów polubownych należy kwalifikować jako *soft law*, a więc prawo obowiązujące wyłącznie z woli stron stosunku prawnego¹⁷¹. Norm regulaminowych nie można zatem zaliczyć jako obowiązujących z mocy praw, czyli odpowiednio norm określanych terminem *hard law*. Decydujące bowiem znaczenie ma właśnie wola stron umowy arbitrażowej, dokonujących zapisu na sąd polubowny z zamiarem rozstrzygnięcia sporu w oparciu o postanowienia regulaminu wskazanego sądu polubownego.

¹⁶⁸ B. Gessel-Kalinowska *vel* Kalisz, Diagnoza arbitrażu. Funkcjonowanie prawa o arbitrażu i kierunki postulowanych zmian, B. Gessel-Kalinowska *vel* Kalisz (red.), Wrocław 2014, s. 26.

¹⁶⁹ B. Pankowska-Lier, D. Pfaff, Arbitraż gospodarczy, Warszawa 2000, s. 26.

¹⁷⁰ Ł. Błaszczak, M. Ludwik, Sądownictwo polubowne (arbitraż), Warszawa 2007, s. 56.

¹⁷¹ P. Nowaczyk, A. Szumański, M. Szymańska, Regulamin Arbitrażowy UNCITRAL. Komentarz, Warszawa 2011, s. 7.

W ramach sądownictwa polubownego spory rozstrzygane są przed stałymi sądami polubownymi lub sądami tworzonymi dla rozstrzygnięcia określonego sporu w konkretnej sprawie tzw. sądami polubownymi *ad hoc*. Postępowanie arbitrażowe może być zatem prowadzone na podstawie postanowień regulaminu stałego sądu polubownego lub w oparciu o normy wskazanego regulaminu wzorcowego, przykładowo Regulaminu Arbitrażowego opracowanego przez Komisję Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego UNCITRAL¹⁷². W obrocie gospodarczym przy zawieraniu umów arbitrażowych przeważnie dokonuje się odniesienia do wskazanego stałego sądu polubownego i również odpowiedniego stosowania regulaminu tegoż sądu. Dokonanie zatem przez strony w umowie arbitrażowej bezpośredniego wskazania regulaminu danej instytucji arbitrażowej skutkuje pośrednim określeniem przykładowo sposobu ukonstytuowania się sądu arbitrażowego, czy też realizacji czynności w ramach prowadzonego postępowania arbitrażowego w oparciu o normy regulaminu wskazanego sądu polubownego.

W doktrynie przyjmuje się, iż postanowienia regulaminu zasadniczo uzupełniają zawartą między stronami umowę o arbitraż, ale jej nie zastępują¹⁷³. Koresponduje to z obowiązkiem ujęcia w umowie arbitrażowej zgodnie z art. 1161 § 1 KPC obligatoryjnej treści zapisu na sąd polubowny przez wskazanie przedmiotu sporu lub stosunku prawnego, z którego spór wyniknął lub może wyniknąć oraz możliwością określenia w umowie arbitrażowej dodatkowych postanowień uzupełniających treść dokonanego zapisu na sąd polubowny. Najczęściej jednak strony umowy arbitrażowej dokonują uzgodnienia ogólnej klauzuli arbitrażowej, w której wskazują jako właściwy do rozpoznania sporu stały sąd polubowny z odesłaniem do regulaminu tego sądu obowiązującego w dacie zawarcia zapisu na sąd polubowny lub do regulaminu obowiązującego w chwili wszczęcia arbitrażu. Pierwsze rozwiązanie odsyłające do regulaminu obowiązującego w dacie zawarcia zapisu wynika wprost z przepisu art. 1161 § 3 KPC, ale budzi poważne komplikacje w związku z dość częstymi zmianami postanowień regulaminów stałych sądów arbitrażowych i konieczności weryfikacji często archiwalnych wersji regulaminu, do których odnosi się dana umowa arbitrażowa. Drugie natomiast rozwiązanie wskazujące na stosowanie regulaminu w brzmieniu

¹⁷² Por. przepisy Regulaminu Arbitrażowego UNCITRAL w wersji z roku 1976, przyjętej rezolucją Nr 31/98 Zgromadzenia Ogólnego ONZ z dnia 15.12.1976 r. i w wersji z roku 2010, przyjętej dnia 26.06.2010 r. uchwałą na 43. sesji Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego UNCITRAL Un Doc. A/65/17.

¹⁷³ A. W. Wiśniewski, Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce, Warszawa 2011, s. 398.

ustalonym w dacie wszczęcia postępowania arbitrażowego wypracowane zostało w praktyce, jako rozwiązanie lepsze i zdecydowanie łatwiejsze w praktycznym stosowaniu norm regulaminowych w wersji aktualnie obowiązującej. Zgodzić się bowiem należy z podnoszonymi w piśmiennictwie istotnymi argumentami o konieczności akceptacji woli stron umowy arbitrażowej wyrażającej zaufanie do instytucji arbitrażowej poprzez wskazanie regulaminu obowiązującego w dacie wszczęcia arbitrażu¹⁷⁴. Należy bowiem podkreślić, iż zmiany w regulaminach wprowadzane są w trosce o usprawnienie prowadzenia postępowania arbitrażowego przed danym stałym sądem polubownym i są wyrazem zaangażowania instytucji arbitrażowej we wprowadzanie zmian gwarantujących skuteczne i efektywne rozstrzygnięcie sporów. Zaufanie stron względem instytucji arbitrażowych stanowi więc wyraz profesjonalizacji rozstrzygnięcia sporów i budowania korzystnych wzajemnych relacji między uczestnikami obrotu gospodarczego.

W odniesieniu do kształtowania treści regulaminów stałych sądów arbitrażowych należy podkreślić, iż postanowienia w nich zawarte nie mogą wyłączać stosowania obowiązujących przepisów Kodeksu postępowania cywilnego. Zasadniczo chodzi o normy bezwzględnie obowiązujące tzw. *iuris cogentis*, których postanowienia regulaminów nie mogą ani modyfikować, a tym bardziej całkowicie wyłączyć. Oczywiście to zastrzeżenie nie stosuje się względem obowiązujących regulacji tzw. *iuris dispositivi*, które mogą być zmienione zarówno przez instytucję arbitrażową uchwalającą treść regulamin danego sądu polubownego, jak też wolą stron umowy arbitrażowej. Należy przy tym podkreślić, iż treść regulaminów stałych sądów polubownych powinna być dostosowywana do treści obowiązujących przepisów Kodeksu postępowania cywilnego, co znajduje potwierdzenie zarówno w poglądach doktryny¹⁷⁵, jak też w utrwalonych poglądach judykatury¹⁷⁶. W odniesieniu do postanowień regulaminów stałych sądów polubownych należą również dodać, iż pewne kwestie dotyczące prowadzenia postępowania arbitrażowego mogą być w regulaminie pominięte i wtedy sąd rozpoznający sprawę może uzupełniająco posiłkować się obowiązującymi przepisami Kodeksu postępowania cywilnego, przy uwzględnieniu

¹⁷⁴ *Ibidem*, s.401.

¹⁷⁵ S. Dalka, *Sądownictwo polubowne w PRL*, Warszawa 1987, s. 21 i n. oraz Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo polubowne (arbitraż)*, Warszawa 2007, s. 70.

¹⁷⁶ Por. uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 3.06.1987 r., I CR 120/87, OSNCP 1988, nr 12, poz. 174.

możliwości podejmowania czynności w ramach danego postępowania arbitrażowego według własnego uznania.

Regulaminy stałych sądów polubownych stosowane uzupełniająco względem obowiązujących przepisów stanowią istotną regulację gwarantującą nie tylko sprawne prowadzenie postępowania arbitrażowego, ale również wysoką jakość czynności realizowanych w ramach rozpoznania i rozstrzygnięcia sporu przed sądem polubownym. Należy przy tym podkreślić zaangażowanie organów stałych sądów polubownych w dostosowywanie treści regulaminów zarówno do powołanego wzorcowego Regulaminu Arbitrażowego opracowanego przez Komisję Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego UNCITRAL, jak też do wymogów nowoczesnego obrotu gospodarczego. Podnoszenie poziomu norm regulaminowych z jednej strony oraz ich upraszczanie i dostosowywanie do potrzeb stron umów arbitrażowych gwarantuje spójne, całościowe i kompleksowe podstawy prawne funkcjonowania sądownictwa polubownego.

Analiza znaczenia regulaminów stałych sądów polubownych w odniesieniu do weryfikacji podstaw regulacji sądownictwa polubownego wymaga szczegółowego przedstawienia i omówienia postanowień regulaminowych wybranej instytucji arbitrażowej mianowicie Wschodniego Sądu Arbitrażowego przy Izbie Przemysłowo-Handlowej w Białymstoku¹⁷⁷.

Wschodni Sąd Arbitrażowy przy Izbie Przemysłowo-Handlowej w Białymstoku (dalej: WSArb) utworzony został uchwałą Rady Izby Przemysłowo-Handlowej w Białymstoku z dnia 24.06.2015r. Wraz z utworzeniem stałego sądu polubownego zatwierdzony został Regulamin Wschodniego Sądu Arbitrażowego przy Izbie Przemysłowo-Handlowej w Białymstoku (dalej: Regulamin WSArb) składający się z preambuły, wskazania modelowej klauzuli arbitrażowej oraz dwóch części obejmujących postanowienia dotyczące organizacji sądu i prowadzenia postępowania arbitrażowego.

W preambule Regulaminu WSArb odniesiono się do inicjatywy utworzenia WSArb, w tym konieczności wspierania podejmowanych inicjatyw w zakresie zagwarantowania dostępu do wymiaru sprawiedliwości i wykorzystywania możliwości

¹⁷⁷ Podstawowe informacje o działalności Wschodniego Sądu Arbitrażowego przy Izbie Przemysłowo-Handlowej w Białymstoku oraz przepisy Regulaminu Wschodniego Sądu Arbitrażowego przy Izbie Przemysłowo-Handlowej w Białymstoku na stronie internetowej <http://www.wsarb.pl/>, dostęp 6.11.2015 r.

rozstrzygania sporów w ramach sądownictwa polubownego. W zakresie odniesienia do regulacji prawnych precyzyjnie wskazano na poszanowanie woli stron, partycypujących zarówno w akceptacji postanowień Regulaminu WSArb celem prowadzenia postępowania arbitrażowego i rozstrzygania sporów w oparciu o normy regulaminowe. Istotnym wskazaniem w preambule pozostaje również sprecyzowanie zgodności postanowień Regulaminu WSArb z powszechnie obowiązującymi przepisami prawa polskiego, z poszanowaniem prawa międzynarodowego publicznego wiążącego Polskę oraz źródeł prawa Unii Europejskiej.

Zaproponowana w Regulaminie WSArb modelowa klauzula arbitrażowa koresponduje z określoną w art. 1161 § 1 KPC obligatoryjną treścią zapisu na sąd polubowny oraz modyfikacją dyspozycji art. 1161 § 3 KPC, przez odniesienie do postanowień Regulaminu WSArb, w brzmieniu obowiązującym w dacie wniesienia pozwu. Zasadniczo więc postanowienia Regulaminu WSArb są zgodne zarówno z bezwzględnie obowiązującym wymogiem dotyczącym treści zapisu na sąd polubowny, jak też zgodne z możliwością dokonania modyfikacji regulacji procesowej dotyczącej odniesienia do daty obowiązywania regulaminu. Należy przy tym podkreślić, iż określona w Regulaminie WSArb modelowa klauzula arbitrażowa stanowi zalecaną propozycję treści zapisu na sąd polubowny, przy uwzględnieniu akceptacji woli stron w zakresie ewentualnego wykorzystania wskazanej w Regulaminie WSArb propozycji, bądź sformułowania przez strony innej treści klauzuli arbitrażowej według uznania stron, ale w granicach określonych obowiązującymi przepisami prawa.

Postanowienia dotyczące organizacji sądu umieszczone zostały w części I Regulaminu WSArb i obejmują przepisy ogólne określające status instytucji arbitrażowej oraz kwestie organizacyjne związane z właściwością WSArb, doręczaniem pism oraz zagadnieniami zachowania poufności czynności realizowanych w ramach postępowania arbitrażowego. Istotne z punktu widzenia funkcjonowania instytucji arbitrażowej stanowią przepisy dotyczące struktury organizacyjnej WSArb, w tym postanowienia regulujące funkcjonowanie organów sądu. Ważne z punktu widzenia konstytuowania zespołu orzekającego okazują się z kolei postanowienia regulaminowe odnoszące się do arbitrów, w tym dotyczące wymogów względem arbitrów rekomendowanych i arbitrów głównych. Postanowienia Regulaminu WSArb precyzują również unormowania dotyczące odwołania arbitra, ustąpienia arbitra, skutki przedterminowego wygaśnięcia mandatu arbitra i możliwość procedowania przez większość zespołu orzekającego. Postanowienia części I Regulaminu WSArb dotyczące organizacji sądu stanowią spójną

regulację podstawowych zagadnień organizacyjnych, przy zachowaniu zgodności z ogólnie obowiązującymi przepisami prawa procesowego uzupełnionymi postanowieniami regulaminowymi w zakresie dotyczącym funkcjonowania WSArb.

Istotną rolę odgrywają postanowienia regulaminowe ujęte w części II Regulaminu WSArb dotyczące zasad ogólnych postępowania przed zespołem orzekającym, wszczęcia i prowadzenia postępowania arbitrażowego oraz zagadnienia kosztów postępowania. Postanowienia te pozostają w związku z przepisami tytułu V części piątej Kodeksu postępowania cywilnego, przy czym stanowią istotne uszczegółowienie zagadnień procesowych w ujęciu biegu sprawy od wszczęcia postępowania arbitrażowego do jego zakończenia wyrokiem sądu polubownego. Postanowienia Regulaminu WSArb obejmujące ogólne zasady postępowania precyzują dopuszczalność orzekania WSArb o swej właściwości w odniesieniu do możliwości podniesienia na wstępnym etapie rozpoznania sprawy zarzutu braku właściwości WSArb. Wskazane postanowienie regulaminowe pozostaje w związku z art.1180 KPC i precyzuje obowiązek zespołu orzekającego rozstrzygnięcia o właściwości WSArb, w tym istnieniu, ważności, skuteczności i zakresie umowy o arbitraż. Ocena prawidłowości sporządzenia zapisu na sąd polubowny wymaga od zespołu orzekającego analizy prawidłowości sporządzenia umowy arbitrażowej przez pryzmat określonej obowiązującymi przepisami obligatoryjnej treści zapisu i możliwości ujęcia w treści klauzuli arbitrażowej dodatkowych postanowień. Zasadniczo również zespół orzekający powinien brać pod uwagę autonomiczny (odrębny) charakter klauzuli arbitrażowej w odniesieniu do umowy podstawowej. Podobnie w związku z obowiązującą regulacją procesową pozostają postanowienia Regulaminu WSArb odnoszące się do przyznania stronom możliwości czynienia uzgodnień odnośnie zasad i sposobu postępowania przed sądem polubownym oraz w przypadku braku uzgodnienia stron określenie obowiązku prowadzenia postępowania arbitrażowego zgodnie z postanowieniami Regulaminu WSArb przy uwzględnieniu możliwości ustalenia przez zespół orzekających sposobu prowadzenia postępowania według swego uznania. Postanowienia Regulaminu WSArb odnoszące się do zasad i sposobu prowadzenia postępowania arbitrażowego określają standardy tegoż postępowania w optyce zewnętrznej i wewnętrznej. Uczestnicy postępowania arbitrażowego biorący udział w postępowaniu mają możliwość zapoznania się z postanowieniami Regulaminu WSArb oraz pozyskania w ten sposób wiedzy odnośnie sposobu realizacji czynności w ramach postępowania prowadzonego przed WSArb. Odpowiednio również arbitrzy wchodzący w skład zespołu orzekającego

w oparciu o postanowienia Regulaminu WSArb mają świadomość sposobu realizacji poszczególnych czynności procesowych, przy uwzględnieniu aktywności uczestników postępowania podejmujących czynności zgodnie z postanowieniami Regulaminu WSArb. Zgodnie więc z postanowieniami regulaminowymi określone jest miejsce prowadzenia postępowania arbitrażowego, język postępowania, czy też kwestie wzajemnej komunikacji i dokonywania doręczeń pism procesowych. Istotnym postanowieniem Regulaminu WSArb pozostaje przy tym możliwość podniesienia zarzutu uchybienia postanowieniom regulaminowym lub uzgodnionym zasadom postępowania.

W ramach norm określających sposób realizacji czynności w postępowaniu arbitrażowym jako szczególnie ważne z praktycznego punktu widzenia okazują się unormowania dotyczące wszczęcia i prowadzenia postępowania. Zasadniczo wszczęcie postępowania następuje przez wniesienie pozwu spełniającego wymogi określone w Regulaminie WSArb. Wniesiony pozew podlega weryfikacji formalnej w zakresie sprawdzenia ewentualnych braków formalnych i podejmowania dalszych stosownych czynności, w tym doręczenia pozwanemu odpisu pozwu z określeniem terminu na złożenie odpowiedzi na pozew. Postanowienia regulaminowe przewidują również możliwość wniesienia na wstępnym etapie postępowania pozwu wzajemnego oraz procedowanie w zakresie ewentualnego żądania zastosowania środka zabezpieczającego, ewentualnej zmiany powództwa lub cofnięcia pozwu i przystąpienia do postępowania dodatkowych osób.

Wszczęcie postępowania wymaga podjęcia czynności zmierzających do ukonstytuowania się zespołu orzekającego, przy uwzględnieniu sprecyzowanych przez strony wniosków o powołanie wskazanych arbitrów oraz ustalenia składu zespołu orzekającego według precyzyjnych postanowień Regulaminu WSArb. Niezwłocznie po ukonstytuowaniu się zespołu orzekającego wyznaczany jest termin posiedzenia wstępnego celem uzgodnienia sprawnego, oszczędnego i odpowiadającego oczekiwaniom stron sposobu prowadzenia postępowania arbitrażowego. Etap czynienia uzgodnień między stronami postępowania przy udziale zespołu orzekającego ma decydujące znaczenie zarówno dla ustalenia reguł postępowania zgodnie z wyszczególnieniem wskazanym w postanowieniach Regulaminu WSArb, jak też ustalenia kalendarza czynności realizowanych w toku postępowania, w tym wskazanych w Regulaminie WSArb terminów gwarantujących sprawne przeprowadzenie poszczególnych czynności. Podsumowaniem czynionych uzgodnień staje się

postanowienie proceduralne precyzyjnie określające ustalone terminy i reguły przebiegu postępowania arbitrażowego. Należy przy tym ponownie podkreślić możliwość czynienia przez strony ustaleń dotyczących przebiegu postępowania w ramach wprowadzenia stosownych ustaleń do treści zapisu na sąd polubowny, również z odesłaniem do treści Regulaminu WSArb. Zasadniczo jednak szczegółowe ustalenia mogą być czynione dopiero na wstępnym etapie wszczętego postępowania arbitrażowego, optymalnie na posiedzeniu wstępnym prowadzonym przez skład orzekający, z określonym w Regulaminie WSArb obowiązkiem rozstrzygnięcia wszelkich kwestii organizacji postępowania postanowieniem proceduralnym. Należy również dodać, iż zagadnienia obejmujące możliwość realizacji posiedzenia wstępnego i dotyczące postanowienia proceduralnego nie zostały określone w obowiązujących regulacjach procesowych, stąd postanowienia Regulaminu WSArb doskonale uzupełniają normy procesowe, czyniąc przepisy proceduralne normami praktycznymi gwarantującymi sprawną realizację czynności w ramach prowadzonego postępowania arbitrażowego.

W Regulaminie WSArb określone zostały również warunki przeprowadzenia rozprawy i sposoby realizacji czynności dowodowych. Istotne w tym zakresie wydają się postanowienia Regulaminu WSArb wskazujące na upoważnienie zespołu orzekającego do rozstrzygania o dopuszczalności środków dowodowych oraz oceny ich wiarygodności i mocy według własnego przekonania. Należy przy tym podkreślić możliwość posiłkowania się przez zespół orzekający regulacjami procesowymi, zarówno dotyczącymi przeprowadzania dowodu z przesłuchania świadków, z dokumentów, oględzin, a także innych koniecznych dowodów, w tym z opinii biegłych powoływanych z własnej inicjatywy lub na wniosek stron. Zespół orzekający na zasadach ogólnych nie jest przy tym związany przepisami regulującymi sposób prowadzenia postępowania dowodowego przed sądem państwowym. Możliwość rozstrzygania o środkach dowodowych wynika z obowiązku kierowania postępowaniem arbitrażowym i odpowiedzialnością za sprawną realizację czynności procesowych zmierzających do wyjaśnienia sprawy i jej merytorycznego rozstrzygnięcia.

Postanowienia Regulaminu WSArb obejmują także regulacje dotyczące alternatywnych możliwości rozwiązania sporu w ramach postępowania prowadzonego przed WSArb. Na każdym etapie postępowania, aż do wyrokowania możliwe jest zawarcie ugody, podlegającej woli stron zatwierdzeniu przez zespół orzekający.

Ponadto na każdym etapie postępowania możliwe jest skierowanie stron do mediacji lub koncyliacji, celem podjęcia próby ugodowego rozwiązania sporu.

Określony w Regulaminie WSArb etap wyrokowania i zakończenia postępowania w sprawie przewiduje istotne ograniczenie czasu trwania postępowania dyscyplinujące w zakresie realizacji czynności procesowych nie tylko uczestników postępowania, ale również zespół orzekający. Postanowienie Regulaminu WSArb przewidujące ustalenie 6 miesięcznego terminu na wydanie wyroku, liczonego od chwili ukonstytuowania się zespołu orzekającego do dnia wyroku, nawet z opcją przedłużenia tego terminu stosownie do okoliczności sprawy, może okazać się wyjątkowo ważne, przy uwzględnieniu alternatywy wieloletnich procesów prowadzonych w ramach sądownictwa państwowego. Wyrok w sprawie prowadzonej przed WSArb powinien być poprzedzony naradą i głosowaniem, następnie sporządzony, ogłoszony i doręczony stronom przy zachowaniu wymogów sprecyzowanych w postanowieniach Regulaminu WSArb. Z zakończeniem postępowania arbitrażowego wiąże się konieczność rozstrzygnięcia o kosztach postępowania i stąd w postanowieniach Regulaminu WSArb sprecyzowane zostały zasady rozliczania kosztów postępowania arbitrażowego, w tym opłaty rejestracyjnej i zasadniczej opłaty arbitrażowej oraz związanych z czynnościami administracyjno-organizacyjnymi wydatków ponoszonych w sprawie i kosztów niezbędnych do przeprowadzenia dowodów. Ogólna zasada rozstrzygnięcia o kosztach postępowania na zasadzie odpowiedzialności za wynik procesu przewiduje przy tym możliwość uwzględnienia woli stron i odpowiednio rozstrzygnięcia o wzajemnym zniesieniu kosztów postępowania arbitrażowego. Unormowania regulaminowe przewidują przy tym odesłanie do szczegółowego określenia kosztów postępowania arbitrażowego w Taryfie Opłat WSArb.

Postanowienia Regulaminu WSArb należy ocenić w kategoriach regulacji precyzującej obowiązujące przepisy Kodeksu postępowania cywilnego, w ramach realizacji założeń uszczegółowienia i uzupełnienia przepisów procesowych postanowieniami regulaminowymi w zakresie niezbędnym dla sprawnego prowadzenia postępowania arbitrażowego. Przedstawiona regulacja obok gwarancji sprawnego prowadzenia postępowania arbitrażowego i wysokiej jakości czynności realizowanych w ramach rozpoznania i rozstrzygnięcia sporu stanowi również istotny element kształtowania wzajemnych relacji stron postępowania z instytucją arbitrażową. Strony umowy arbitrażowej dokonują bowiem wskazania sądu polubownego z odniesieniem do

regulaminu obowiązującego w postępowaniu prowadzonym przed tym sądem. Zasadniczo więc postanowienia Regulaminu WSArb aprobowane i doceniane przez uczestników obrotu gospodarczego mogą mieć istotne znaczenie przy podejmowaniu przez strony umowy arbitrażowej decyzji w zakresie uzgodnienia wskazania WSArb, jako właściwego do rozstrzygnięcia sporu w oparciu o postanowienia Regulaminu WSArb.

3. Arbitraż w regulacjach unijnych i judykaturze Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej

Analiza podstaw obowiązujących regulacji sądownictwa polubownego przez pryzmat przepisów Kodeksu postępowania cywilnego uzupełnianych odpowiednio postanowieniami regulaminów stałych sądów arbitrażowych oraz uzgodnień stron umów arbitrażowych wymaga również odniesienia do regulacji unijnych stanowiących źródło powszechnie obowiązującego prawa w związku z członkostwem Polski w strukturach Unii Europejskiej. Prawo Unii Europejskiej stanowi zbiór aktów prawnych składających się na całościowy system prawny Unii Europejskiej, przy uwzględnieniu dorobku prawnego Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej określanego mianem *acquis communautaire*. W ramach regulacji unijnych należy zatem wskazać prawo pierwotne, czyli traktaty założycielskie i akcesyjne oraz umowy międzynarodowe je zmieniające, jak również prawo wtórne, czyli wszelkie akty prawne wydawane na podstawie prawa pierwotnego przez unijne organy, w tym rozporządzenia, dyrektywy, decyzje, zalecenia i opinie. Wyjątkowo istotnym uzupełnieniem regulacji unijnych pozostają również umowy międzynarodowe zawierane przez Unię Europejską, a szczególnie ogólne zasady prawne i orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE). W państwach członkowskich Unii Europejskiej prawo unijne obowiązuje na zasadzie pierwszeństwa przed przepisami prawa krajowego i stanowi wyjątkowo istotne uzupełnienie systemów prawnych wszystkich państw członkowskich.

W odniesieniu do tematyki arbitrażu i sądownictwa polubownego analizowanych przez pryzmat regulacji unijnych wskazuje się na szczególny związek polubownego rozstrzygania sporów z realizacją zasadniczych celów funkcjonowania Unii Europejskiej¹⁷⁸. Współpraca gospodarcza i polityczna, promowanie postępu w

¹⁷⁸ A. Różalska-Kucul, Arbitraż a prawo Unii Europejskiej, w: Arbitraż w prawie międzynarodowym, C. Mik (red.), Warszawa 2014, s. 237.

sferze społecznej i ekonomicznej, czy też rozwijanie prawidłowego funkcjonowania jednolitego rynku poprzez utrzymanie i rozwój przestrzeni wolności bezpieczeństwa i sprawiedliwości w pełni korespondują z możliwościami wykorzystywania arbitrażu w ramach polubownego rozstrzygania sporów sądowych, szczególnie w sporach transgranicznych. Podobnie wszelkie podejmowane inicjatywy w zakresie zapewnienia swobody przepływu towarów i usług, eliminowanie bezpośrednich i pośrednich przeszkód do poprawy sprawności i skuteczności systemów wymiaru sprawiedliwości w odniesieniu do zapewnienia dostępu do skutecznych sposobów rozstrzygania sporów pozostają w związku z zaletami sądownictwa polubownego, przy uwzględnieniu normowania sposobu i zasad prowadzenia postępowania arbitrażowego przy pełnej akceptacji autonomii woli stron i gwarancji kształtowania relacji procesowych na zasadach poufności. Wydawać by się zatem mogło, że w ramach prawa unijnego sądownictwo arbitrażowe zostało wyczerpująco uregulowane zarówno w zakresie promowania instytucji arbitrażu względem sądownictwa państwowego, jak też określenia wzajemnych relacji postępowania arbitrażowego i postępowania prowadzonego w ramach krajowego sądownictwa państwowego. Arbitraż nie doczekał się jednak kompleksowej regulacji na poziomie ustawodawcy unijnego, mimo eksponowanej przychylności instytucji unijnych względem alternatywnych metod rozstrzygania sporów i eksponowania konieczności poszukiwania prostych, szybkich i tanich pozasądowych sposobów rozstrzygania sporów¹⁷⁹.

W ramach regulacji traktatowych jedynie sygnalizacyjnie w Traktacie ustanawiającym Europejską Wspólnotę Gospodarczą¹⁸⁰ wskazano na możliwość podjęcia między państwami rokowań celem zapewnienia swoim obywatelom uproszczenia formalności dotyczących wzajemnego uznawania i wykonywania orzeczeń sądowych oraz arbitrażowych. Uregulowanie to stało się podstawą przygotowania i zawarcia Konwencji Brukselskiej o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych¹⁸¹. W powołanej Konwencji dokonano jednak precyzyjnego wyłączenia stosowania regulacji dotyczącej ustalania

¹⁷⁹ Por. motyw 5 Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/11/UE z dnia 21.05.2013 r. w sprawie alternatywnych metod rozstrzygania sporów konsumenckich oraz zmiany Rozporządzenia (WE) nr 2006/2004 i dyrektywy 2009/22/WE (dyrektywa w sprawie ADR w sporach konsumenckich), Dz. Urz. UE L z dnia 18.06.2013r., nr 165, s. 63-79.

¹⁸⁰ Por. przepis art. 220 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską podpisanego 25.03.1957 r., późniejszy art. 293 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską, <http://old.eu-lex.europa.eu/pl/treaties/index-old.htm>, dostęp do źródła internetowego w dniu 9.10.2015 r.

¹⁸¹ Por. przepisy Konwencji Brukselskiej o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych sporządzonej w Lugano dnia 16.09.1988 r., Dz.U.2000.10.132.

jurysdykcji i wykonywania orzeczeń sądowych względem sądownictwa polubownego¹⁸². Wskazane wyłączenie stosowania przepisów Konwencji Brukselskiej w odniesieniu do arbitrażu miało związek z przyjęciem Konwencji Nowojorskiej¹⁸³ bezpośrednio po podpisaniu Traktatu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Gospodarczą. Konwencję Nowojorską przyjęło większość państw członkowskich i stąd przy uwzględnieniu akceptowanych powszechnie regulacji Konwencji Nowojorskiej zbędnym stało się powtarzanie tych przepisów w Konwencji Brukselskiej. Konsekwentnie w kolejnej regulacji unijnej mianowicie rozporządzeniu Rady (WE) nr 44/2001 w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych¹⁸⁴ powtórzono zostało wyłączenie stosowania przepisów rozporządzenia w odniesieniu do sądownictwa polubownego. Zasadniczo, podobnie jak uprzednio wiązało się to ze stosowaniem regulacji Konwencji Nowojorskiej do uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń arbitrażowy wydawanych w państwach członkowskich Wspólnot.

Wyłączenie stosowania przepisów powołanego rozporządzenia 44/2001 w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowy względem sądownictwa polubownego spowodowało jednak wątpliwości interpretacyjne obowiązujących regulacji skutkujące koniecznością dokonania wykładni regulacji unijnych przez Europejski Trybunał Sprawiedliwości (dalej: ETS).

Pierwotnie w sprawie *Marc Rich*¹⁸⁵ ETS stwierdził, iż wyłączenie arbitrażu w rozporządzeniu 44/2001 w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowy dotyczy wszelkich postępowań, w tym także postępowań toczących się przed sądami państwowymi, a które odnoszą się do arbitrażu, nawet jeśli rozstrzygana jest tylko kwestia ważności klauzuli arbitrażowej i tylko jako zagadnienie wstępne względem głównego przedmiotu postępowania¹⁸⁶.

¹⁸² Por. art. 1 pkt 4 Konwencji Brukselskiej o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych sporządzonej w Lugano dnia 16.09.1988 r., Dz.U.2000.10.132.

¹⁸³ Por. przepisy Konwencji o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych, sporządzona w Nowym Jorku w dniu 10.06.1958 r., Dz.U.1962.9.41

¹⁸⁴ Por. przepisy Rozporządzenie Rady (WE) nr 44/2001 z dnia 22.12.2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych Dz. Urz. UE L z dnia 16.01.2001r., nr 12, s. 1-23.

¹⁸⁵ Por. uzasadnienie wyroku Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości z dnia 25.07.1991 r., w sprawie *Marc Rich & Co. AG v Società Italiana Impianti PA.*, publ. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:61989CJ0190&from=EN>, dostęp do źródła internetowego dnia 9.10.2015 r.

¹⁸⁶ *Ibidem*, pkt 22-29.

W kolejnym orzeczeniu szeroko omawianym w piśmiennictwie w sprawie *West Tankers*¹⁸⁷ ETS szczegółowo odniósł się do wzajemnych relacji sądownictwa polubownego i sądownictwa państwowego. W orzeczeniu tym Trybunał ustosunkował się do możliwości wszczęcia postępowania mającego na celu wydanie zakazu wszczynania innych postępowań niż arbitrażowe (tzw. *anti-suit injunction*) względem wiążącej strony umowy arbitrażowej przewidującej rozstrzygnięcie sporu przed sądem polubownym. ETS dokonując wykładni obowiązujących regulacji unijnych w odniesieniu również do postanowień Konwencji Nowojorskiej stwierdził, iż za niezgodny z przepisami rozporządzenia 44/2001 należy uznać *anti-suit injunction* rozumiany jako żądanie wydania zakazu wszczynania i dalszego prowadzenia postępowania przed sądami innego państwa członkowskiego z tego względu, że takie postępowanie narusza zapis na sąd polubowny¹⁸⁸. W swych wywodach Trybunał podkreślił, iż skutkiem wydania *anti-suit injunction* jest uniemożliwienie sądowi państwa członkowskiego wydania orzeczenia w przedmiocie samej możliwości stosowania do sporu rozporządzenia 44/2001 i pozbawienie sądu uprawnienia do orzekania w przedmiocie własnej właściwości na mocy przepisów powołanego rozporządzenia¹⁸⁹. Trybunał wskazał również, iż *anti-suit injunction* jest niezgodny z ogólną zasadą wynikającą z orzecznictwa Trybunału w odniesieniu do Konwencji Brukselskiej, zgodnie z którą każdy sąd do którego wniesiono powództwo, sam ustala na podstawie mających zastosowanie przepisów, czy jest właściwy do rozstrzygnięcia danego sporu. Nadto zgodnie z przepisami rozporządzenia 44/2001 nie ma możliwości dokonywania kontroli właściwości sądu jednego państwa członkowskiego przez sąd innego państwa członkowskiego i stąd sąd jednego państwa członkowskiego nie może wypowiadać się w przedmiocie właściwości sądu innego państwa członkowskiego¹⁹⁰. Zdaniem Trybunału *anti-suit injunction* podważa wzajemne zaufanie państw członkowskich w odniesieniu do systemów prawnych i organów ochrony prawnej, na których oparty został system właściwości określony w rozporządzeniu 44/2001¹⁹¹. Podsumowując wywody w tym zakresie ETS wskazał, iż gdyby na podstawie *anti-suit injunction* nie było możliwe skontrolowanie wstępnej kwestii dotyczącej ważności lub

¹⁸⁷ Por. uzasadnienie wyroku Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości z dnia 10.02.2009 r., C-185/07 Allianz SpA, formerly Riunione Adriatica di Sicurtà SpA, Generali Assicurazioni Generali SpA v West Tankers Inc., <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-185/07>, dostęp do źródła internetowego dnia 9.10.2015 r.

¹⁸⁸ *Ibidem*, pkt 19 i 32.

¹⁸⁹ *Ibidem*, pkt 28.

¹⁹⁰ *Ibidem*, pkt 29 oraz przywołane w tym punkcie orzecznictwo ETS.

¹⁹¹ *Ibidem*, pkt 30 oraz przywołane w tym punkcie orzecznictwo ETS.

możliwości zastosowania zapisu na sąd polubowny, strona mogłaby uniknąć postępowania sądowego przez samo powołanie się na zapis, co skutkowałoby pozbawieniem drugiej strony wskazującej, że zapis jest nieważny, niewykonalny lub nienadający się do realizacji, dostępu do sądu, a tym samym ochrony sądowej, do której ma prawo¹⁹². Powyższe znajduje przy tym zdaniem Trybunału poparcie w art. II ust. 3 Konwencji Nowojorskiej, zgodnie z którym, sąd umawiającego się państwa, w którym wszczęto spór w sprawie, co do której strony dokonały zapisu na sąd polubowny, na żądanie jednej ze stron odeśle strony do arbitrażu, chyba że stwierdzi, że zapis jest nieważny, niewykonalny, lub nie nadający się do realizacji¹⁹³.

W powołanym rozstrzygnięciu ETS odniósł się również do istotnej kwestii objęcia przepisami rozporządzenia 44/2001 weryfikacji zarzutu niewłaściwości sądu opartego na istnieniu zapisu na sąd arbitrażowy, w tym kwestii ważności tego zapisu. Trybunał stwierdził, iż do właściwości sądu przed którym podniesiono zarzut niewłaściwości sądu oparty na istnieniu zapisu na sąd arbitrażowy należy rozstrzygnięcie zarówno w zakresie zarzutu niewłaściwości sądu, jak też w zakresie kwestionowania ważności zapisu na sąd polubowny¹⁹⁴. Powyższe zdaniem Trybunału wynika z ustalenia, że jeżeli ze względu na przedmiot sporu dane postępowanie wchodzi w zakres stosowania rozporządzenia 44/2001, to również kwestia wstępna dotycząca możliwości stosowania zapisu na sąd polubowny, w tym między innymi ważności zapisu, wchodzi w zakres stosowania powołanego rozporządzenia¹⁹⁵. Powołane orzeczenie ETS zapoczątkowało w piśmiennictwie burzliwą dyskusję zwolenników i przeciwników zasadności wyłączenia stosowania przepisów powołanego rozporządzenia 44/2001 względem sądownictwa polubownego. Konsekwencją stanowiska Trybunału dokonującego wiążącej wykładni regulacji unijnych okazało się również włączenie kwestii sądownictwa polubownego do podjętych prac na projektem nowych regulacji określających zagadnienia jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych.

W okresie prac nad nowym rozporządzeniem regulującym zagadnienia współpracy państw członkowskich w sprawach cywilnych i handlowych dokonane zostały istotne zmiany w regulacjach traktatowych mianowicie przyjęty został Traktat

¹⁹² *Ibidem*, pkt 31.

¹⁹³ *Ibidem*, pkt 33.

¹⁹⁴ *Ibidem*, pkt 27.

¹⁹⁵ *Ibidem*, pkt 26.

Lizboński¹⁹⁶ zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską. Współpraca sądowa państw członkowskich w sprawach cywilnych określona została w rozdziale 3 tytułu V Traktatu Lizbońskiego dotyczącym przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, natomiast odpowiednio w art. 81 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej¹⁹⁷ zagadnienia współpracy sądowej w sprawach cywilnych określone zostały w art.81 TFUE. W powołanych regulacjach precyzyjnie wskazano, że Unia Europejska rozwija współpracę sądową w sprawach cywilnych mających skutki transgraniczne w oparciu o zasadę wzajemnego uznawania orzeczeń sądowych i pozasądowych. Oprócz tego w ramach współpracy przewidziano podejmowanie środków w celu zbliżenia przepisów ustawowych i wykonawczych państw członkowskich, w tym mających na celu nie tylko zapewnienie uznawania i wykonywania przez państwa członkowskie orzeczeń sądowych i pozasądowych, ale też gwarantujących skuteczny dostęp do wymiaru sprawiedliwości i rozwój alternatywnych metod rozstrzygania sporów. W odniesieniu do przytoczonych regulacji należałoby wskazać na zbieżność celów współpracy państw członkowskich w sprawach cywilnych z koniecznością uregulowania wzajemnych relacji sądownictwa polubownego względem sądownictwa państwowego, w tym również w zakresie uznawania i wykonywania orzeczeń sądów polubownych. Objęcie współpracą państw członkowskich spraw dotyczących rozstrzygania sporów przed sądami polubownymi stanowiłoby niewątpliwie wypełnienie przestrzeni sądowego rozstrzygania sporów, szczególnie przy uwzględnieniu istotnego znaczenia sądownictwa arbitrażowego dla skutecznego rozstrzygania sporów o charakterze transgranicznym. Niestety w ramach legislacyjnej aktywności ustawodawcy unijnego uchwalane rozporządzenia dotyczące współpracy w sprawach cywilnych i handlowych konsekwentnie wyłączają stosowanie regulacji unijnych względem sądownictwa polubownego.

Zmiana w zakresie uregulowania problematyki sądownictwa polubownego w regulacjach unijnych spodziewana była w związku z podjęciem prac nad nowym rozporządzeniem dotyczącym współpracy państw członkowskich w sprawach cywilnych. Nowe rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej nr 1215/2012 w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich

¹⁹⁶ Por. przepisy Traktatu Lizbońskiego podpisanego w dniu 13.12.2007 r. zmieniającego Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, Dz. Urz. UE C z dnia 17.12.2007 r., nr 306, s.1 i n.

¹⁹⁷ Por. przepisy Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej w wersji skonsolidowanej, Dz. Urz. UE C z dnia 26.10.2012 r., nr 326, s.47-390.

wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych¹⁹⁸ zostało przyjęte po kilkuletnim okresie przygotowywania kompleksowej reformy europejskiego prawa procesowego cywilnego. Zasadniczo w pracach nad projektem zamiast założenia rewolucyjnego przyjęto koncepcję ewolucji zmian i stąd rozporządzenie 1215/2012 realizuje ewolucyjny kierunek rozwoju europejskiego prawa procesowego cywilnego, co znajduje potwierdzenie w zakresie spraw regulowanych rozporządzeniem, a także strukturze i systematyce przepisów odpowiadających znanym konstrukcjom uprzednio obowiązującego rozporządzenia 44/2001¹⁹⁹. W odniesieniu do zakresu przedmiotowego stosowania rozporządzenia kwestia statusu sądownictwa polubownego okazała się najbardziej kontrowersyjnym spośród zagadnień objętych projektem rozporządzenia. W ramach prac nad nowym rozporządzeniem 1215/2012 Komisja Europejska zaproponowała odstąpienie od wyłączenia stosowania przepisów rozporządzenia względem sądownictwa polubownego przez przyjęcie unijnego mechanizmu mającego na celu wzmocnienie skuteczności zapisu na sąd polubowny. Mechanizm ten sprowadzał się do przyznania sądom krajowym państw członkowskich miejsca arbitrażu lub sądowi polubownemu pierwszeństwa do oceny skuteczności zapisu, w razie gdyby równoległe wszczęto postępowanie przed sądem innego państwa członkowskiego²⁰⁰. Propozycja odnosząca się do nowej koncepcji określenia w projektowanym rozporządzeniu kwestii stosowania przepisów rozporządzenia do sądownictwa polubownego nawiązywała do poglądów wyrażanych w doktrynie, w tym również w odniesieniu do wykładni dokonanej przez Trybunał w powołanym wyżej orzeczeniu w sprawie *West Tankers*. Część środowiska naukowego, w tym przede wszystkim przedstawiciele nauki z systemu *common law* pozytywnie ocenili zasadność przyjęcia propozycji Komisji Europejskiej. Rozbieżność opinii oraz wskazywanie na prawidłowość przyznania sądowi krajowemu, przed którym wytoczono powództwo, uprawnienia do incydentalnej oceny kompetencji sądu polubownego wykluczyły jednak możliwość uzgodnienia i wprowadzenia pożądaných zmian. Podjęcie zaawansowanych prac nad nową koncepcją włączenia sądownictwa polubownego w zakres przedmiotowy

¹⁹⁸ Por. przepisy Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej nr 1215/2012 z dnia 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych, Dz. Urz. UE L z dnia 20.12.2012 r., nr 351, s. 1-32.

¹⁹⁹ P. Grzegorzczak, Nowy fundament europejskiego prawa procesowego cywilnego: jurysdykcja krajowa, zawisłość sprawy oraz uznawanie i wykonywanie orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych według rozporządzenia Rady i Parlamentu Europejskiego nr 1215/2012 (Bruksela Ia), *Przegląd Sądowy* 6/2014, s. 19-48.

²⁰⁰ K. Weitz, Projektowane zmiany rozporządzenia nr 44/2001, w: Europejskie prawo procesowe cywilne i kolizyjne, P. Grzegorzczak, K. Weitz (red.), Warszawa 2012, s. 72 i n.

unijnego rozporządzenia zakończyło się niepowodzeniem. W rezultacie w nowym rozporządzeniu 1215/2012 powtórzony został zapis z uprzednio obowiązującego rozporządzenia 44/2012 wyłączający stosowanie przepisów względem sądownictwa polubownego²⁰¹. W odniesieniu do uprzednio obowiązujących regulacji uzupełnione zostało unormowanie dotyczące sądownictwa polubownego przez wskazanie, iż przepisy rozporządzenia nie mają wpływu na stosowanie Konwencji Nowojorskiej, która ma pierwszeństwo stosowania przed rozporządzeniem²⁰². Dodany został w preambule rozporządzenia motyw 12 precyzujący zakres wyłączenia stosowania przepisów rozporządzenia względem sądownictwa polubownego. Zgodnie z nim podkreślono, iż przepisy rozporządzenia nie powinny mieć zastosowania do sądownictwa polubownego i stąd regulacje rozporządzenia nie powinny uniemożliwiać sądom państw członkowskich, zgodnie z ich prawem krajowym skierowania stron do sądu polubownego, ani zawieszenia postępowania lub odrzucenia wniosku o wszczęcie postępowania. Podobnie przepisy rozporządzenia nie powinny uniemożliwiać sądom państw członkowskich zbadania, czy umowa o arbitraż jest nieważna, bezskuteczna lub niewykonalna, gdy zostanie wniesiona do nich sprawa, co do której strony zawarły umowę o arbitraż. W powołanym motywie 12 precyzyjnie wskazano, iż orzeczenie sądu państwa członkowskiego co do tego, czy umowa o arbitraż jest nieważna, bezskuteczna lub niewykonalna, nie powinno podlegać przepisom rozporządzenia, bez względu na to, czy sąd orzekł o sprawie głównej, czy kwestii wstępnej. Jeżeli jednak sąd państwa członkowskiego ustalił, że umowa o arbitraż jest nieważna, bezskuteczna lub niewykonalna, nie powinno to uniemożliwić uznania orzeczenia tego sądu w sprawie głównej oraz wykonania tego orzeczenia zgodnie z niniejszym rozporządzeniem. W podsumowaniu treści motywu 12 podkreślono, iż przepisy rozporządzenia nie powinny mieć zastosowania do żadnego powództwa ani postępowania pomocniczego związanego w szczególności z powołaniem sądu polubownego, uprawnieniami arbitrów, przebiegiem postępowania przed sądem polubownym lub wszelkimi innymi aspektami takiego postępowania. Nadto wskazano również wyłączenie stosowania rozporządzenia do powództwa lub orzeczenia dotyczącego uchylecia, kontroli, zaskarżenia, uznania lub wykonania orzeczenia arbitrażowego. Przedstawione

²⁰¹ Por. przepis art. 1 ust. 2 lit. d Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej nr 1215/2012 z dnia 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych, Dz. Urz. UE L z dnia 20.12.2012 r., nr 351, s. 1-32.

²⁰² Por. art. 73 ust. 2 oraz motyw 12 Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej nr 1215/2012 z dnia 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych, Dz. Urz. UE L z dnia 20.12.2012r., nr 351, s. 1-32.

unormowanie koresponduje więc w pełni z wykładnią ETS dokonaną orzeczeniem w sprawie *West Tankers*, a przepis art. 1 ust. 2 lit. rozporządzenia w powiązaniu z uściśleniem określonym w motywie 12 pozwala na wykluczenie możliwości stosowania *anti-suit injunction* celem zakazania wszczynania i dalszego prowadzenia przed sądem państwowym postępowania wszczętego w sprawie objętej zapisem na sąd polubowny. Podobnie powołane regulacje pozwalają na wywiedzenie w odniesieniu do oceny skuteczności zapisu na sąd polubowny równoległej kompetencji sądu polubownego i sądu krajowego²⁰³. Niestety powołane przepisy nie pozwalają na rozwiązanie problemu ewentualnej kolizji wydanych orzeczeń sądu polubownego i sądu krajowego w sytuacji dokonania odmiennej oceny prawidłowości dokonania zapisu na sąd polubowny i uznania swej właściwości zarówno przez sąd polubowny, jak też sąd krajowy z konsekwencją weryfikacji orzeczenia sądu polubownego w ramach ewentualnego prowadzenia postępowania postarbitrażowego.

Obowiązujące rozporządzenie 1215/2012 w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych weszło w życie 1.01.2015 r. i dopiero stosowanie tej regulacji przez sądy krajowe państw członkowskich pozwoli na ocenę spójności przepisów w odniesieniu do sugerowanej w motywie 12 interpretacji wzajemnych relacji sądownictwa polubownego i sądownictwa krajowego państw członkowskich Unii Europejskiej.

W odniesieniu jednak do pojawiających się wątpliwości względem zasadności wyłączenia sądownictwa polubownego z zakresu stosowania rozporządzenia 1215/2012 w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych należy wskazać na wykładnię dokonaną przez Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (dalej: TSUE) orzeczeniem w sprawie *Gazprom*²⁰⁴. W sprawie tej litewski sąd zwrócił się do Trybunału z pytaniem prejudycjalnym celem dokonania wykładni regulacji unijnej względem możliwości uznania i wykonania, ewentualnie odmowy uznania i wykonania orzeczenia sądu arbitrażowego zakazującego stronie występowania z określonymi żądaniami przed sądem państwa członkowskiego. Wprawdzie TSUE dokonywał rozpoznania sprawy po

²⁰³ P. Grzegorzczak, Nowy fundament europejskiego prawa procesowego cywilnego: jurysdykcja krajowa, zawisłość sprawy oraz uznawanie i wykonywanie orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych według Rozporządzenia Rady i Parlamentu Europejskiego nr 1215/2012 (Bruksela Ia), *Przeгляд Sądowy* 6/2014, s. 26.

²⁰⁴ Por. uzasadnienie wyroku Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 13.05.2015 r., C-536/13 "Gazprom" OAO, <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-536/13>, dostęp do źródła internetowego dnia 10.10.2015 r.

wejściu w życie nowego rozporządzenia 1215/2012 w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych, jednak w sprawie miało zastosowanie uprzednio obowiązujące rozporządzenie 44/2001 w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych. Dokonując analizy sformułowanego pytania prejudycjalnego TSUE wskazał, iż sąd odsyłający przedmiotem postępowania określił wydany przez sąd polubowny *anti-suit injunction* zakazujący stronie podnoszenia określonych żądań przed sądem państwa członkowskiego właściwym do rozpoznania sprawy zgodnie z przepisami rozporządzenia 44/2001. Trybunał przywołał swoje uprzednie powołane wyżej orzeczenie w sprawie *West Tankers* wskazując, iż orzeczenie wydane przez sąd państwa członkowskiego zabraniające stronie korzystania z innych środków prawnych niż arbitraż oraz dalszego prowadzenia postępowania przed sądem właściwym innego państwa członkowskiego jest niezgodne z rozporządzeniem 44/2001²⁰⁵. W odniesieniu jednak do powołanego orzeczenia TSUE podkreślił, iż w rozpoznawanej sprawie sąd odsyłający nie pyta o zgodność takiego rozstrzygnięcia sądu państwa członkowskiego z regulacjami unijnymi, lecz zmierza do weryfikacji z przepisami rozporządzenia 44/2001 ewentualnego uznania i wykonania przez sąd państwa członkowskiego orzeczenia arbitrażowego, które zawiera nakaz zobowiązujący stronę postępowania arbitrażowego do ograniczenia zakresu żądań przedstawionych w ramach postępowania toczącego się przed sądem tego samego państwa członkowskiego²⁰⁶. W nawiązaniu do dokonywanej wykładni regulacji unijnych TSUE wskazał, iż przedmiotowe rozporządzenie nie obejmuje zakresem stosowania sądownictwa polubownego, bowiem przepisy rozporządzenia 44/2001 regulują tylko spory jurysdykcyjne pomiędzy sądami państw członkowskich²⁰⁷. W odniesieniu natomiast do zasady wzajemnego zaufania, które państwa członkowskie wzajemnie przyznają swoim systemom prawnym i organom sądowym oraz przy uwzględnieniu uregulowania przez przepisy rozporządzenia sporów pomiędzy sądami państwowymi należało uznać, iż w okolicznościach wydania orzeczenia przez sąd polubowny, który nie jest sądem państwowym nie może być mowy o ingerencji sądu państwa członkowskiego w jurysdykcję sądu innego państwa członkowskiego²⁰⁸. Zatem w ocenie Trybunału stan faktyczny w rozpoznawanej sprawie różnił się do okoliczności ustalonych w sprawie *West Tankers*, bowiem w

²⁰⁵ *Ibidem*, pkt 32.

²⁰⁶ *Ibidem*, pkt 35.

²⁰⁷ *Ibidem*, pkt 36.

²⁰⁸ *Ibidem*, pkt 37.

sprawie rozpoznawanej ani orzeczenie arbitrażowe, ani orzeczenie sądu państwa członkowskiego dokonującego uznania tego orzeczenia nie mogą mieć wpływu na wzajemne zaufanie między sądami różnych państw członkowskich²⁰⁹. TSUE wskazał przy tym, iż postępowanie w sprawie uznania i wykonania orzeczenia arbitrażowego podlega regułom prawa krajowego oraz prawa międzynarodowego, które znajdują zastosowanie w państwie członkowskim, w którym wniesiono o uznanie i wykonanie, natomiast nie mają w sprawie zastosowania przepisy rozporządzenia 44/2001. Konkludując Trybunał stwierdził, iż rozporządzenie 44/2001 w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych należy interpretować w ten sposób, iż nie stoi ono na przeszkodzie, aby sąd państwa członkowskiego uznał i wykonał orzeczenie arbitrażowe zakazujące stronie występowania z określonymi żądaniami przed sądem tego państwa członkowskiego, bądź odmówił uznania i wykonania takiego orzeczenia. Trybunał podkreślił przy tym, iż przepisy rozporządzenia 44/2001 nie regulują kwestii uznawania i wykonywania w państwie członkowskim orzeczenia arbitrażowego wydanego przez sąd polubowny w innym państwie członkowskim²¹⁰.

W przedstawionym orzeczeniu TSUE dokonując wykładni regulacji unijnych podkreślił, iż wyłączenie sądownictwa polubownego z zakresu stosowania rozporządzenia 44/2001 w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych skutkuje swobodą rozpoznania i rozstrzygnięcia przez właściwy sąd państwowy w zakresie uznania i wykonania, bądź odmowy uznania i wykonania określonego wyroku sądu polubownego. Istotną przy tym okolicznością okazało się stwierdzenie wyłączenia stosowania w sprawie o uznanie i wykonanie orzeczenia sądu arbitrażowego regulacji unijnych, z jednoczesnym podkreśleniem możliwości stosowania przez dany sąd państwa członkowskiego właściwych przepisów krajowych oraz przepisów regulacji międzynarodowych. Wyłączenie zatem w regulacjach unijnych stosowania przepisów rozporządzenia do sądownictwa polubownego nie ma żadnego znaczenia w ramach procedowania w zakresie uznania i wykonania wyroku sądu polubownego, przy uwzględnieniu obowiązku sądu krajowego państwa członkowskiego stosowania własnych przepisów regulujących postępowanie w przedmiocie uznania i wykonania wyroku sądu polubownego.

²⁰⁹ *Ibidem*, pkt 39.

²¹⁰ *Ibidem*, pkt 44.

Wyłączenie sądownictwa polubownego z zakresu stosowania rozporządzenia 44/2001 w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych koresponduje niewątpliwie z określonym w rozporządzeniu pierwszeństwem stosowania Konwencji Nowojorskiej, której stronami są wszystkie państwa członkowskie Unii Europejskiej. Całościowe objęcie spraw arbitrażowych zakresem stosowania rozporządzenia mogłoby spowodować wątpliwości interpretacyjne, bądź nawet trudności w stosowaniu przepisów unijnych przy uwzględnieniu kompleksowego uregulowania zagadnień sądownictwa arbitrażowego w obowiązującej państwa członkowskie Konwencji Nowojorskiej. Do rozważenia pozostaje jednak stopniowe częściowe włączanie arbitrażu do regulacji unijnych celem zwiększenia atrakcyjności i skuteczności zawierania umów o arbitraż w europejskiej przestrzeni sądowej. Istotną kwestią pozostaje przy tym konieczność wyeliminowania równoległe toczących się postępowań prowadzonych przed sądem państwowym i sądem arbitrażowym z ogromnym ryzykiem rozbieżności orzecznictwa i skomplikowanych wzajemnych relacji sądownictwa polubownego do sądownictwa arbitrażowego.

Ponownie należy podkreślić, iż w najnowszych regulacjach unijnych eksponuje się konieczność eliminowania wszelkich barier dla prawidłowo funkcjonującego rynku wewnętrznego przez między innymi promowanie alternatywnych metod rozstrzygnięcia sporów, szczególnie w tych państwach członkowskich, które borykają się z problemem dużej ilości zaległych spraw sądowych uniemożliwiających obywatelom Unii Europejskiej korzystanie z przysługującego im prawa do sprawiedliwego procesu w rozsądnym czasie²¹¹. Właśnie generowanie coraz większej ilości spraw sądowych, w tym również spraw z elementem transgranicznym skłania do poszukiwania skutecznego dostępu do sądowego rozstrzygnięcia sporów przez sporządzanie zapisów na sąd polubowny celem rozstrzygnięcia sporów w ramach prowadzenia postępowań arbitrażowych. Wszelkie więc rozwiązania organizacyjne, a szczególnie znajdujące odzwierciedlenie we wprowadzanych nowych regulacjach powinny wychodzić na przeciw możliwości rozstrzygnięcia sporów również poza państwowym wymiarem sprawiedliwości we wszystkich państwach członkowskich Unii Europejskiej. W odniesieniu zatem do podstawowych wyzwań stojących przed Unią Europejską, przy

²¹¹ Por. motyw 15 Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/11/UE z dnia 21.05.2013 r. w sprawie alternatywnych metod rozstrzygnięcia sporów konsumenckich oraz zmiany Rozporządzenia (WE) nr 2006/2004 i Dyrektywy 2009/22/WE (dyrektywa w sprawie ADR w sporach konsumenckich), Dz. Urz. UE L z dnia 18.06.2013 r., nr 165, s. 63-79.

uwzględnieniu realizacji podstawowych swobód przepływu towarów, usług, kapitału i osób zdecydowanie warto rozważyć przynajmniej częściowe włączenie sądownictwa polubownego do regulacji unijnych celem poszukiwania alternatywnych sposobów rozstrzygania sporów w odniesieniu do wyjątkowo skomplikowanej sytuacji sądowego wymiaru sprawiedliwości w całej Unii Europejskiej²¹².

CZĘŚĆ II. Istota i charakter prawny zapisu na sąd polubowny

Rozdział 1. Zapis na sąd polubowny jako podstawa rozstrzygania sporów

1. Określenie jurysdykcji sądu arbitrażowego

Zapis na sąd polubowny utożsamiany z umową arbitrażową określany jest powszechnie, jako umowa stron poddających spór istniejący lub przyszły wynikający z określonego stosunku prawnego pod rozstrzygnięcie niepaństwowego sądu arbitrażowego (polubownego)²¹³. Wskazanie kompetencji sądu polubownego do przeprowadzenia czynności postępowania arbitrażowego koresponduje z istotą umowy arbitrażowej zawieranej celem rozstrzygnięcia sporu przed sądem polubownym. Zapis na sąd polubowny stanowi zatem odzwierciedlenie autonomii woli stron umowy arbitrażowej skutkującej wyłączeniem jurysdykcji sądów państwowych w zakresie procedowania w odniesieniu do wskazanego w umowie przedmiotu postępowania arbitrażowego²¹⁴.

Regulacje prawa krajowego obejmujące przepisy dotyczące zapisu na sąd polubowny ewoluowały w odniesieniu do rozwoju międzynarodowego prawa handlowego, w szczególności przy uwzględnieniu przepisów konwencji arbitrażowych oraz regulacji wypracowanych przez Komisję Narodów Zjednoczonych do spraw

²¹² Por. Komunikat Komisji Europejskiej do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Europejskiego Banku Centralnego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów obejmujący Unijną tablicę wyników wymiaru sprawiedliwości z 2015r., publikowany http://ec.europa.eu/justice/effective-justice/files/justice_scoreboard_2015_pl.pdf dostęp do źródła internetowego w dniu 4.09.2015r.

²¹³ *T. Ereciński, K. Weitz*, Sąd arbitrażowy, Warszawa 2008, s. 77-78.

²¹⁴ *R. Hausmann*, w: Internationales Vertragsrecht. Das internationale Privatrecht der Schuldverträge, *Ch. Reithmann, D. Martiny* (red.), Koln 2004, s. 2213-2214; *F. Vischer, L. Huber, D. Oser*, Internationales Vertragsrecht, Bern 2000, s. 616-619; *R. David*, Arbitration in International Trade, Deventer/Netherlands 1985, s.169 i n.; *L. Collins*, The law governing the agreement and procedure in internationale arbitration in England, w: Contemporary Problems in International Arbitration, *J. D. M. Lew* (red.), Dordrecht, Boston, Lancaster 1987, s. 127 i n.; *S. W. Eager*, The Arbitration Contract and Proceedings, Buffalo-New York 1971, s. 3-9; *K. Massuras*, Dogmatische Strukturen der Mehrparteientscheidungsgerichtsbarkeit, Frankfurt am Main-Berlin-New York-Paris-Wien 1998, s. 262-263.

Międzynarodowego Prawa Handlowego UNCITRAL. Zmiany w przepisach prawa krajowego odpowiadały więc zmianom w ustawodawstwach krajów europejskich i ostatecznie obowiązujące przepisy regulujące zagadnienia zapisu na sąd polubowny ukształtowane zostały dokonaną w roku 2005 zmianą ustawy Kodeks postępowania cywilnego (KPC). Zagadnienia dotyczące zapisu na sąd polubowny uregulowane zostały w przepisach tytułu I (przepisy ogólne) i tytułu II (zapis na sąd polubowny) części piątej Kodeksu postępowania cywilnego.

Zgodnie z przepisem art. 1161 KPC poddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego wymaga umowy stron, w której należy wskazać przedmiot sporu lub stosunek prawny, z którego spór wyniknął lub może wyniknąć. W utrwalonych poglądach doktryny, potwierdzonych również w orzecznictwie sądowym przyjmuje się, że zawarcie umowy arbitrażowej ma fundamentalne znaczenie dla prowadzenia postępowania arbitrażowego i rozstrzygnięcia sporu orzeczeniem sądu polubownego²¹⁵. W literaturze przedmiotu przyjmuje się również, że umowa o arbitraż jest podstawą jurysdykcji sądu arbitrażowego w zakresie określonego stosunku materialnoprawnego²¹⁶. Znajduje to również potwierdzenie w poglądach judykatury - przykładowo w jednym z orzeczeń²¹⁷ Sąd Najwyższy wskazał, że precyzyjne określenie przedmiotu zapisu powinno dostatecznie identyfikować stosunek prawny podlegający przekazaniu do rozpoznania przez sąd polubowny (...), bowiem nie można abstrahować od faktu, że poddanie określonego stosunku prawnego pod rozpoznanie sądu polubownego oznacza wyłączenie tych spraw z drogi sądowej. W innym natomiast orzeczeniu²¹⁸ Sąd Najwyższy trafnie odniósł się do wynikającej z wiążącego zapisu na sąd polubowny niedopuszczalności rozpoznania sprawy przez sąd powszechny w okolicznościach, gdy zapis na sąd polubowny obejmuje nie tylko spory wprost objęte zapisem, ale także sprawy dotyczące takich sporów, co skutkuje stwierdzeniem

²¹⁵ E. Marszałkowska-Krześ, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, wydanie 13, System Informacji Prawnej Legalis 2015, komentarz do art. 1161 t.2. M. Jankowski, Zapis na krajowy sąd polubowny de lege lata i w świetle projektowanych zmian, w: J. Skoczylas (red.), Prace laureatów konkursu im. Profesora Jerzego Jakubowskiego, edycja druga, Warszawa 2005, s. 31 i n.; P. Schlosser, w: ZPO. Kommentar zur Zivilprozessordnung, F. Stein, M. Jonas (red.), Tubingen 2002, s. 792 i n.; F. Ebbing, Private Zivilgerichte, Möglichkeiten und Grenzen privater (schiedsgerichtlicher) Zivilrechtsprechung, München 2003, s. 130 i n.; L. Rosenberg, K. H. Schwab, P. Gottwald, Zivilprozessrecht, München 2010, s. 1034-1037; R. Geimer, w: Zivilprozessordnung. Kommentar, R. Zoller (red.), Köln 2010, s. 2250 i 2336 i n.

²¹⁶ A. W. Wiśniewski, Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce, Warszawa 2011, s. 300.

²¹⁷ Por. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 4.04.2012 r., I CSK 354/11, System Informacji Prawnej LEX nr 1164720.

²¹⁸ Por. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 24.11.2010 r., II CSK 291/10, System Informacji Prawnej LEX nr 1164720.

wyłaczenia rozpoznania sprawy przez sąd powszechny, gdy rozstrzygnięcie sprawy przedstawionej pod osąd tego sądu nie jest możliwe bez rozstrzygnięcia sporu objętego zapisem na sąd polubowny.

Zasadniczo więc przez umowę o arbitraż stanowiącą podstawę jurysdykcji sądu arbitrażowego, rozumieć należy zgodne oświadczenie woli stron przesądzające o kompetencji sądu arbitrażowego (polubownego) w zakresie rozstrzygnięcia danego sporu zgodnie z zasadami i regułami procedowania określonymi w części piątej Kodeksu postępowania cywilnego.

Odnosnie terminologii określającej umowę poddającą spór pod rozstrzygnięcie sądu polubownego używa się zamiennie określeń: umowa arbitrażowa, umowa o arbitraż, umowa o sąd polubowny, zapis na sąd polubowny, kompromis lub klauzula arbitrażowa. Zaznaczyć przy tym należy, iż terminu umowa o arbitraż częściej używa się w konwencjach międzynarodowych oraz odpowiednio w literaturze obejmującej tematykę arbitrażu międzynarodowego. W obowiązujących regulacjach krajowych używany jest natomiast termin zapis na sąd polubowny, które to określenie koresponduje z treścią art. 1162§1 KPC, przewidującym sporządzenie zapisu na sąd polubowny na piśmie, a więc odpowiednio w określonej tym przepisem pisemnej formie zapisu. Nadmienić również należy, iż w dawnej literaturze polskiej zapis na sąd polubowny określany był za pomocą innych jeszcze terminów, takich jak zapis kompromisarski lub zapis na sąd kompromisarski²¹⁹. Zasadniczo jednak w związku z precyzyjnym wprowadzeniem do obowiązujących regulacji terminu zapis na sąd polubowny, zarówno we współczesnej literaturze, jak też w orzecznictwie sądów w odniesieniu do umowy stron poddającej spór pod rozstrzygnięcie sądu polubownego używa się terminu zapis na sąd polubowny lub umowa arbitrażowa, ewentualnie z powoływaniem się na przepisy międzynarodowe umowa o arbitraż. Przyjmuje się przy tym powszechnie, iż wskazane wyżej określenia są w zasadzie równoznaczne²²⁰ i mogą być oraz są stosowane zamiennie.

W piśmiennictwie oraz w regulacjach prawnych różnych państw, jak też powszechnie w doktrynie przyjmuje się rozróżnienie umowy o arbitraż zawieranej celem rozstrzygnięcia zaistniałego między stronami konkretnego sporu oraz umowy o arbitraż przewidującej poddanie pod rozstrzygnięcie sądu polubownego sporów, które

²¹⁹ M. Tomaszewski, System Prawa Handlowego. Arbitraż handlowy, System Informacji Prawnej Legalis, komentarz do art. 1161 t.7.2.4.

²²⁰ *Ibidem*, komentarz do art. 1161 t.7.2.2.

mogą w odniesieniu do oznaczonego stosunku prawnego zaistnieć dopiero w przyszłości. Pierwszy rodzaj zapisu na sąd polubowny nazywany jest kompromisem - odpowiednio w językach obcych: ang. *submission agreement*, fr. *compromis*, niem. *Schiedsabrede*. Drugi rodzaj zapisu nazywany jest natomiast klauzulą arbitrażową, odpowiednio w systemach prawnych innych państw (ang. *arbitration clause* lub *agreement to refer*, fr. *clause compromissoire* lub *clause d'arbitrage*, niem. *Schiedsklausel*). W praktyce znacznie częściej od kompromisów zawierane są klauzule arbitrażowe, choć zgodnie z obowiązującymi przepisami oba rodzaje zapisu na sąd polubowny podlegają jednolitej regulacji prawnej, przy uwzględnieniu przepisów szczególnych przewidujących do określonych sporów rygorystyczne ograniczenia²²¹. Odpowiednio również jednolite traktowanie umów odnoszących się do sporów już zaistniałych i przyszłych przewidują międzynarodowe konwencje arbitrażowe²²².

Wyjątkowo istotną okolicznością z punktu widzenia określenia jurysdykcji sądu polubownego i odpowiednio skuteczności zapisu na sąd polubowny staje się zgodnie z powszechnie aprobowanym stanowiskiem doktryny poprawność sporządzenia umowy o arbitraż determinująca uruchomienie postępowania arbitrażowego. Niewątpliwie w ujęciu podmiotowym umowa o arbitraż wiąże strony, które tę umowę zawarły²²³, odpowiednio przez osobiste dokonanie czynności prawnej, ewentualnie przez działanie swych przedstawicieli. Natomiast w ujęciu przedmiotowym konieczne okazuje się dokładne wskazanie w zapisie na sąd polubowny przedmiotu sporu, odpowiednio również przy uwzględnieniu regulacji określających zdatność arbitrażową sporu²²⁴. Powyższe znajduje potwierdzenie również w poglądach judykatury - przykładowo w jednym z orzeczeń Sąd Najwyższy trafnie przyjął, że zapis na sąd polubowny w dostateczny sposób identyfikuje stosunek prawny, z którego wynikł spór, jeśli wskazuje, że dotyczy wszelkich roszczeń związanych z dotychczasową współpracą

²²¹ W odniesieniu do sporów z zakresu prawa pracy treści art. 1164 KPC, zgodnie z którym: Zapis na sąd polubowny obejmujący spory z zakresu prawa pracy może być sporządzony tylko po powstaniu sporu i wymaga zachowania formy pisemnej.

²²² Por. art. 1 ust. 1 Protokołu o klauzulach arbitrażowych, podpisanego w Genewie w dniu 24.09.1923 r., Dz.U.1931.84.648., art. II ust. 2 Konwencji o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych sporządzonej w Nowym Jorku dnia 10.06.1958 r., Dz.U.1962.9.41 i art. I ust. 2 lit. a Konwencji europejskiej o międzynarodowym arbitrażu handlowym sporządzona w Genewie dnia 21.04.1961 r., Dz.U.1964.40.270.

²²³ Należy przy tym wskazać, iż w teorii i praktyce arbitrażu nie ulega obecnie wątpliwości, że jeżeli strony nie postanowiły inaczej, wówczas w miejsce dotychczasowych stron zapisu na sąd polubowny wejdą ich następcy prawni - Por. *M. Tomaszewski*, System Prawa Handlowego. Arbitraż handlowy (...), System Informacji Prawnej Legalis, komentarz do art. 1161 t.7.11.1.2.

²²⁴ Zgodnie z art. 1157 KPC jeżeli przepis szczególny nie stanowi inaczej, strony mogą poddać pod rozstrzygnięcie sądu polubownego spory o prawa majątkowe lub spory o prawa niemajątkowe - mogące być przedmiotem ugody sądowej, z wyjątkiem spraw o alimenty.

stron prowadzoną na podstawie określonych umów zawartych przez strony (...) ²²⁵. Natomiast w innym orzeczeniu Sąd Najwyższy podkreślił, iż istotą instytucji zapisu jest poddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego, a zatem jeżeli umowa nie przewiduje dla sądu polubownego funkcji rozstrzygania sporu, to tego rodzaju zapis nie stanowi zapisu na sąd polubowny, do którego znajdują zastosowanie przepisy art. 697-715 KPC (obecnie: art. 1154-1217 KPC) ²²⁶. Nie ulega więc wątpliwości, że przywołane wyżej stanowisko judykatury jest emanacją treści art. 1161 KPC. Do ustawowo przewidzianych istotnych elementów zapisu na sąd polubowny należy zatem zaliczyć wolę stron poddania sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego oraz określenie przedmiotu sporu lub stosunku prawnego, z którego spór wyniknął lub może wyniknąć. Warto przy tym zauważyć, że faktycznie przepis ten nie ogranicza przestrzeni czasowej, w której można dokonać zapisu na sąd polubowny, nie zakazuje bowiem złożenia zgodnych oświadczeń woli stron w przedmiocie sporządzenia zapisu na każdym etapie budowania i kształtowania wzajemnych relacji. Zawarcie umowy o arbitraż możliwe jest więc zarówno przy zawieraniu między stronami umowy podstawowej, w trakcie jej obowiązywania przez zawarcie odrębnej klauzuli arbitrażowej, czy też nawet dopiero po powstaniu sporu w ramach zawierania kompromisu poddającego powstały spór pod rozstrzygnięcie sądu polubownego.

W odniesieniu do istotnej kwestii poprawności sporządzenia umowy o arbitraż należy tym miejscu nadmienić, iż zgodnie z obowiązującymi przepisami sąd polubowny może orzekać o istnieniu, ważności albo skuteczności zapisu na sąd polubowny ²²⁷, nadto prawidłowość zapisu może być weryfikowana zarówno w ramach postępowania o uznanie albo stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej ²²⁸, jak też w ramach procedowania w przedmiocie skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego ²²⁹.

Istota zapisu na sąd polubowny koresponduje z naturą prawną arbitrażu jako instytucji prawnej stanowiącej podstawę jurysdykcji sądu polubownego. W poglądach doktryny prezentowane są liczne stanowiska dotyczące prawnych aspektów arbitrażu w odniesieniu do próby zdefiniowania sądownictwa polubownego. I tak sąd polubowny

²²⁵ Por. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 17.10.2012 r., I CSK 119/12, System Informacji Prawnej Legalis.

²²⁶ Por. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 11.10.2001r., IV CKN 139/01, System Informacji Prawnej Legalis.

²²⁷ Por. art. 1180 § 1 KPC.

²²⁸ Por. art. 1215 § 2 KPC.

²²⁹ Por. art. 1206 § 1 KPC.

określa się jako sąd niepaństwowy, powołany zgodną wolą stron stosunku cywilnoprawnego do rozstrzygania ich sporu wyrokiem mającym moc prawną na równi z wyrokiem sądu państwowego²³⁰. Nadto wskazuje się również, iż sądy polubowne są sądami prywatnymi, którym powierzone zostaje, w miejsce sądów państwowych i na podstawie woli stron, rozpoznawanie i rozstrzyganie sporów cywilnoprawnych²³¹. W piśmiennictwie podnosi się również aspekt organizacyjny sądownictwa polubownego z określeniem zespołu osób wyznaczonych przez strony stosunku prawnego do rozstrzygnięcia sprawy cywilnej²³², czy też określeniem, że arbitraż polega na tym, że zwaśnione strony zgodnie wskazują osobę trzecią, która ma wydać wyrok rozstrzygający ich spór²³³. Zasadniczo więc jako cechy konstytutywne sądów polubownych wskazuje się ich niepaństwowy (prywatny) charakter, przyznane wolą stron uprawnienie do rozstrzygania spraw oraz uznanie przez ustawę tego uprawnienia przez zrównanie mocy prawnej wyroków sądów polubownych z wyrokami sądów państwowych²³⁴. Próby określenia natury prawnej sądownictwa polubownego pozostają w ścisłym związku z podjętą w piśmiennictwie wnikliwą analizą charakteru prawnego zapisu na sąd polubowny. Podsumowując można zatem stwierdzić, iż instytucję sądownictwa polubownego można określać zarówno za pomocą teorii procesowej, jak też teorii materialnoprawnej, a nawet teorii mieszanej odnoszącej się do wzajemnego uzupełniania się cech jurysdykcyjnych i kontraktowych arbitrażu²³⁵.

2. Charakter prawny zapisu na sąd polubowny

2.1. Doktrynalne ujęcie umowy arbitrażowej

Charakter prawny zapisu na sąd polubowny stał się przedmiotem ożywionych dyskusji uzasadnianych rozbudowaną argumentacją autorów broniących swych często rozbieżnych poglądów względem charakteru prawnego umowy arbitrażowej i stosunku prawnego powstającego na jej podstawie²³⁶. Zarówno w literaturze polskiej, jak też zagranicznej prezentowane są liczne wypowiedzi, opinie i stanowiska prezentujące

²³⁰ S. Dalka, *Sądownictwo polubowne w PRL*, Warszawa 1987, s. 17.

²³¹ K. Weitz, *Sądownictwo polubowne a sądy państwowe*, PS 2007, nr 3, s. 5-7.

²³² F. Zedler, *Zapis na sąd polubowny, w: Umowy w obrocie gospodarczym*, A. Koch i J. Napierała (red.), Kraków 2006, s. 384.

²³³ A. W. Wiśniewski, *Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce*, Warszawa 2011, s. 29.

²³⁴ K. Weitz, *Sądownictwo polubowne a sądy państwowe*, PS 2007, nr 3, s. 5-7.

²³⁵ Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo polubowne (arbitraż)*, Warszawa 2007, s. 45-46.

²³⁶ R. Kulski, *Umowy procesowe w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2006, s. 148; M. Mazur, *Moc wiążąca umów procesowych na przykładzie zapisu na sąd polubowny, ADR*, s. 42.

doktrynalne ujęcie charakteru prawnego umowy arbitrażowej²³⁷. Zasadniczo poglądy doktryny podzielić można na sprowadzające się do usytuowania umowy arbitrażowej w prawie cywilnym procesowym lub w prawie cywilnym materialnym oraz również, jako umowy o charakterze mieszanym materialno - procesowym, bądź wykluczającym kwalifikację materialną i procesową z określeniem charakteru umowy tzw. osobliwej (*sui generis*), ewentualnie również, jako umowy nienazwanej, należącej do regulacji prawnej arbitrażu, jako autonomicznej gałęzi prawa.

Zwolennicy teorii procesowego charakteru umowy arbitrażowej eksponują zamieszczenie regulacji obejmujących zapis na sąd polubowny w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego. Wskazuje się przy tym, iż prawidłowa kwalifikacja systemowa danej umowy wymaga wzięcia pod uwagę przedmiotu umowy oraz skutków prawnych, które dana umowa wywołuje. Przedmiotem umowy arbitrażowej staje się niewątpliwie poddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego, a więc zasadniczo dochodzi do powstania głównych skutków umowy - odpowiednio skutku negatywnego, czyli wyłączenia właściwości sądu powszechnego oraz skutku pozytywnego ustanawiającego właściwość sądu polubownego. Przyznanie kompetencji do rozstrzygnięcia sporu sądowi polubownemu wiąże się z konsekwencją zastosowania reguł postępowania określonych przez strony, bądź wynikających z regulaminu sądu wskazanego w umowie, ewentualnie stosowania ogólnych reguł postępowania określonych w przepisach części piątej Kodeksu postępowania cywilnego. Skutkiem umowy o arbitraż staje się zatem stosowanie regulacji prawnych określających zasady i sposób rozstrzygania sporu między stronami umowy w ramach prowadzenia postępowania arbitrażowego. Wobec powyższego zwolennicy teorii procesowej wskazują na zasadniczą okoliczność, iż postępowanie arbitrażowe należy do zakresu pojęciowego procedury cywilnej i jest w zasadzie rodzajem postępowania sądowego²³⁸. Wskazuje się nadto, iż przedmiotem postępowania arbitrażowego pozostaje określony

²³⁷ A. Redfern, M. Hunter, *Law and Practice of International Arbitration*, London 2004, s. 164; W. Lorenz, *Die Rechtsnatur von Schiedsvertrag und Schiedsspruch*, Archiv für die civilistische Praxis, 1958/1959, z. 157, s. 277 i n.; K. Schwab, G. Walter, *Schiedsgerichtsbarkeit. Kommentar*, München 2000, s. 76; L. Rosenberg, K. H. Schwab, P. Gottwald, *Zivilprozessrecht*, München 2010, s.328; H. J. Musielak, *Grundkurs ZPO*, München 2007, s.101; J. Munch, w: *Munchener Kommentar zur Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz und Nebengesetzen. Band 3*, T. Rauscher, P. Wax, J. Wenzel (red.), München 2008, s. 104-105; G. Baumgartel, *Neue Tendenzen der Prozesshandlungslehre*, Zeitschrift für Zivilprozess 1974, t. 87, z. 2, s. 122; R. A. Schutze, *Schiedsgericht und Schiedsverfahren*, München 2007, s. 61; A. Fremuth-Wolf, w: *Arbitration Law of Austria. Practice and Procedure*, S. Riegler, A. Petsche, A. Fremuth-Wolf, M. Platte, Ch. Liebscher, Wien 2007, s. 51.

²³⁸ T. Ereciński, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, J. Ciszewski, T. Ereciński (red.), Warszawa 2009, t.5, s. 589-590.

przepisami procesowymi spór cywilny, rozstrzygany odpowiednio przy wykorzystaniu charakterystycznych instytucji i metod procesowych takich jak: pozew, odpowiedź na pozew, składanie pism procesowych, realizacja postępowania dowodowego i wyrokowanie w sprawie. W ramach więc postępowania arbitrażowego i cywilnego postępowania procesowego eksponowany jest ścisły związek i wynikająca z regulacji procesowych łączność procedur, choć faktycznie realizowanych przez inne podmioty (sąd polubowny lub sąd powszechny). Określenie przedmiotu umowy arbitrażowej przez poddanie sporu rozstrzygnięciu sądu polubownego, a więc odpowiednio ograniczenie jurysdykcji sądów powszechnych nie mogłoby zdaniem zwolenników teorii procesowej być przedmiotem umowy prawa materialnego, gdyż istnieje istotne podobieństwo między umową o arbitraż a umową o jurysdykcję krajową, czy nawet umową o właściwość sądu. Teoria procesowa umowy arbitrażowej formułowana jest zasadniczo przez procesualistów, którzy zdecydowanie orzucają teorię materialnoprawną zapisu na sąd polubowny²³⁹. W poglądach głoszonych przez autorów koncepcji procesowej podkreśla się, że sporządzenie zapisu na sąd polubowny nie pociąga za sobą żadnych skutków w sferze materialnego prawa cywilnego, czyli odpowiednio powstania lub zmiany określonego stosunku materialnoprawnego. Zwolennicy tej teorii wskazują również na konieczność zakwalifikowania zapisu, jako czynności procesowej, która dokonywana jest przez podmiot postępowania sądowego i wywołuje względem niego skutki, stanowiąc element powiązania czynności z konkretnym postępowaniem. Zwolennicy teorii procesowej krytykowani są jednak z powodu niedostrzeżenie istotnych rozbieżności między procesem cywilnym i postępowaniem arbitrażowym. Prowadzenie postępowania sądowego realizowane jest bowiem przed państwowym wymiarem sprawiedliwości, gwarantującym konstytucyjną ochronę prawną, natomiast postępowanie arbitrażowe prowadzone jest przez prywatną instytucję w ramach prywatnego trybu rozstrzygania sporów. Odmienność podstaw konstytucyjnych realizacji obu postępowań koresponduje również z celami procedowania, mianowicie w ramach postępowania sądowego chodzi o zapewnienie stronom ochrony praw podmiotowych zgodnie z obowiązującym systemem prawnym,

²³⁹ W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2005, s. 384. T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd arbitrażowy*, Warszawa 2008, s. 86 i nast. i R. Kulski, *Charakter prawny umów procesowych*, P i P 2002, nr 1, s. 53; H. J. Hellwig, *Zur Systematik des zivilprozessrechtlichen Vertrages*, Bonn 1968, s. 52; G. Baumgartel, *Wesen und Begriff der Prozesshandlung einer Partei im Zivilprozess*, Köln-Berlin 1957, s. 232-233; R. Geimer, w: *Zivilprozessordnung. Kommentar*, R. Zoller (red.), Köln 2002, s. 2341; P. Schlosser, w: *ZPO. Kommentar zur Zivilprozessordnung*, F. Stein, M. Jonas (red.), Tübingen 2002, s. 386; I. Saenger, w: *Zivilprozessordnung. Handkommentar*, I. Saenger (red.), Baden-Baden 2006, s. 1742.

natomiast celem postępowania arbitrażowego jest rozstrzygnięcie sporu określonego umową stron. Mimo jednak rozbieżnych stanowisk, większość w doktrynie stanowią zwolennicy procesowego charakteru umowy arbitrażowej. W orzecznictwie natomiast za dominujące należy uznać poglądy o materialnoprawnym charakterze umowy arbitrażowej, przy uwzględnieniu możliwości stosowania do zapisu na sąd polubowny właściwych regulacji materialnego prawa cywilnego²⁴⁰.

Kwalifikacja umowy arbitrażowej jako umowy o charakterze materialnoprawnym koresponduje z traktowaniem arbitrażu w kategoriach instytucji prawa materialnego. Zwolennicy tej teorii eksponują kontraktowy charakter zapisu na sąd polubowny w ramach realizacji swobody umów przysługującej stronom w obszarze prawa materialnego, wykluczając jednocześnie możliwość traktowania takiej umowy w ramach regulacji procesu cywilnego²⁴¹. Wskazuje się przy tym na treść przepisu art. 1161§1 KPC, zgodnie z którym ustawodawca precyzyjnie określił zapis na sąd polubowny umową stron, mocą której przewidziano możliwość wykreowania wzajemnego roszczenia o poddanie się właściwości sądu polubownego. Podkreśla się również, iż do zawarcia umowy dochodzi poza procesem, a strony umowy nie są stronami postępowania (żaden proces w chwili zawierania umowy się nie toczy), nadto przedmiotem umowy jest rozstrzygnięcie ewentualnego sporu, który może powstać dopiero w przyszłości. Zatem zgodnie z tą koncepcją czynności sporządzenia zapisu na sąd polubowny nie można traktować, jako czynności procesowej, lecz wyłącznie, jako czynność o charakterze zbliżonym do czynności materialnoprawnej, do której winny mieć zastosowanie przepisy cywilnego prawa materialnego. Zwolennicy materialnoprawnego charakteru umowy arbitrażowej eksponują przy tym, iż stosunek prawny powstały na skutek zawarcia tej umowy należy zakwalifikować, jako stosunek zobowiązaniowy, przesądzający o obowiązku stron podjęcia wszelkich działań zmierzających do przeprowadzenia w razie zaistnienia sporu postępowania arbitrażowego. Skutkiem zawarcia umowy arbitrażowej dochodzi zatem zasadniczo do

²⁴⁰ Por. uzasadnienia orzeczeń Sądu Najwyższego: z dnia 26.10.1948 r., WaC 291/48, System Informacji Prawnej LEX nr 1673788, z dnia 14.01.1938 r., II C 1724/37, OSN(C) 1938/11/496 oraz z dnia 01.03.2000 r., I CKN 1311/98, System Informacji Prawnej LEX nr 138641.

²⁴¹ *K. Potrzebowski, W. Żywicki*, Sądownictwo polubowne. Komentarz dla praktyki, Warszawa 1961, s. 15; *M. Hałgas*, Charakter prawny zapisu na sąd polubowny, PUG 2007, nr 7, s. 5 i *M. Wójcik*, w: Kodeks postępowania cywilnego. Praktyczny komentarz, *A. Jakubecki* (red.), Kraków 2005, s. 1013; *K. Blomeyer*, Betrachtungen uber die Schiedsgerichtsbarkeit, w: Beitrage zum Zivilprozessrecht. Festgabe zum siebzehten Geburtstag von Leo Rosenberg, Munchen-Berlin 1949, s. 59; *W. Niese*, Doppelfunktionelle Prozesshandlungen. Ein Beitrag zur allgemeinen Prozessrechtslehre, Gottingen 1950, s. 150.

ukształtowania stosunku materialnoprawnego o charakterze zobowiązaniowym. Wprawdzie zwolennicy teorii materialnoprawnej umowy arbitrażowej konsekwentnie bronią powstałego mocą zawartej umowy stosunku zobowiązaniowego, jednak przeciwnicy tej koncepcji wskazują na teoretyczną wadę, mianowicie niemożność skonstruowania spójnego i przekonywującego modelu świadczenia, do którego ta umowa jakoby zobowiązuje²⁴², przy uwzględnieniu okoliczności, iż zobowiązania są stosunkami o charakterze majątkowym, a umowa o arbitraż może dotyczyć zarówno praw majątkowych, jak i niemajątkowych. W odniesieniu do kwestionowania tej koncepcji wskazuje się nadto, iż umowa o arbitraż nie podlega regułom prawa materialnego, ponieważ nie może być przymusowo wykonana, a sankcje naruszenia umowy o arbitraż leżą wyłącznie w obszarze prawa procesowego. W sporze zwolenników teorii procesowej i teorii materialnoprawnej eksponuje się przy tym istotne znaczenie zakwalifikowania zapisu na sąd polubowny w ramach koncepcji procesowej lub materialnoprawnej, przy uwzględnieniu stosowania odpowiednio przepisów cywilnej regulacji procesowej lub materialnej.

Wobec podnoszonej w literaturze okoliczności braku możliwości ustalania charakteru prawnego danej czynności przez pryzmat skutków prawnych, przy uwzględnieniu okoliczności istnienia wielu czynności materialnoprawnych wpływających na bieg procesu oraz wielu czynności procesowych oddziałujących w sferze prawa materialnego²⁴³ pojawiła się w piśmiennictwie teoria mieszana zapisu na sąd polubowny²⁴⁴. Zasadniczo koncepcja ta sprowadza się do zanegowania wyłącznie procesowego lub wyłącznie materialnego charakteru umowy arbitrażowej oraz eksponowania możliwości stosowania względem zapisu na sąd polubowny głównie przepisów prawa procesowego, a w zakresie nieuregulowanym w tych przepisach odpowiednio regulacji przepisów prawa materialnego. Podkreśla się przy tym, iż lokalizacja określonych przepisów prawa w obszarze prawa materialnego, czy procesowego pozostaje w znacznym stopniu kwestią tradycji, techniki, czy polityki legislacyjnej. Natomiast w ramach praktycznych aspektów arbitrażu eksponuje się możliwość stosowania do umowy arbitrażowej prawa innego, niż właściwe dla postępowania przez sądem polubownym, w tym prawa wybranego przez strony przy

²⁴² A. W. Wiśniewski, *Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce*, Warszawa 2011, s. 318.

²⁴³ M. Hałgas, *Charakter prawny zapisu na sąd polubowny*, PUG 2007, nr 7, s. 5.

²⁴⁴ D. Mazur, *Prawo właściwe w międzynarodowym arbitrażu handlowym*, KPP 2003, s. 117-123 i L. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo polubowne (arbitraż)*, Warszawa 2007, s. 45 i 86-87; A. Baumbach, W. Lauterbach, J. Alberts, P. Hartmann, *Zivilprozessordnung*, Munchen 2010, s. 2381; J. P. Lachmann, *Handbuch für die Schiedsgerichtspraxis*, Köln 2002, s. 71-72.

zawieraniu umowy, a więc odpowiednio włączania elementów umownych do teorii procesowej. W ramach teorii mieszanej dostrzega się więc nie tylko potrzebę, ale również konieczność odpowiedniego stosowania do określonego w przepisach proceduralnych zapisu na sąd polubowny norm prawa materialnego, oczywiście w kwestiach nieuregulowanych w przepisach procesowych. Koncepcja mieszana eksponuje nadto mieszaną ocenę charakteru prawnego umowy o arbitraż, przy jednoczesnym uznawaniu równorzędności elementów procesowych i kontraktowych. Umowę arbitrażową w ramach tej koncepcji kwalifikuje się zatem, jako umowę o dwojakim charakterze materialno-procesowym, choć mimo zwolenników tej teorii, w piśmiennictwie wskazywane są również stanowiska zdecydowanie uznające taką kwalifikację, jako nieprawidłową²⁴⁵, bowiem określenie umowa materialnoprawna wywołująca skutki procesowe oceniane jest, jako wewnętrznie sprzeczne²⁴⁶. W ogólniejszym ujęciu można stwierdzić, że trudno jednak nie zauważyć zarysowującej się tendencji do wzajemnego przenikania się i uzupełniania instytucji prawnych z różnych gałęzi prawa. Wynika to z faktu, że prawo pełni funkcję usługową wobec uznanych i akceptowanych powszechnie potrzeb, mechanizmów rozwojowych, którymi rządzą się określone społeczności.

Warto dodać, że poza koncepcją mieszaną powstała także inna teoria, określająca umowę arbitrażową o charakterze umowy tzw. osobliwej (*sui generis*), której zwolennicy zasadniczo kwestionują koncepcję mieszaną o charakterze materialno-procesowym, wykluczając również prawidłowość i spójność zarówno teorii procesowej, jak też teorii materialnoprawnej²⁴⁷. Wskazana teoria nie została w piśmiennictwie rozwinięta, a krytycy tej teorii wskazują, iż stosunek wynikający z umowy arbitrażowej ma swoją wyraźną i dość obszerną regulację i stąd sięganie po określenie umowy *sui generis* niczemu nie służy i niczego nie wyjaśnia²⁴⁸.

W ostatnim okresie zwraca uwagę koncepcja kwalifikacji charakteru prawnego zapisu na sąd polubowny w powiązaniu z regulacją prawną arbitrażu, jako autonomiczną gałęzią prawa. Zwolennicy tej teorii eksponują całościową spójność

²⁴⁵ M. Halgas, Charakter prawny zapisu na sąd polubowny, PUG 2007, nr 7, s. 2.

²⁴⁶ M. Tomaszewski, System Prawa Handlowego, Arbitraż handlowy (...), t. 8, s. 286-287.

²⁴⁷ M. Pazdan, Bezskuteczność lub nieważność zapisu na sąd polubowny, Księga pamiątkowa dedykowana doktorowi habilitowanemu Tadeuszowi Szurskiemu, Międzynarodowy i krajowy arbitraż handlowy u progu XXI wieku., P. Nowaczyk, S. Pieckowski, J. Poczobut, A. Szumański i A. Tynel (red.), Warszawa 2008, s. 112-113; W. Kisch, Die Rechtsnatur des Schiedsvertrages, Konkurs-, Treuhand- und Schiedsgerichtswesen 1955, s. 33; W. J. Habscheid, Die Rechtsnatur des Schiedsvertrages und ihre Auswirkungen, Konkurs-, Treuhand- und Schiedsgerichtswesen 1955, s. 36-37.

²⁴⁸ A. W. Wiśniewski, Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce, Warszawa 2011, s. 319.

instytucji arbitrażu oraz potrzebę poszukiwania rozwiązań propagujących i gwarantujących powszechne korzystanie z dobrodziejstwa polubownego rozstrzygnięcia sporów. Przeciwnicy kwalifikacji umowy arbitrażowej jako autonomicznej gałęzi prawa wskazują natomiast, iż prawo arbitrażowe może dopiero w przyszłości wyemancypować się z prawa postępowania cywilnego stanowiąc w pełni samodzielną (autonomiczną) dziedzinę prawa²⁴⁹. W ramach sporów doktrynalnych eksponuje się jednak, iż arbitraż dojrzał już do ujęcia go, jako co najmniej samodzielnej instytucji prawnej funkcjonującej poza gałęzią postępowania cywilnego²⁵⁰. Podkreśla się przy tym, iż mimo lokalizacji przepisów o arbitrażu w Kodeksie postępowania cywilnego nie ma żadnego związku podstaw prawnych arbitrażu z regułami postępowania procesowego, przy uwzględnieniu innych podstaw konstytucyjnych arbitrażu względem realizowanych w ramach sądownictwa powszechnego. Wskazuje się również, iż odrębność charakteru umowy o arbitraż zarysowuje się coraz wyraźniej w związku z podstawowym znaczeniem dla kwalifikacji prawnej umowy przepisów części piątej Kodeksu postępowania cywilnego i stosowanych odpowiednio przepisów części ogólnej Kodeksu cywilnego oraz prawa zobowiązań. Umowa o arbitraż nie mieści się w klasycznych klasyfikacjach, bowiem nie można jej potraktować, jako umowy prawa materialnego z uwagi na brak możliwości ujęcia skutków prawnych umowy w kategoriach prawnomaterialnych zobowiązań i roszczeń. Podobnie wyklucza się możliwość kwalifikacji zapisu jako umowy prawa procesowego, gdyż w swej istocie nie pasuje do sfery regulacji sądowych przepisów procesowych. Zatem jeżeli umowa o arbitraż dotyczy odrębnego rodzaju postępowania mającego na celu realizację prywatnego trybu rozstrzygnięcia sporów, należy tę umowę potraktować, jako umowę procesową, należąca nie do obszaru procesu cywilnego, ale do regulacji prawnej prywatnego trybu rozstrzygnięcia sporów - umową prywatnoprocesową²⁵¹. Ta ciekawa koncepcja autonomicznego charakteru umowy arbitrażowej osadza się na określeniu powołania zapisem na sąd polubowny stosunku prywatnoprawnego o charakterze procesowym, w ramach którego każda ze stron może żądać uruchomienia postępowania arbitrażowego w odniesieniu do wynikłego między stronami sporu. Stosunek prawny między stronami trwa niewątpliwie od chwili zawarcia umowy, ale postępowanie arbitrażowe może być realizowane dopiero w przyszłości w granicach regulacji

²⁴⁹ M. Tomaszewski, System Prawa Handlowego. Arbitraż handlowy (...), System Informacji Prawnej Legalis, komentarz do art. 1161, t.7.6.1.6.

²⁵⁰ A. W. Wiśniewski, Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce, Warszawa 2011, s. 322.

²⁵¹ *Ibidem*, s. 324.

określonych w przepisach postępowania cywilnego, a w zakresie nieuregulowanym w tych przepisach przy odpowiednim stosowaniu przepisów prawa cywilnego materialnego. Autonomiczność zapisu na sąd polubowny koresponduje w pełni z prywatnym charakterem wzajemnych relacji stron umowy, które poddając spór pod rozstrzygnięcie sądu polubownego mogą doprowadzić do realizacji postępowania arbitrażowego tylko *inter partes*, czyli praktycznie bez jakiegokolwiek ingerencji sądu powszechnego, przy akceptacji przez obie strony wyroku sądu polubownego. Kwalifikacja charakteru prawnego umowy arbitrażowej w ramach koncepcji autonomicznej wymagałaby jednak akceptacji doktryny i judykatury, a nadto uznania arbitrażu, jako autonomicznej gałęzi prawa w ramach rozwoju tej instytucji oraz praktycznego i powszechnego wykorzystywania arbitrażu, jako nowoczesnej metody rozstrzygnięcia sporów sądowych.

Charakter prawny zapisu na sąd polubowny ma niewątpliwy związek z poglądami i stanowiskiem autorów opisanych wyżej teorii formułowanych również w odniesieniu do charakteru prawnego instytucji arbitrażu. Większość poglądów reprezentowanych współcześnie osadza umowę arbitrażową pomiędzy płaszczyzną procesową i materialnoprawną, z podkreśleniem, iż rozstrzygnięcie sporów zwolenników i przeciwników przedstawionych koncepcji ma znaczenie nie tylko teoretyczne, ale również praktyczne. Mimo dostrzegalnej ewolucji od kwalifikacji materialnoprawnej do prawnoprosesowej, z polaryzowaniem stanowisk doktryny i judykatury w zakresie zasadniczych skutków umowy o arbitraż określających kompetencję jurysdykcji sądu polubownego z jednoczesnym wyłączeniem sądownictwa powszechnego, podstawowe znaczenie ma ukształtowanie wzajemnych relacji stron umowy arbitrażowej, bez rozstrzygnięcia problemu charakteru prawnego zapisu na sąd polubowny²⁵².

Szczególnie istotna okazuje się realizacja założenia, że stosowane procedury arbitrażowe mają być nie tylko bardziej sprawne od sądownictwa powszechnego, przy uwzględnieniu możliwości wykorzystania czynionych między stronami uzgodnień i uproszczeń stosowanych przepisów, ale również bardziej profesjonalne i gwarantujące rozstrzygnięcie sporów w rozwijających się społeczeństwach ceniących możliwość swobody w kreowaniu swych prywatnych relacji zgodnie z własną wolą, również w ramach pokojowego rozstrzygnięcia sporów.

²⁵² T. Ereciński, K. Weitz, Sąd arbitrażowy, Warszawa 2008, s. 81 i uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 8.03.2002 r., III CZP 8/02, OSNC 2002, nr.11, poz. 133.

2.2. Natura prawna arbitrażu w kategoriach czynności materialnoprawnej i czynności procesowej

W piśmiennictwie i doktrynie powszechnie przyjmuje się, iż czynności prawne stanowią podstawową formę kształtowania przez podmioty prawa stosunków prawnych w ramach autonomiczności podmiotów, przyjmowanej za podstawową zasadę prawa cywilnego²⁵³. Autonomia woli stron rozumiana jest przy tym jako autonomiczne prawo wywoływania swoim działaniem zamierzonych skutków prawnych, przy czym zgodnie z art. 56 KC czynność prawna wywołuje nie tylko skutki w niej wyrażone, lecz również te, które wynikają z ustawy, zasad współżycia społecznego oraz ustalonych zwyczajów. Współcześnie zatem autonomiczność podmiotów prawa cywilnego odnoszona jest do systemu prawa i obowiązujących regulacji prawnych, które stanowią podstawę wiążącej prawnie mocy umów i innych czynności prawnych²⁵⁴. Zasadniczo jednak charakter i moc czynności prawnych rodzących w sferze prawa cywilnego skutki prawne należy osadzać w kategoriach odwołania się do idei wolności jednostki i przysługujących jej praw podstawowych²⁵⁵, w tym również z odniesieniem do określania czynności prawnej mianem czynności konwencjonalnej, której normy prawne przypisują swoiste znaczenie²⁵⁶. Gwarancja konstytucyjnej wolności jednostki i przysługujących jej praw podstawowych pozostaje w ścisłym związku z autonomicznością podmiotów prawa i poszanowaniem podstawowych wartości: godności osoby ludzkiej i równości wobec prawa. Autonomiczność podmiotów przesądza o wszelkiej aktywności podmiotów prawa cywilnego, w tym również w zakresie wywoływania swoim działaniem zamierzonych skutków prawnych. Słusznie zatem wskazuje się, iż bez autonomiczności nie ma prawa cywilnego i stąd autonomia woli stron określana jest wiodącą zasadą prawa cywilnego²⁵⁷. Gwarantowana przez ustawodawcę wolność i autonomia dokonywania czynności prawnych przesądza również o swobodnym kształtowaniu

²⁵³ A. Stelmachowski, *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998, s. 35.

²⁵⁴ Z. Radwański, w: *System Prawa Prywatnego* Z. Radwański (red.), *Prawo cywilne - część ogólna*, tom 2, Warszawa 2008, s. 4.

²⁵⁵ M. Safjan, w: *Kodeks Cywilny. Komentarz*, K. Pietrzykowski (red.), tom 1, System Informacji Prawnej Legalis 2015, komentarz do art. 56, t.2.

²⁵⁶ Z. Radwański, w: *System Prawa Prywatnego*, Z. Radwański (red.), *Prawo cywilne - część ogólna*, tom 2, Warszawa 2008, s. 5; M. Gutowski, *Wzruszalność czynności prawnej*, Warszawa 2010, s. 13 i n.; M. Gutowski, *Nieważność czynności prawnej*, Warszawa 2008, s. 11 i n.; J. Gwiazdomorski, *Próba korektury pojęcia czynności prawnej*, ZNUJ 1974, z. 1.

²⁵⁷ A. Stelmachowski, *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998, s. 37.

przez podmioty prawa relacji prawnych z otoczeniem²⁵⁸. Istota czynności prawnej wynika zatem z aktu woli i zamiaru wywołania określonych skutków prawnych podmiotu dokonującego czynności prawnej. Należy przy tym podkreślić, że skutki prawne wywoływane przez czynność prawną wykraczają poza subiektywny zamiar osoby dokonującej tej czynności i zasadniczo odpowiadają temu, co prawo podmiotowe uważa za zamierzone przez osobę podejmującą czynność prawną. Czynność prawna powinna być więc postrzegana jako instytucja prawa cywilnego umożliwiająca podmiotom prawa nawiązywanie stosunków prawnych w granicach określonych normami prawnymi i regułami słusznościowymi. Obowiązujące regulacje wyznaczają przy tym treść powiązania indywidualnej woli podmiotu prawnego dokonującego czynności prawnej z systemem prawnym, przy czym normy prawne zasadniczo jedynie konstruują instrument prawny, przy pomocy którego podmiot prawa cywilnego może doprowadzić do zmiany swojej sytuacji prawnej przez wywołanie określonych skutków prawnych²⁵⁹. W następstwie zatem ukształtowania w systemie prawnym instytucji czynności prawnej mamy do czynienia zarówno z gwarancją autonomii i wolności kształtowania przez jednostkę sfery swych własnych interesów prawnych, jak też zapewnieniem nawiązywania relacji między podmiotami prawa w ramach chronionych właściwymi regulacjami stosunków prawnych.

Odniesienie charakteru prawnego zapisu na sąd polubowny do czynności prawnych wymaga rozróżnienia czynności materialnoprawnych i procesowych. W doktrynie wskazuje się na zagadnienia podobieństw i różnic między tymi czynnościami w związku ze stosunkiem prawa cywilnego materialnego do prawa cywilnego procesowego²⁶⁰. Podkreśla się przy tym, iż prawo cywilne materialne reguluje bezpośrednio stosunki cywilnoprawne, a prawo cywilne procesowe służy realizacji cywilnych praw podmiotowych wynikających z tych stosunków²⁶¹. Normy prawa procesowego mają więc charakter instrumentalny, służebny w stosunku do norm prawa materialnego²⁶². Mimo więc pewnej odrębności regulacji materialnoprawnych i procesowych wskazuje się również na spójność pewnych pojęć prawnych, wzajemne

²⁵⁸ P. Machnikowski, w: Kodeks Cywilny. Komentarz, E. Gniewek (red.), Warszawa 2006, komentarz do art. 56, Nb. 1.

²⁵⁹ Z. Radwański, w: System Prawa Prywatnego, Z. Radwański (red.), Prawo cywilne - część ogólna, tom 2, Warszawa 2008, s. 5.

²⁶⁰ A. Budniak-Rogala, Charakter prawny zapisu na sąd polubowny w postępowaniu cywilnym, Wrocław 2015, s. 147.

²⁶¹ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne. Zarys części ogólnej, Warszawa 2001, s. 29.

²⁶² W. Siedlecki, w: J. Jodłowski, W. Siedlecki, Postępowanie cywilne. Część ogólna, Warszawa 1972, s. 29.

ich uzupełnianie się i oddziaływanie czynności prawnych dokonywanych w ramach obu działów prawa²⁶³.

W poglądach doktryny wielokrotnie podejmowano próbę zdefiniowania czynności materialnoprawnych z odniesieniem do analizy tej instytucji przez pryzmat teorii woli, teorii oświadczenia, czy też teorii doniosłości prawnej. Czynnością prawną określa się więc działanie osoby przedsięwzięte w celu wywołania pewnych skutków prawnych, które bez takiego zamiaru nie mogłyby w ogóle powstać²⁶⁴ lub też jako działanie ludzkie wywołujące skutki prawne z tej przyczyny, że były one zamierzone oraz wyrażone w oświadczeniu woli²⁶⁵. Podobnie również czynnością prawną określa się stan faktyczny, w którego skład wchodzi co najmniej jedno oświadczenie woli, stanowiące uzewnętrznioną decyzję podmiotu prawa cywilnego wywołania określonych skutków cywilnoprawnych, zmierzające do ustanowienia, zmiany lub zniesienia stosunku cywilnoprawnego, z którym to stanem faktycznym ustawa wiąże skutki prawne nie tylko wyrażone w oświadczeniu woli, lecz także oświadczeniem tym nie objęte, a wynikające z ustawy, zasad współżycia społecznego lub ustalonych zwyczajów²⁶⁶. Za czynność prawną uznaje się również regulację stosunków cywilnoprawnych dokonywaną przez podmioty cywilnoprawne w sposób i przy spełnieniu przesłanek prawem przewidzianych²⁶⁷. Przytoczone definicje i określenia czynności prawnej w odniesieniu do regulacji materialnoprawnych eksponują więc aktywność podmiotów obrotu cywilnoprawnego dokonujących czynności wywołujących skutki prawne, jakie normy prawne wiążą z dokonaniem tych czynności.

Pojęcie czynności procesowych określane jest w doktrynie w odniesieniu do czynności prawnych, przy eksponowaniu specyficznych cech czynności procesowych wynikających z ich procesowego charakteru²⁶⁸. Dokonuje się przy tym podziału czynności procesowych dokonywanych przez organy procesowe oraz strony i uczestników postępowania. W odniesieniu do analizy charakteru prawnego zapisu na sąd polubowny należy jednak ograniczyć definiowanie pojęcia czynności procesowych do aktywności stron dokonujących sporządzenia zapisu celem wyłączenia jurysdykcji

²⁶³ *Ibidem*, s. 21.

²⁶⁴ S. Grzybowski, w: System Prawa Cywilnego, W. Czachórski (red.), tom I, Część ogólna, S. Grzybowski (red.), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974, s. 479.

²⁶⁵ A. Szpunar, Uwagi o pojęciu czynności prawnej, P i P 1974, z. 12, str. 13-14.

²⁶⁶ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne. Zarys części ogólnej, Warszawa 2001, s. 253.

²⁶⁷ Z. Radwański, w: System Prawa Prywatnego, Z. Radwański (red.), Prawo cywilne - część ogólna, tom 2, Warszawa 2002, s. 33.

²⁶⁸ W. Siedlecki, w: J. Jodłowski, W. Siedlecki, Postępowanie cywilne. Część ogólna, Warszawa 1972, s. 354.

sądu państwowego. Za czynność procesową uznaje się zatem każdą formalną czynność podmiotów procesowych, która według obowiązujących regulacji procesowych może wywołać skutki dla procesu cywilnego, jako aktu prawnego złożonego, w związku z którym czynność ta została dokonana²⁶⁹. Podobnie za czynność procesową uznaje się celowe i świadome zachowanie się zmierzające do spowodowania określonego rezultatu prawnego w postępowaniu sądowym, który to rezultat może polegać na kształtowaniu rozwoju procesu lub wpływaniu na treść wyroku²⁷⁰. Zgodnie więc za czynność procesową uznaje się określone działanie podmiotów postępowania cywilnego, podejmowane na podstawie obowiązujących regulacji procesowych celem wywołania określonych skutków prawnych również odpowiednio przewidzianych w regulacjach procesowych.

W ramach analizy charakteru prawnego czynności cywilnego prawa materialnego i procesowego eksponuje się w piśmiennictwie zarówno podobieństwa, jak też istotne różnice między czynnościami materialnoprawnymi i czynnościami procesowymi. W ramach podobieństw wskazuje się na doniosłość prawną tych czynności oraz ich świadome podejmowanie celem wywołania zamierzonych skutków prawnych w ramach autonomii woli podmiotów dokonujących określonych czynności. Natomiast w odniesieniu do różnic czynności procesowych względem czynności materialnoprawnych wskazuje się na realizację czynnościami procesowymi istniejących uprawnień i obowiązków procesowych w ramach prowadzonego postępowania sądowego oraz wykonywanie tych czynności zasadniczo wobec sądu. Nadto eksponowane są różnice względem treści i formy czynności procesowych i materialnoprawnych, przy uwzględnieniu składania czynnościami procesowymi oświadczeń wiedzy w formie określonej przepisami proceduralnymi, natomiast czynnościami materialnoprawnymi odpowiednio oświadczeń woli w formie akceptowanej przez strony w ramach obrotu cywilnoprawnego.

W odniesieniu do analizowanych zagadnień należy wskazać, iż obowiązujące regulacje prawa cywilnego zarówno procesowego, jak i materialnego obejmują przepisy dotyczące czynności procesowych i materialnoprawnych, ale wyłącznie w przepisach prawa cywilnego ujęte zostały przepisy regulujące zagadnienia dotyczące umów. Wobec powyższego zapis na sąd polubowny wymaga odrębnego odniesienia do czynności procesowych i czynności materialnoprawnych oraz przeprowadzenia

²⁶⁹ *Ibidem*, s. 355.

²⁷⁰ W. Berutowicz, *Znaczenie prawne sądowego dochodzenia roszczeń*, Warszawa 1966, s. 47.

dodatkowej analizie możliwości przypisania umowie arbitrażowej charakteru materialnoprawnego.

Za wyłączeniem ujęcia zapisu w kategoriach czynności procesowej przemawia zasadniczo podjęcie aktywności przez strony umowy arbitrażowej poza procesem sądowym. Wprawdzie strony umowy arbitrażowej podejmują działanie celem wywołania skutku związanego z prowadzeniem postępowania mającego na celu rozstrzygnięcie sporu, jednak dokonując zapisu na sąd polubowny przesadzają o ewentualności prowadzenia w przyszłości postępowania arbitrażowego ze świadomym i konsekwentnym wykluczeniem prowadzenia postępowania przed sądem państwowym. Aktywności stron umowy arbitrażowej nie można zatem przypisać świadomego i celowego działania zmierzającego do spowodowania określonego rezultatu prawnego w postępowaniu sądowym, bowiem taki rezultat mógłby dopiero powstać po wszczęciu procesu sądowego i wyłącznie w następstwie realizacji czynności procesowych określonych przepisami procesowymi. Zawierając umowę arbitrażową strony podejmują czynności przed wszczęciem procesu sądowego i zasadniczo celem wyłączenia możliwości prowadzenia postępowania sądowego. Zawarcie umowy arbitrażowej poza procesem sądowym, bez formułowania jakichkolwiek wniosków lub oświadczeń kierowanych do sądu i bez związku z jakimkolwiek postępowaniem sądowym wyklucza możliwość uznania sporządzenia zapisu na sąd polubowny w kategoriach czynności procesowej. Podsumowując należy zatem podkreślić, iż sporządzenie zapisu na sąd polubowny nie stanowi czynności procesowej powiązanej z konkretnym postępowaniem sądowym, wszczynanym lub prowadzonym skutkiem zawarcia umowy arbitrażowej. Cel, przedmiot i skutek sporządzenia zapisu na sąd polubowny dotyczy postępowania arbitrażowego prowadzonego przed sądem polubownym, nadto strony umowy arbitrażowej zasadniczo nie będą stronami postępowania sądowego i nie będą podejmowały żadnych czynności określonych w przepisach regulujących zasady i sposób prowadzenia postępowania przed sądem państwowym. Wskazane wyżej argumenty skłaniają zatem do wykluczenia możliwości zakwalifikowania zapisu na sąd polubowny w kategoriach czynności procesowej, przy uwzględnieniu wyłączenia procesowego charakteru umowy arbitrażowej w odniesieniu do analizy cech i definicji czynności procesowej²⁷¹.

²⁷¹ A. Budniak-Rogala, Charakter prawny zapisu na sąd polubowny w postępowaniu cywilnym, Wrocław 2015, s. 329.

Dopuszczalność uznania zapisu na sąd polubowny za czynność materialnoprawną należy uzależnić od weryfikacji możliwości zawarcia umowy arbitrażowej w celu ustanowienia, zniesienia lub zmiany stosunku cywilnoprawnego. Wprawdzie w ramach sporządzania zapisu na sąd polubowny dochodzi do składania oświadczeń woli przez strony umowy arbitrażowej, jednak w zasadzie należy wykluczyć objęcie zapisem zamiaru ustanowienia, czy zmiany stosunku cywilnoprawnego. Skutkiem zawarcia umowy arbitrażowej pozostaje wyłącznie ustanowienie kompetencji sądu polubownego do rozstrzygnięcia zaistniałego między stronami sporu, z wykluczeniem powstania jakichkolwiek skutków materialnoprawnych. Zakwalifikowanie aktywności stron umowy arbitrażowej jako czynności materialnoprawnej byłoby zatem możliwe wyłączenie w sytuacji wywołania przez strony skutków w sferze prawa cywilnego i to w zakresie objętym nie tylko wolą stron, ale również w sposób i przy spełnieniu przesłanek określonych we właściwych regulacjach prawnych. W odniesieniu do wskazanych okoliczności należy więc wykluczyć możliwość uznania czynności sporządzenia zapisu na sąd polubowny za czynność materialnoprawną, przy uwzględnieniu zasadniczo niespełnienia definicji czynności materialnoprawnej²⁷².

W odniesieniu do przedstawionej analizy istoty i charakteru czynności prawnych z rozróżnieniem na czynności materialnoprawne i czynności procesowe należy wyraźnie podkreślić wynikającą z obowiązujących regulacji gwarancję autonomii i wolności kształtowania przez podmioty prawa stosunków prawnych. Dokonanie zapisu na sąd polubowny koresponduje z autonomią woli stron umowy arbitrażowej, rozumianej jako autonomiczne prawo wywoływania swoim działaniem zamierzonych skutków prawnych, w tym również w zakresie wyłączenia umową arbitrażową jurysdykcji sądu państwowego i poddania sporu pod rozstrzygnięcia sądu polubownego. Wykluczenie zatem możliwości zakwalifikowania zapisu na sąd polubowny w kategoriach czynności materialnoprawnej lub czynności procesowej nie wyłącza możliwości odniesienia umowy arbitrażowej do umowy materialnoprawnej i ewentualnego przyznania zapisowi na sąd polubowny materialnoprawnego charakteru.

2.3. Zapis na sąd polubowny jako umowa o charakterze materialnoprawnym

Zwolennicy określenia zapisu na sąd polubowny w kategoriach umowy prawa materialnego wskazują na treść art. 1161 KPC, zgodnie z którym instytucja zapisu

²⁷² *Ibidem*, s. 406.

określona została terminem umowy i stąd konsekwentnie należy to określenie odnosić do umowy prawa materialnego. Zasadniczo jednak przyznanie umowie arbitrażowej cech umowy materialnoprawnej należy uzależnić od możliwości ujęcia konsekwencji prawnych zapisu na sąd polubowny w ramy pojęciowe prawa zobowiązań²⁷³. Umowie arbitrażowej można zatem przyznać charakter materialnoprawny tylko w okolicznościach wykazania posiadania cech charakterystycznych dla umów obligacyjnych.

W literaturze przedmiotu wskazuje się, że za przyjęciem materialnoprawnego charakteru zapisu na sąd polubowny przemawia dopuszczalność stosowania w odniesieniu do przedmiotowej instytucji właśnie zasady swobody umów²⁷⁴. W tym kontekście wskazuje się również na funkcjonowanie arbitrażu w odniesieniu do konstytucyjnej zasady wolności gwarantującej jednostce autonomię w zakresie powierzenia wybranej osobie trzeciej rozstrzygnięcia sporu angażującego jej prawa podmiotowe²⁷⁵. Przyjmuje się przy tym, iż wśród cech autonomii woli należy wyróżnić obok swobody dokonania danej czynności również swobodę kształtowania jej treści oraz dokonania wyboru formy czynności. Strony umowy arbitrażowej posiadają niewątpliwie swobodę w zakresie możliwości dokonania zapisu na sąd polubowny, przy czym swoboda zawarcia umowy arbitrażowej nie ma charakteru absolutnego, podlega ograniczeniu co do kształtowania treści i formy zapisu, przy uwzględnieniu obowiązku stosowania regulacji precyzujących obligatoryjną treść zapisu i obowiązujące wymogi w zakresie formy umowy arbitrażowej. Mimo ograniczenia zasady swobody zawarcia umowy arbitrażowej w zakresie treści i formy umowy, wskazana zasada znajduje jednak pełne odzwierciedlenie w konstytucyjnej zasadzie autonomii jednostki realizowanej przez nieograniczoną swobodę możliwości wyłączenia jurysdykcji sądu państwowego celem poddania sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego.

Weryfikacja możliwości przyznania zapisowi na sąd polubowny charakteru umowy materialnoprawnej wymaga również poczynienia ustaleń w zakresie uznania umowy arbitrażowej za umowę zobowiązaniową. Powszechnie terminem umowy określa się czynności prawne, w których dokonaniu uczestniczą co najmniej dwie strony i które dochodzą do skutku wynikiem złożenia przez strony zgodnych oświadczeń

²⁷³ A. W. Wiśniewski, *Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce*, Warszawa 2011, s. 312.

²⁷⁴ K. Siedlik, *Charakter prawny umowy arbitrażowej w prawie niemieckim i polskim*, PUG 2000, nr 2, s. 24.

²⁷⁵ A. W. Wiśniewski, *Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce*, Warszawa 2011, s. 372.

woli²⁷⁶. Przyjmuje się, że umowa obejmuje zgodny zamiar stron, skierowany na wywołanie jednolitych skutków prawnych, w tym odpowiednio obejmujących powstanie, zniesienie lub zmianę stosunku prawnego²⁷⁷. W odniesieniu natomiast do podstawowych cech stosunku prawnego wskazuje się, że stosunek prawny to podlegający regulacji normatywnej stosunek społeczny, w którym z jednej strony istnieje prawo podmiotowe uprawnionego, a z drugiej strony korelatywnie z nim sprzężony obowiązek²⁷⁸. W nawiązaniu do przytoczonych poglądów należy w ramach stosunku prawnego wyodrębnić takie elementy jak: podmioty i przedmiot stosunku prawnego oraz jego treść obejmującą określone prawa i obowiązki. Nadto przy uwzględnieniu treści art. 353 § 1 KPC należy podkreślić, że zgodnie z dyspozycją tego przepisu zobowiązanie polega na tym, że wierzyciel może żądać od dłużnika świadczenia, a dłużnik powinien świadczenie spełnić. Istota zatem stosunku zobowiązaniowego sprowadza się do wzajemnych relacji podmiotu uprawnionego (wierzyciela) i podmiotu zobowiązanego (dłużnika) odnoszących się do przedmiotu zobowiązania (świadczenia) określonego w treści zobowiązania (precyzującego obowiązki dłużnika i uprawnienia wierzyciela). Interesy stron umowy rzadko są zbieżne (np. umowa spółki cywilnej), z reguły ścierają się ze sobą. Do zaistnienia bytu prawnego, jakim jest umowa konieczne jest jednak osiągnięcie w określonym zakresie konsensusu, który jest warunkiem koniecznym umowy.

Ujęcie świadczenia jako zachowania się dłużnika nie oznacza pominięcia różnego rodzaju dóbr, ze względu na które dłużnik powinien zachować się zgodnie z treścią zobowiązania. Dobra, ze względu na które dłużnik jest zobowiązany do zachowania się zgodnego z treścią stosunku zobowiązaniowego, określane są na ogół w piśmiennictwie cywilistycznym jako przedmiot świadczenia. Przedmiotem tym mogą być, np. rzeczy, ich części, prawa majątkowe, zorganizowane zespoły majątkowe. Dopiero oznaczenie przedmiotu świadczenia w połączeniu z określeniem sposobu

²⁷⁶ S. Grzybowski, w: System Prawa Cywilnego, W. Czachórski (red.), tom I, Część ogólna, S. Grzybowski (red.), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974, s. 547; E. Łętowska, Podstawy prawa cywilnego, Warszawa 1998, s. 101 i n.; Z. Radwański, Teoria umów, Warszawa 1977, s. 37 i n.; J. Rajski, W. Kocot, K. Zaradkiewicz, Prawo o kontraktach w obrocie gospodarczym, Warszawa 2000, s.22 i n.; P. Machnikowski, Swoboda umów według 353¹ KC. Konstrukcja prawna, Warszawa 2005, s. 126; K. Zweigert, "Rechtsgeschäft" und "Vertrag" heute. "Ius Privatum Genitum". Festschrift für Max Rheinstein, Tübingen 1969, Bd II, s. 495 i n.

²⁷⁷ S. Grzybowski, w: System Prawa Cywilnego, W. Czachórski (red.), tom I, Część ogólna, S. Grzybowski (red.), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974, s. 547; R. Greger, Zivilprozessordnung, R. Zoller (red.), Köln 2010, s. 613;

²⁷⁸ *Ibidem*, s. 77 i A. Klein, Elementy zobowiązaniowego stosunku prawnego, Wrocław 2005, s. 33 i n.

zachowania się dłużnika pozwala na pełne ustalenie treści świadczenia, a więc i treści stosunku zobowiązaniowego²⁷⁹.

Należy przy tym zauważyć, że nie zawsze jest łatwe przeprowadzenie granicy między zobowiązaniami, w których występuje przedmiot świadczenia jako samodzielne dobro a stosunkami zobowiązaniami, w których samo tylko zachowanie się dłużnika jest wyłącznym celem kreowania stosunku zobowiązaniowego. Problem ten niejednokrotnie ma dużą doniosłość praktyczną, np. w przypadku kryteriów oceny niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania. Tak się rzecz ma chociażby w przypadku przeprowadzenia granicy między umową o dzieło a innymi umowami, do których mają zastosowanie wprost lub odpowiednio przepisy o umowie zlecenia²⁸⁰. W tym kontekście wydaje się poprawne stwierdzenie, że w przypadku zapisu na sąd polubowny nie występuje przedmiot świadczenia jako odrębne dobro, lecz określone zachowanie się stron samo jest już celem stosunku zobowiązaniowego.

Przedstawioną analizę elementów stosunku zobowiązaniowego można odpowiednio odnieść do zapisu na sąd polubowny. Strony umowy arbitrażowej można określić podmiotami stosunku prawnego z przypisaniem im pełnienia roli podmiotu uprawnionego i zobowiązanego. Za przedmiot umowy arbitrażowej, mimo pewnych obiektywnych trudności z określeniem świadczenia podlegającego spełnieniu w ramach dokonanego zapisu, można wskazać w szerokim znaczeniu rozstrzygnięcie sporu przed sądem polubownym. Należy przy tym podkreślić, iż stanowiska doktryny odnośnie przedmiotu zobowiązania stron umowy arbitrażowej i możliwości realizacji treści umowy pozostają zdecydowanie rozbieżne adekwatnie do odmiennych poglądów zwolenników i przeciwników materialnoprawnego charakteru zapisu na sąd polubowny. W piśmiennictwie wskazuje się zatem, iż poprzez złożenie zgodnych oświadczeń woli strony umowy o arbitraż zobowiązują się do świadczenia polegającego na podjęciu, w razie powstania sporu, wszelkich czynności koniecznych do przeprowadzenia postępowania arbitrażowego oraz zaniechania wszelkich czynności, które mogłyby temu przeszkadzać²⁸¹. Nadto eksponuje się również obiektywne trudności w określeniu świadczenia umowy arbitrażowej, przy uwzględnieniu istnienia w stosunku zobowiązaniowym wartości ujemnej świadczenia w odniesieniu do podmiotu

²⁷⁹ Por. uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 18.06.2003 r., II CKN 269/01, OSN 2004, Nr 9, poz. 142.

²⁸⁰ T. Dybowski, A. Purzyńska, w: E. Łętowska (red.), System Prawa Prywatnego. Tom 5. Prawo zobowiązań – część ogólna, Warszawa 2006, s. 174.

²⁸¹ M. Hałas, Charakter prawny zapisu na sąd polubowny, PUG 2007, nr 2, s. 6; K. Siedlik, Charakter prawny umowy arbitrażowej w prawie niemieckim i polskim, PUG 2000, nr 2, s. 22.

zobowiązanego oraz odpowiednio wartości dodatniej świadczenia dla podmiotu uprawnionego²⁸². Zasadnie jednak podkreśla się w piśmiennictwie, iż strony umowy arbitrażowej mogą realizować cały szereg własnych interesów, takich jak na przykład przyspieszenie postępowania, odformalizowanie, obniżenie jego kosztów, czy procedowanie sądu polubownego według wcześniej ustalonych przez strony zasad, co przekłada się bezpośrednio na uzyskiwane przez strony korzyści majątkowych i niemajątkowych²⁸³. W odniesieniu natomiast do realizacji treści umowy arbitrażowej wskazuje się, że dochowanie umowy o arbitraż polega na poddaniu się na żądanie drugiej strony arbitrażowi oraz rezygnacji ze stosowania taktyki nieuczciwej obstrukcji w jego funkcjonowaniu, co z kolei implikuje uznanie praw procesowych powoda w postępowaniu arbitrażowym oraz niezaprzeczącą obowiązkom wynikającym z umowy możliwość realizacji własnych praw procesowych pozwanego²⁸⁴. Przy założeniu jednak, że przedmiotem umowy arbitrażowej pozostaje rozstrzygnięcie ewentualnego sporu wskazuje się, że dopóki nie ma sporu, nie ma obowiązku poddania się arbitrażowi i stąd nie można w ramach koncepcji obligacyjnej wystąpić względem drugiej strony z roszczeniem o świadczenie²⁸⁵. Względem treści stosunku zobowiązaniowego eksponuje się również konieczność wykazania w odniesieniu do umowy arbitrażowej obowiązku określonego zachowania się jednej strony i skorelowanego uprawnienia drugiej strony. Wskazuje się przy tym na obowiązki stron umowy arbitrażowej w zakresie podejmowania określonych działań w ramach postępowania arbitrażowego, w tym w zakresie powołania arbitrów, czy też przestrzegania uzgodnionego sposobu powstępowania przed sądem polubownym. Wprawdzie w piśmiennictwie zgodnie podnosi się, iż wskazane obowiązki należy kwalifikować w kategoriach obowiązków procesowych a nie materialnoprawnych, to jednak niewątpliwie w związku ze sporządzeniem zapisu na sąd polubowny strony zaciągają pewne zobowiązania umowne zarówno względem siebie, jak też wobec arbitrów realizujących czynności orzecznicze w ramach postępowania arbitrażowego. Określone w umowie arbitrażowej zobowiązania winny podlegać przepisom prawa cywilnego, również w zakresie wywołania skutków przepisanych w prawie cywilnym, w tym między innymi w

²⁸² T. Dybowski, *Ochrona własności w polskim prawie cywilnym (rei vindicatio-actio negatoria)*, Warszawa 1969, s. 89 i n.

²⁸³ M. Halgas, *Charakter prawny zapisu na sąd polubowny*, PUG 2007, nr 2, s. 6.

²⁸⁴ A. W. Wiśniewski, *Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce*, Warszawa 2011, s. 313.

²⁸⁵ *Ibidem*, s. 313.

zakresie obowiązku naprawienia szkody²⁸⁶. W odniesieniu do kwestionowania charakteru zobowiązaniowego umowy arbitrażowej wskazuje się nadto, że naruszenie zapisu na sąd polubowny nie uruchamia sankcji regulowanych przez przepisy Kodeksu cywilnego²⁸⁷, przy czym podnosi się również, iż respektowanie umowy o arbitraż może jednak w razie potrzeby zostać wymuszone wobec wszczęcia postępowania arbitrażowego i rozstrzygnięcia sporu wbrew woli strony pozwanej²⁸⁸.

Przeciwnicy możliwości kwalifikacji umowy o arbitraż jako umowy obligacyjnej podkreślają, iż w związku z zawarciem zapisu na sąd polubowny na stronach przedmiotowej umowy nie będą ciążyły obowiązki o charakterze materialnoprawnym oraz nie będą im również przysługiwały uprawnienia, które można byłoby uznać za roszczenia wynikające z umowy zobowiązaniowej²⁸⁹. Nadto w odniesieniu do wykluczenia możliwości wywiedzenia z umowy arbitrażowej uprawnień i obowiązków wskazuje się, że nie da się skonstruować abstrakcyjnego stosunku zobowiązaniowego ani nie może dojść do powstania konkretnego stosunku zobowiązaniowego bez uprawnienia i odpowiadającego mu obowiązku²⁹⁰. W związku z powyższym wyklucza się możliwość zakwalifikowania umowy arbitrażowej w kategoriach umowy materialnoprawnej, ale przy uwzględnieniu szczególnych cech zapisu na sąd polubowny wskazuje się na możliwości przyznania mu materialnoprawnego charakteru²⁹¹.

Uwzględnienie szczególnych cech instytucji zapisu na sąd polubowny pozostaje w związku z objęciem zawieraną umową arbitrażową uzgodnienia stron dotyczącego poddania sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego i odpowiednio realizacji ewentualnych przyszłych roszczeń w ramach postępowania arbitrażowego. Ponownie należy podkreślić, iż kontraktowy charakter zapisu na sąd polubowny koresponduje z realizacją zasady swobody umów oraz autonomią woli stron umowy arbitrażowej, rozumianej jako autonomiczne prawo wywoływania swoim działaniem zamierzonych skutków prawnych, w tym również w zakresie podjęcia negocjacji i poczynienia uzgodnień mających na celu wyłączenie umową arbitrażową jurysdykcji sądu państwowego i poddania sporu pod rozstrzygnięcia sądu polubownego.

²⁸⁶ M. Hałgas, Charakter prawny zapisu na sąd polubowny, PUG 2007, nr 2, s. 6.

²⁸⁷ A. W. Wiśniewski, Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce, Warszawa 2011, s. 315.

²⁸⁸ *Ibidem*, s. 316.

²⁸⁹ A. Budniak-Rogala, Charakter prawny zapisu na sąd polubowny w postępowaniu cywilnym, Wrocław 2015, s. 397.

²⁹⁰ R. Kulski, Charakter prawny umów procesowych, P i P 2002, z. 1, s. 63-64.

²⁹¹ A. Budniak-Rogala, Charakter prawny zapisu na sąd polubowny w postępowaniu cywilnym, Wrocław 2015, s. 406.

Autonomiczność podmiotów pozostająca najbardziej charakterystyczną cechą prawa cywilnego z natury rzeczy skłania do dialogu jako zasadniczej metody rozwiązywania sprzeczności i koordynowania wspólnych zamierzeń²⁹². Niewątpliwie zawarcie umowy arbitrażowej należy postrzegać jako autonomiczne i świadome działanie podmiotów prawnych podejmujących uzgodnienie mające na celu rozstrzygnięcie sporu przed sądem polubownym. Strony zawierające umowę główną pozostają we wzajemnym zaufaniu oraz zgodnym zamiarze wykonania treści zawieranej umowy. Dodatkowe uzgodnienie obejmujące zgodną wolę sporządzenia zapisu na sąd polubowny koresponduje w pełni z zawieraniem kontraktu głównego pomiędzy życzliwie i przychylnie nastawionymi względem siebie stronami umowy. Właśnie wzajemne zaufanie i uczciwość zamiarów stanowiące fundament relacji stron umowy głównej umożliwia stronom podjęcie dialogu mającego na celu zawarcie umowy arbitrażowej celem przyszłego pokojowego rozstrzygnięcia ewentualnego sporu. Należy przy tym dodać, iż uzgodnienia obejmujące zawarcie umowy arbitrażowej podobnie, jak zawarcie ugody w postępowaniu arbitrażowym, czy też postępowaniu sądowym należy kwalifikować w kategoriach czynności o charakterze materialnoprawnym²⁹³.

Zapis na sąd polubowny jako umowa o charakterze materialnoprawnym zawierana celem rozstrzygnięcia sporu staje się zatem umową między uczciwymi stronami, które mocą swych uzgodnień wykluczają prowadzenie kosztownego i długotrwałego postępowania sądowego kształtując nowoczesny wymiar wzajemnych relacji przez poddanie ewentualnego przyszłego sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego.

Rozdział 2. Umowa arbitrażowa wyrazem autonomii woli stron

1. Zdolność arbitrażowa - podmiotowe aspekty dokonania zapisu na sąd polubowny

Obowiązujące przepisy Kodeksu postępowania cywilnego nie określają zdolności do zawarcia umowy arbitrażowej, choć odpowiednie regulacje obowiązujące przed nowelizacją z roku 2005 precyzyjnie wskazywały zdolność stron do sporządzenia

²⁹² A. Stelmachowski, *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998, s. 41.

²⁹³ L. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo polubowne (arbitraż)*, Warszawa 2007, s. 219; J. Lapierre, *Kontrola sądowa czynności dyspozycyjnych stron i uczestników w postępowaniu cywilnym*, w: *Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki*, Warszawa - Wrocław 1967, s. 163 i n.; J. Lapierre, *Dążność do ugodowego załatwienia spraw w polskim postępowaniu cywilnym na tle prawnoporównawczym*, SC, t. XXV-XXVI, Warszawa - Kraków 1975, s. 131 i n.

zapisu na sąd polubowny "w granicach zdolności do samodzielnego zobowiązania się"²⁹⁴.

W doktrynie przyjmuje się powszechnie, iż zasadniczo każdy podmiot prawa ma zdolność arbitrażową, chyba że w systemie prawnym regulującym jego zdolność zachodzą w stosunku do niego pod tym względem szczególne ograniczenia²⁹⁵. Wprawdzie w obowiązujących regulacjach brak jest jakichkolwiek ograniczeń zdolności arbitrażowej, to jednak w doktrynie pojawiają się istotne rozbieżności w określaniu zdolności arbitrażowej w zależności od kwalifikowania umowy o arbitraż, jako umowy materialnoprawnej lub procesowej. Zwolennicy materialnoprawnego charakteru umowy arbitrażowej traktują zdolność arbitrażową, jako naturalnie mieszczącą się w pojęciu zdolności do czynności prawnych. Natomiast zwolennicy procesowej kwalifikacji umowy arbitrażowej wskazują na wymóg posiadania zdolności procesowej strony dokonującej zapisu na sąd polubowny. Bez rozstrzygnięcia sporu zwolenników materialnoprawnego lub procesowego charakteru zapisu na sąd polubowny należy stwierdzić, iż zgodnie z art. 65 § 1 KPC w związku z art. 64 § 1¹ KPC zdolność do czynności procesowych (zdolność procesową) mają osoby fizyczne posiadające pełną zdolność do czynności prawnych, osoby prawne oraz jednostki organizacyjne niebędące osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną²⁹⁶. Słuszne zatem wydaje się stanowisko, iż wobec braku specjalnych unormowań dotyczących zdolności do sporządzenia zapisu na sąd polubowny należy w tej materii stosować odpowiednio przepisy regulujące zdolność do czynności materialnoprawnych²⁹⁷, choć również należy uwzględnić pogląd, iż regulacja procesowa może w określonych przypadkach okazać się funkcjonalnie bliższa i bardziej odpowiednia, co uzasadnia sięgnięcie po nią w drodze analogii²⁹⁸. Analizując niekwestionowaną możliwość przyznania zdolności arbitrażowej osobom fizycznym, osobom prawnym, czy również niebędącym osobami prawnymi jednostkom organizacyjnym, które mogą we własnym imieniu nabywać prawa lub zaciągać zobowiązania, należy również wskazać, iż szczególne regulacje procesowe mogą

²⁹⁴ Por. art. 697 § 1 KPC w dotychczasowym brzmieniu, uchylony ustawą z dnia 28.07.2005r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego Dz.U.2005.178.1478.

²⁹⁵ *A. W. Wiśniewski*, Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce, Warszawa 2011, s. 173.

²⁹⁶ *M. Wach*, Status ułomnych osób prawnych w polskim prawie cywilnym, Warszawa 2008, s. 114 i n.

²⁹⁷ *M. Tomaszewski*, System Prawa Handlowego. Arbitraż handlowy (...), System Informacji Prawnej Legalis, komentarz do art. 1161 t.7.7.2.

²⁹⁸ *A. W. Wiśniewski*, Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce, Warszawa 2011, s. 178.

przyznawać określonym podmiotom zdolność sądową i procesową²⁹⁹, a w niektórych przypadkach przyznanie tej zdolności określonym jednostkom wynika wprost z orzecznictwa sądów³⁰⁰. Obok zatem zasadniczego wywodzenia zdolności arbitrażowej z regulacji prawa materialnego należy w określonych sytuacjach posiłkować się w drodze analogii regulacją procesową. Przykładowo w sytuacji dokonywania zapisu na sąd polubowny w trybie art. 1164 KPC w odniesieniu do sporów z zakresu prawa pracy zdolność do sporządzenia zapisu należy przyznać zarówno pracodawcy posiadającemu zdolność do czynności prawnych, jak też pracodawcy posiadającemu zdolność sądową i procesową przyznaną w trybie art. 460 § 1 KPC.

W odniesieniu do powyższych wywodów należy zatem stwierdzić, iż w praktyce zdolność arbitrażową posiadają w każdym wypadku osoby fizyczne i prawne, w tym także ułomne osoby prawne, a nadto zdolność do sporządzenia zapisu na sąd polubowny należy również przyznać innym podmiotom pozbawionym nawet ułomnej osobowości prawnej, jeżeli posiadają jednocześnie zdolność procesową³⁰¹. Dokonując analizy zdolności arbitrażowej należy również wskazać, iż obowiązujące regulacje krajowe, w przeciwieństwie do niektórych systemów prawnych innych państw, nie przewidują żadnych ograniczeń względem możliwości zawierania umów o arbitraż przez osoby prawne prawa publicznego, w tym przez Skarb Państwa.

W zakresie natomiast weryfikacji praktycznych aspektów zdolności arbitrażowej w odniesieniu do zawierania umów przez przedsiębiorców będących osobami fizycznymi, osobami prawnymi i posiadającymi zdolność prawną jednostkami organizacyjnymi niebędącymi osobami prawnymi należy podkreślić zgodność poglądów w zakresie działania stron zgodnie ze sposobem reprezentacji. Przykładowo zdolność arbitrażowa spółek kapitałowych umożliwia zawieranie umów o arbitraż praktycznie od zawarcia umowy spółki (w ramach funkcjonowania spółki w organizacji³⁰²), przez jej funkcjonowanie, aż do wykreślenia z rejestru i ustania bytu prawnego przedsiębiorcy. W ramach działania spółki kapitałowej zgodnie z

²⁹⁹ Por. art. 460 § 1 KPC przyznający pracodawcy zdolność sądową i zdolność procesową, chociażby nie posiadał osobowości prawnej.

³⁰⁰ Por. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 16.04.2015 r., I CSK 396/14, System Informacji Prawnej LEX nr 1712802 w zakresie możliwości przyznania zdolności sądowej organizacji pozarządowej.

³⁰¹ *T. Ereciński, K. Weitz, Sąd arbitrażowy*, Warszawa 2008, s. 111.

³⁰² Por. art. 161 § 2 KSH w odniesieniu do działania spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w organizacji i art. 323 § 2 KSH w odniesieniu do działania spółki akcyjnej w organizacji.

przewidzianym w umowie lub statucie sposobem reprezentacji³⁰³ warto również zasygnalizować wynikającą wprost z właściwych przepisów³⁰⁴ możliwość dokonania zapisu na sąd polubowny przez syndyka w ramach postępowania upadłościowego oraz przy uwzględnieniu wskazanego w orzecznictwie poglądu również możliwość zawarcia umowy o arbitraż przez likwidatorów spółki³⁰⁵.

Z praktycznego punktu widzenia istotne znaczenie może mieć również zagadnienie związania następców prawnych stron zapisu na sąd polubowny. W piśmiennictwie na ogół przyjmuje się, że prawa i obowiązki wynikające z zapisu na sąd polubowny przechodzą na spadkobierców w drodze dziedziczenia oraz w wyniku przelewu wierzytelności³⁰⁶. Zgodnie przy tym stanowisko takie wyrażają zwolennicy teorii materialnoprawnej umowy arbitrażowej, jak też zwolennicy procesowego charakteru zapisu na sąd polubowny. W poglądach judykatury początkowo rozbieżnie interpretowano zagadnienia mocy obowiązującej zapisu w przypadku cesji roszczenia³⁰⁷. Orzecznictwo jednak ewoluowało i z czasem przyjęto, iż zawarta w umowie klauzula kompromisarska wiąże cesjonariusza na równi z cedentem, przy uwzględnieniu możliwości dochodzenia roszczeń przez cesjonariusza w ten sam sposób i na tej samej drodze, jak to mógł czynić cedent³⁰⁸. Podobnie w innych poglądach judykatury wyrażano stanowisko, iż w przypadku cesji roszczenia może być ono dochodzone przez inną osobę aniżeli stroną zawierającą umowę arbitrażową, w tym również spadkobiercą ogólnego, bowiem obowiązujące przepisy nie określają stosunku z zapisu jako czysto osobistego, nie przechodzącego w drodze sukcesji uniwersalnej na następcę ogólnego³⁰⁹. Należy przy tym dodać, iż wykładnia regulacji obowiązujących w okresie międzywojennym została podtrzymana również w odniesieniu do aktualnie obowiązujących przepisów. Zgodnie zatem przyjmuje się, iż zapis na sąd polubowny odnosi skutek także wobec cesjonariusza, z podkreśleniem, iż nie ma podstaw do odrzucenia skuteczności zapisu względem cesjonariusza w związku z wykluczeniem

³⁰³ Por. art. 205 § 1 KSH w odniesieniu do określenia sposobu reprezentacji spółki z ograniczoną odpowiedzialnością i art. 333§1 KSH w odniesieniu do określenia sposobu reprezentacji spółki akcyjnej.

³⁰⁴ Por. art. 206 ust. 1 pkt 6 PUiN.

³⁰⁵ Por. uzasadnienie orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 7.05.1948 r., I C 584/46, OSN 1949, Nr 1, poz. 24.

³⁰⁶ *M. Hałgas*, Charakter prawny zapisu na sąd polubowny, PUG 2007, nr 2, s. 6.

³⁰⁷ Por. uzasadnienie orzeczeń Sądu Najwyższego z dnia 21.01.1931 r., Rw.1931/31, Przegląd Prawa i Administracji 1931, poz. 130 oraz z dnia 19.02.1929 r., III R 116/29, Przegląd Prawa i Administracji 1929, poz. 2.

³⁰⁸ Por. uzasadnienie orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 1.03.1934 r., C II 34/33, System Informacji Prawnej LEX nr 386877.

³⁰⁹ Por. uzasadnienie orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 8.02.1937 r., C III 1254/35, System Informacji Prawnej LEX nr 358401.

możliwości przyjęcia wygaśnięcia zapisu w razie przelewu wierzytelności z umowy objętej zapisem, czy też wykluczeniem uznania niezbywalności wierzytelności z umowy objętej zapisem³¹⁰. Nadmienić przy tym należy, iż tylko w przypadku przyznania umowie arbitrażowej materialnoprawnego charakteru możliwe jest zastosowanie konstrukcji przeniesienia wierzytelności na osobę trzecią, co z kolei wydaje się wykluczone w przypadku przyjęcia procesowego charakteru zapisu na sąd polubowny.

Podobne kontrowersje wyłaniają się na gruncie zagadnienia dotyczącego pełnomocnictwa wymaganego do dokonania zapisu na sąd polubowny. Warunki umocowania pełnomocnika do sporządzenia zapisu na sąd polubowny określone zostały w obowiązujących regulacjach w przepisie art. 1167 KPC. Wprawdzie uprzednio obowiązujące przepisy nie regulowały kwestii sporządzenia zapisu na sąd polubowny przez pełnomocnika, niemniej w doktrynie akceptowano możliwość zawarcia umowy arbitrażowej przez pełnomocnika³¹¹. Zarówno jednak w poglądach doktryny i judykatury zarysowały się wątpliwości względem rodzaju wymaganego pełnomocnictwa do zawarcia umowy arbitrażowej, przy uwzględnieniu oceny, czy dokonanie zapisu na sąd polubowny jest czynnością przekraczającą zakres zwykłego zarządu i odpowiednio rozstrzygnięcia, czy pełnomocnictwo ogólne jest wystarczające do sporządzenia zapisu na sąd polubowny. Za dominujące należało w tym zakresie uznać stanowisko doktryny uznające zapis na sąd polubowny za czynność przekraczającą zwykły zarząd, a więc wymagającą do dokonania tej czynności pełnomocnictwa rodzajowego, przy uwzględnieniu okoliczności, że ustawa nie wymaga pełnomocnictwa do poszczególnej czynności³¹². Również w poglądach judykatury potwierdzono zasadność uznania zapisu na sąd polubowny za czynność przekraczającą zakres zwykłego zarządu, z konstatacją uznania, że pełnomocnictwo ogólne nie jest wystarczające do sporządzenia umowy arbitrażowej³¹³, choć należy również odnotować pogląd odmienny wskazujący na zasadność uznania zapisu na sąd polubowny, jako czynności zwykłego zarządu, będącej odzwierciedleniem rangi stosunku prawnego,

³¹⁰ Por. uzasadnienie orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 3.09.1998 r., I CKN 822/97, System Informacji Prawnej LEX nr 34448.

³¹¹ *S. Dalka*, Sądownictwo polubowne w PRL, Warszawa 1987, s. 59-60.

³¹² *K. Potrzebowski, W. Żywicki*, Sądownictwo polubowne. Komentarz praktyczny, Warszawa 1961, s. 18 oraz *S. Dalka*, Sądownictwo polubowne w PRL, Warszawa 1987, s. 59.

³¹³ Por. uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 8.03.2002 r., III CZP 8/02, OSNC 2002, nr 11, poz. 133; uzasadnienie postanowienia z dnia 13.02.2004 r., II CK 451/02, Prawo Bankowe 2005, nr 2, poz. 18 oraz uzasadnienie postanowienia z dnia 25.08.2004 r., IV CK 144/04, System Informacji Prawnej LEX nr 188486.

którego zapis dotyczy³¹⁴. Sygnalizowane wątpliwości rozstrzygnął w zasadzie powołany nowy przepis art. 1167 KPC precyzujący, iż udzielone przez przedsiębiorcę pełnomocnictwo do dokonania czynności prawnej, obejmuje również umocowanie do sporządzenia zapisu na sąd polubowny. Za trafne i zasadne trzeba przy tym uznać poglądy piśmiennictwa, iż pojęcie pełnomocnictwa zgodnie z art. 1167 KPC należy interpretować szeroko i obejmować nim nie tylko pełnomocnictwo szczególne i rodzajowe, ale także pełnomocnictwo ogólne³¹⁵. Należy przy tym podkreślić, iż powołana regulacja odnosi się wyłącznie do pełnomocnictwa udzielonego przez przedsiębiorcę, a zatem dyskusyjną kwestią pozostaje zakres umocowania udzielonego przez podmiot nie posiadający statusu przedsiębiorcy. Powołana regulacja implikuje zatem w takim przypadku weryfikację umocowania przez pryzmat spełniania wymogu udzielenia pełnomocnictwa rodzajowego lub ewentualnie uznania za wystarczające udzielenie pełnomocnictwa ogólnego w przypadku podzielenia stanowiska w zakresie uznania zapisu na sąd polubowny, jako czynności odzwierciedlającej rangę stosunku prawnego, którego zapis dotyczy. Powyższe stanowisko koresponduje z poglądami dotyczącymi formy pełnomocnictwa określonego w powołanym art. 1167 KPC obejmującego umocowanie do sporządzenia zapisu na sąd polubowny i przyjęcia takiej samej formy, jaka jest wymagana dla dokonania danej czynności³¹⁶, choć należy wskazać również na odmienne stanowisko odnośnie konieczności spełnienia wymogu formy pisemnej pełnomocnictwa, czyli takiej, jaka jest przewidziana dla zapisu na sąd polubowny³¹⁷. Odnośnie natomiast udzielenia pełnomocnictwa procesowego powszechnie akceptowane jest stanowisko, że takie pełnomocnictwo nie obejmuje z mocy prawa umocowania do sporządzenia zapisu na sąd polubowny, co wynika z dyspozycji art. 91 KPC. Jeżeli jednak w treści udzielonego pełnomocnictwa procesowego wyraźnie zostanie wskazane umocowanie do dokonania zapisu na sąd polubowny, wtedy należy dokonać oceny umocowania zgodnie z art. 92 KPC przez pryzmat przepisów prawa cywilnego z możliwością uznania takiego pełnomocnictwa za

³¹⁴ Por. uzasadnienie wyroku Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 11.05.2006 r., I ACa 1279/05, System Informacji Prawnej LEX nr 214247.

³¹⁵ M. Tomaszewski, System Prawa Handlowego. Arbitraż handlowy (...), System Informacji Prawnej Legalis, wydanie rok 2010, komentarz do art. 1161 t.7.10.2.5.

³¹⁶ *Ibidem*, komentarz do art. 1161 t.7.10.2.6.

³¹⁷ Por. uzasadnienie postanowienia Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 11.12.1996 r., I ACz 1007/96, OSP 1997, z. 7-8, poz. 146.

prawidłowo umocowujące pełnomocnika procesowego do dokonania zapisu na sąd polubowny³¹⁸.

Podsumowując należy podkreślić, iż weryfikacja zdolności arbitrażowej stron umowy arbitrażowej może być dokonywana w ramach oceny podnoszonej wadliwości zawarcia umowy o arbitraż, odpowiednio zarówno w postępowaniu przed sądem polubownym, jak też w ramach postępowania prowadzonego przed sądem powszechnym. Istotność podmiotowych aspektów zawierania umowy arbitrażowej nie budzi zatem żadnych wątpliwości i może mieć decydujące znaczenie w ocenie skuteczności sporządzenia zapisu na sąd polubowny i określania kompetencji sądu polubownego do rozstrzygnięcia sporu w ramach postępowania arbitrażowego.

2. Zdatność arbitrażowa - przedmiotowy zakres dopuszczalności arbitrażu

Pojęcie zdatności arbitrażowej określone w art. 1157 KPC sprowadza się do wskazania, jakie spory mogą zostać poddane pod rozstrzygnięcie sądu polubownego. Pojęcie to od niedawna używane jest w doktrynie i orzecznictwie sądów celem odróżnienia zdatności sporu określonego w umowie o arbitraż w ujęciu przedmiotowym, od zdolności do zawarcia umowy o arbitraż w ujęciu podmiotowym. Zasadniczo więc powołany przepis wyznacza granice zdatności arbitrażowej i określa przedmiotowy zakres dopuszczalności umowy o arbitraż.

Zdatność arbitrażowa sporów, jakie mogą zostać poddane pod rozstrzygnięcie sądu polubownego określona została powołanym wyżej przepisem dość szeroko, choć pojawiają się coraz częstsze głosy o konieczności dalszego rozszerzenia zakresu zdatności arbitrażowej wzorem nowoczesnych tendencji i wprowadzanych zmian omawianych regulacji w systemach prawnych innych państw³¹⁹. Zasadniczo, zgodnie z art. 1157 KPC strony mogą poddać pod rozstrzygnięcie sądu polubownego spory o prawa majątkowe lub spory o prawa niemajątkowe - mogące być przedmiotem ugody sądowej. Względem uprzednio obowiązujących przepisów (przed zmianami dokonany w roku 2005) należy dostrzec pozytywny kierunek zwiększenia zakresu zdatności arbitrażowej, z określeniem według dotychczasowego stanu prawnego zakresu zdatności odpowiednio do sporów o prawa majątkowe i zgodnie z aktualnie obowiązującą regulacją do sporów o prawa majątkowe i niemajątkowe.

³¹⁸ K. Weitz, w: Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, T. Ereciński (red.), Warszawa 2012, s. 732.

³¹⁹ A. W. Wiśniewski, Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce, Warszawa 2011, s. 198.

W odniesieniu do ewolucji treści regulacji prawnych należy również podkreślić istotną okoliczność wprowadzenia w obowiązującym przepisie zdatności ugodowej sporu, czyli określenia przedmiotowego zakresu dopuszczalności umowy o arbitraż względem sporów mogących być przedmiotem ugody sądowej. Pewne wątpliwości w literaturze budzi precyzyjność treści omawianego przepisu, w szczególności czy przesłanka zdatności ugodowej dotyczy zarówno sporów majątkowych i niemajątkowych, czy należy tę przesłankę odnosić wyłącznie do sporów niemajątkowych. Bez dokonywania oceny argumentacji zwolenników jednej, czy drugiej koncepcji należy wskazać na słuszny pogląd i argumentację przedstawioną w jednym z orzeczeń Sądu Najwyższego³²⁰, kładącym nacisk na stwierdzenie, iż zdatność ugodowa sprawy cywilnej jest przesłanką zdatności arbitrażowej w każdym przypadku - zarówno w sporach o prawa majątkowe jak i niemajątkowe.

Koncepcja powiązania zdatności arbitrażowej ze zdatnością ugodową wywodzi się z odniesienia w systemie prawnym do zasadniczej wolności rozporządzania przez strony swoimi prawami i stąd za wyjątkowo trafne należy uznać określenie przesłanki zdatności ugodowej sporu dla celów ustalenia zdatności arbitrażowej przez sformułowanie "prawa strony do dysponowania przedmiotem sporu"³²¹. Należy przy tym nadmienić, że obowiązujące przepisy nie formułują definicji zdatności ugodowej, a jedynie w odniesieniu do możliwości zawarcia ugody sądowej w sprawach cywilnych używane są w poszczególnych przepisach określenia "zawarcie ugody jest dopuszczalne" (art. 10 KPC) lub "sprawy cywilne, których charakter na to pozwala, mogą być uregulowane drogą ugody" (art. 184 KPC). Wyjątkowo nawet ustawodawca postanowił wyłączyć możliwość zawarcia ugody, przesądzając w ten sposób o wyłączeniu zdatności ugodowej w odniesieniu do precyzyjnie wskazanych kategorii spraw, mianowicie przykładowo spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych - (wyłączenie zdatności ugodowej zgodnie z art. 477¹² KPC), czy spraw o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone (wyłączenie zgodnie z art. 479⁴¹ KPC). W odniesieniu do wskazanych regulacji należy podkreślić istotne różnice między możliwością zawarcia ugody i okolicznościami zawarcia umowy o arbitraż. W szczególności zdatność ugodowa odnosi się do sporu już powstałego pomiędzy określonymi podmiotami, podczas gdy zapis na sąd polubowny, choć może dotyczyć

³²⁰ Por. uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 7.05.2009 r., III CZP 13/09, publ. OSNC 2010, Nr 1, poz. 9.

³²¹ T. Ereciński, w: Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego, t. 5, s. 604.

sporu powstałego, zasadniczo sporządzany jest w odniesieniu do sporów przyszłych, w tym również w stosunkach wielopodmiotowych. W związku z powyższym za logiczne należy uznać krytyczne głosy względem wprowadzenia do obowiązującego przepisu art. 1157 KPC odniesienia do zdatności ugodowej sporów, w szczególności wobec braku precyzyjnego określenia na czym polega zdatność ugodowa sporu i konieczności reinterpretacji tego pojęcia na użytek arbitrażu³²². Należy przy tym nadmienić, iż wskazane głosy krytyczne pozostają w związku z doświadczeniami innych krajów, w których kwestionowane jest niejasne określenie kryterium zdatności ugodowej oraz podnoszone są istotne argumenty określania zdatności ugodowej, jako czynnika ograniczającego zdatność arbitrażową. Problem ten koresponduje również z wprowadzanymi zmianami w systemach prawnych innych państw, które pomijają kryterium zdatności ugodowej, odnosząc zdatność arbitrażową do wszelkich roszczeń o charakterze majątkowym³²³.

Granice zdatności arbitrażowej zostały zatem określone w obowiązujących regulacjach krajowych z odniesieniem do przedstawionej wyżej zdatności ugodowej i zasadniczo można stwierdzić, iż pod rozstrzygnięcie sądu polubownego mogą być poddane spory wynikające ze stosunków prawnych, poza sporami, które nie podlegają dyspozycji prawnej stron, czyli odpowiednio nie posiadają zdatności ugodowej. Należy przy tym dodać, iż powołany wyżej przepis art. 1157 KPC precyzyjnie wyłącza możliwość poddania pod rozstrzygnięcie sądu polubownego wskazaną w tym przepisie kategorię sporów sądowych, mianowicie sprawy o alimenty. W literaturze podnoszone jest zgodnie dodatkowe kryterium określające zdatność arbitrażową mianowicie dopuszczalność drogi sądowej³²⁴ mimo, iż wskazana przesłanka nie została w omawianym przepisie precyzyjnie wyeksponowana. Powszechnie zatem słusznie przyjmuje się brak zdatności arbitrażowej niektórych sporów, w odniesieniu do których rozpoznanie spraw zostało przekazane innym organom np. organom administracyjnym³²⁵.

Wyjątkowo szeroko omawianą w literaturze stała się kwestia zdatności arbitrażowej sporów dotyczących uchylania lub stwierdzenia nieważności uchwał

³²² A. W. Wiśniewski, *Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce*, Warszawa 2011, s. 200, w tym również wywody autora na temat kategorię odróżnienia dopuszczalności zawarcia ugody o określonej treści od zdatności ugodowej sporu s. 203.

³²³ *Ibidem*, s. 198.

³²⁴ T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd arbitrażowy*, Warszawa 2008, s. 117.

³²⁵ przykładowo na gruncie prawa polskiego zapis na sąd polubowny nie jest dopuszczalny w odniesieniu do sporów o prawa własności przemysłowej, których rozstrzygnięcie ustawa zastrzega dla Urzędu Patentowego.

zgromadzeń w spółce akcyjnej i spółce z ograniczoną odpowiedzialnością. Wątpliwości dotyczą w szczególności zagadnienia, czy spory tego rodzaju posiadają zdatność ugodową, a tym samym zdatność arbitrażową. Bez szczegółowego odnoszenia się do obszernej argumentacji zwolenników przyznania zdatności arbitrażowej sporom dotyczącym uchylania lub stwierdzenia nieważności uchwał wspólników³²⁶ oraz odpowiednio przeciwników tego stanowiska³²⁷ za dominujący w doktrynie należy uznać pogląd, że w sprawach o stwierdzenie nieważności uchwał zgromadzeń w spółkach kapitałowych zawarcie ugody jest niedopuszczalne i stąd przedmiotowe spory nie posiadają zdatności arbitrażowej. W odniesieniu do poglądów doktryny trzeba wskazać na stanowisko Sądu Najwyższego zajęte w powołanym wyżej orzeczeniu³²⁸, w którym stwierdzono, iż art. 1163 § 1 KPC nie zawiera normy szczególnej do art. 1157 KPC w zakresie wymagania, aby spory poddane pod rozstrzygnięcie sądu polubownego mogły być przedmiotem ugody sądowej. W uzasadnieniu swego stanowiska Sąd Najwyższy odniósł się do poglądów doktryny w zakresie sporu dotyczącego wzajemnej relacji przepisów art. 1157 KPC i art. 1163 § 1 KPC wskazując, iż zwolennicy określenia relacji odpowiednio "przepis ogólny - przepis szczególny" wywodzą zdatność arbitrażową sporów ze stosunku spółki mimo braku zdatności ugodowej. Zdaniem Sądu Najwyższego za dominujący należy jednak uznać pogląd, iż pomiędzy wskazanymi przepisami nie zachodzi relacja "przepis ogólny - przepis szczególny", bowiem zakres wskazanych przepisów jest odmienny. Mianowicie w art. 1163 § 1 KPC chodzi wyłącznie o kwestię formy i zakresu podmiotowego zapisu na sąd polubowny, natomiast w art. 1157 KPC określono spory, które mogą być poddane pod rozstrzygnięcie sądu polubownego. Wobec takiej konstatacji zdaniem Sądu Najwyższego z uwagi na różny zakres regulacji wskazanych przepisów nie można wywieść wskazanej relacji "przepis ogólny - przepis szczególny" i stąd należało wykluczyć możliwość uznania art. 1163 § 1 KPC, jako przepisu szczególnego do art. 1157 KPC. Przedstawione wyżej stanowisko Sądu Najwyższego poddane zostało analizie w piśmiennictwie, a glosatorzy ocenili powołaną uchwałę prezentując rozbieżne poglądy co do jej treści. Niewątpliwie wątpliwości mogłyby usunąć

³²⁶ *A. W. Wiśniewski*, System Prawa Handlowego, t. 8, s. 240; *R. Kos*, Zdatność arbitrażowa sporów o ważność uchwał spółek kapitałowych, PPH 2014, nr 3, s. 28-36.

³²⁷ *T. Ereciński, K. Weitz*, Sąd arbitrażowy, Warszawa 2008, s. 122; *R. Uliasz*, Zdolność arbitrażowa sporów wynikłych z zaskarżenia uchwał zgromadzeń spółek kapitałowych, Arbitraż i mediacja, s. 204-205.

³²⁸ Por. uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 7.05.2009 r., III CZP 13/09, OSNC 2010, Nr 1, poz. 9.

ewentualna zmiana art. 1157 KPC przez wyłączenie ograniczenia zdatności arbitrażowej w zakresie odniesienia do zdatności ugodowej i w związku z powyższym należy w pełni podzielić stanowisko, iż odejście od kryterium zdatności ugodowej w przypadku sporów o prawa majątkowe spowoduje, że spory z zakresu zaskarżania uchwał zgromadzeń spółek kapitałowych ponad wszelką wątpliwość będą miały wówczas zdatność arbitrażową³²⁹. Na marginesie, niezależnie od weryfikacji aspektów zdatności arbitrażowej umowy o arbitraż, warto podkreślić potrzebę i zasadność poddania sporów dotyczących uchylania lub stwierdzenia nieważności uchwał wspólników spółek pod rozstrzygnięcie sądu polubownego, przy uwzględnieniu istotności rozpoznawania i rozstrzygania spraw tej kategorii dla obrotu gospodarczego, z zaznaczeniem, iż sprawy o uchylenie, bądź stwierdzenie nieważności uchwał spółek kapitałowych zakłócają funkcjonowanie spółek, negatywnie wpływają nie tylko na sferę majątkową spółek, ale mogą także mieć niekorzystne oddziaływanie na ład korporacyjny w spółkach. Szybkość i poufność postępowania arbitrażowego mogłaby okazać się walorem nie do przecenienia.

Dokonując analizy przedmiotowego zakres dopuszczalności umowy o arbitraż należy nadto wskazać, iż wątpliwości i ewentualne spory względem zdatności arbitrażowej pojawiają się znacznie częściej w odniesieniu do klauzul arbitrażowych, niż do kompromisów, kiedy to strony mają pełne rozeznanie względem charakteru i przedmiotu zaistniałego sporu. W przypadku klauzul arbitrażowych w praktyce dokonuje się ogólnego odwołania do sporów, które mogą wynikać z określonego stosunku prawnego dopiero w przyszłości i stąd może pojawić się wątpliwość względem zdatności arbitrażowej sporu, którego przedmiot nie jest znany w chwili sporządzania klauzuli arbitrażowej. Biorąc pod uwagę okoliczność, iż strony często formułując klauzulę arbitrażową używają zwrotu "wszelkie spory wynikające z niniejszej umowy mają być rozstrzygane w drodze arbitrażu" należy przychylić się do poglądów doktryny skłaniających się do szerokiej interpretacji klauzul arbitrażowych³³⁰, w tym również w zakresie niebudzących żadnych wątpliwości możliwości przyznania zdatności arbitrażowej zarówno sporom rozstrzyganym w

³²⁹ A. Szumański glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 7.05.2009 r., III CZP 13/09, System Informacji Prawnej LEX nr 493962.

³³⁰ E. Marszałkowska-Krześ, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, wydanie 13, System Informacji Prawnej Legalis 2015, komentarz do art. 1157 t.1, ze wskazaniem, iż ustawodawca kierował się dążeniem do "umożliwienia stronom dochodzenia w jak najszerszym zakresie ich roszczeń przed sądem polubownym" oraz również stanowisko przytoczone w uzasadnieniu projektu ustawy z dnia 28.07.2005 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego Dz.U.2005.178.1478 - druk sejmowy IV kadencji z 8.11.2004 r., Nr 3434, s. 40.

postępowaniu procesowym, jak też postępowaniu nieprocesowym³³¹. Podobnie dzieląc pogląd Sądu Najwyższego wyrażony w jednym z orzeczeń³³², należy wywieść sugestię oceniania zdatności arbitrażowej w sposób abstrakcyjny, oderwany od konkretnych okoliczności i uwarunkowań prawnych, oraz rozważań czy ewentualna ugoda zawarta przez strony byłaby dopuszczalna (...). Słusznie i logicznie wskazał bowiem Sąd Najwyższy w powołanym orzeczeniu, iż w postępowaniu arbitrażowym odpowiednikiem badania dopuszczalności ugody o konkretnej treści jest kontrola sądu państwowego dokonywana w wyniku rozpoznania skargi na wyrok sądu polubownego (art. 1205 KPC i nast.), albo w postępowaniu o uznanie wyroku sądu polubownego lub stwierdzenie jego wykonalności (art. 1214 § 3 KPC i art. 1215 § 2 KPC). Szczególną przy tym rolę odgrywa klauzula porządku publicznego wyraźnie oddzielona od wymagania zdatności ugodowej sporu (art. 1206 § 2 pkt 2 KPC i art. 1214 § 3 pkt 2 KPC). Wobec powyższego należy zatem wywieść, iż strony danego stosunku prawnego, przez czynności prawne podejmowane w ramach swobody umów, mogą w ujęciu abstrakcyjnym, oderwanym od konkretnych przewidywań decydować o określeniu, że dany stosunek może być przedmiotem ugody sądowej.

Podsumowując zagadnienie zdatności arbitrażowej należy skonstatować, że w razie poddania pod rozstrzygnięcie sądu polubownego sporu bez waloru zdatności arbitrażowej - wyrok sądu polubownego może zostać zaskarżony skargą o uchylenie wyroku i odpowiednio uchylony na mocy art. 1206 § 2 pkt 1 KPC lub ewentualnie w ramach procedowania w zakresie żądania uznania lub stwierdzenia wykonalności wyroku sądu polubownego sąd może odmówić uznania takiego wyroku sądu polubownego lub stwierdzenia jego wykonalności na mocy art. 1214 § 3 pkt 1 KPC. Nadmienić przy tym należy, iż zgodnie z art. 1211 KPC uchylenie wyroku sądu polubownego nie powoduje wygaśnięcia zapisu na sąd polubowny, chyba że strony postanowiły inaczej. Nadto w razie braku zaskarżenia wyroku sądu polubownego, bądź wykluczenia procedowania w zakresie uznania lub stwierdzenia wykonalności takiego wyroku mogą zaistnieć okoliczności dobrowolnego wykonania wyroku sądu polubownego rozstrzygającego spór dotknięty brakiem zdatności arbitrażowej. W każdej jednak sytuacji należy pamiętać, iż obowiązujące przepisy określające zdatność arbitrażową wyznaczają granice przedmiotowego zakresu dopuszczalności umowy o

³³¹ T. Ereciński, K. Weitz, Sąd arbitrażowy, Warszawa 2008, s. 120.

³³² Por. uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 23.09.2010 r., III CZP 57/10, System Informacji Prawnej LEX nr 612307.

arbitraż i precyzyjnie wskazują, jakie spory mogą zostać poddane pod rozstrzygnięcie sądu polubownego.

3. Umowa arbitrażowa

3.1. Kształtowanie treści i forma umowy arbitrażowej

Regulacja prawna umowy arbitrażowej obejmuje przepis określający treść zapisu na sąd polubowny (art. 1161 KPC) oraz przepis wskazujący na formę zapisu na sąd polubowny (art. 1162 KPC). Powołane regulacje precyzyjnie określają obligatoryjne wymogi co do treści i formy zapisu, przy czym regulację umowy o arbitraż uzupełniają dodatkowo również inne przepisy części piątej Kodeksu postępowania cywilnego, a także przepisy Kodeksu cywilnego części ogólnej i prawa zobowiązań.

W odniesieniu do treści umowy o arbitraż zasadniczo umowny charakter zapisu na sąd polubowny sprowadza się do sprecyzowanego zgodnym oświadczeniem stron umowy wyrażenia woli poddania sporu prawnego pod rozstrzygnięcie sądu polubownego, ze wskazaniem przedmiotu sporu lub stosunku prawnego, z którego spór wyniknął lub może wyniknąć. Właśnie wyrażenie woli poddania sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego oraz wskazanie przedmiotu sporu należy uznać za podstawowe elementy treści umowy o arbitraż, często w literaturze określane również terminami: obligatoryjne, konieczne, istotne, czy konstytutywne. Obok podstawowych elementów treści umowy o arbitraż można również wskazać elementy dodatkowe, inaczej określane fakultatywnymi, które dotyczyć mogą uzgodnionych przez strony w umowie różnych zagadnień związanych z procedowaniem przed sądem polubownym, w tym dokonywania wyboru arbitrów, czy też ustalenia zasad i sposobu rozstrzygania sporu. Wskazane elementy dodatkowe mogą, ale nie muszą składać się na treść umowy o arbitraż, natomiast elementy podstawowe są obligatoryjnymi składnikami umowy, a ich pominięcie przez strony skutkuje stwierdzeniem nieważności umowy o arbitraż³³³.

Podstawowe elementy umowy arbitrażowej sprowadzają się praktycznie tylko do dwóch warunków koniecznych wypełniających treść zapisu na sąd polubowny,

³³³ A. W. Wiśniewski, *Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce*, Warszawa 2011, s. 200, w tym również wywody autora na temat kategorycznego odróżnienia dopuszczalności zawarcia ugody o określonej treści od zdatności ugodowej sporu s. 203.

jednak istotności tych elementów wyraźnie podkreślana jest w literaturze i orzecznictwie³³⁴.

Poddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego przesądza o jurysdykcji sądu arbitrażowego i w tym zakresie z woli stron umowy o arbitraż musi wynikać precyzyjne określenie kompetencji sądu arbitrażowego do rozstrzygnięcia wskazanego sporu. W związku z powyższym w klauzulach arbitrażowych często występują sformułowania użyte w art. 1161 KPC przesadzające o poddaniu określonego sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego. Takie precyzyjne wyrażenie woli przez strony umowy nie budzi żadnych wątpliwości w zakresie wskazania kompetencji sądu polubownego i nie ma potrzeby czynienia dodatkowych uzupełnień umowy o zapisy dotyczące przykładowo wyłączenia jurysdykcji sądu powszechnego. W praktyce często strony umowy arbitrażowej w ramach wyrażenia woli poddania sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego decydują się na wskazanie stałego sądu polubownego i stąd należy przychylić się do poglądu, iż w takich wypadkach konieczne jest precyzyjne oznaczenie sądu wskazanego, aby można było ustalić, o jaki sąd instytucjonalnie chodzi³³⁵. Za dopuszczalne trzeba również uznać wskazanie więcej niż jednego sądu, spośród których strona wszczynająca postępowania dokona wyboru³³⁶, przez skierowanie pozwu do jednego ze wskazanych w umowie sądów. Należy jednak podkreślić, iż zgodnie z art. 1161 § 3 KPC zapis na sąd polubowny może fakultatywnie obejmować wskazanie stałego sądu polubownego, jako właściwego do rozstrzygnięcia sporu i stąd należy uznać, że wskazanie sądu jest możliwe, ale nie jest konieczne i tym bardziej nie ma wpływu na skuteczność umowy o arbitraż. Na marginesie należy nadmienić, iż powołany przepis art. 1161 § 3 KPC przewiduje również możliwość fakultatywnego uzgodnienia związania w zakresie stosowania regulaminu danego sądu polubownego, z dodatkowym kwestionowanym w literaturze sprecyzowaniem w zakresie związania regulaminem stałego sądu polubownego obowiązującego w dacie zawarcia zapisu na sąd polubowny³³⁷. W odniesieniu zatem do możliwości

³³⁴ H. R. Heard, S. L. Walker, J. W. Cooley, *International Commercial Arbitration Advocacy. A Practitioner's Guide For American Lawyers*, The National Institute for Trial Advocacy 2010, s. 39-40.

³³⁵ J. Poczobut, Umowa o arbitraż, w: P. Nowaczyk, S. Pieckowski, J. Poczobut, A. Szumański, A. Tynel (red.), *Międzynarodowy i krajowy arbitraż handlowy u progu XXI wieku*, Warszawa 2008, s. 165.

³³⁶ T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd arbitrażowy*, Warszawa 2008, s. 101.

³³⁷ A. W. Wiśniewski, *Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce*, Warszawa 2011, s. 399, w szczególności w zakresie wskazania, iż pomimo pozornie nieodpartej logiki powyższe rozwiązanie prowadzi do negatywnych konsekwencji praktycznych, przy uwzględnieniu polskiej praktyki, w której regulaminy niektórych instytucji arbitrażowych podlegały od początku lat 90. XX w. częstym zmianom, najpierw nadrabiając zaległości w stosunku do wymagań gospodarki rynkowej i światowej praktyki arbitrażu, a następnie dostosowując się do reformy polskiego prawa arbitrażowego.

przewidzianych w powołanym art. 1161 § 3 KPC należy przyjąć za słuszną praktykę wykształconą w formułowaniu klauzul arbitrażowych, w których obok wskazania określonego sądu arbitrażowego, czynione są uzupełniająco uzgodnienia odnośnie związania regulaminem sądu oraz odpowiednio treścią regulaminu obowiązującą nie w dacie sporządzenia zapisu na sąd polubowny, a w dacie wniesienia pozwu. To praktyczne rozwiązanie należy traktować nie tylko, jako oczywisty wyraz zaufania stron umowy o arbitraż wobec instytucji arbitrażowej, której powierzone zostaje rozstrzygnięcie sporu, ale również jako świadomy zamiar stosowania regulaminu uwzględniającego zmiany wprowadzane celem poprawy skuteczności i efektywności realizacji procedur arbitrażowych.

Wskazanie przedmiotu sporu lub stosunku prawnego, z którego spór wyniknął lub może wyniknąć stanowi również istotny element treści umowy arbitrażowej, a więc brak tego wskazania przesądza o nieważności umowy, w której zakres przedmiotowy nie został określony. Wskazanie w umowie arbitrażowej sporu wiąże się z precyzyjnym określeniem kompetencji sądu polubownego do rozstrzygnięcia właśnie wskazanego sporu. Spór należy przy tym określać, jako kategorię pojęciową i zgodnie z art. 1161 § 1 KPC pod rozstrzygnięcie sądu polubownego można poddać jeden spór lub większą ilość sporów, a nawet nieokreśloną ilość sporów wynikających z danego stosunku prawnego. Ukształtowane w praktyce rozwiązanie przez formułowanie klauzuli arbitrażowej ze wskazaniem odniesienia do wszelkich sporów wynikających z niniejszej umowy zasługuje więc na pełną akceptację. Podobnie wskazanie stosunku prawnego może dotyczyć stosunku prawnego istniejącego w chwili dokonywania zapisu, ale może dotyczyć stosunku, który powstanie dopiero w przyszłości, przy czym koniecznym pozostaje, aby stosunek prawny został w umowie o arbitraż precyzyjnie oznaczony pod względem przedmiotowym i podmiotowym³³⁸. Warto przy tym podkreślić, iż wskazanie sporu lub stosunku prawnego musi być w umowie arbitrażowej precyzyjnie określone w ujęciu przedmiotowym, a nie podmiotowym, bowiem w pełni należy podzielić pogląd Sądu Najwyższego o wykluczeniu możliwości objęcia zapisem na sąd polubownych wszystkich spraw, jakie mogłyby wyniknąć pomiędzy danymi stronami w przyszłości bez oznaczenia konkretnego stosunku prawnego³³⁹. Należy jednak dodać, iż Sąd

³³⁸ T. Ereciński, K. Weitz, Sąd arbitrażowy, Warszawa 2008, s. 104.

³³⁹ Por. uzasadnienie wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 9.06.1992 r., I ACZ 115/92, PS 1994, Nr 1, s. 20.

Najwyższy sprecyzował swoje stanowisko w innym orzeczeniu³⁴⁰ podkreślając, że zapis na sąd polubowny w dostateczny sposób identyfikuje stosunek prawny, z którego wynikł spór, jeśli wskazuje, że dotyczy wszelkich roszczeń związanych z dotychczasową współpracą prowadzoną na podstawie określonych umów zawartych przez strony.

W uzupełnieniu elementów podstawowych, umowa arbitrażowa może zawierać różne dodatkowe postanowienia fakultatywne, które wprowadzane są do umowy adekwatnie do woli stron i ich zamiarów określenia przykładowo składu i sposobu powoływania sądu polubownego, czy też ukształtowania zasad prowadzenia postępowania arbitrażowego. Należy przy tym dodać, iż zakres dodatkowych elementów umowy podlegających fakultatywnie uzgodnieniu między stronami umowy wskazany został w licznych przepisach części piątej Kodeksu postępowania cywilnego. I tak w ramach postanowień dodatkowych strony mogą poczynić uzgodnienia dotyczące arbitrów - przykładowo: wyznaczyć arbitra lub arbitrów wchodzących w skład sądu polubownego (art. 1168 § 1 KPC), określić liczbę arbitrów (art. 1169 § 1 KPC), uzgodnić sposób powołania arbitrów (art. 1171 § 1 KPC), określić kwalifikacje wymagane od arbitrów (art. 1174 § 2 KPC) oraz określić tryb postępowania o wyłączenie arbitra (art. 1176 § 1 KPC). Nadto w zakresie uzgodnień dotyczących postępowania przed sądem polubownym strony mogą przykładowo: określić miejsce postępowania przed sądem polubownym (art. 1155 § 1 KPC), zasady i sposób postępowania przed sądem polubownym (art. 1184 § 1 KPC), chwilę wszczęcia postępowania przed sądem polubownym (art. 1186 KPC), język, w którym będzie prowadzone postępowanie arbitrażowe (art. 1187 KPC), termin wytoczenia powództwa, także powództwa wzajemnego, odpowiedzi na pozew oraz dopuszczalności zmiany lub uzupełnienia pozwu lub odpowiedzi na pozew (art. 1188 KPC), obowiązek przeprowadzenia rozprawy lub zwolnienia z tego obowiązku (art. 1189 § 1 KPC), przeprowadzenia dowodu z opinii biegłego (art. 1191 § 2 i 3 KPC), upoważnić sąd polubowny do rozstrzygnięcia sporu według ogólnych zasad prawa lub zasad słuszności (art. 1194 § 1 KPC), ustalić większość głosów wymaganą dla wydania orzeczenia arbitrażowego, jeżeli sąd polubowny rozpoznaje sprawę w składzie więcej niż jednego arbitra (art. 1195 § 1 KPC), określić miejsce wydania wyroku sądu polubownego (art.

³⁴⁰ Por. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 17.10.2012 r., I CSK 119/12, System Informacji Prawnej Legalis.

1197 § 3 KPC), nadto poczynić ustalenia względem uzupełnienia wyroku sądu polubownego (art. 1202 KPC), czy też przeprowadzenia postępowania arbitrażowego obejmującego więcej niż jedną instancję (art. 1205 § 2 KPC). W odniesieniu do przedstawionego zestawienia przykładowych elementów dodatkowych umowy arbitrażowej należy podkreślić, iż nie jest to wyliczenie wyczerpujące, bowiem strony mogą w granicach swobody umów podejmować wszelkie inne uzgodnienia nie naruszające obowiązujących regulacji.

Podkreślić przy tym wyraźnie należy, że przedstawione wyżej przykładowe elementy dodatkowe umowy o arbitraż mogą, ale nie muszą być objęte treścią umowy o arbitraż. Jeśli strony przy zawieraniu umowy o arbitraż nie poczynią uzgodnień wskazanych, jako przykładowe dodatkowe elementy umowy, wtedy zastosowanie będzie miała regulacja ustawowa (zgodnie z wyszczególnionymi wyżej przepisami). Trzeba przy tym pamiętać, iż strony umowy mogą wskazać stały sąd polubowny do rozstrzygnięcia sporu wraz z odniesieniem do regulaminu tego sądu i wtedy odpowiednio skład sądu i sposób powoływania arbitrów, czy też zasady prowadzenia postępowania arbitrażowego będą określone postanowieniami regulaminu wskazanego sądu. Nadto może zaistnieć sytuacja braku postanowień regulaminowych i wtedy zagadnienia proceduralne prowadzenia postępowania arbitrażowego mogą zostać ustalone przez zespół orzekający (w ramach posiedzenia wstępnego przez stosowne postanowienie proceduralne uwzględniające uzgodnienia poczynione między stronami uczestniczącymi w posiedzeniu sądu). Granice swobody zapisu na sąd polubowny są jednak wyraźnie zakreślone poprzez zasadę, że przepisy regulaminowe, czy postanowienia zespołu orzekającego nie mogą przewidywać wyłączenia stosowania bezwzględnie obowiązujących przepisów ustawy.

Podsumowując zagadnienia związane z treścią umowy o arbitraż należy podkreślić obowiązek wprowadzenia do umowy uzgodnień podstawowych (obligatoryjnych) oraz dodatkowych elementów (fakultatywnych), których wskazanie w umowie o arbitraż zależy od woli stron, mogących również akceptować stosowanie zagadnień uzupełniających odpowiednio, jak w ustawie, regulaminie, bądź w zakresie ustalonym przez zespół orzekający³⁴¹.

³⁴¹ A. W. Wiśniewski, *Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce*, Warszawa 2011, s. 378, w szczególności w zakresie określenia umowy o arbitraż, jako umowy nazwanej oraz z wyszczególnieniem: *essentialia negotii*, *naturalia negotii* i *accidentalia negotii*.

Rozważając problematykę formy prawnej zapisu na sąd polubowny na wstępie należy odwołać się do wyjątkowo trafnego wyводу przedstawionego w piśmiennictwie³⁴² w zakresie zastrzeżenia dla umowy o arbitraż szczególnej formy pisemnej określonej w regulacjach obowiązujących do roku 2005 przez stwierdzenie, iż zapis na sąd polubowny musiał mieć formę dokumentu podpisanego przez obie strony³⁴³. Obecnie obowiązująca regulacja wprowadzona skutkiem zmiany Kodeksu postępowania cywilnego³⁴⁴ w art. 1162 § 1 KPC precyzyjnie wskazuje, iż zapis na sąd polubowny powinien być sporządzony na piśmie, bez odniesienia do okoliczności podpisania dokumentu przez strony. Niewątpliwie przy wprowadzanych zmianach obowiązujących regulacji uwzględniono opracowany w 1985r. przez Komisję Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego UNCITRAL tekst Ustawy Modelowej³⁴⁵, zarekomendowany państwom członkowskim przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych jako wzorzec krajowych uregulowań w zakresie problematyki arbitrażu. Należy jednak dodać, iż w ramach zmian przepisów w roku 2005, nie została uwzględniona nowelizacji Ustawy Modelowej z roku 2006³⁴⁶ wprowadzająca istotne zmiany w zakresie zliberalizowania formy umowy o arbitraż.

Przytoczoną nowelizacją Ustawy Modelowej UNCITRAL z roku 2006 wprowadzono dwie opcje dotyczące wymaganej formy umowy o arbitraż. Odpowiednio w opcji pierwszej, mimo przewidywania wymogu formy pisemnej (opcja I - art. 7 ust. 2 Ustawy Modelowej) przyjęto, iż wymaganie zawarcia zapisu na piśmie zostaje spełnione, jeżeli jego treść jest zarejestrowana w dowolnej formie, niezależnie od tego, czy zapis na sąd polubowny lub umowa zostały zawarte ustnie, w sposób dorozumiany, czy w jakikolwiek inny sposób (opcja I - art. 7 ust. 3 Ustawy Modelowej). W ramach tej

³⁴² *Ibidem*, s. 439: wymagania szczególnej formy dla umowy o arbitraż należy do tradycji związanej z powstaniem teorii jurysdykcji arbitrażu. Dopuszczenie do orzekania przez sąd arbitrażowy ze skutkiem prawnym równym wyrokowi sądu państwowego było postrzegane, jako szczególna koncesja ze strony władzy państwowej, a sam arbitraż, jako instytucja niebezpieczna dla użytkowników i dla porządku prawnego.

³⁴³ Por. treść uchylonego art. 697 KPC.

³⁴⁴ Por. przepisy ustawy z dnia 28.07.2005 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego Dz.U.2005.178.1478.

³⁴⁵ Por. przepisy Ustawy Modelowej UNCITRAL uchwalonej w dniu 21.06.1985 r. przez Komisję Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego, przyjętej i zarekomendowanej państwom członkowskim przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych na 112. plenarnym zgromadzeniu w dniu 21.12.1985 r. uchwałą Nr 40/72 z dnia 11.12.1985r.

³⁴⁶ Por. zmiany Ustawy Modelowej UNCITRAL uchwalone przez Komisję Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego w dniu 07.07.2006 r. i zatwierdzone uchwałą Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych Nr 61/33 z dnia 04.12.2006 r.

opcji przewidziano spełnienie wymagania zawarcia zapisu na sąd polubowny w formie pisemnej w razie wykorzystania komunikacji elektronicznej rozumianej, jako komunikację dokonywaną przez strony za pomocą przekazu danych, który oznacza informację wygenerowaną, wysłaną, otrzymaną lub zachowaną za pomocą środków elektronicznych, magnetycznych, optycznych lub podobnych, włączając w to również elektroniczną wymianę danych (EDI), pocztę elektroniczną, telegram, telex lub telekopiarkę (opcja I - art. 7 ust. 4 Ustawy Modelowej). Nadto w ramach opcji pierwszej przewidziano uznanie dokonania zapisu na sąd polubowny na piśmie, jeśli został zawarty w wymienionych przez strony pismach procesowych, a istnienie zapisu na sąd polubowny zostało powołane przez jedną ze stron i nie zostało zaprzeczone przez stronę drugą oraz w okolicznościach odwołania do umowy lub innego dokumentu zawierającego klauzulę arbitrażową, jeżeli odwołanie czyni klauzulę częścią umowy (opcja I - art. 7 ust. 5 i 5 Ustawy Modelowej). Odpowiednio natomiast w opcji drugiej całkowicie zrezygnowano z określenia wymogu sporządzenia umowy o arbitraż w formie pisemnej celem odniesienia wyboru formy zapisu na sąd polubowny zgodnie z prawem właściwym, a więc znajdującą zastosowanie krajową regulacją prawa o arbitraż, przy jednoczesnym sprecyzowaniu pojęcia zapisu na sąd polubowny, jako umowy stron o poddanie pod arbitraż wszystkich lub określonych sporów, które powstały lub mogą między nimi powstać w związku z określonym stosunkiem prawnym (opcja II - art. 7 Ustawy Modelowej). Nowelizacja Ustawy Modelowej określiła zatem tendencje liberalizacji wymogów w odniesieniu do formy umowy o arbitraż i może stanowić podstawę do rozważenia ewentualnej nowelizacji obowiązujących przepisów dotyczących formy umowy o arbitraż, przy uwzględnieniu w dzisiejszych czasach powszechnej wzajemnej komunikacji przedsiębiorców w ramach relacji handlowych przy wykorzystaniu komunikacji elektronicznej określonej w powołanym wyżej art. 7 ust. 4 Ustawy Modelowej.

Obowiązująca krajowa regulacja formy umowy arbitrażowej wprowadzona w roku 2005, choć jak zaznaczono nie uwzględnia propozycji Ustawy Modelowej UNCITRAL z roku 2006, jednak wprowadzonymi zmianami stanowi ewolucję wymagań dotyczących formy umowy o arbitraż względem regulacji dotychczas obowiązujących. Należy w szczególności wskazać na określenie sporządzenia zapisu na sąd polubowny na piśmie. Wprawdzie w powołanym art. 1162 § 1 KPC nie użyto zwrotu formy pisemnej (które to określenie uwzględniono w art. 1164 KPC dotyczącym zapisu na sąd polubowny, obejmujący spory z zakresu prawa pracy), jednak zgodnie z

poglądami wyrażanymi w piśmiennictwie odróżnienie sformułowania sporządzenia zapisu na piśmie i w formie pisemnej nie jest przypadkowe i w ten sposób ustawodawca treścią art. 1162 § 1 KPC chciał się zdystansować od pojęcia zwykłej formy pisemnej, dla zachowania której art. 78 § 1 KC wymaga złożenia przez każdą ze stron własnoręcznego podpisu³⁴⁷. Uchwała ta koresponduje również z poglądem, iż termin sporządzony na piśmie należy wyklądać autonomicznie z uwagi na cel i kontekst systemowy przepisu art. 1062 KPC oraz z uwzględnieniem międzynarodowej praktyki³⁴⁸. W odniesieniu do przytoczonych poglądów należy stwierdzić, iż wykładnia powołanego art. 1162 § 1 KPC winna być dokonana w związku z wykładnią art. 1162 § 2 KPC, który przewiduje spełnienie wymagania dotyczącego formy zapisu także wtedy, gdy zapis zamieszczony został w wymienionych między stronami pismach lub oświadczeniach złożonych za pomocą środków porozumiewania się na odległość, które pozwalają utrwalić ich treść (umowa o arbitraż w formie wymiany korespondencji). W powołanym przepisie art. 1162 § 2 KPC przewiduje się zatem spełnienie wymagań co do formy umowy arbitrażowej w sytuacjach kiedy nie jest konieczne, a nawet nie jest możliwe złożenie przez strony własnoręcznych podpisów. Zliberalizowanie w obowiązujących regulacjach wymagań co do formy umowy o arbitraż należy więc rozumieć, jako określone w art. 1162 § 2 KPC spełnienie wymogu w drodze wyjątku od podstawowej formy umowy sporządzonej na piśmie, jako dokumentu podpisanego przez obie strony³⁴⁹. Należy przy tym dodać, iż również w poglądach judykatury powszechnie aprobowana jest forma umowy pisemnej³⁵⁰, z podkreśleniem wykluczenia dopuszczalności zawarcia zapisu na sąd polubowny ustnie lub w sposób dorozumiany³⁵¹.

W odniesieniu do określonej w obowiązujących przepisach formy umowy arbitrażowej należy nadto wskazać na możliwość sporządzenia umowy arbitrażowej przez odesłanie (art. 1162 § 2 KPC zdanie drugie). Zrealizowanie wymogów zachowania właściwej formy uważa się za spełnione, gdy zapis zamieszczony został w wymienionych między stronami pismach lub oświadczeniach złożonych za pomocą

³⁴⁷ M. Tomaszewski, System Prawa Handlowego. Arbitraż handlowy (...), System Informacji Prawnej Legalis, komentarz do art. 1161 t.7.9.1.2.

³⁴⁸ A. W. Wiśniewski, Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce, Warszawa 2011, s. 445.

³⁴⁹ *Ibidem*, s. 446.

³⁵⁰ Por. uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 16.03.2000 r., I CKN 1507/99, System Informacji Prawnej Legalis.

³⁵¹ Por. uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 27.06.1960 r., IV CR 874/59, System Informacji Prawnej Legalis i uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 22.02.2007 r., IV CSK 200/06, OSP 2008, Nr 10, poz. 110.

środków porozumiewania się na odległość, przy uwzględnieniu możliwości utrwalenia ich treści. Należy przy tym dodać, iż powołanie się w umowie na dokument zawierający postanowienie o poddaniu sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego wymaga sporządzenia umowy na piśmie i powołania tego rodzaju, że czyni zapis częścią składową umowy. Zasadniczo więc umowa o arbitraż zawarta w formie odesłania, czyli powołania się w sporządzonej na piśmie umowie na inny dokument (np. ogólne warunki umów) zawierający klauzulę arbitrażową wymaga precyzyjnego postanowienia w umowie o arbitraż, iż określony wzorzec umowny, w którym zawarto klauzulę arbitrażową stanowi integralną część takiej umowy³⁵². Finalnie należy nadmienić, iż spełnienie wymogu formy przewidzianej dla umowy arbitrażowej uważa się za zachowane, gdy dla czynności prawnej kreującej stosunek prawny, z którego wynikają lub mogą wynikać spory objęte zapisem wymagana jest inna forma szczególna (np. forma aktu notarialnego)³⁵³.

W zakresie analizy formy umowy o arbitraż warto odwołać się do szczegółowo przedstawionej w dalszej części pracy przewidzianej w art. 1163 § 1 KPC możliwości zamieszczenia zapisu na sąd polubowny w umowie (statucie) spółki handlowej oraz zgodnie z art. 1163 § 2 KPC odpowiednio zamieszczenie zapisu zawartego w statucie spółdzielni lub stowarzyszenia.

Podsumowując problematykę formy umowy arbitrażowej należy ponownie podkreślić, iż mimo liberalizacji wymagań dotyczących formy zapisu na sąd polubowny oraz tendencji zarysowanych w regulacjach znowelizowanej Ustawy Modelowej UNCITRAL (w wersji z roku 2006) zgodnie przyjmuje się utrzymanie standardu sporządzania zapisu na sąd polubowny na piśmie (w opcji akceptowanego w obrocie handlowym podpisywania własnoręcznie dokumentu tradycyjnego) z jednoczesną otwartością na ewentualne uproszczenie wymogów dotyczących formy w związku z powszechnym wykorzystywaniem komunikacji elektronicznej (również w opcji podpisywania dokumentów elektronicznych przy wykorzystaniu narzędzi elektronicznych umożliwiających identyfikację osoby składającej oświadczenie woli).

3.2. Skutki wadliwości zawarcia umowy arbitrażowej

W odniesieniu do przedstawienia i omówienia zagadnień dotyczących treści i formy umowy o arbitraż należy przyjrzeć się kwestii wadliwości umowy o arbitraż w

³⁵² T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd arbitrażowy*, Warszawa 2008, s. 130-131.

³⁵³ M. Tomaszewski, *System Prawa Handlowego, Arbitraż handlowy (...)*, komentarz do art. 1161 t.7.9.1.11.

zakresie niezachowania obowiązującej powołanymi przepisami formy oraz skutków z tym związanych. Wprawdzie ustawodawca w regulacjach dotyczących bezpośrednio treści i formy umowy arbitrażowej nie określił jednoznacznie konsekwencji braku sporządzenia zapisu na sąd polubowny we właściwej formie, jednak problem wadliwości zawarcia umowy o arbitraż określony został w innych przepisach części piątej Kodeksu postępowania cywilnego. Obowiązujące przepisy posługują się w tym zakresie dość zróżnicowaną terminologią, wskazując odpowiednio na możliwość stwierdzenia: nieistnienia zapisu na sąd polubowny (art. 1180 § 1 KPC, art. 1206 § 1 pkt 1 KPC, art. 1215 § 2 pkt 1 KPC), nieważności zapisu na sąd polubowny (art. 1165 § 2 KPC, art. 1180 § 1 KPC, art. 1206 § 1 pkt 1 KPC, art. 1215 § 2 pkt 1 KPC), bezskuteczności zapisu na sąd polubowny (art. 1165 § 2 KPC, art. 1169 § 3 KPC, art. 1180 § 1 KPC, art. 1206 § 1 pkt 1 KPC, art. 1215 § 2 pkt 1 KPC) oraz niewykonalności zapisu na sąd polubowny (art. 1165 § 2 KPC). Zgodnie z poglądami piśmiennictwa zastosowanie przez polskiego ustawodawcę różnych terminów na oznaczenie skutków nieprawidłowości sporządzenia zapisu na sąd polubowny stanowi rozwiązanie korzystne, zwłaszcza z punktu widzenia harmonizacji prawa krajowego i ewentualności stosowania do umowy o arbitraż prawa obcego³⁵⁴.

Powołane przepisy odnoszące się do istnienia i skutków nieistnienia umowy arbitrażowej mogą przykładowo wskazywać na wadliwości umowy o arbitraż sprowadzającą się do braku poddania określonego sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego i odpowiednio w odniesieniu do określonego sporu stwierdzenia nieistnienia zapisu na sąd polubowny. Należy przy tym w pełni podzielić wyrażony w piśmiennictwie pogląd, iż nie ma potrzeby posługiwania się w odniesieniu do umowy arbitrażowej konstrukcją nieistniejącej czynności prawnej³⁵⁵. Wadliwości w kategoriach nieważności mogą natomiast sprowadzać się do weryfikacji umowy o arbitraż, odpowiednio zgodnie z art. 58 KC przez pryzmat jej sprzeczności z prawem, albo zasadami współżycia społecznego lub sporządzenia w celu obejścia prawa. Nieważność umowy arbitrażowej nie prowadzi jednak automatycznie do stwierdzenia nieważności postępowania arbitrażowego, czy wyroku sądu polubownego, a jedynie może stanowić podstawę jego uchylecia lub odmowy uznania albo stwierdzenia wykonalności. Umowę o arbitraż uznaje się za nieważną przykładowo w okolicznościach sporządzenia zapisu

³⁵⁴ *Ibidem*, komentarz do art. 1161 t.7.12.1.2.

³⁵⁵ *Ibidem*, komentarz do art. 1161 t.7.12.1.2.

na sąd polubowny dotyczącego sporu nie posiadającego zdolności arbitrażowej (art. 1157 KPC) lub zapisu obejmującego wszelkie spory między stronami, ale bez odniesienia do określonego stosunku prawnego, z którego te spory mogą wynikać w przyszłości (art. 1161 § 1 KPC). Kolejną wadliwość zawarcia umowy arbitrażowej określona została terminem bezskuteczności, którą pojęciowo można odróżnić od nieważności, możliwością konwalidowania zawartej umowy o arbitraż. Bezskuteczność zapisu na sąd polubowny może zatem dotyczyć stwierdzenia, iż zawarta umowa arbitrażowa dotknięta jest ułomnością, a jej pełna skuteczność uzależniona jest przykładowo od potwierdzenia umowy przez osobę uprawnioną w przypadku sporządzenia zapisu na sąd polubowny przez osobę ograniczoną w zdolności do czynności prawnych bez wymaganej zgody przedstawiciela ustawowego. Potwierdzenie przez przedstawiciela ustawowego w zakreślonym terminie zawartej umowy o arbitraż powoduje, że umowa stanie się skuteczna, odmowa potwierdzenia czynności zawarcia umowy powoduje natomiast, iż umowa stanie się definitywnie bezskuteczna. Bezskuteczność może również wynikać wprost z określonego przepisu i tak zgodnie z powołanym art. 1169 § 3 KPC postanowienia umowy o arbitraż przyznające jednej ze stron więcej uprawnień przy powoływaniu sądu polubownego są bezskuteczne. Odnośnie wadliwości umowy arbitrażowej polegającej na niewykonalności zapisu na sąd polubowny można przykładowo wskazać na umowę wadliwie zredagowaną lub obejmującą postanowienia, których realizacja po prostu nie jest możliwa. W zasadzie postanowień takiej umowy nie należy uznawać za nieważne, ewentualnie można w określonych sytuacjach uznać za bezskuteczne (jeżeli podlegają konwalidacji), ale jeżeli stwierdza się trwałą wadliwość uniemożliwiającą wykonanie takiej umowy, to zdecydowanie określenie wadliwości niewykonalnością wydaje się najbardziej trafne.

Względem określonej w obowiązujących przepisach terminologii skutków wadliwości umowy arbitrażowej stanowiska doktryny są dość zróżnicowane, choć zasadniczo jednak za dominujący można uznać pogląd, iż umowę o arbitraż sporządzoną bez zachowania przewidzianej dla niej formy należy uznać za nieważną³⁵⁶, choć również spotykane są poglądy wskazujące na bezskuteczność takiej umowy³⁵⁷,

³⁵⁶ *Ibidem*, komentarz do art. 1161 t.7.9.1.16; T. Ereciński, K. Weitz, Sąd arbitrażowy, Warszawa 2008, s. 133.

³⁵⁷ M. Pazdan, Bezskuteczność lub nieważność zapisu na sąd polubowny, Księga pamiątkowa dedykowana doktorowi habilitowanemu Tadeuszowi Szurskiemu, Międzynarodowy i krajowy arbitraż handlowy u progu XXI wieku., P. Nowaczyk, S. Pieckowski, J. Poczobut, A. Szumański i A. Tynel (red.), Warszawa 2008, s. 109 i n.

bądź stwierdzenie, że taka umowa w sensie prawnym nie istnieje³⁵⁸, ewentualnie konieczność oceny umowy sporządzonej bez wymaganej formy w sposób autonomiczny, przy uwzględnieniu jej celu i funkcji w prawie arbitrażowym oraz kontekstu systemowego³⁵⁹. W odniesieniu do poglądów doktryny również orzecznictwo kwalifikuje brak wymaganej formy zapisu na sąd polubowny zasadniczo w kategoriach nieważności lub bezskuteczności. Podkreśla się przy tym, iż dokonując oceny ważności czynności prawnej, jaką jest umowa o arbitraż, należy uwzględniać okoliczności skutkujące nieważnością czynności prawnych według obowiązujących przepisów, tj. czy miało miejsce dokonanie czynności z pominięciem wymogu formy zastrzeżonej przez ustawę pod rygorem nieważności oraz czy treść czynności nie jest sprzeczna z ustawą albo ma na celu jej obejście lub jest sprzeczna z zasadami współżycia społecznego oraz czy nie wystąpiły wady oświadczenia woli³⁶⁰. Nadto należy dodać, iż Sąd Najwyższy w swych orzeczeniach wskazał na możliwość stosowania do zapisu na sąd polubowny przepisów materialnego prawa cywilnego, a w szczególności art. 58 KC wywodząc, iż uznanie zapisu za umowę materialnoprawną oznacza, że mają do niej zastosowanie instytucje prawa cywilnego, a nawet gdyby uznać, że chodzi o umowę procesową, to przepis ten także ma zastosowanie, chociaż jedynie w drodze analogii, wobec braku odpowiednich unormowań w prawie procesowym³⁶¹. W odniesieniu do wyjątkowo zróżnicowanych i rozbieżnych poglądów doktryny względem charakteru prawnego zapisu na sąd polubowny należy w pełni podzielić stanowisko Sądu Najwyższego, iż zapis ma w zasadzie charakter złożony, łączący właściwości umowy materialnoprawnej i procesowej i stąd w przypadku umowy o arbitraż trudno w sposób jednoznaczny odnieść tę umowę do czynności prawa procesowego lub materialnego. Wobec powyższego słusznie wywiedziono w orzecznictwie, iż w zakresie oceny niezachowania obowiązującej powołanymi przepisami formy oraz skutków z tym związanych należy stosować art. 58 KC, z konsekwencją uznania wadliwości formy umowy arbitrażowej w kategoriach nieważności zapisu na sąd polubowny.

Niezależnie od przedstawionych nieprawidłowości, które mogą powstać w chwili sporządzania zapisu i skutkować wadliwością zawarcia umowy arbitrażowej

³⁵⁸ K. Potrzebowski, W. Żywicki, *Sądownictwo polubowne. Komentarz dla praktyki*, Warszawa 1961.

³⁵⁹ A. W. Wiśniewski, *Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce*, Warszawa 2011, s. 453.

³⁶⁰ Por. uzasadnienie wyroku Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 27.08.2008 r., I ACa 568/08, System Informacji Prawnej LEX nr 499200.

³⁶¹ Por. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 24.10.2012 r., III CSK 35/12 (niepublikowane) i uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 17.10.2012 r., I CSK 119/12 (niepublikowane).

należy jeszcze wskazać na możliwość zaistnienia późniejszych okoliczności powodujących utratę mocy prawnej zapisu na sąd polubowny. Zgodnie z art. 1168 § 1 KPC w przypadku, gdy osoba wyznaczona w zapisie na sąd polubowny, jako arbiter odmawia pełnienia funkcji lub gdy pełnienie przez nią funkcji okaże się z innych przyczyn niemożliwe, zapis traci moc, chyba że strony postanowiły inaczej. Podobnie zgodnie z art. 1168 § 2 KPC zapis traci moc w przypadku, gdy sąd polubowny wskazany w tym zapisie nie przyjął sprawy do rozpoznania lub gdy rozpoznanie sprawy w ramach tego sądu okazało się z innych przyczyn niemożliwe. Jeszcze inne okoliczności wskazuje natomiast art. 1195 § 4 KPC, zgodnie z którym jeżeli przy wydawaniu wyroku nie można osiągnąć wymaganej jednomyślności lub większości głosów do rozstrzygnięcia o całości lub o części przedmiotu sporu, zapis na sąd polubowny w tym zakresie traci moc.

Podsumowując skutki wadliwości zawarcia umowy arbitrażowej należy stwierdzić, że w praktyce sporządzania zapisu na sąd polubowny mogą pojawić się przedstawione wyżej nieprawidłowości, które uniemożliwiają realizację woli stron w zakresie poddania sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego. Należy przy tym pamiętać, że wadliwości umowy arbitrażowej mogą być podnoszone przez strony w ramach formułowania zarzutu braku właściwości sądu polubownego, czy też w ramach kwestionowania wyroku sądu polubownego. Zarzuty wadliwości umowy arbitrażowej mogą przy tym być podnoszone zarówno w postępowaniu przed sądem polubownym, jak też w ramach postępowania prowadzonego przed sądem powszechnym. Istotność zatem prawidłowości zawierania umowy o arbitraż nie budzi żadnych wątpliwości i stąd poglądy doktryny oraz judykatury zgodnie eksponują konieczność świadomości stron sporządzających zapis na sąd polubowny w zakresie możliwości i obowiązku weryfikacji prawidłowości zawierania umowy o arbitraż na każdym etapie postępowania, zarówno w postępowaniu przed sądem polubownym, jak też w ramach procedowania przed sądem powszechnym.

3.3. Autonomiczny charakter klauzuli arbitrażowej w odniesieniu do umowy podstawowej

Z istotą zapisu na sąd polubowny w pełni koresponduje wola stron umowy arbitrażowej poddania określonego sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego. Strony w umowie o arbitraż mogą odnieść się do już zaistniałego konkretnego sporu (zapis określany jako kompromis), bądź wskazać w odniesieniu do oznaczonego

stosunku prawnego na spory, które mogą zaistnieć dopiero w przyszłości (zapis określany jako klauzula arbitrażowa). W pierwszym przypadku co do zasady umowa główna zostaje sporządzona między stronami uprzednio, a zapis na sąd polubowny odpowiednio następczo w odrębnym dokumencie przewidującym kompetencje sądu polubownego do rozstrzygnięcia zaistniałego sporu. Odrębność kompromisu sporządzonego w osobnym dokumencie względem umowy podstawowej nie powinna budzić jakichkolwiek wątpliwości, w szczególności przy uwzględnieniu okoliczności uprzedniego zawarcia umowy podstawowej i następczego sporządzenia zapisu na sąd polubowny. Wątpliwości mogą natomiast pojawić się w przypadku sporządzania zapisów w formie klauzuli arbitrażowej, czyli włączania postanowień umowy o arbitraż do kontraktu głównego, z określeniem mocą postanowień umowy, iż wszelkie spory mogące w przyszłości wyniknąć z tego kontraktu poddawane są pod rozstrzygnięcie sądu polubownego.

Charakter prawny zapisu na sąd polubowny pozostaje zatem w ścisłym związku z kwestią autonomicznego charakteru umowy o arbitraż. Pierwotnie dominująca teoria materialnoprawnego charakteru umowy o arbitraż osadza się na koncepcji kontraktowej, w której zapis na sąd polubowny stanowi tylko dodatkowe obligacyjne porozumienie ujęte w treści zawieranego między stronami kontraktu. Jeżeli więc umowa o arbitraż interpretowana jest wyłącznie, jako postanowienie kontraktu, to zasadniczo przyjmuje się, że sąd polubowny nie może rozstrzygać o skuteczności zawarcia, ważności, czy wygaśnięcia kontraktu głównego, bowiem takie rozstrzygnięcie unicestwia także zapis na sąd polubowny, czyli podstawę kompetencji rozstrzygania sporu przez sąd polubowny. W teorii materialnoprawnego charakteru umowy o arbitraż w zasadzie nie ma mowy o jakiegokolwiek odrębności klauzuli arbitrażowej, bowiem zapis ujęty w kontrakcie podstawowym, stanowi integralną część tej umowy i co do zasady dzieli los kontraktu głównego. Nieważność kontraktu głównego pociąga za sobą automatycznie ocenę nieważności postanowienia dotyczącego umowy arbitrażowej, praktycznie bez jakiegokolwiek możliwości dokonywania przez sąd polubowny oceny skuteczności zawarcia, ważności, czy wygaśnięcia kontraktu głównego. Traktowanie umowy o arbitraż, jako nierozzerwalnie związanej z kontraktem głównym istotnie utrudnia przeprowadzenie postępowania arbitrażowego, szczególnie w okolicznościach podnoszenia przez pozwanego zarzutu nieważności kontraktu głównego, gdyż w takiej sytuacji następuje przeniesienie postępowania do sądownictwa powszechnego, nadto z wątpliwą podstawą zwrotu sprawy sądowi polubownemu w sytuacji stwierdzenia

bezpodstawności zarzutu nieważności kontraktu głównego. W związku z powyższym zaistniała potrzeba podjęcia próby traktowania klauzuli arbitrażowej, jako odrębnej od kontraktu głównego i stąd w latach sześćdziesiątych XX wieku pojawiła się koncepcja odrębności prawnej klauzuli arbitrażowej, która z czasem stała się koncepcją dominującą w systemach prawnych wielu państw³⁶².

Wprowadzenie do terminologii arbitrażu określenia odrębności (inaczej autonomii, samodzielności, czy niezależności) klauzuli arbitrażowej wiązało się zasadniczo ze stwierdzeniem, że ważność umowy arbitrażowej nie jest automatycznie uzależniona od ważności kontraktu głównego i stąd sąd polubowny określony klauzulą arbitrażową może rozstrzygać o ważności kontraktu głównego. Inaczej rzecz ujmując podniesienie zarzutu nieważności kontraktu głównego według koncepcji odrębności umowy arbitrażowej, nie wiąże się z automatycznym wykluczeniem właściwości sądu polubownego, a przeciwnie sąd ten może orzekać o swej właściwości do prowadzenia postępowania arbitrażowego. Stwierdzenie zatem kompetencji sądu polubownego, jako posiadającego kompetencję do rozstrzygnięcia sporu (określenie "kompetencja do kompetencji") powszechnie przyjęte zostało w doktrynie, choć treść tej zasady nie zawsze rozumiana jest jednakowo. Zgodnie z szerokim ujęciem zasadę "kompetencja do kompetencji" należy odnosić do kompetencji sądu polubownego do badania właściwości oraz do stwierdzenia lub wykluczenia własnej jurysdykcji oraz kompetencję sądu powszechnego do weryfikacji jurysdykcji sądu polubownego. Natomiast zgodnie z ujęciem wąskim zasadę "kompetencja do kompetencji" odnosi się wyłącznie do kompetencji sądu polubownego do orzekania o swojej właściwości, przy czym z wyłączeniem kompetencji sądu powszechnego do kontroli właściwości sądu polubownego³⁶³. Należy przy tym dodać, iż w piśmiennictwie wskazuje się na pozytywny skutek zasady "kompetencji do kompetencji" w zakresie możliwości orzekania przez sąd polubowny o swej jurysdykcji oraz negatywny skutek w postaci powstrzymania się przez sąd powszechny od rozstrzygnięcia kwestii właściwości sądu polubownego do czasu wypowiedzenia się przez ten sąd o swojej jurysdykcji³⁶⁴. Na marginesie należy wskazać na pogląd, zgodnie z którym w ramach uprawnień sądu polubownego do badania swojej właściwości mieści się również uprawnienie do rozstrzygnięcia o istnieniu, ważności i skuteczności zapisu na sąd polubowny, a nawet

³⁶² A. W. Wiśniewski, *Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce*, Warszawa 2011, s. 302.

³⁶³ A. Jakubecki, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2013, tom V, s. 228-229.

³⁶⁴ *Ibidem*, s. 229.

badanie podmiotowego i przedmiotowego zakresu umowy o arbitraż³⁶⁵. Możliwość weryfikacji własnej właściwości przez sąd polubowny znalazła wyraz w orzecznictwie zarówno sądów polubownych, jak też sądów powszechnych. Przykładowo w jednym z orzeczeń³⁶⁶ Sąd Apelacyjny w Warszawie wywiódł, iż spory między stronami danej umowy najczęściej powstają już po jej wygaśnięciu lub rozwiązaniu i dotyczą roszczeń z tytułu wzajemnych rozliczeń za okres obowiązywania umowy, zatem uznanie, że wraz z wygaśnięciem umowy głównej właściwy staje się sąd powszechny zamiast sądu polubownego, byłoby nielogiczne i sprzeczne z istotą zapisu na sąd polubowny (powyższe stanowisko podzielił w jednym z orzeczeń³⁶⁷ również Sąd Najwyższy).

Upowszechnienie koncepcji odrębności klauzuli arbitrażowej od kontraktu podstawowego znalazło również swój wyraz w konwencjach arbitrażowych³⁶⁸. Odpowiednio przepisy prawa arbitrażu międzynarodowego dość precyzyjnie sformułowały zasadę odrębności klauzuli arbitrażowej wskazując zarówno na określenie "kompetencja do kompetencji", czyli przysługującą sądowi arbitrażowemu jurysdykcję w kwestiach zarzutów względem obowiązywania i ważności tej umowy, z podkreśleniem, iż klauzula arbitrażowa powinna być traktowana jako umowa odrębna od kontraktu podstawowego oraz uznanie kontraktu za nieważny nie pociąga za sobą automatycznie nieważności klauzuli arbitrażowej. Podobnie wyraźnie zasada odrębności klauzuli arbitrażowej sformułowana została w powołanej Ustawie Modelowej UNCITRAL³⁶⁹. Zgodnie z art. 16 tej regulacji sąd polubowny uprawniony jest do rozstrzygania o swojej właściwości, włączając w to wszelkie zarzuty dotyczące istnienia lub ważności zapisu na sąd polubowny i w tym celu, klauzula arbitrażowa stanowiąca część umowy jest traktowana jako umowa niezależna od innych postanowień umowy, nadto postanowienie sądu orzekającego w przedmiocie nieważności umowy nie oznacza automatycznie nieważności klauzuli arbitrażowej.

Wskazane regulacje stanowiły wzór dla ustawodawcy polskiego, który dokonując reformy prawa arbitrażowego w roku 2005 wprowadził do obowiązujących

³⁶⁵ T. Ereciński, K. Weitz, Sąd arbitrażowy, Warszawa 2008, s. 227.

³⁶⁶ Por. uzasadnienie postanowienia Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 21.08.1997 r., I ACZ 756/97, OSA w Warszawie 1998, Nr 1, poz. 7.

³⁶⁷ Por. uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 8.03.2002 r., III CZP 8/02, OSNC 2002, nr 11, poz. 133.

³⁶⁸ Por. art. V ust. 3 Konwencji europejskiej o międzynarodowym arbitrażu handlowym sporządzonej w Genewie dnia 21.04.1961 r., Dz.U.1964.40.270.

³⁶⁹ Por. przepisy Ustawy Modelowej UNCITRAL w wersji uchwalonej przez Komisję Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego w dniu 07.07.2006 r. i zatwierdzonej uchwałą Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych Nr 61/33 z dnia 04.12.2006r.

przepisów art. 1180 KPC przewidujący dopuszczalność orzekania przez sąd polubowny o swej właściwości oraz regulujący możliwość podniesienia zarzutu braku właściwości sądu polubownego i orzekania w tym przedmiocie. Powołany art. 1180 § 1 KPC wprost formułuje możliwość orzekania przez sąd polubowny o swej właściwości, w tym o istnieniu, ważności albo skuteczności zapisu na sąd polubowny, z zaznaczeniem, iż nieważność albo wygaśnięcie umowy podstawowej, w której zamieszczono zapis na sąd polubowny, samo przez się nie oznacza nieważności lub wygaśnięcia zapisu. Biorąc pod uwagę przytoczoną regulację można więc uznać, że istnienie, ważność i skuteczność zapisu na sąd polubowny należy oceniać odrębnie od weryfikacji nieważności albo wygaśnięcia umowy podstawowej. Pozwala to na stwierdzenie, że określona przyczyna w danym stanie faktycznym może przesądzać o ważności zarówno zapisu, jak też umowy podstawowej (np. brak zdolności do czynności prawnej jednej ze stron umowy). Zasadą jednak pozostaje odrębność umowy arbitrażowej i stąd odrębnie winna być oceniana ważność tej umowy względem oceny ważności kontraktu podstawowego.

Zgodnie z art. 1180 § 2 KPC w razie kwestionowania właściwości sądu polubownego nie później niż w odpowiedzi na pozew oraz w razie kwestionowania żądania strony wykraczającej poza zakres zapisu na sąd polubowny stronie przysługuje prawo wniesienia zarzutu, który rozpoznawany jest przez sąd polubowny. Należy przy tym dodać, iż na oddalenie zarzutu przysługuje zgodnie z art. 1180 § 3 KPC każdej ze stron w terminie dwóch tygodni od dnia doręczenia postanowienia sądu polubownego możliwość wystąpienia do sądu powszechnego o rozstrzygnięcie. Powołanym zatem przepisem określona została kontrola sądu powszechnego prawidłowości rozstrzygnięcia sądu polubownego w zakresie oddalenia zarzutu braku właściwości sądu, czy też zarzutu zgłaszania żądań wykraczających poza zakres zapisu. Należy przy tym dodać, iż wszczęcie postępowania przed sądem powszechnym nie wstrzymuje rozpoznania sprawy przez sąd polubowny. W odniesieniu do możliwości orzekania przez sąd polubowny o swej właściwości należy również wskazać, iż w jednym z orzeczeń³⁷⁰ Sąd Najwyższy wyłączył możliwość wniesienia skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego w odniesieniu do orzeczenia stwierdzającego brak właściwości sądu polubownego podkreślając, iż przepisy Kodeksu postępowania cywilnego potwierdzają uprawnienie sądu polubownego do orzekania o swojej właściwości, przy czym

³⁷⁰ Por. uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 28.01.2011 r., I CSK 231/10, System Informacji Prawnej Legalis.

negatywne rozstrzygnięcie sądu polubownego co do jego właściwości w sprawie jest rozstrzygnięciem ostatecznym i nie podlegającym kontroli sądu powszechnego.

Odrębny charakter umowy arbitrażowej nie przesądza jednak o możliwości określenia zapisu na sąd polubowny w kategoriach absolutnej niezależności względem kontraktu głównego. Należy bowiem pamiętać, iż umowa o arbitraż pozostaje w ścisłym funkcjonalnym związku z podstawowym stosunkiem prawnym, dla sporów z którego została zawarta³⁷¹. Ograniczenie odrębności umowy o arbitraż koresponduje z możliwością dyspozycji stron w zakresie wyłączenia zastosowania zasady odrębności klauzuli arbitrażowej oraz ewentualnością nieważności kontraktu głównego rzutującą na nieważność klauzuli arbitrażowej. Odnośnie dyspozycji stron umowy wyłączającej zastosowanie zasady odrębności klauzuli arbitrażowej należy wskazać, iż wyłączenie to ma być precyzyjne i wyraźnie sformułowane w postanowieniach umowy i wtedy pozwala na wywiedzenie woli stron w zakresie ścisłego powiązania klauzuli arbitrażowej z kontraktem głównym. Natomiast nieważność kontraktu głównego pociągająca za sobą nieważność klauzuli arbitrażowej może mieć miejsce w wyjątkowych okolicznościach wykazujących, iż strony traktowały zawarcie klauzuli arbitrażowej i umowy głównej, jako nierozłączną transakcję oraz odpowiednio wywiedzenia, iż bez tej klauzuli strony nie zawarłyby danego kontraktu³⁷².

Akceptacja odrębności umowy arbitrażowej względem kontraktu głównego pociąga za sobą możliwości stwierdzenia odrębności prawa rządzącego kontraktem głównym i odpowiednio prawa stosowanego w odniesieniu do klauzuli arbitrażowej. Należy przy tym pamiętać, że strony mogą w kontrakcie głównym wskazać prawo, jakie będzie miało zastosowanie do danego stosunku prawnego, natomiast w klauzuli arbitrażowej wskazać stały sąd polubowny, jako właściwy do rozstrzygania sporu i odpowiednio określić, jako właściwy regulamin danego sądu korespondujący z określonym systemem prawnym (względem lokalizacji danego sądu polubownego w określonym porządku prawnym). Wskazane implikacje na płaszczyźnie kolizyjnoprawnej przesądzają o możliwości swobody wyboru prawa, przy uwzględnieniu swobody stron w zakresie powiązania kontraktu z określonym prawem i możliwości wyboru innego prawa dla umowy o arbitraż. W ramach weryfikacji wyboru prawa należy przy tym wnikliwie dokonywać interpretacji woli stron, szczególnie w

³⁷¹ A. W. Wiśniewski, *Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce*, Warszawa 2011, s. 304.

³⁷² M. Tomaszewski, *System Prawa Handlowego. Arbitraż handlowy (...)*, System Informacji Prawnej Legalis, komentarz do art. 1161, t.7.6.2.9.

przypadku włączenia klauzuli arbitrażowej do postanowień kontraktu i dokonania wyboru prawa w postanowieniach końcowych kontraktu, z możliwością wywiedzenia jednolitego prawa dla klauzuli arbitrażowej i kontraktu głównego³⁷³.

Podsumowując należy stwierdzić, że co do zasady autonomiczny (odrębny) charakter klauzuli arbitrażowej w odniesieniu do umowy podstawowej zyskał akceptację w stanowiskach doktryny i również w związku z precyzyjną treścią powołanego art.1180 KPC. Powołana regulacja spójnie i jednolicie interpretowana jest w orzecznictwie sądów. Zgodność wykładni obowiązujących przepisów oraz poglądów wyrażanych w piśmiennictwie może wynikać z praktycznych walorów akceptacji odrębności umowy o arbitraż względem kontraktu głównego. Mimo bowiem rozbieżności poglądów względem charakteru prawnego umowy arbitrażowej, polaryzacja poglądów względem odrębności klauzuli arbitrażowej od kontraktu głównego okazała się uzasadniona z powodów praktycznych związanych z możliwością weryfikacji właściwości sądu polubownego, zarówno przy uwzględnieniu kompetencji sądu polubownego do weryfikacji ważności i skuteczności klauzuli arbitrażowej, jak też w zakresie kontroli sądu powszechnego prawidłowości weryfikacji dokonanej przez sąd polubowny, czy nawet w ramach kognicji sądu powszechnego rozpoznającego zarzut zapisu na sąd polubowny³⁷⁴.

4. Skutki prawne postanowień zapisu na sąd polubowny naruszających zasadę równości stron

Określony w art. 1161 § 2 KPC obowiązek przestrzegania w odniesieniu do zapisu na sąd polubowny zasady równości stron nawiązuje do podstawowych zasad postępowania cywilnego, źródłowo odpowiadający określonej w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej zasadzie równości wobec prawa³⁷⁵. Niewątpliwie zasada równości stron, jako podstawowa zasada realizacji postępowania również przed sądem polubownym określana jest podstawową zasadą porządku prawnego, której naruszenie prowadzi obligatoryjnie do uchylenia wyroku sądu polubownego w ramach rozpoznawania przez sąd powszechny skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego.

³⁷³ *Ibidem*, komentarz do art. 1161, t.7.6.2.10.

³⁷⁴ Por. uzasadnienie postanowienia Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 2.06.2014 r., V ACz 510/14, System Informacji Prawnej LEX nr 1469309.

³⁷⁵ Por. art. 32 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2.04.1997 r., Dz.U.1997.78.483.

Powszechnie przyjmuje się zarówno w piśmiennictwie³⁷⁶, jak też w poglądach judykatury³⁷⁷, że mimo specyfiki postępowania arbitrażowego należy w odniesieniu do arbitrażu respektować zasady procesu cywilnego, w tym zasadę rozpoznania sprawy przez niezawisły, niezależny i bezstronny sąd, która to zasada dotyczy każdego postępowania sądowego, również prowadzonego przed sądem polubownym - traktowanym, jako sąd zaufania. Zasada równości (równouprawnienia) stron należy zatem do jednej z naczelných zasad procesowych, przyjętych przez ustawodawcę również w odniesieniu do postępowania przed sądem polubownym³⁷⁸ i stąd winna być stanowczo przestrzegana zarówno przez strony umowy o arbitraż, jak też przez sąd polubowny realizujący w ramach postępowania wolę stron poddania sporu pod jego rozstrzygnięcie.

W piśmiennictwie zgodnie eksponowane są dwa aspekty zasady równości stron w arbitrażu, mianowicie w ujęciu merytorycznym (materialnoprawnym) wynikającym z umowy arbitrażowej oraz w ujęciu proceduralnym w odniesieniu do udziału stron w postępowaniu arbitrażowym³⁷⁹. Obowiązywanie zasady równości stron nie budzi w piśmiennictwie kontrowersji, jednak jej realizacja w odniesieniu do treści powołanego art. 1161 § 2 KPC i praktycznych aspektów równouprawnienia stron znalazła odzwierciedlenie w licznych poglądach piśmiennictwa i judykatury.

Aspekt równości stron w ujęciu materialnoprawnym pozostaje w związku z oceną charakteru prawnego umowy arbitrażowej, którą zgodnie z dominującymi poglądami należy w zasadzie traktować, jako umowę procesową, choć przy uwzględnieniu możliwości odpowiedniego stosowania regulacji prawa materialnego. Zasadniczo kontroli, przez pryzmat równości stron, podlega w tym ujęciu treść regulacji umownej, wyznaczającej prawa i obowiązki stron w szeroko rozumianym postępowaniu arbitrażowym. Równość pozycji stron oceniana jest więc w ramach równości swobodnego kształtowania stosunku prawnego, w granicach obowiązujących regulacji prawa właściwego, w tym stosowanych odpowiednio zasad prawa zobowiązań umownych. Należy przy tym podkreślić, iż decydującą w ocenie stosowania zasady równouprawnienia stron winna być weryfikacja równości stron przystępujących do negocjacji umowy o arbitraż, a nie rezultat przeprowadzonych negocjacji kształtujący

³⁷⁶ T. Strumiło, *Zasady postępowania arbitrażowego*, ADR. Arbitraż i Mediacja 2009, nr 3.

³⁷⁷ Por. uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 9.09.2010 r., I CSK 535/09, System Informacji Prawnej LEX nr 602748.

³⁷⁸ T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd arbitrażowy*, Warszawa 2008, s. 279.

³⁷⁹ A. W. Wiśniewski, *Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce*, Warszawa 2011, s. 402-403.

treść zapisu na sąd polubowny³⁸⁰. Słusznie bowiem przyjmuje się, iż strony umowy arbitrażowej winny mieć możliwie pełną swobodę kształtowania swoich praw i obowiązków, w tym zakresie realizacji postanowień umowy o arbitraż. Powyższe należy odnieść zarówno do powszechnie akceptowanego zakazu ograniczania swobody umów w obrocie handlowym oraz ochrony przed przejawami nadużycia swobody umów. W ramach więc negocjacji strony winny mieć zagwarantowaną swobodę wyboru między poddaniem sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego lub sądownictwa powszechnego, określenie zakresu klauzuli arbitrażowej, miejsca i języka realizacji procedur arbitrażowych, ewentualnie określenia warunków czasowych obowiązywania umowy o arbitraż. Natomiast w kategoriach nadużycia swobody umów należy traktować wprowadzenie do umowy arbitrażowej postanowień przewidujących uprawnienie tylko jednej strony do wytoczenia powództwa przed sądem polubownym, bądź nierównego określenia zasad formowania zespołu orzekającego, czy też nierównej pozycji w postępowaniu arbitrażowym. Mimo więc dość niezręcznie sformułowanej treści powołanego przepisu art. 1161 § 2 KPC sugerującej konieczność weryfikacji wypracowanej w następstwie negocjacji zrealizowanych w ramach swobody umów treści umowy o arbitraż, zdecydowanie kwestię zastosowania zasady równości stron należy oceniać przy uwzględnieniu procesowego charakteru umowy o arbitraż. W związku z powyższym w pełni należy podzielić pogląd, iż zasada równości stron winna być interpretowana wyłącznie w zakresie wykluczenia takich postanowień umowy arbitrażowej, które zagrażają równości praw stron w ramach realizacji procedur arbitrażowych³⁸¹. Zasada równości stron w ujęciu materialnoprawnym sprowadza się więc do stwierdzenia zgodnie z treścią powołanego art. 1161 § 2 KPC bezskuteczności postanowień zapisu określających wykluczenie pewnych uprawnień jednej ze stron lub przyznanie ich mniej względem uprawnień przyznanych drugiej stronie w ramach realizacji postępowania arbitrażowego. Przykładowo zgodnie z art. 1169 § 3 KPC postanowienia umowy o arbitraż przyznające jednej ze stron więcej uprawnień przy powoływaniu sądu polubownego są bezskuteczne. Podobnie zgodnie z art. 1183 KPC wykluczenie w postępowaniu arbitrażowym uprawnienia każdej ze stron do wysłuchania i przedstawienia swoich twierdzeń oraz dowodów na ich poparcie narusza zasadę równości stron w ramach rozstrzygnięcia sporu przed sądem polubownym.

³⁸⁰ *Ibidem*, s. 404.

³⁸¹ *Ibidem*, s. 412.

Również w poglądach judykatury, w jednym z orzeczeń³⁸² Sądu Najwyższego potwierdzona została możliwość naruszenia zasady równości stron przez włączenie do postanowień umowy o arbitraż określonej treści regulaminu sądu polubownego, z precyzyjnym wskazaniem, iż równość stron sprowadza się do przyznania stronom równych uprawnień, zarówno w samym zapisie na sąd polubowny, jak i w regulaminie sądu stałego zapewniającym równe szanse w definitywnym rozstrzygnięciu sporu. W powołanym orzeczeniu Sąd Najwyższy wyjaśnił nadto, iż przy ocenie przestrzegania zasady równości stron w umowie arbitrażowej trzeba wyraźnie odróżnić treść samej umowy arbitrażowej i ogólne reguły funkcjonowania stałego sądu polubownego, a zatem zasada równości stron w rozumieniu art. 1161 § 2 KPC winna być odnoszona do samej treści umowy o arbitraż, a nie do elementów organizacyjnych sądu polubownego.

Aspekt równości stron w ujęciu proceduralnym sprowadza się do rezultatu uwzględnionych w treści umowy arbitrażowej postanowień determinujących przebieg postępowania arbitrażowego, począwszy od przygotowania realizacji procesu z określeniem składu orzekającego i podstawowych kwestii proceduralnych do przeprowadzenia właściwego postępowania arbitrażowego z wyrokowaniem włącznie. W tym zakresie nie chodzi zatem o weryfikację równej pozycji stron umowy arbitrażowej, czy też ukształtowanej woli stron treści umowy o arbitraż. Zasadniczo ocena zastosowania zasady równości stron w tym ujęciu sprowadza się do objęcia przedmiotem ochrony rezultatu zastosowania norm regulujących postępowanie, czyli zachowanie pełnej równości stron w odniesieniu do przebiegu i w pewnym sensie do efektów postępowania³⁸³. Zasada równości stron w ujęciu proceduralnym staje się gwarancją przeprowadzenia rzetelnej procedury arbitrażowej, którą zapewniają między innymi wykluczenie przyznania jednej ze stron więcej uprawnień przy powoływaniu składu orzekającego (powołany przepis art. 1169 § 3 KPC), czy też określenie równości stron w ramach realizacji aktywności procesowej w postępowaniu arbitrażowym przez przedstawianie twierdzeń i dowodów na ich poparcie (powołany przepis art. 1183 KPC).

Powyższe znalazło potwierdzenie w poglądach judykatury - między innymi w jednym z orzeczeń³⁸⁴ Sąd Najwyższy wywiódł w odniesieniu do ustalania składu

³⁸² Por. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 19.10.2012 r., V CSK 503/11 (niepublikowane).

³⁸³ T. Strumillo, *Zasady postępowania arbitrażowego*, Kwartalnik ADR, 2009, nr 4, s. 65-68.

³⁸⁴ Por. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 18.06.2010 r., V CSK 434/09 (niepublikowane).

orzekającego, iż wskazane przez stronę powiązania organizacyjne sądów polubownych z różnymi korporacjami zawodowymi lub związkami przedsiębiorców nie mogą przesądzać o ich określonej zależności od tych organizacji, ani także o braku bezstronności poszczególnych arbitrów. Z kolei w innym orzeczeniu³⁸⁵ Sąd Okręgowy w Poznaniu wskazał, iż brak bezstronności i brak niezależności arbitrów mógłby w istotny sposób wpłynąć na naruszenie zasady równości stron postępowania arbitrażowego. Podobnie w odniesieniu do realizacji aktywności procesowej stron w postępowaniu arbitrażowym, w jednym z orzeczeń³⁸⁶ Sąd Apelacyjny w Warszawie wskazał, iż granice swobody sądu polubownego w przeprowadzaniu postępowania dowodowego wyznaczają wymogi wszechstronnego wyjaśnienia okoliczności niezbędnych dla rozstrzygnięcia sprawy oraz równego traktowania stron postępowania. W innym orzeczeniu³⁸⁷ również ten sąd podkreślił, iż eliminacja wniosków dowodowych jednej ze stron postępowania może być uznana za naruszenie zasady równości stron i pozbawienie strony zgłaszającej wnioski dowodowe możliwości obrony swoich spraw przed sądem polubownym.

Wskazane poglądy judykatury potwierdzają słuszną wykładnię obowiązujących przepisów określających zasadę równości stron uczestniczących w postępowaniu arbitrażowym, również w odniesieniu do sformułowania zasady równości stron w ujęciu proceduralnym w powołanej Ustawie Modelowej UNCITRAL³⁸⁸, w której zgodnie z art.18 określono tę zasadę ze sprecyzowaniem, że strony będą traktowane równo, a każda ze stron ma pełne prawo przedstawienia swojej sprawy.

Obowiązujące przepisy regulujące możliwość wnoszenia skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego i procedowania w zakresie uznawania i stwierdzania wykonalności wyroku sądu polubownego gwarantują bezwzględne przestrzeganie zasady równości stron w ramach realizacji procedur arbitrażowych. Naruszenie zasady równouprawnienia może bowiem stanowić naruszenie klauzuli porządku publicznego i zgodnie art. 1206 § 2 pkt 2 KPC oraz art. 1214 § 3 pkt 2 KPC skutkować uchyleniem

³⁸⁵ Por. uzasadnienie wyroku Sądu Okręgowego w Poznaniu z dnia 25.05.2011 r., IX GC 704/10 (niepublikowane).

³⁸⁶ Por. uzasadnienie wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 14.06.2012 r., I ACa 1241/11, System Informacji Prawnej LEX nr 1298991.

³⁸⁷ Por. uzasadnienie wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 10.12.2008 r., I ACa 655/08, Zbiór orzeczeń Sądu Apelacyjnego w Warszawie 2010/3/21.

³⁸⁸ Por. przepisy Ustawy Modelowej UNCITRAL w wersji uchwalonej przez Komisję Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego w dniu 07.07.2006 r. i zatwierdzonej uchwałą Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych Nr 61/33 z dnia 04.12.2006 r.

wyroku lub odmową uznania albo stwierdzenia wykonalności wyroku sądu polubownego. Nadto zasada równości stron, jako podstawowa zasada postępowania przed sądem polubownym może stanowić samodzielną podstawę uchylenia wyroku sądu polubownego zgodnie z art. 1206 § 1 pkt 4 KPC lub również stanowić podstawę odmowy uznania lub stwierdzenia wykonalności wyroku sądu polubownego wydanego za granicą zgodnie z art. 1215 § 2 pkt 2 i 4 KPC.

Podsumowując obowiązek przestrzegania zasady równości stron oraz skutków prawnych postanowień zapisu na sąd polubowny naruszających zasadę równości stron należy przychylić się do krytycznego stanowiska przedstawicieli doktryny wskazujących na odniesienie zasady równości stron do treści umowy arbitrażowej w ujęciu materialnoprawnym. Wprawdzie można treść powołanego art. 1161 § 2 KPC interpretować wyłącznie w ujęciu procesowym mając na względzie rezultat ujętych w treści umowy arbitrażowej postanowień dotyczących przebiegu postępowania arbitrażowego, jednak literalna wykładnia powołanego przepisu pozostawia wiele wątpliwości, w tym w odniesieniu do trafności przykładowego wskazania abuzywnej treści umowy arbitrażowej. Zdecydowanie jednak nie powinno budzić żadnych wątpliwości określenie zasady równości stron w ujęciu procesowym i wskazanie na istotność tej zasady w ramach realizacji procedur postępowania arbitrażowego, w tym w szczególności w zakresie formowania składu orzekającego i zagwarantowania stronom równej pozycji w aktywności procesowej przez przedstawianie twierdzeń i dowodów na ich poparcie. Zdecydowanie również należy podkreślić, iż natura postępowania arbitrażowego potwierdza zasadność ujmowania zasady równości stron w ujęciu formalnym, co znajduje potwierdzenie w powołanych wyżej przepisach części piątej Kodeksu postępowania cywilnego.

5. Prawo właściwe dla umowy o arbitraż

Ocena prawna umowy o arbitraż może dotyczyć weryfikacji problemów kolizyjnoprawnych, w tym przede wszystkim ustaleń względem tzw. statutu umowy arbitrażowej. Pojęciem tym definiuje się wskazane przez określoną normę kolizyjną prawo właściwe dla danego stosunku prawnego, którego źródłem jest umowa o arbitraż.

Powiązanie danego stosunku prawnego z określonym systemem prawnym następuje za pomocą łącznika stanowiącego główną część składową normy kolizyjnej. Za przykład takiej normy kolizyjnej można uznać treść art. 1154 KPC, zgodnie z którym przepisy części piątej Kodeksu postępowania cywilnego stosuje się, jeżeli

miejsce postępowania przed sądem polubownym znajduje się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, a w wypadkach w części tej określonych - także wtedy, gdy miejsce postępowania przed sądem polubownym znajduje się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej lub nie jest oznaczone. Powołana regulacja precyzyjnie zatem wskazuje, że przepisy prawa polskiego o sądzie polubownym stosuje się w sytuacjach oznaczenia miejsca postępowania na terytorium Polski oraz w wyjątkowych przypadkach poza Polską. Uzupelnienie powołanego wyżej przepisu stanowi określone w art. 1156 KPC zagadnienie jurysdykcji krajowej sądów państwowych w zakresie ich funkcji związanych z postępowaniami arbitrażowymi. Zgodnie z tym przepisem sądom polskim przysługuje jurysdykcja krajowa w sprawach uregulowanych przepisami części piątej Kodeksu postępowania cywilnego, jeżeli miejsce postępowania przed sądem polubownym znajduje się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Nadto sądom polskim przysługuje jurysdykcja krajowa także wtedy, gdy przepisy niniejszej części przewidują czynności sądu w związku z postępowaniem przed sądem polubownym, którego miejsce znajduje się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej albo nie jest oznaczone. Powołane przepisy art. 1154 KPC i art. 1156 KPC korespondują z treścią art. 1155 KPC stanowiącym o zasadzie wyboru miejsca postępowania przed sądem polubownym, który to wybór przesądza co do zasady o stosowaniu obowiązujących na danym terytorium norm prawa procesowego. Zgodnie z nim miejsce postępowania przed sądem polubownym wskazują strony, a w razie braku takiego wskazania określa je sąd polubowny, biorąc pod uwagę przedmiot postępowania, okoliczności sprawy i dogodność dla stron. Nadto, jeżeli miejsce postępowania przed sądem polubownym nie zostało określone przez strony ani przez sąd polubowny, uważa się, że miejsce tego postępowania znajdowało się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, gdy na tym terytorium wydane zostało orzeczenie kończące postępowanie w sprawie.

Powołane wyżej regulacje części piątej Kodeksu postępowania cywilnego na zasadach ogólnych (poza wyjątkami precyzyjnie w tych przepisach wskazanych) będą zatem miały zastosowanie w sprawie krajowej dotyczącej sporu poddanego w umowie o arbitraż rozstrzygnięciu sądu polubownego wykazującej powiązania wyłącznie z krajowym systemem prawnym. Wskazane w powołanym wyżej art. 1154 KPC miejsce postępowania przed sądem polubownym znajdujące się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, wskazane przez strony zgodnie z powołanym art. 1155 KPC, należy rozumieć, jako miejsce arbitrażu skutkujące przypisaniem arbitrażu do wskazanego terytorium i krajowego porządku prawnego. Powyższe odpowiada zastosowanemu określeniu

miejsca arbitrażu w Ustawie Modelowej UNCITRAL³⁸⁹, w której zgodnie z art. 20 ust. 1 wskazano, iż strony mogą swobodnie dokonać wyboru miejsca arbitrażu, przy czym jeżeli strony uprzednio nie uzgodniły miejsca arbitrażu, miejsce to ustala zespół orzekający, uwzględniając okoliczności sprawy, w tym dogodność dla stron. Należy przy tym zaznaczyć, iż zgodnie z art. 20 ust. 2 Ustawy Modelowej niezależnie od postanowień ust. 1 tego artykułu, zespół orzekający może, jeśli strony nie postanowiły inaczej, odbywać spotkania w dowolnym miejscu, które uzna za właściwe w celu prowadzenia konsultacji między członkami zespołu orzekającego, przesłuchania świadków, biegłych lub stron, dokonania inspekcji towarów, innych składników majątkowych lub dokumentów. W związku z powyższym należy odróżnić miejsce postępowania przed sądem polubownym i miejsce arbitrażu od miejsca faktycznego prowadzenia postępowania arbitrażowego i miejsca dokonywania poszczególnych czynności w ramach tegoż postępowania (powyższe znalazło również potwierdzenie we wzajemnej relacji powołanych art. 1154 KPC i 1155 KPC względem art. 1185 KPC).

Wskazane regulacje Kodeksu postępowania cywilnego nie będą natomiast miały zastosowania w sprawie międzynarodowej dotyczącej sporu objętego umową o arbitraż, bowiem w takich sprawach zastosowanie będzie miało prawo właściwe określone w przepisach ustawy Prawo prywatne międzynarodowe³⁹⁰. Zgodnie z art. 1 Prawa prywatnego międzynarodowego (dalej: PrPrywM) powołana ustawa reguluje właściwość prawa dla stosunków z zakresu prawa prywatnego związanych z więcej niż jednym państwem. Ze sprawą międzynarodową mamy zatem zasadniczo do czynienia, gdy umowa o arbitraż jest źródłem stosunku prawnego wykazującego powiązania z dwoma lub więcej państwami. Powiązania te oczywiście mogą mieć różną postać, przykładowo stosunek prywatnoprawny, wynikający z umowy o arbitraż, będzie miał charakter międzynarodowy wtedy, gdy siedziba, miejsce zamieszkania lub miejsce prowadzenia działalności gospodarczej (siedziba przedsiębiorstwa) stron będą w chwili zawarcia tej umowy w różnych państwach, czy też miejsce zawarcia umowy o arbitraż znajduje się za granicą, ewentualnie miejsce arbitrażu jest położone za granicą³⁹¹. Koresponduje to z pojęciem arbitrażu międzynarodowego w powołanej wyżej Ustawie Modelowej UNCITRAL, w której w art. 1 ust. 3 wskazano, iż arbitraż jest

³⁸⁹ Por. przepisy Ustawy Modelowej UNCITRAL w wersji uchwalonej przez Komisję Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego w dniu 07.07.2006 r. i zatwierdzonej uchwałą Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych Nr 61/33 z dnia 04.12.2006 r.

³⁹⁰ Por. przepisy ustawy z dnia 4.02.2011 r. Prawo prywatne międzynarodowe, Dz.U.2011.80.432 ze zm.

³⁹¹ T. Ereciński, K. Weitz, Sąd arbitrażowy, Warszawa 2008, s. 15–22 i 43–47.

międzynarodowym jeśli strony zapisu na sąd polubowny mają, w chwili zawierania zapisu, miejsce prowadzenia działalności w różnych państwach (lit. a), lub jeżeli jedno ze wskazanych miejsc znajduje się poza terytorium państwa, w którym strony mają miejsce prowadzenia działalności (lit. b), przy czym, jako miejsca wskazane określono: miejsce podane w zapisie na sąd polubowny, ewentualnie miejsce, gdzie znaczna część obowiązków wynikających ze stosunku handlowego ma zostać wykonana lub miejsce, z którym przedmiot sporu jest najściślej związany, ewentualnie miejsce wyraźnie uzgodnione przez strony ze wskazaniem, że przedmiot sporu objęty zapisem na sąd polubowny związany jest więcej niż z jednym państwem. Nadto zgodnie z ust.3 tego artykułu wskazano, iż jeśli strona ma więcej niż jedno miejsce prowadzenia działalności, miejscem prowadzenia działalności jest to miejsce, które ma najściślej związek z zapisem na sąd polubowny (lit. a), a jeśli strona nie ma miejsca prowadzenia działalności, odwołanie winno być dokonane do jej miejsca zamieszkania (lit. b). Przedstawione dość precyzyjne uregulowanie Ustawy Modelowej pozwala na identyfikację spraw międzynarodowych i odpowiednie stosowanie prawa właściwego określonego w przepisach ustawy Prawo prywatne międzynarodowe.

Statut podstawowy międzynarodowej umowy o arbitraż uregulowany został w rozdziale 8 powołanej ustawy Prawo prywatne międzynarodowe. Zgodnie z art. 39 PrPrywM statut tej umowy określony został w ten sposób, że umowa o arbitraż podlega prawu wybranemu dla niej przez strony, a w razie braku wyboru prawa, umowa o arbitraż podlega prawu państwa, w którym znajduje się uzgodnione przez strony miejsce arbitrażu. Jeżeli nie dokonano takiego uzgodnienia umowa o arbitraż podlega prawu właściwemu dla stosunku prawnego, którego spór dotyczy. wystarczy jednak, że umowa jest skuteczna według prawa państwa, w którym postępowanie się toczy lub sąd arbitrażowy wydał orzeczenie. Z powołanego przepisu wynika zatem zasada swobody wyboru prawa właściwego dla umowy o arbitraż ukształtowana zgodnie z poglądami wyrażonymi w piśmiennictwie raczej ze względów praktycznych niż doktrynalnych³⁹². Akceptacja kolizyjnoprawnej autonomii woli stron w zakresie nieograniczonego wyboru prawa znajduje odzwierciedlenie w systemach prawnych wielu państw i praktycznie nie jest kwestionowana w poglądach doktryny³⁹³. Również regulacja uzupełniająca, według której w braku wyboru prawa dla umowy o arbitraż właściwe jest prawo obowiązujące w uzgodnionym przez strony miejscu arbitrażu, stanowi wyraz

³⁹² A. W. Wiśniewski, *Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce*, Warszawa 2011, s. 333-334.

³⁹³ S. Dalka, *Sądownictwo polubowne*, Warszawa 1987, s. 69-70.

dążenia do harmonizacji tej umowy z dotyczącymi arbitrażu przepisami prawa postępowania cywilnego i akceptacji miejsca arbitrażu, jako głównego łącznika obiektywnego dla umowy o arbitraż. Natomiast regulacja uzupełniająca w braku uzgodnienia przez strony miejsca arbitrażu, wskazująca prawo właściwe dla stosunku prawnego, którego spór dotyczy, pozostaje w sprzeczności z uznawaną powszechnie zasadą autonomii umowy o arbitraż względem umowy podstawowej³⁹⁴. Podobnie również budzi wątpliwości końcowe stwierdzenie powołanej regulacji odnoszące się do skuteczności umowy podstawowej, toczącego się postępowania i okoliczności wydania orzeczenia przez sąd arbitrażowy. Zgodnie z powołaną regulacją art. 39 PrPrywM określony został zatem status umowy o arbitraż, którego zakres jest zasadniczo zbliżony do zakresu prawa właściwego dla umów zobowiązaniowych. Prawu określonemu zgodnie z tym przepisem podlega zarówno sama umowa o arbitraż jako czynność prawna, będąca źródłem szczególnego zobowiązania, jak też wynikający z niej swoisty stosunek prawny³⁹⁵. Należy przy tym nadmienić, iż forma umowy o arbitraż określona została w przepisie precyzującym, mianowicie art. 40 PrPrywM, zgodnie z który forma umowy o arbitraż podlega prawu państwa miejsca arbitrażu, przy czym wystarczy jednak zachowanie formy przewidzianej przez prawo państwa, któremu umowa o arbitraż podlega.

Podsumowując zagadnienia dotyczące prawa właściwego dla umowy o arbitraż należy podkreślić konieczność rozróżnienia spraw krajowych, dotyczących sporów objętych umową o arbitraż od spraw międzynarodowych, dotyczących sporów objętych międzynarodową umową o arbitraż. Powyższe rozróżnienie pozwoli na weryfikację problemów kolizyjnoprawnych, w tym przede wszystkim czynienie ustaleń względem statutu umowy o arbitraż odpowiednio na podstawie powołanych przepisów części piątej Kodeksu postępowania cywilnego lub powołanych regulacji ustawy Prawo prywatne międzynarodowe. Należy przy tym podkreślić, iż statut umowy o arbitraż nie został unormowany w regulacjach unijnych³⁹⁶ i stąd powołane przepisy regulacji krajowych mają odpowiednie zastosowanie w zakresie wskazania prawa właściwego dla danego stosunku prawnego, którego źródłem jest umowa o arbitraż.

³⁹⁴ A. W. Wiśniewski, *Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce*, Warszawa 2011, s. 343.

³⁹⁵ M. Pazdan, J. Poczobut, *Prawo prywatne międzynarodowe. System Prawa Prywatnego*. T.20B, s. 690.

³⁹⁶ Por. art. 1 ust. 2 lit. e Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z dnia 17.06.2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I), Dz.Urz.UE L z dnia 4.07.2008 r., nr 177, s. 6-16.

Istotność zagadnień powiązania danego stosunku prawnego z określonym systemem prawnym ma coraz większe znaczenie w związku z tendencją podmiotów handlu międzynarodowego do ucieczki od sądownictwa państwowego w kierunku arbitrażu i innych alternatywnych metod rozwiązywania sporów³⁹⁷. Istnieje jednak potrzeba dalszego doskonalenia regulacji prawnych arbitrażu przez ujednoczenie i harmonizację zarówno regulacji obowiązujących z mocy prawa tzw. *hard law*, jak też regulacji obowiązujących wyłącznie z woli stron stosunku prawnego tzw. *soft law*. Niewątpliwie w obszarze stosunków międzynarodowych arbitraż staje się regułą, bowiem ocenia się współcześnie, iż nawet około 90% międzynarodowych kontraktów zawiera klauzulę arbitrażową, a wyjątkowo rzadko spotyka się kontrakt szczególnie znacznej wartości pozbawiony regulacji sposobu rozstrzygnięcia sporów lub zawierający klauzulę jurysdykcyjną przewidującą właściwość sądów określonego państwa³⁹⁸. Powyższe koresponduje niewątpliwie z rosnącymi kosztami i piętnowaną przewlekłością prowadzenia spraw sądowych w ramach sądownictwa powszechnego praktycznie we wszystkich państwach europejskich, w szczególności w odniesieniu do spraw z elementem transgranicznym o skomplikowanym stanie faktycznym i prawnym. Należy zatem stwierdzić, iż promocja instytucji arbitrażu oraz odpowiednio sporządzania zapisów na sąd polubowny, szczególnie w odniesieniu do kontraktów międzynarodowych staje się wyjątkowym wyzwaniem, przy dostrzeganej stosunkowo słabej jeszcze orientacji, akceptacji i partycypacji małych i średnich przedsiębiorców krajowych w wykorzystywaniu możliwości arbitrażu, a szczególnie arbitrażu międzynarodowego.

6. Wybrane kwestie szczegółowe z zakresu funkcjonowania zapisu na sąd polubowny

6.1. Zamieszczenie zapisu na sąd polubowny w umowie (statucie) spółki handlowej lub statucie spółdzielni, czy stowarzyszenia

Szczególną postacią zapisu na sąd polubowny jest odpowiednio sporządzenie stosownego postanowienia w umowie lub statucie spółki handlowej, spółdzielni lub stowarzyszenia. Zgodnie z art. 1163 § 1 KPC w obowiązujących przepisach przewidziana została możliwość zamieszczenia zapisu na sąd polubowny w umowie (statucie) spółki handlowej oraz zgodnie z art. 1163 § 2 KPC odpowiednio zamieszczenie zapisu w statucie spółdzielni lub stowarzyszenia. Wskazana w

³⁹⁷ A. W. Wiśniewski, *Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce*, Warszawa 2011, s. 85.

³⁹⁸ *Ibidem*, s. 85-85.

powołanych przepisach możliwość sporządzenia zapisu na sąd polubowny w dodatkowej formie (względem wynikającej z treści art. 1162 § 1 KPC), określa zasadniczo dwa obszary, mianowicie podmiotowy zakres związania zapisem oraz aspekty przedmiotowe mocy wiążącej zapisu w odniesieniu do zdatności arbitrażowej sporów korporacyjnych (w tym wyjątkowo dyskusyjną kwestię zdatności arbitrażowej spraw o uchylenie lub stwierdzenie nieważności uchwał organów spółek).

Odnośnie określenia dodatkowej formy zapisu na sąd polubowny poglądy formułowane w piśmiennictwie są zgodne, zapewne z uwagi na precyzyjną treść powołanego art. 1163 KPC umieszczonego w regulacjach procesowych bezpośrednio po art. 1162 określającym podstawową formę umowy o arbitraż. Uwagi i wnioski przedstawione w części omawiającej treść i formę umowy o arbitraż pozostają również wiążące w odniesieniu do zamieszczenia zapisu na sąd polubowny w umowie (statucie) spółki handlowej lub statucie spółdzielni, czy stowarzyszenia. Należy tylko sygnalizacyjnie nadmienić, iż spełnienie wymogu formy przewidzianej dla umowy o arbitraż uważa się za zachowane, gdy dla czynności prawnej kreującej stosunek prawny, z którego wynikają lub mogą wynikać spory objęte zapisem wymagane jest sporządzenie umowy na piśmie, jak również, gdy wymagana jest inna forma szczególna (np. forma aktu notarialnego)³⁹⁹. Powyższe stwierdzenie niewątpliwie przesądza prawidłowość zamieszczenia zapisu w umowie spółek, których umowy zgodnie z obowiązującymi przepisami winne być zawarte na piśmie (przykładowo zgodnie z art. 23 KSH spółki jawnej), jak również spółek, których umowa winna być sporządzona w formie aktu notarialnego (przykładowo zgodnie z art. 157 § 2 KSH spółki z ograniczoną odpowiedzialnością). Podobnie statuty spółdzielni i stowarzyszeń sporządzane są w formie pisemnej i stąd spełnienie wymogu dla prawidłowości sporządzenia zapisu na sąd polubowny nie może budzić żadnych wątpliwości. W piśmiennictwie wskazuje się również możliwość zawarcia zapisu na sąd polubowny w umowie spółki cywilnej⁴⁰⁰ (choć powyższe nie wynika z treści powołanego art. 1163 KPC) i stąd nie budzi wątpliwości okoliczność mocy wiążącej zapisu zamieszczonego w umowie spółki cywilnej w odniesieniu do sporów między wspólnikami spółki cywilnej.

Zakres związania zapisem na sąd polubowny w związku z jego zamieszczeniem w umowie (statucie) spółki handlowej, spółdzielni, czy stowarzyszenia obejmuje

³⁹⁹ M. Tomaszewski, System Prawa Handlowego, Arbitraż handlowy (...), komentarz do art. 1161 t.7.9.1.11.

⁴⁰⁰ A. Zieliński, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Wyd. 7, Warszawa 2014, System Informacji Prawnej Legalis, komentarz do art. 1163 t.2.

zagadnienia podmiotowe i przedmiotowe sporów korporacyjnych. W odniesieniu do wskazanych osób prawnych, ale także do innych jednostek organizacyjnych należy wskazać, iż za korporacje uznaje się takie organizacje, których wewnętrzna struktura opiera się na zasadzie członkostwa. Należy przy tym odróżnić podmiotowość członków korporacji od formalnego wyodrębnienia podmiotowości struktury organizacyjnej, którą członkowie tworzą. Zasadniczo w obrocie prawnym występuje podmiotowość korporacji (spółki, spółdzielni, czy stowarzyszenia), posiadającej osobowość prawną lub zdolność do czynności prawnych, umożliwiające wchodzenie w stosunki prawne z innymi podmiotami. W ramach tych relacji i stosunków prawnych z innymi podmiotami mogą być generowane spory, zarówno o prawa majątkowe jak i niemajątkowe, których zdadność arbitrażowa zgodnie z art. 1157 KPC nie budzi żadnych wątpliwości. W ramach funkcjonowania określonych korporacji istotne znaczenie ma struktura organizacyjna, w ramach której podejmowane są decyzje organizacyjne dotyczące prowadzenia spraw danego podmiotu, czyli odpowiednio spółki, spółdzielni czy stowarzyszenia. Wyodrębnia się zatem organy - mianowicie organ przedstawicielski reprezentujący interesy członków danej korporacji (zgromadzenie wspólników, walne zgromadzenie, czy zebranie członków), organ wykonawczy do reprezentacji i prowadzenia spraw organizacji (zarząd) i organ kontrolny do realizacji czynności nadzorczych (rada nadzorcza, komisja rewizyjna). Powołany przepis art. 1163 KPC odnosi się do korporacji posiadających formę organizacyjną spółki, spółdzielni czy stowarzyszenia, ale w ramach obrotu gospodarczego decydujące znaczenie ma aktywność spółek handlowych i stąd w piśmiennictwie w odniesieniu do analizy sporów korporacyjnych używa się terminologii właściwej dla organów spółek, ich wspólników oraz dotyczących sporów ze stosunku spółki.

W odniesieniu do funkcjonowania określonych korporacji i ich struktury organizacyjnej należy wskazać, iż niezależnie od sporów powstałych w ramach stosunków zewnętrznych danej organizacji mogą powstawać spory wewnętrzne tzw. korporacyjne zasadniczo w ramach relacji danej organizacji ze swoimi członkami lub między członkami danej organizacji. W ramach funkcjonowania spółek handlowych w doktrynie obszernie przedstawiane są rodzaje sporów korporacyjnych (w ujęciu podmiotowym i przedmiotowym) ze wskazaniem możliwości poddania tych sporów pod rozstrzygnięcie sądu polubownego⁴⁰¹. Zasadniczo wyróżnia się nie budzące

⁴⁰¹ A. W. *Wiśniewski*, Rozstrzygnięcie sporów korporacyjnych spółek kapitałowych przez sądy polubowne - perspektywa ustawowego rozstrzygnięcia, cz. 1 i 2, PS 2005, Nr 4 i 5 i G. *Suliński*, Rozstrzygnięcie sporów

żadnych wątpliwości w zakresie możliwości objęcia klauzulą arbitrażową spory pomiędzy wspólnikami a spółką (zarówno dotyczące świadczeń majątkowych, jak też wykonywania uprawnień organizacyjnych). Nadto również wskazuje się na inne spory, względem których może być rozważane objęcie klauzulą arbitrażową zamieszczoną w umowie statucie spółki (przykładowo spory wewnątrzorganizacyjne między wspólnikami a spółką o ustalenie nieistnienia uchwał organów innych niż zgromadzenie), bądź względem których wymagane jest zawarcie odrębnej umowy o arbitraż (przykładowo spory pomiędzy spółką a jej funkcjonariuszami). W zakresie aspektów podmiotowych zgodnie przyjmuje się w piśmiennictwie, iż wskazana w powołanym art. 1163 KPC moc wiążąca zapisu na sąd polubowny dotyczy sporów ze stosunku spółki w odniesieniu do spółki i wspólników spółki, z wyłączeniem organów spółki i członków tych organów, również przy uwzględnieniu nieposiadania po stronie organów spółki własnej zdolności prawnej, ani zdolności do dokonywania czynności prawnych w swoim imieniu⁴⁰². Zgodne pozostają poglądy doktryny i judykatury względem mocy wiążącej klauzul arbitrażowych zamieszczonych w umowach (statutach) spółek nie tylko dla tych wspólników i akcjonariuszy założycieli spółki (odpowiednio podpisujących akty założycielskie), ale również dla tych wszystkich wspólników lub akcjonariuszy, którzy później objęli udziały lub akcje przy podwyższaniu kapitału zakładowego (nabywców pierwotnych), czy nabyli udziały lub akcje od dotychczasowych posiadaczy (nabywców wtórnych). Wynika to z niekwestionowanej akceptacji zarówno nabywców pierwotnych, jak i wtórnych wszystkich postanowień umowy (statutu) spółki, w tym również postanowień dotyczących zapisu na sąd polubowny. Podobne stanowisko wyraził Sąd Najwyższy w jednym z orzeczeń⁴⁰³ wskazując, że przyjęte w art. 1163 KPC rozwiązanie z punktu widzenia formy zapisu na sąd polubowny jest szczególną postacią tzw. klauzuli arbitrażowej przez odesłanie, bowiem klauzula arbitrażowa zawarta jest tylko w umowie (statucie) spółki handlowej, statucie spółdzielni lub stowarzyszenia, a czynność lub akt przystąpienia do spółki, spółdzielni lub stowarzyszenia obejmuje jedynie poddanie się umowie (statutowi), w tym zawartej w nich klauzuli arbitrażowej.

ze stosunku spółki kapitałowej przez sąd polubowny, Warszawa 2008. a także: Dopuszczalność poddania sporu ze stosunku spółki pod rozstrzygnięcie sądu polubownego, PPH 2005, Nr 12, s. 28 i n.

⁴⁰² M. Tomaszewski, System Prawa Handlowego, Arbitraż handlowy (...), komentarz do art. 1161 t.7.11.1.13.

⁴⁰³ Por. uzasadnienie Sądu Najwyższego z dnia 12.10.2012 r., IV CSK 82/12, System Informacji Prawnej Legalis.

W piśmiennictwie wyrażane są również poglądy dotyczące tzw. rozszerzenia mocy wiążącej umowy arbitrażowej na następców prawnych stron stosunku prawnego, z którego wynikające spory poddane są pod rozstrzygnięcie sądu polubownego. Zasadniczo wskazuje się, że na podstawie zapisu na sąd polubowny poddawane są pod rozstrzygnięcie sądu spory wynikłe lub mogące wyniknąć z określonego stosunku prawnego, a nie są poddawane pod procedowanie strony danego stosunku prawnego⁴⁰⁴. Przyjmuje się, że bez względu na to, czy spór powstał między pierwotnymi stronami tego stosunku, które sporządziły taki zapis, czy też między podmiotami, które dopiero później (po sporządzeniu zapisu) stały się stronami tego stosunku z tytułu sukcesji uniwersalnej albo sukcesji syngularnej, zapis na sąd polubowny ma dla następców prawnych stron moc wiążącą⁴⁰⁵.

Jak już wcześniej o tym była mowa w zakresie zagadnień mocy wiążącej zapisu na sąd polubowny wyjątkowo dyskusyjną w piśmiennictwie okazała się kwestia zdadności arbitrażowej spraw ze stosunku spółki o uchylenie lub stwierdzenie nieważności uchwał organów spółek. Problem dotyczy zasadniczo wykładni art. 1157 KPC i art. 1163 § 1 KPC z odniesieniem do praktycznych aspektów dopuszczalności wykorzystania arbitrażu dla rozstrzygnięcia spraw o uchylenie lub stwierdzenie nieważności uchwał wspólników (akcjonariuszy). W ramach interpretacji treści wskazanych przepisów poglądy poszczególnych autorów⁴⁰⁶ nawiązują do przygotowywanych w ramach prac Komisji Kodyfikacyjnej projektów ustawy wprowadzającej obowiązujące regulacje⁴⁰⁷. Pierwotnie zakładano umieszczenie dodatkowego paragrafu w art. 1157 KPC z precyzyjnym wskazaniem, iż nie można poddać pod rozstrzygnięcie sądu polubownego żądania uchylenia lub stwierdzenia nieważności uchwał organów osób prawnych i jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną oraz argumentacją, iż wyłączenie tych spraw nastąpiło z uwagi na ich skomplikowany charakter oraz złożoną strukturę podmiotową⁴⁰⁸. Należy przy tym podkreślić, iż w dalszych pracach

⁴⁰⁴ J. Skąpski, W kwestii mocy obowiązującej zapisu na sąd polubowny dla cesjonariusza stron, PPC 1934, Nr 16-17.

⁴⁰⁵ M. Tomaszewski, System Prawa Handlowego, Arbitraż handlowy (...), komentarz do art. 1161 t.7.11.1.6.

⁴⁰⁶ E. Marszałkowska-Krzesł, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, wydanie 13, System Informacji Prawnej Legalis 2015, komentarz do art. 1163 t.9.1 oraz wskazane tam poglądy innych autorów.

⁴⁰⁷ Por. ustawa z dnia 28.07.2005 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego Dz.U.2005.178.1478.

⁴⁰⁸ Por. uzasadnienie projektu ustawy z dnia 28.07.2005 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego Dz.U.2005.178.1478, druk sejmowy IV kadencji z 8.11.2004 r., Nr 3434.

legislacyjnych zakładaną dodatkową treść tego przepisu pominięto. W związku z powyższym usunięcie projektowanego przepisu wzbudziło wiele wątpliwości w zakresie intencji ustawodawcy i stąd część doktryny uznała, iż pomimo skreślenia przewidzianego w projekcie Komisji Kodyfikacyjnej zapisu, spory dotyczące uchylenia lub stwierdzenia nieważności uchwał organów spółki należy wyłączyć spod kognicji sądów polubownych ze względu na brak zdatności ugodowej⁴⁰⁹, inni natomiast twierdzili, iż między art. 1163 KPC a art. 1157 KPC zachodzi relacja *lex specialis - lex generalis* i dlatego brak zdatności ugodowej nie oznacza automatycznie braku zdatności arbitrażowej, o czym świadczy chociażby sformułowanie w art. 1157 KPC "jeżeli przepis szczególny nie stanowi inaczej" oraz wspomniana ewolucja wprowadzanych zmian tej regulacji w procesie legislacyjnym⁴¹⁰. Wskazane rozbieżności znalazły również odzwierciedlenie w poglądach judykatury, przy czym ostatecznie wątpliwości wyjaśnione zostały stanowiskiem Sądu Najwyższego zajęтым w uchwale⁴¹¹, w której wyjaśniono, że przepis art. 1163 § 1 KPC nie zawiera normy szczególnej w stosunku do art. 1157 KPC w zakresie wymagania, aby spory poddane pod rozstrzygnięcie sądu polubownego mogły być przedmiotem ugody sądowej, a zatem należy uznać, iż wymaganie zdatności ugodowej sporu, jako kryterium wyznaczające granice zdatności arbitrażowej sporu, ma zastosowanie także w sporach ze stosunku spółki handlowej. Przytoczone stanowisko Sądu Najwyższego wyjaśniło wyczerpująco wzajemną relację powołanych przepisów art. 1157 KPC i art. 1163 § 1 KPC, jednak nie rozstrzygnęło kwestii zdatności ugodowej sporów dotyczących uchylania i stwierdzania nieważności uchwał wspólników (akcjonariuszy). W literaturze pojawiło się wiele poglądów wykluczających możliwość zawarcia ugody w tych sprawach⁴¹², a więc z uwagi na brak zdatności ugodowej, również wykluczenie zdatności arbitrażowej sporów dotyczących uchylania i stwierdzania nieważności uchwał wspólników (akcjonariuszy). Mimo jednak licznych poglądów precyzyjnie eksponujących brak zdatności ugodowej i zdatności arbitrażowej tych sporów, pojawiły się w piśmiennictwie również odmienne poglądy⁴¹³, wskazujące, iż spory związane z zaskarżaniem uchwał korporacyjnych

⁴⁰⁹ M. Kocur, Kłopotliwe zaskarżanie uchwał, Rzeczpospolita z dnia 18.07.2005 r., nr 3587, s. XI.

⁴¹⁰ P. Bielarczyk, Nowelizacja kodeksu postępowania cywilnego w zakresie sądownictwa polubownego, MoP 2005, dodatek do nr 22.

⁴¹¹ Por. uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 7.05.2009 r., III CZP 13/09, OSNC 2010, Nr 1, poz. 9.

⁴¹² T. Ereciński, K. Weitz, Sąd arbitrażowy, Warszawa 2008, s. 122.

⁴¹³ A. W. Wiśniewski, Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce, Warszawa 2011, s. 279.

powinny mieć zdatność ugodową, a co za tym idzie także zdatność arbitrażową na gruncie art. 1157 KPC.

Podsumowując rozważania i poglądy piśmiennictwa w zakresie zdatności arbitrażowej spraw ze stosunku spółki o uchylenie lub stwierdzenie nieważności uchwał organów spółek ponownie należy wyrazić pogląd, iż wszelkie wątpliwości mogłaby usunąć ewentualna zmiana art. 1157 KPC przez wyłączenie ograniczenia zdatności arbitrażowej w zakresie odniesienia do zdatności ugodowej, a odejście od kryterium zdatności ugodowej w przypadku sporów o prawa majątkowe będzie skutkowało uznaniem zdatności arbitrażowej sporów z zakresu zaskarżania uchwał zgromadzeń spółek kapitałowych. Ponownie należy podkreślić, iż możliwość poddania sporów dotyczących uchylenia lub stwierdzenia nieważności uchwał wspólników (akcjonariuszy) spółek pod rozstrzygnięcie sądu polubownego mogłaby mieć istotne znaczenie dla realizacji zasady pewności i szybkości obrotu gospodarczego, przy uwzględnieniu akceptacji tej formy rozstrzygania sporów przez zainteresowanych przedsiębiorców oraz oczekiwanej sprawności i fachowości procedowania w ramach sądownictwa polubownego.

6.2. Zapis na sąd polubowny obejmujący spory z zakresu prawa pracy

Przewidziana w art. 1164 KPC możliwość poddania sporu z zakresu prawa pracy pod rozstrzygnięcie sądu polubownego wprowadzona została do obowiązujących regulacji po reformie arbitrażu z roku 2005. Intencją ustawodawcy okazało się umożliwienie - w jak najszerszym stopniu - korzystania przez podmioty zainteresowane z sądownictwa polubownego, jako alternatywnego sposobu rozstrzygania różnych kategorii spraw cywilnych⁴¹⁴, a więc odpowiednio również rozstrzygania sporów z zakresu prawa pracy.

Powołany przepis art. 1164 KPC precyzyjnie wskazuje na możliwość sporządzenia w odniesieniu do sporów z zakresu prawa pracy zapisu na sąd polubowny po powstaniu sporu. Zgodnie z powołaną regulacją określono rodzaj zapisu przewidzianego dla sporów z zakresu prawa pracy z dokładnie wskazaną możliwością zawarcia wyłącznie kompromisu, czyli umowy o arbitraż zawieranej celem rozstrzygnięcia zaistniałego między stronami konkretnego sporu. Zatem z treści przepisu art. 1164 KPC wynika wykluczenie możliwości dokonania zapisu na sąd

⁴¹⁴ Por. uzasadnienie projektu ustawy z dnia 28.07.2005 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego Dz.U.2005.178.1478, druk sejmowy IV kadencji z dnia 8.11.2004r., Nr 3434, s. 12.

polubowny, jako klauzuli arbitrażowej zawartej w umowie o pracę i przewidującej poddanie pod rozstrzygnięcie sądu polubownego sporów, które w odniesieniu do danego stosunku pracy mogłyby zaistnieć dopiero w przyszłości. Powyższe unormowanie koresponduje z eksponowaną w prawie pracy ochroną praw pracownika i zapobieżeniu sytuacji, w której pracownik musiałby zaakceptować klauzulę arbitrażową przy zawieraniu umowy o pracę (jako jedno z jej integralnych postanowień) w obawie wykluczenia zawarcia umowy o pracę i utraty możliwości zatrudnienia⁴¹⁵. Należy jednak podkreślić, iż eksponowanie ochrony pracownika ma istotne znaczenie w okresach stagnacji i kryzysu, kiedy tendencje na rynku pracy określane są terminem rynku pracodawcy. Pracodawcy dyktują wtedy warunki pracy i w takich okolicznościach zasadne wydaje się wyłączenie możliwości zawierania klauzul arbitrażowych. Przestaje to być oczywiste w okresie odwrócenia tendencji, kiedy mamy do czynienia z prosperitą i poszukiwaniem pracowników, a rynek pracy określane jest terminem rynku pracownika. Podobnie wątpliwe wydaje się wyłączenie zawierania klauzul arbitrażowych w pracowniczych kontraktach menedżerskich. Wprawdzie zatrudnianie kadry kierowniczej w ramach kontraktów określane jest umowami cywilnoprawnymi, ale w warunkach wykonywania pracy faktycznie odpowiadających stosunkowi pracy umowy te uznawane są za umowy o pracę i ma do nich zastosowanie ograniczenie wynikające z powołanego wyżej art. 1164 KPC. Zasadną może więc okazać się propozycja zmiany obowiązujących regulacji i umożliwienie stronom stosunku pracy sporządzania zapisu na sąd polubowny nie tylko w formie kompromisu, ale również klauzuli arbitrażowej przewidującej poddanie pod rozstrzygnięcie sądu polubownego wszystkich sporów z danego stosunku pracy. Powyższe mogłoby okazać się wyjątkowo ważne przy uwzględnieniu istotności spraw z zakresu prawa pracy dla wizerunku pracodawcy i destabilizacji funkcjonowania pracodawców w związku z długotrwałością i uciążliwą specyfiką rozpoznawania tych spraw w ramach sądownictwa powszechnego.

W powołanym wyżej art. 1164 KPC określono formę pisemną zapisu na sąd polubowny obejmującego spory z zakresu prawa pracy z wyłączeniem stosowania art. 1162 KPC, a więc możliwości stosowania formy zapisu zamieszczonego w wymienianych między stronami pismach lub oświadczeniach składanych za pomocą środków porozumiewania się na odległość oraz w formie przez odesłanie, czyli

⁴¹⁵ R. Flejszar, Ugodowe rozwiązywanie sporów z zakresu prawa pracy, w: A. Świątkowski (red.), *Studia z zakresu prawa pracy i polityki społecznej*, Kraków 2010, s. 315-328.

powołanie się w sporządzonej na piśmie umowie na inny dokument zawierający klauzulę arbitrażową. To ograniczenie formy umowy arbitrażowej dotyczącej określonego sporu ze stosunku pracy wyłącznie do formy pisemnej nawiązuje do formy umowy o pracę oraz formy czynności prawnych dokonywanych między stronami stosunku pracy (przykładowo dwustronne czynności dotyczące porozumienia zmieniającego, czy porozumienia rozwiązującego umowę o pracę).

Oдноśnie aspektów przedmiotowych zapisu na sąd polubowny obejmującego spory ze stosunku pracy, zgodnie z art. 1 KPC regulacje procesowe normują postępowanie sądowe między innymi w sprawach ze stosunków z zakresu prawa pracy, nadto pojęcie spraw z zakresu prawa pracy zostało sprecyzowane w art. 476 § 1 KPC. Należy przy tym podzielić pogląd wyrażony w piśmiennictwie, iż art. 1164 KPC wskazuje na spory z zakresu prawa pracy w szerokim znaczeniu odpowiadającym treści art. 1 KPC⁴¹⁶, przy uwzględnieniu rozbieżnych poglądów judykatury w odniesieniu do kwalifikacji określonych kategorii spraw, jako objętych zakresem pojęcia sprawy z zakresu prawa pracy, bądź nie należących do tego zakresu. Należy przy tym podzielić wyrażony w piśmiennictwie pogląd, iż podobnie jak na tle stosunku art. 1163 § 1 KPC do art. 1157 KPC, regulacja art. 1164 KPC nie stanowi *lex specialis* względem art. 1157 KPC⁴¹⁷. Z powyższego wynika zatem, że zapis na sąd polubowny obejmujący spory z zakresu prawa pracy przewidziany jest wyłącznie dla sporów posiadających zdolność arbitrażową, a więc odpowiednio mogących być przedmiotem ugody sądowej.

Podsumowując możliwość poddania sporu z zakresu prawa pracy pod rozstrzygnięcie sądu polubownego należy ocenić zdecydowanie pozytywnie, przy uwzględnieniu istotności promowania alternatywnych metod rozwiązywania i rozstrzygania sporów w ramach relacji między pracownikami i pracodawcami oraz przy uwzględnieniu doświadczeń międzynarodowych, potwierdzających rosnącą ilość spraw pracowniczych rozstrzyganych przed sądem polubownym⁴¹⁸. Do rozważenia pozostaje propozycja umożliwienia zawierania między stronami klauzul arbitrażowych, będących wyrazem partycypacji stron stosunku pracy w kształtowaniu zarówno warunków umowy o pracę, jak też ewentualności rozstrzygania przyszłych sporów w ramach postępowania arbitrażowego. Ponownie bowiem należy podkreślić, iż zarówno z punktu widzenia pracodawców, jak i pracowników spory pracownicze rozstrzygane w ramach

⁴¹⁶ Ł. Błaszczak, M. Ludwik, Sądownictwo polubowne (arbitraż), Warszawa 2007, s. 106.

⁴¹⁷ P. Błaszczak, Głosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 7.05.2009 r., III CZP 13/09, Głosa 2010/1/22-29.

⁴¹⁸ T. Szurski, Arbitraż - skuteczny sposób likwidowania sporów, MoP 1998, Nr 12, s. 470.

sądownictwa powszechnego okazują się absorbujące (czas i koszty postępowania) oraz często destabilizujące normalne funkcjonowanie pracodawców (obszerne postępowanie dowodowe, nieprzewidywalne rozstrzygnięcia i konieczność kontynuacji prowadzenia postępowania odwoławczego). Zarówno więc alternatywne metody rozwiązywania sporów (szczególnie mediacje), jak też rozstrzyganie sporów w ramach sądownictwa polubownego mogą okazać się nowoczesną propozycją w ramach kształtowania dojrzałych wzajemnych relacji stron stosunków pracy.

CZĘŚĆ III. Koncepcja nowoczesnego rozstrzygnięcia sporów

Rozdział 1. Analiza funkcjonowania sądownictwa powszechnego

1. Aktualne zestawienia statystyczne

W debacie publicznej od wielu lat pojawiają się krytyczne głosy pod adresem polskich sądów i innych instytucji wymiaru sprawiedliwości⁴¹⁹. Zasadniczo eksponowane są liczne problemy sądownictwa, w tym przewlekłość i rosnące koszty postępowań sądowych, zastrzeżenia względem jakości orzecznictwa, transparentności i efektywności działania oraz hierarchiczności i zbiurokratyzowania instytucji sądowych. Środowisko sędziowskie wskazuje nadto na zbyt szeroką kognicję sądów, nadmiernie rozbudowane procedury oraz istotne zastrzeżenia względem organizacji sądownictwa skutkujące deprecjacją w opinii publicznej autorytetu sądów i sędziów. W odniesieniu do powszechnej otwartej krytyki sądowego wymiaru sprawiedliwości nie powinny zatem dziwić dominujące w licznych badaniach negatywne oceny funkcjonowania sądownictwa powszechnego.

Analizy i raporty dotyczące funkcjonowania sądów przez pryzmat weryfikacji przyczyn nieprawidłowości wymiaru sprawiedliwości nie odzwierciedlają jednak niewielkiego poziomu wiedzy obywateli na temat działalności sądownictwa. Informacje i opinie obywateli na temat wymiaru sprawiedliwości najczęściej pochodzą z własnego doświadczenia styczności z instytucjami wymiaru sprawiedliwości, bądź z opartych na wybiórczej analizie doniesień medialnych. Wobec zatem cząstkowej wiedzy i

⁴¹⁹ Por. Raport Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka i Fundacji Obywatelskiego Rozwoju "Efektywność polskiego sądownictwa w świetle badań międzynarodowych i krajowych", https://www.for.org.pl/upload/Nowy_Wymiar_Sprawiedliwosci/sady_raport2_popr1.pdf , dostęp do źródła internetowego w dniu 10.01.2015r.

selektywnych informacji funkcjonuje w opinii publicznej zniekształcony obraz rzeczywistości. Krytyczne uwagi dotyczące funkcjonowania sądownictwa oraz ograniczony przepływ informacji o działalności sądów mają decydujący wpływ na ogólne niezadowolenie z funkcjonowania sądowego wymiaru sprawiedliwości, dalekie od oczekiwań społecznych i założeń profesjonalnego działania jednostek organizacyjnych sądownictwa powszechnego.

Analiza sytuacji sądowego wymiaru sprawiedliwości wymaga zatem precyzyjnej weryfikacji faktycznego obciążenia sądów wpływem spraw sądowych i oparcia wniosków na dokładnych danych statystycznych przedstawiających realny obraz funkcjonowania sądów. Wszelkie aktualne dane statystyczne dotyczące wpływu, załatwień i pozostałości spraw sądowych można pozyskać za pomocą Informatora Statystycznego Wymiaru Sprawiedliwości (dalej Informator Statystyczny)⁴²⁰.

Informator Statystyczny utworzony został w odniesieniu do realizacji zadań analiz funkcjonowania sądownictwa w ramach działalności Ministerstwa Sprawiedliwości i stanowi internetową witrynę, za pomocą której zagwarantowano nieograniczony dostęp umożliwiający zapoznanie się każdemu zainteresowanemu z danymi dotyczącymi funkcjonowania sądowego systemu wymiaru sprawiedliwości⁴²¹.

Udostępniane i przekazywane za pośrednictwem Informatora Statystycznego informacje dotyczące sytuacji sądownictwa korespondują z założeniami opracowanej przez Ministerstwo Sprawiedliwości strategii dla systemu wymiaru sprawiedliwości na lata 2014 - 2020. Zasadnicze założenia strategiczne sprowadzają się do określenia misji wymiaru sprawiedliwości przez zapewnienie prawa obywateli do sprawiedliwości w sposób sprawny, kompetentny i efektywny oraz wizji wymiaru sprawiedliwości cieszącego się zaufaniem społecznym. W ramach realizacji wskazanych założeń

⁴²⁰ Por. Informator Statystyczny Wymiaru Sprawiedliwości na stronie internetowej: <http://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/>, dostęp do źródła internetowego w dniu 10.01.2015r.

⁴²¹ W poszczególnych działach witryny internetowej przedstawiane są informacje ogólne, dobre praktyki, porównania krajowe, porównania międzynarodowe, baza statystyczna, a także opisy stosowanych pojęć i definicji. W dziale baza statystyczna zamieszczone zostały odnośniki do publikacji, opracowań jednorocznych, opracowań wieloletnich, roczników statystycznych GUS i wzorów formularzy. Istotne z punktu widzenia analizy bieżącej sytuacji sądownictwa okazują się opracowania jednoroczne podzielone na roczniki, które odpowiednio uwzględniają zestawienia statystyczne za poszczególne kwartały oraz sprawozdanie zbiorcze sądowe za dany rok, przy uwzględnieniu zestawień obejmujących sprawozdania z poszczególnych kategorii spraw według rodzajów spraw i właściwości rzeczowej, z pogrupowaniem względem sądów rejonowych, okręgowych i apelacyjnych. Z kolei w odniesieniu do analizy wieloletniej sytuacji sądownictwa wyjątkowo przydatne stają się analizy i raporty umieszczone w odnośniku publikacje. Wskazane dokumenty stanowią zbiorcze analizy danych statystycznych w odniesieniu do analizowanego okresu i pozwalają na formułowanie wniosków w zakresie tendencji i rokowań względem rozwoju sytuacji sądownictwa w przyszłości.

przewidziane zostało otwarcie się wymiaru sprawiedliwości na kontrolę i ocenę społeczną. Utworzenie Informatora Statystycznego ma zatem zagwarantować ułatwienie i zinstytucjonalizowanie dostępu do danych statystycznych umożliwiających analizę efektywności i skuteczności wymiaru sprawiedliwości. Publikowane na witrynie Informatora Statystycznego dane statystyczne aktualizowane są na bieżąco i gwarantują zainteresowanym precyzyjność i wiarygodność wszelkich informacji.

2. Analiza sytuacji sądowego wymiaru sprawiedliwości

Analizę bieżącej sytuacji sądownictwa umożliwiają dane statystyczne gromadzone w opracowaniach jednorocznych, uwzględniających zestawienia statystyczne za poszczególne lata, kwartały oraz sprawozdanie zbiorcze sądowe za dany rok, przy uwzględnieniu zestawień obejmujących sprawozdania z poszczególnych kategorii spraw według rodzajów spraw i właściwości rzeczowej, z pogrupowaniem względem sądów rejonowych, okręgowych i apelacyjnych.

Dane statystyczne obejmujące ogółem wpływ, załatwienia i pozostałość spraw sądowych za ostatni pełny rok 2014 przedstawione zostały w zestawieniu ewidencja spraw według działów prawa w sądach powszechnych, uwzględniającym analizę porównawczą danych statystycznych za rok 2013.

EWIDENCJA SPRAW WEDŁUG DZIAŁÓW PRAWA W SĄDACH POWSZECHNYCH

w 2013 i 2014 roku

RODZAJE SPRAW WEDŁUG DZIAŁÓW PRAWA I RODZAJÓW SĄDÓW	WPŁYW			ZAŁATWIENIA			POZOSTAŁOŚĆ		
	2013	2014	2013 = 100	2013	2014	2013 = 100	2013	2014	2013 = 100
	w liczbach bezwzględnych			w liczbach bezwzględnych			w liczbach bezwzględnych		
OGÓŁEM	15 169 808	14 553 725	95,9	14 575 830	14 754 469	101,2	2 429 936	2 229 227	91,7

Z przedstawionego zestawienia wynika, iż w roku 2014 wpływ spraw sądowych ogółem osiągnął poziom 14.553.725 spraw, przy czym załatwiono 14.754.469 spraw (przy uwzględnieniu pozostałości spraw niezadowolonych w roku 2013 na poziomie 2.429.936 spraw). Pozostałość z roku 2014 do załatwienia w kolejnych latach obejmuje 2.229.227 spraw sądowych.

Dane statystyczne dotyczące roku 2015 również obejmują wpływ, załatwienia i pozostałość spraw sądowych, przy czym na chwilę obecną dane przedstawione zostały wyłącznie w odniesieniu do I półrocza 2015, odpowiednio w zestawieniu ewidencji

spraw według działów prawa w sądach powszechnych, uwzględniającym analizę porównawczą danych statystycznych za rok 2014.

EWIDENCJA SPRAW WEDŁUG DZIAŁÓW PRAWA W SĄDACH POWSZECHNYCH

w I półroczu 2014 i I półroczu 2015

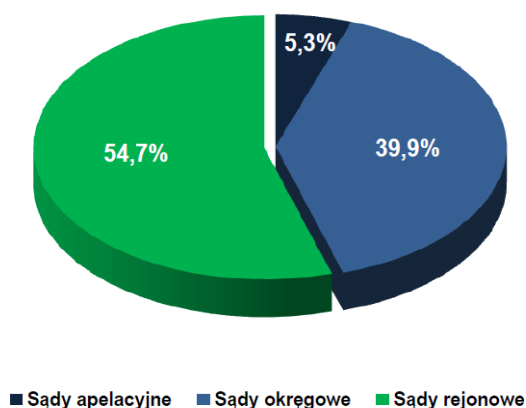
RODZAJE SPRAW WEDŁUG DZIAŁÓW PRAWA I RODZAJÓW SĄDÓW	WPŁYW			ZAŁATWIENIA			POZOSTAŁOŚĆ		
	I półrocze 2014	I półrocze 2015		I półrocze 2014	I półrocze 2015		I półrocze 2014	I półrocze 2015	
	w liczbach bezwzględnych	I p. 2014 = 100		w liczbach bezwzględnych	I p. 2014 = 100		w liczbach bezwzględnych	I p. 2014 = 100	
OGÓŁEM	7 242 338	7 636 716	105,4	7 419 696	7 613 531	102,6	2 266 842	2 268 084	100,1

Z przedstawionego zestawienia wynika, iż w I półroczu roku 2015 wpływ spraw sądowych ogółem osiągnął poziom 7.636.716 spraw, przy czym odpowiednio załatwiono 7.613.531 spraw, a pozostałość wynosi 2.268.084 spraw sądowych.

Porównanie sytuacji w roku 2015 względem roku 2014, w tym również z odniesieniem do danych z okresu wcześniejszego pozwala na wywiedzenie ogólnego wniosku o stabilnej sytuacji sądowego wymiaru sprawiedliwości. Podkreślić przy tym należy, iż wniosek w zakresie stabilności sytuacji opiera się na ogólnej analizie wpływu, załatwień i pozostałości bez wnikliwej weryfikacji sytuacji w odniesieniu do poszczególnych kategorii spraw. Nadto porównanie sytuacji w ostatnich latach pozwala wyłącznie na ogólną analizę sytuacji w krótkim okresie z ustaleniem, iż wpływ spraw w roku 2014 nieznacznie uległ zmniejszeniu o ok. 5% względem wpływu z roku poprzedniego, jednak w I półroczu 2015 wpływ uległ nieznacznemu zwiększeniu również o ok. 5%. Należy przy tym dodać, iż analiza stabilności wpływu nie odzwierciedla progresu ilości spraw wpływających do sądów w skali całego kraju, choć wskazuje na ogólny ogromny poziom wpływu sięgający ok. 15 mln spraw sądowych. W odniesieniu do wpływu spraw odpowiednio załatwienia oscylują na stabilnym poziomie z nieznacznym wzrostem 1%-2%, natomiast pozostałość w roku 2014 uległa zmniejszeniu o ok. 10% i utrzymuje się w I półroczu 2015 na ustabilizowanym poziomie.

Podobnie ogólną stabilność sytuacji sądownictwa powszechnego, choć z dalszymi wnioskami w odniesieniu do poszczególnych kategorii spraw można wywnioskować na podstawie analizy danych statystycznych w perspektywie kilku ostatnich lat zgodnie z informacjami przedstawionymi w raporcie z działalności sądów

powszechnych za lata 2010-2014⁴²². Raport oparty został na analizie ewidencji spraw w sądach rejonowych w głównych repertoriach, z podkreśleniem ich dużej liczebności i czasochłonności, przesądzających o największym obciążeniu dla systemu sądownictwa powszechnego. Szczegółowa analiza działalności sądów powszechnych w latach 2010-2014 dotyczy spraw z głównych repertoriów, w których ewidencjonowane są zasadnicze sprawy rozpatrywane w sądach rejonowych z pionów: karnego, cywilnego, rodzinnego, prawa pracy, ubezpieczeń społecznych oraz gospodarczego. Zawężenie analizy do głównych kategorii spraw w sądach rejonowych oparto o kryterium udziału tego rodzaju spraw w budżecie nakładu czasu pracy sądownictwa, odpowiednio wyliczonego jako iloczyn wpływu danych spraw do sądu i średniego czasu przewidzianego na realizację danego typu spraw. Odniesienie wartości udziału czasochłonności dla poszczególnych szczebli sądownictwa w 2014 roku przedstawione zostały na wykresie.

Z przedstawionego wykresu wynika, że główne kategorie spraw w sądach rejonowych stanowiły 54,7% budżetu nakładu czasu w głównych kategoriach wszystkich szczebli sądownictwa, odpowiednio w sądach okręgowych budżet nakładu czasu wyniósł 39,9%, a w sądach apelacyjnych 5,3 %.

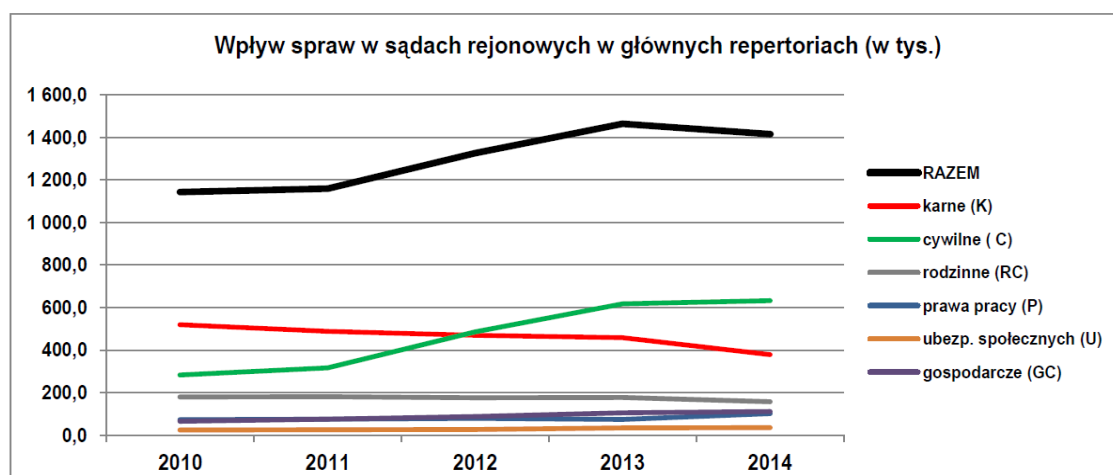
Analiza ilościowa wpływu spraw w latach 2010-2014 w sądach rejonowych obejmuje uwzględnienie ilości spraw w poszczególnych kategoriach wpływających do sądów w poszczególnych latach wskazanego okresu i przedstawia się następująco:

⁴²² Por. Raport z działalności sądów powszechnych za lata 2010-2014 umieszczony w wersji elektronicznej w dziale Publikacje Informatora Statystycznego Wymiaru Sprawiedliwości na stronie internetowej: <http://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/publikacje>, dostęp do źródła internetowego w dniu 10.01.2015 r.

Wyszczególnienie	2010	20101	2012	2013	2014	2014/2010	2014/2013
liczby bezwzględne						wskazniki dynamiki	
RAZEM	1 142,7	1 159,5	1 325,3	1 464,2	1 415,2	123,8	96,7
karne (K)	519,1	488,0	469,7	458,3	378,6	72,9	82,6
cywilne (C)	283,0	316,6	485,8	617,6	632,5	223,5	102,4
rodzinne (RC)	179,2	180,3	176,3	176,4	156,6	87,4	88,8
prawa pracy (P)	72,1	74,9	78,7	74,0	101,1 ^{*)}	140,2	136,6
ubezp. społecznych (U)	23,9	24,9	27,0	33,4	35,6	149,1	106,4
gospodarcze (GC)	65,5	74,9	87,8	104,4	110,9	169,3	106,2

*) Znaczący wzrost wpływu spraw z repertorium P w sądach rejonowych w 2014 roku spowodowany jest głównie wzrostem liczby spraw o deputat węglowy (wydanie bezpłatnego węgla w naturze) lub o ekwiwalent pieniężny z tytułu prawa do bezpłatnego węgla. W roku 2013 zarejestrowano 465 tego typu spraw, podczas gdy w roku 2014 – 30 159 spraw. Zwiększenie wpływu tego typu spraw wyniknęło z decyzji zarządu Kompanii Węglowej o likwidacji części uprawnień emerytów i rencistów do bezpłatnego węgla.

Przedstawionej analizie ilościowej w liczbach bezwzględnych odpowiada ujęcie wykresowe struktury wpływu spraw w latach 2010-2014 w sądach rejonowych:

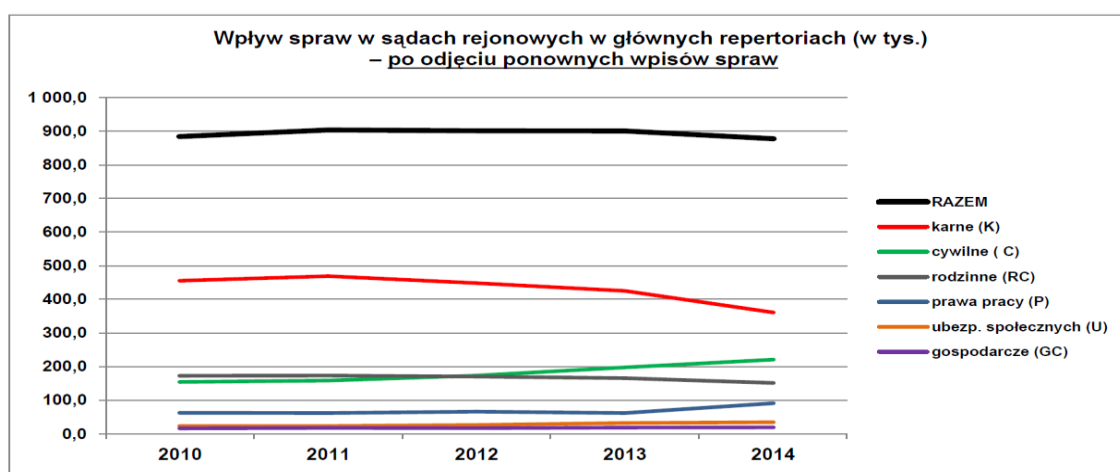

Wykres w kolorze czarnym przedstawia wzrost wpływu spraw ogółem, odpowiednio przy uwzględnieniu wskaźnika dynamiki z analizy ilościowej w okresie od roku 2010 do roku 2014 o ok.23%, przy czym w okresie od roku 2013 do roku 2014 odnotowano ponad 3% spadek ogólnego wpływu spraw. W odniesieniu do poszczególnych kategorii spraw należy wskazać w okresie od roku 2010 do roku 2014 na spadek wpływu spraw karnych (kolor czerwony) o ok. 27% i wzrost wpływu spraw cywilnych (kolor zielony) o ok.123,5%. W pozostałych kategoriach spraw odnotowano w analizowanym okresie spadek wpływu spraw rodzinnych (kolor szary) o ok. 13%, oraz wzrost wpływu w pozostałych kategoriach spraw odpowiednio w sprawach z zakresu prawa pracy (kolor niebieski) o ok. 40%, w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych (kolor brązowy) ok. 49% oraz w sprawach gospodarczych (kolor fioletowy) ok. 69%.

W odniesieniu do analizy ilościowej odzwierciedlonej przedstawionym wykresem należy jednak wskazać, iż wzrost wpływu spraw cywilnych i gospodarczych spowodowany jest znacznym wzrostem ponownych wpisów spraw w sądach, wynikających z konieczności dokonywania ponownych wpisów spraw na skutek wniesienia sprzeciwu lub w związku z przekazaniem według właściwości spraw, które pierwotnie wpłynęły w ramach elektronicznego postępowania upominawczego. Wzrost tzw. ponownych wpływów osiągnął w ostatnich latach poziom ok. 38 % wpływu spraw cywilnych i gospodarczych generując tzw. sztuczny wpływ. Celem zatem dokonania precyzyjnej analizy ilościowej w zakresie ustalenia faktycznego poziomu wpływu spraw należy pominąć ponowne wpisy spraw i zestawienie dotyczące wpływu w liczbach bezwzględnych z pominięciem spraw ponownie wpisywanych przedstawia się następująco:

Wyszczególnienie	2010	2011	2012	2013	2014	2014/2010	2014/2013
	liczby bezwzględne					wskaźniki dynamiki	
RAZEM	884,3	903,7	901,2	901,0	877,8	99,3	97,4
karne (K)	455,3	469,0	448,4	425,2	361,4	79,4	85,0
cywilne (C)	154,5	158,7	173,3	197,6	220,8	142,9	111,8
rodzinne (RC)	172,8	173,3	170,6	165,4	151,2	87,5	91,4
prawa pracy (P)	62,2	62,0	65,8	61,9	90,7	145,7	146,5
ubezp. społecznych (U)	23,0	23,4	26,2	32,4	34,4	149,3	106,1
gospodarcze (GC)	16,3	17,4	16,8	18,6	19,4	118,4	104,1

Odpowiednio w ujęciu wykresowym struktura wpływu przedstawia się następująco:

Dokonując analizy ilościowej po odjęciu ponownych wpisów spraw należy stwierdzić, iż w zakresie wpływu spraw cywilnych i gospodarczych ponowne wpisy mają istotne

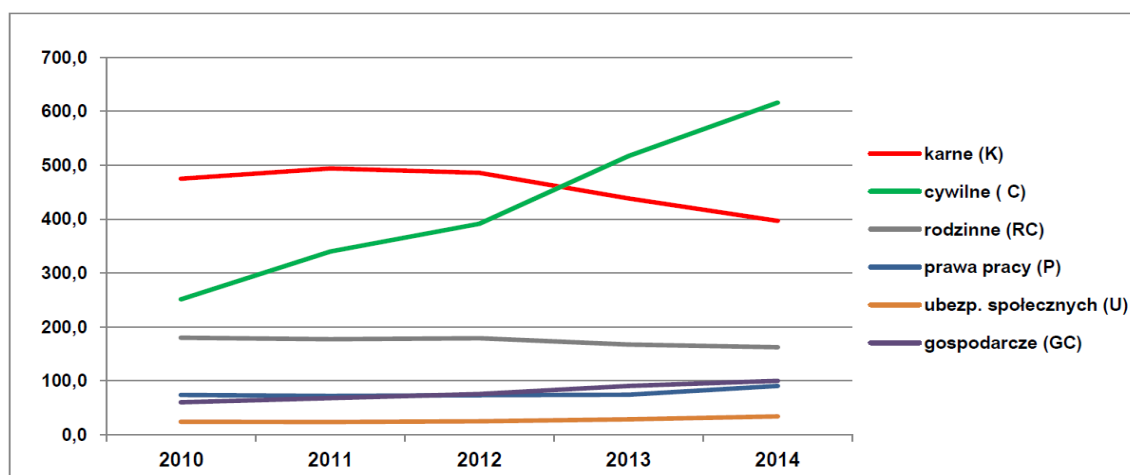
znaczenie na wolumen ogólnego wpływu spraw w tych kategoriach i dopiero pominięcie spraw generujących tzw. sztuczny wpływ pozwala na wyciągnięcie wniosków w odniesieniu do realnego zewnętrznego wpływu spraw.

Poziom wpływ spraw w sądach rejonowych w okresie od roku 2010 do roku 2014 zgodnie z przedstawioną analizą ilościową uwzględniającą poziom wpływu ogółem oraz w poszczególnych kategoriach spraw należy określić w kategoriach stabilności, przy uwzględnieniu niewielkiego spadku w ostatnim roku 2014 - odpowiednio wykres w kolorze czarnym. W poszczególnych kategoriach spraw odnotowano odpowiednio znaczny spadek wpływu w sprawach karnych (kolor czerwony), znaczny wzrost wpływu w sprawach cywilnych (kolor zielony), sprawach z zakresu prawa pracy (kolor niebieski) i sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych (kolor brązowy) oraz nieznaczny spadek wpływu spraw rodzinnych (kolor szary) oraz nieznaczny wzrost wpływu spraw gospodarczych (kolor fioletowy).

W odniesieniu do analizy ilościowej wpływu spraw sądowych należy wskazać na analizę ilościową załatwień spraw w latach 2010-2014 w sądach rejonowych obejmującą uwzględnienie liczby załatwianych spraw w poszczególnych kategoriach i w poszczególnych latach wskazanego okresu, zgodnie z przedstawionymi poniżej zestawieniami w liczbach bezwzględnych i ujęciu wykresowym struktury załatwień spraw w latach 2010-2014 w sądach rejonowych.

Wyszczególnienie	2010	2011	2012	2013	2014	2014/2010	2014/2013
	liczby bezwzględne					wskaźniki dynamiki	
karne (K)	475,0	493,8	485,5	438,5	396,6	83,5	90,5
cywilne (C)	251,2	339,7	391,3	516,9	615,9 *)	245,2	119,2
rodzinne (RC)	179,9	177,1	178,9	167,1	162,3	90,2	97,1
prawa pracy (P)	73,4	71,5	72,9	73,8	90,2	122,8	122,2
ubezpz. społecznych (U)	23,8	23,3	24,7	28,4	33,8	142,0	118,9
gospodarcze (GC)	60,0	67,5	75,2	90,0	99,8	166,1	110,8

*) wzrost liczby załatwień spraw w repertorium C był konsekwencją wpływu spraw o roszczenia z umów bankowych oraz o roszczenia z umowy pożyczki przekazanych z e-sądu do rozpatrzenia w trybie zwykłym

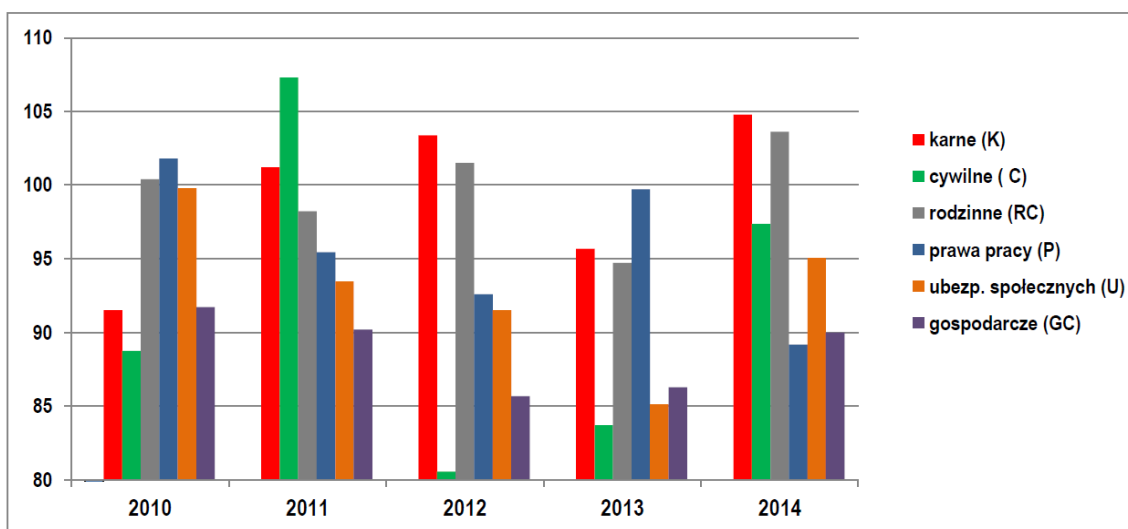

W odniesieniu do przedstawionej analizy ilościowej należy wskazać, iż załatwienie spraw w sądach rejonowych odpowiada poziomowi wpływu w poszczególnych kategoriach spraw. Odpowiednio odnotowano spadek załatwień w sprawach karnych (kolor czerwony) i sprawach rodzinnych (kolor szary) oraz wzrost załatwień w sprawach cywilnych (kolor zielony), sprawach z zakresu prawa pracy (kolor niebieski), sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych (kolor brązowy) oraz w sprawach gospodarczych (kolor fioletowy). Należy przy tym ponownie nadmienić, iż znaczący wpływ na poziom załatwień miały ponownie wpisywane sprawy przekazywane z elektronicznego postępowania upominawczego.

Analiza ilościowa wpływu i załatwień pozwala na ustalenie liczby spraw załatwianych względem spraw wpływających do sądów tzw. wskaźnika opanowania wpływu. Sytuacja w zakresie opanowania wpływu przedstawiona została również przy uwzględnieniu danych statystycznych obejmujących liczby bezwzględne oraz w ujęciu wykresowym.

Wyszczególnienie	2010	2011	2012	2013	2014	2014/2010	2014/2013
liczby bezwzględne						wskaźniki dynamiki	
karne (K)	91,5	101,2	103,4	95,7	104,8	114,5	109,5
cywilne (C)	88,7	107,3	80,6	83,7	97,4	109,7	116,3
rodzinne (RC)	100,4	98,2	101,5	94,7	103,6	103,2	109,4
prawa pracy (P)	101,8	95,4	92,6	99,7	89,2 ¹⁾	87,6	89,4
ubezpiec. społecznych (U)	99,8	93,5	91,5	85,1	95,1	95,3	111,7
gospodarcze (GC)	91,7	90,2	85,7	86,3	90,0	98,1	104,3

¹⁾ duży spadek wskaźnika opanowania wpływu dla spraw z repertorium P w sądach rejonowych w 2014 roku spowodowany jest głównie znaczącym wzrostem liczby wpływu spraw o *deputat węglowy (wydanie bezpłatnego węgla w naturze) lub o ekwiwalent pieniężny z tytułu prawa do bezpłatnego węgla*

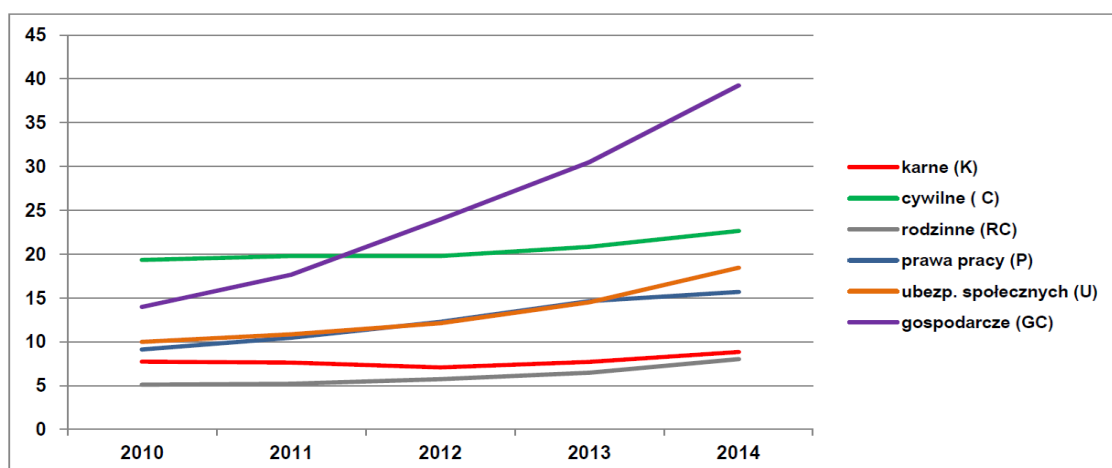

Wykres obejmujący przedstawienie danych w zakresie opanowania wpływu spraw odzwierciedla sytuację w poszczególnych latach względem każdej z kategorii spraw sądowych. W okresie od roku 2010 do roku 2014 uwzględniającym wszystkie lata przedstawione na wykresie odnotowano wzrost wartości wskaźnika opanowania wpływu w sprawach karnych, cywilnych i rodzinnych oraz spadek w kategoriach spraw gospodarczych, z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych. Należy przy tym wskazać, iż wzrost wartości wskaźnika opanowania wpływu oznacza poprawę sytuacji w związku z załatwieniem na przestrzeni kilku lat większej ilości spraw od wpływających odpowiednio w każdym roku. Wzrost wskaźnika opanowania wpływu oznacza przy tym spadek pozostałości danej kategorii spraw, co przy ewentualnym spadku wpływu spraw tej kategorii oznacza wyjątkowo dobrą sytuację w odniesieniu do analizowanej kategorii spraw. Przeciwnie natomiast spadek wskaźnika opanowania wpływu oznacza wzrost pozostałości i pogorszenie sytuacji, z niekorzystnymi tendencjami w razie wzrostu wpływu spraw sądowych w kolejnych latach. W odniesieniu do przedstawionych wyżej danych statystycznych należy stwierdzić, iż znaczną poprawę sytuacji odnotowano w kategorii spraw karnych (wzrost wskaźnika opanowania wpływu i znaczny spadek wpływu spraw), poprawę sytuacji w sprawach rodzinnych (wzrost wskaźnika opanowania wpływu spraw i nieznaczny spadek wpływu spraw) oraz nieznaczną poprawę sytuacji w sprawach cywilnych (wzrost wskaźnika opanowania wpływu spraw, ale znaczny wzrost wpływu spraw). Odpowiednio natomiast pogorszenie sytuacji nastąpiło w sprawach gospodarczych (spadek wskaźnika opanowania wpływu spraw, przy nieznacznym wzroście wpływu spraw), w sprawach z zakresu prawa pracy (znaczny spadek wskaźnika opanowania wpływu spraw i znaczny

wzrost wpływu spraw) oraz w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych (spadek wskaźnika opanowania wpływu spraw i znaczny wzrost wpływu spraw).

W odniesieniu do analizy ilościowej wpływu, załatwień i wskaźnika opanowania wpływu wyjątkowo istotne okazują się dane dotyczące czasu potrzebnego do prawomocnego rozpoznania poszczególnych kategorii spraw. Sytuację w analizowanym zakresie w odniesieniu do weryfikacji odsetka spraw, które uprawomocniły się po okresie jednego roku od dnia wpływu sprawy do sądu w odniesieniu do wszystkich spraw zakończonych w danym roku przedstawiają zestawienia liczbowe i wykresowe poniżej.

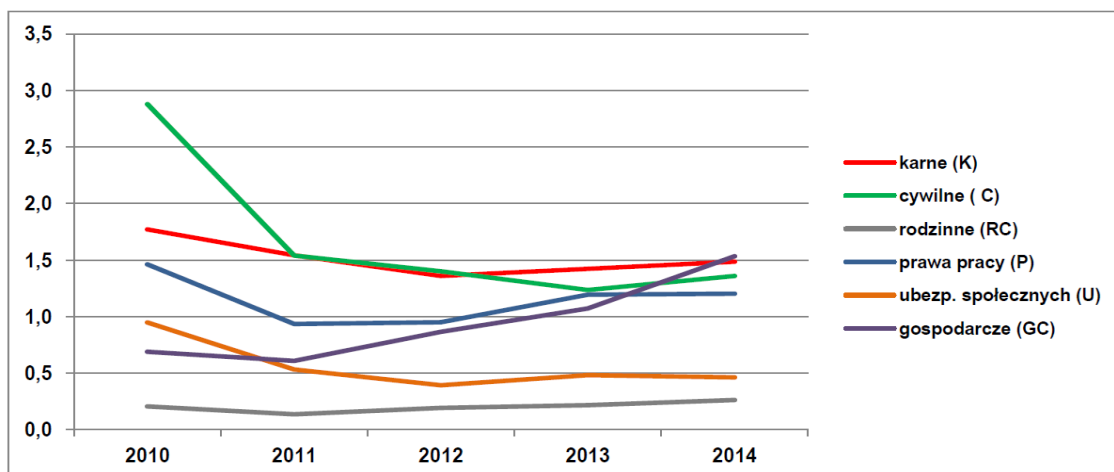
Wyszczególnienie	2010	2011	2012	2013	2014	2014/2010	2014/2013
	liczby bezwzględne					wskaźniki dynamiki	
karne (K)	7,7	7,6	7,1	7,7	8,8	114,4	114,5
cywilne (C)	19,3	19,8	19,8	20,8	22,6	117,1	108,6
rodzinne (RC)	5,1	5,2	5,7	6,5	8,0	156,7	123,8
prawa pracy (P)	9,1	10,4	12,3	14,6	15,7	172,4	107,3
ubezpiecz. społecznych (U)	10,0	10,8	12,1	14,5	18,4	184,8	127,2
gospodarcze (GC)	14,0	17,6	24,0	30,5	39,2	280,9	128,8

W przedstawionych zestawieniach odnotowano we wszystkich kategoriach spraw widoczny wzrost odsetka spraw, które nie zostały zakończone w okresie 12 miesięcy. Sytuację tę należy ocenić zdecydowanie negatywnie, bowiem w każdej kategorii spraw zwiększa się ilość spraw rozpoznawanych ponad 12 miesięcy. Istotne pogorszenie sytuacji potwierdza wzrost odsetka w kategorii spraw gospodarczych (kolor fioletowy na wykresie).

Sytuację w analizowanym zakresie w odniesieniu do weryfikacji odsetka spraw, które uprawomocniły się po okresie 3 lat od dnia wpływu sprawy do sądu w odniesieniu do wszystkich spraw zakończonych w danym roku przedstawiają zestawienia liczbowe i wykresowe poniżej.

Wyszczególnienie	2010	2011	2012	2013	2014	2014/2010	2014/2013
	liczby bezwzględne					wskaźniki dynamiki	
karne (K)	1,8	1,5	1,4	1,4	1,5	83,9	104,4
cywilne (C)	2,9	1,5	1,4	1,2	1,4	47,2	110,0
rodzinne (RC)	0,2	0,1	0,2	0,2	0,3	127,1	120,7
prawa pracy (P)	1,5	0,9	1,0	1,2	1,2	82,3	100,7
ubezp. społecznych (U)	0,9	0,5	0,4	0,5	0,5	48,9	96,0
gospodarcze (GC)	0,7	0,6	0,9	1,1	1,5	222,0	142,9

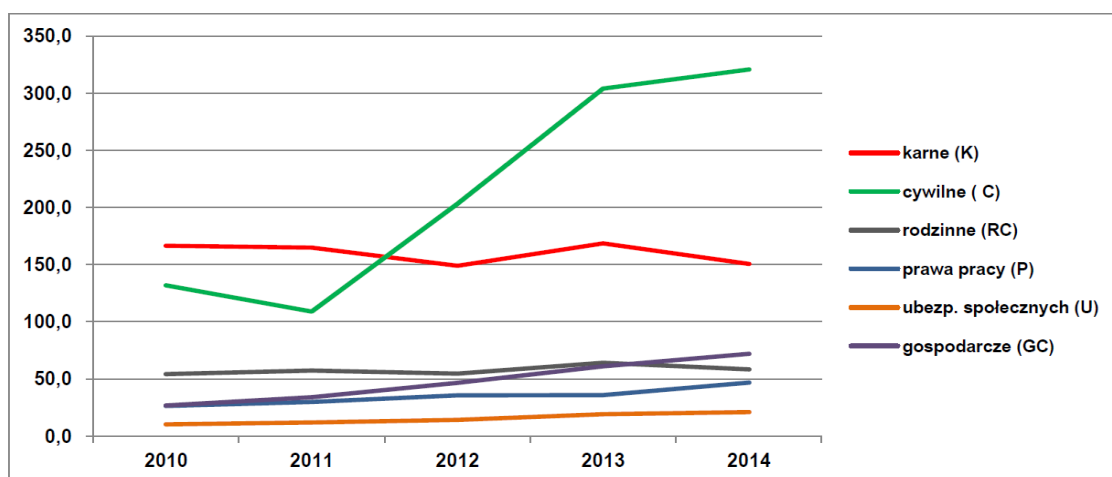

W przedstawionych zestawieniach odnotowano w okresie od roku 2010 do roku 2011 widoczny spadek udziału tych spraw w ogólnej ilości spraw, natomiast w okresie od roku 2012 do roku 2014 odnotowano stabilizację poziomu ilości spraw rozpoznawanych ponad 3 lata, w niektórych kategoriach sprawa odsetek tych spraw uległ nawet zwiększeniu. Sytuację w okresie 2010-2011 należy ocenić pozytywnie, jednak w okresie 2012-2014 zdecydowanie negatywnie, bowiem wzrost odsetka liczby spraw rozpoznawanych ponad 3 lata wyjątkowo negatywnie wpływa na wizerunek wymiaru sprawiedliwości. Nadmienić przy tym należy, iż istotne pogorszenie sytuacji odnotowuje się w kategorii spraw gospodarczych (kolor fioletowy na wykresie).

W odniesieniu do analizy ilościowej wpływu, załatwień i wskaźnika opanowania wpływu oraz istotnej analizy weryfikacji czasu potrzebnego do prawomocnego

rozpoznania poszczególnych kategorii spraw w ujęciu odsetka spraw rozpoznawanych ponad 12 miesięcy i ponad 3 lata, zestawienia poniżej przedstawiają dane dotyczące pozostałości spraw niezadowolonych z poprzedniego okresu.

Wyszczególnienie	2010	2011	2012	2013	2014	2014/2010	2014/2013
	liczby bezwzględne					wskaźniki dynamiki	
karne (K)	166,5	164,9	149,0	168,6	150,5	90,4	89,3
cywilne (C)	131,9	108,8	203,3	304,1	320,7	243,1	105,5
rodzinne (RC)	54,2	57,3	54,7	64,1	58,4	107,8	91,1
prawa pracy (P)	26,4	29,8	35,7	35,9	46,8	177,3	130,5
ubezpieczeń społecznych (U)	10,3	11,9	14,2	19,2	20,9	203,6	109,2
gospodarcze (GC)	26,7	34,0	46,6	60,9	72,0	270,2	118,2

Przedstawione zestawienia pozostałości spraw odpowiadają wpływowi i załatwieniom w poszczególnych kategoriach spraw, z odniesieniem do ilości spraw pozostających do załatwienia z lat poprzednich. Względem analizowanego okresu od roku 2010 do roku 2014 poza kategorią spraw karnych we wszystkich pozostałych kategoriach spraw odnotowano wzrost pozostałości. Sytuację tę należy ocenić negatywnie, szczególnie przy wzroście pozostałości z poprzedniego okresu w danej kategorii spraw i jednoczesnym wzroście w kolejnym okresie wpływu w tej kategorii spraw. W odniesieniu do ogólnej negatywnej oceny podkreślić należy istotne pogorszenie sytuacji w sprawach cywilnych (kolor zielony na wykresie) oraz w sprawach gospodarczych (odpowiednio kolor fioletowy).

Podsumowując sytuację sądownictwa powszechnego na podstawie analizy ilościowej wpływu, załatwień, wskaźnika opanowania wpływu, weryfikacji czasu

potrzebnego do prawomocnego rozpoznania poszczególnych kategorii spraw oraz pozostałości spraw należy wywnioskować ogólną stabilną sytuację względem zewnętrznego wpływu spraw sądowych, przy jednoczesnych niepokojących sygnałach w odniesieniu do analizy poszczególnych kategorii spraw, a szczególnie wobec stwierdzenia tendencji wydłużania czasu rozpoznawania spraw i wzrostu zaległości. Ogólnie sytuacja sądownictwa determinowana jest zasadniczo stabilnym wpływem spraw w ostatnim okresie (spadek o ok. 5% w roku 2014 i wzrost o ok. 5% w I półroczu 2015), z podkreśleniem wzrostu wpływu spraw w perspektywie okresu od 2010 do I półroczu 2015 (ogólny wzrost ok. 28% wpływu spraw) i osiągnięcia ogólnego poziomu wpływu odpowiadającego ogromnej ilości ponad 15 mln spraw sądowych rocznie. Struktura wpływu spraw w poszczególnych kategoriach spraw sądowych wskazuje jednak na istotne zmiany wynikające ze znacznego zmniejszenia wpływu spraw karnych i nieznacznego zmniejszenia wpływu spraw rodzinnych oraz odpowiednio znacznego wzrostu pozostałych kategorii spraw cywilnych, gospodarczych, z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych. Pamiętać przy tym należy, że progres zwiększenia wpływu spraw cywilnych i gospodarczych wynika w części z dokonywania ponownych wpisów spraw w większości przekazywanych zgodnie z właściwością z elektronicznego postępowania upominawczego. Ogólnie stabilności wpływu odpowiada zasadniczo stabilność załatwień, przy czym w odniesieniu do wskaźnika opanowania wpływu poprawę sytuacji odnotowano w kategorii spraw karnych, rodzinnych i cywilnych, natomiast pogorszenie sytuacji w kategorii sprawach gospodarczych oraz z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych. Istotny niepokój budzi zwiększenie odsetka spraw sądowych, których rozpoznanie i zakończenie wymagało odpowiednio zgodnie z analizą ponad 1 rok i ponad 3 lata, przy uwzględnieniu stwierdzenia faktycznego wzrostu długości rozpoznawania spraw, szczególnie o skomplikowanym stanie faktycznym i prawnym. Podobnie odnotowanie wzrostu pozostałości we wszystkich kategoriach spraw (poza sprawami karnymi) i uwzględnieniu wzrostu wpływu spraw w I półroczu 2015 powoduje niepewność i raczej negatywne rokowania względem możliwości poprawy sytuacji sądownictwa powszechnego w kolejnych latach.

3. Podstawowe problemy rozstrzygania spraw gospodarczych

W odniesieniu do ogólnej analizy sytuacji sądowego wymiaru sprawiedliwości uzupełniająco należy wskazać na podstawowe problemy sądownictwa gospodarczego, szczególnie przy uwzględnieniu możliwości rozstrzygania właśnie tej kategorii sporów

w ramach sądownictwa polubownego. Precyzyjne zestawienie danych statystycznych odzwierciedlające sytuację sądownictwa gospodarczego obejmuje analiza ilościowa ewidencji spraw gospodarczych w latach 2010-2014⁴²³. Sytuacja sądownictwa gospodarczego przedstawiona została na podstawie analizy danych statystycznych dotyczących spraw gospodarczych rozpoznawanych na każdym poziomie sądownictwa powszechnego i obejmuje zestawienia za okres pięcioletni (dane statystyczne z pełnych 5 lat 2010-2014). Nadmienić przy tym należy, iż wprowadzenie nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego wprowadzona ustawą o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw⁴²⁴ doprowadziła do likwidacji z dniem 3.05.2012r. odrębnej procedury dla spraw gospodarczych, jednak do rozpoznawania spraw gospodarczych właściwe pozostają wydziały gospodarcze w sądach powszechnych. Zgodnie z brzmieniem art. 2 ust. 1 ustawy o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych⁴²⁵, sprawami gospodarczymi są sprawy ze stosunków cywilnych między przedsiębiorcami w zakresie prowadzonej przez nich działalności gospodarczej. Sprawy gospodarcze rozpoznawane są w wydziałach gospodarczych sądów rejonowych i okręgowych oraz odpowiednio w wydziałach cywilnych sądów apelacyjnych.

W ramach wskazanej kategorii spraw gospodarczych analiza ilościowa obejmuje weryfikację wpływu i załatwień, wskaźników opanowania wpływu i pozostałości oraz wyliczenie średniego czasu trwania rozpoznania spraw gospodarczych.

W odniesieniu do weryfikacji wpływu i załatwień podstawowe znaczenie ma ewidencja spraw gospodarczych przedstawiona poniżej w zestawieniach liczbowych oraz wykresach. Należy przy tym wyjaśnić, iż analizowane dane statystyczne obejmują wpływ i załatwienie spraw rozpoznawanych w pierwszej instancji według właściwości odpowiednio w sądach rejonowych i sądach okręgowych (odnotowywane w repertoriach GC) oraz spraw rozpoznawanych w drugiej instancji odpowiednio w sądach okręgowych i sądach apelacyjnych (odnotowywane w repertoriach Ga i ACa-gosp.).

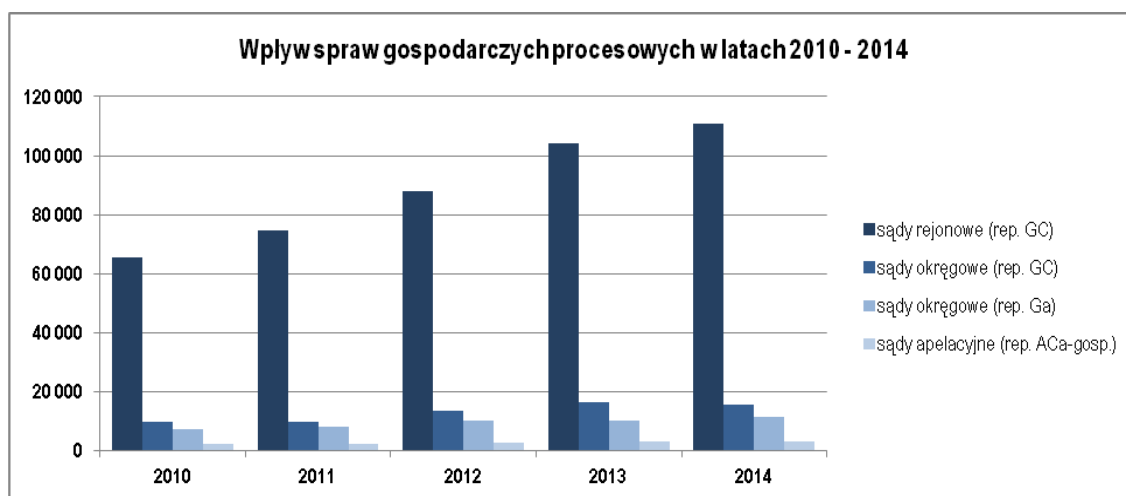
Wyszczególnienie	2010	2011	2012	2013	2014
------------------	------	------	------	------	------

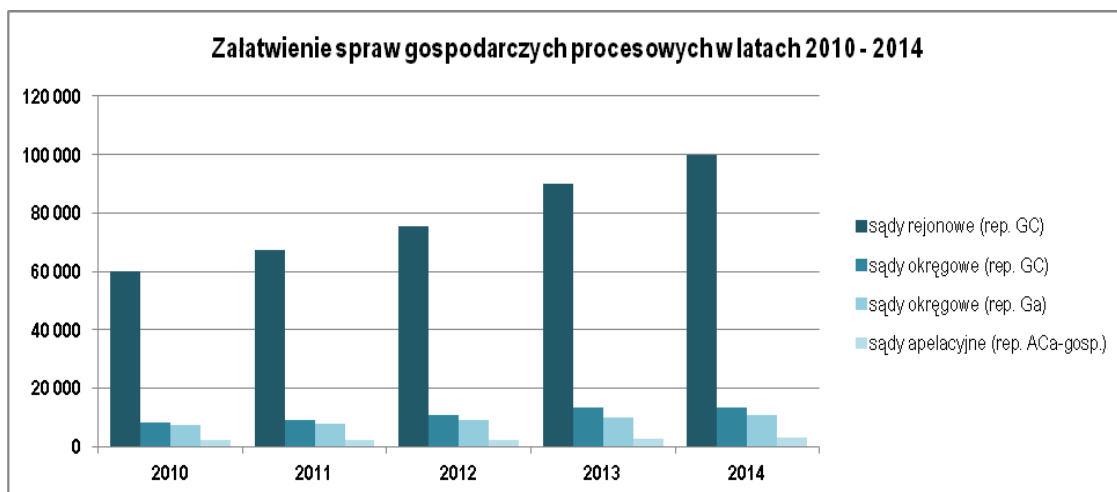
⁴²³ Por. Analiza ilościowa ewidencji spraw gospodarczych w latach 2010-2014, umieszczona w wersji elektronicznej w dziale Publikacje Informatora Statystycznego Wymiaru Sprawiedliwości na stronie internetowej: <http://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/publikacje>, dostęp do źródła internetowego w dniu 10.01.2015r.

⁴²⁴ Por. przepisy ustawy z dnia 16.09.2011 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U.2011.233.1381.

⁴²⁵ Por. przepisy ustawy z dnia 24.05.1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych, Dz.U.2015.127, j.t.

Wpływ						
Sądy rejonowe	rep. GC	65 471	74 855	87 829	104 364	110 865
Sądy okręgowe	rep. GC	9 607	9 972	13 628	16 506	15 621
	rep. Ga	7 462	8 076	10 079	10 175	11 382
Sądy apelacyjne	rep. ACa-gosp.	2 156	2 435	2 569	3 139	3 335
Załatwienie						
Sądy rejonowe	rep. GC	60 041	67 516	75 239	90 024	99 756
Sądy okręgowe	rep. GC	8 139	9 145	10 854	13 467	13 515
	rep. Ga	7 216	7 615	9 021	10 122	10 955
Sądy apelacyjne	rep. ACa-gosp.	2 105	2 376	2 340	2 767	2 955
Pozostałość						
Sądy rejonowe	rep. GC	26 669	34 008	46 598	60 938	72 047
Sądy okręgowe	rep. GC	6 707	7 535	10 309	13 348	15 454
	rep. Ga	1 084	1 545	2 603	2 656	3 084
Sądy apelacyjne	rep. ACa-gosp.	660	719	948	1 320	1 700

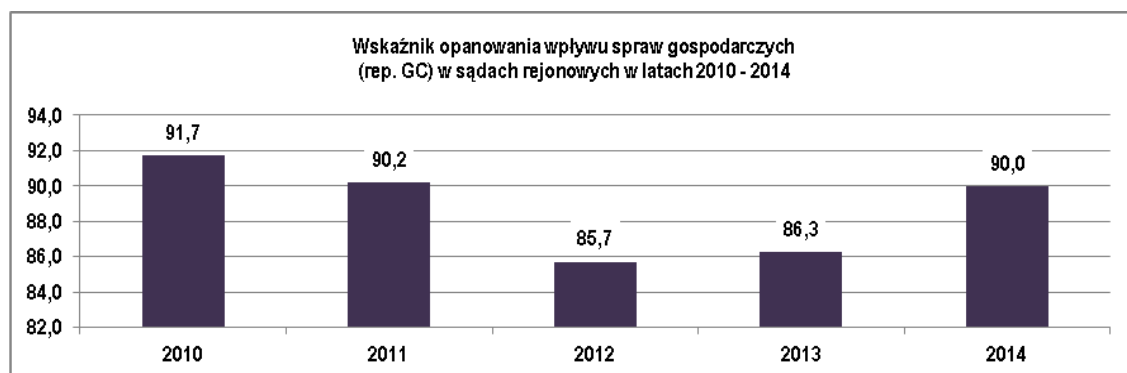

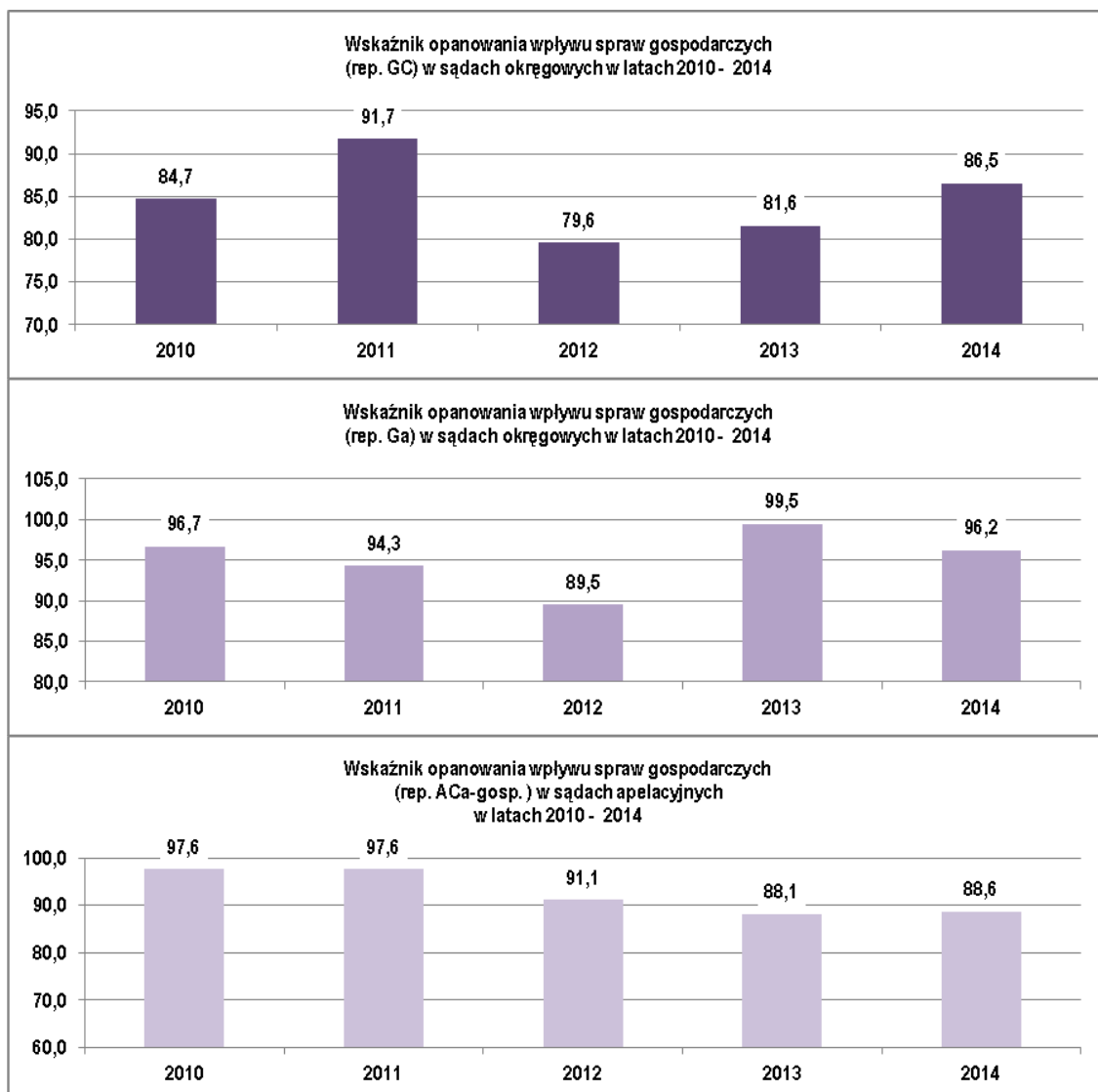

Przedstawione wykresy wskazują na wzrost wpływu spraw gospodarczych w każdym kolejnym roku analizowanego okresu, przy czym wzrostowi wpływu spraw odpowiada wzrost załatwień tych spraw.

W odniesieniu do weryfikacji wpływu i załatwień spraw istotną zatem okazuje się analiza wskaźnika opanowania wpływu, która odzwierciedlona została w zestawieniach poniżej.

Wyszczególnienie		2 010	2 011	2 012	2 013	2014
Sądy rejonowe	rep. GC	91,7	90,2	85,7	86,3	90,0
Sądy okręgowe	rep. GC	84,7	91,7	79,6	81,6	86,5
	rep. Ga	96,7	94,3	89,5	99,5	96,2
Sądy apelacyjne	rep. ACa-gosp	97,6	97,6	91,1	88,1	88,6

W odniesieniu do przedstawionych zestawień liczbowych i wykresów należy podkreślić że ustalenie wartości wskaźnika opanowania wpływu poniżej 100 oznacza generowanie zaległości spraw, przy czym wzrost wartości wskaźnika w poszczególnych latach oznacza poprawę sytuacji, a spadek wskaźnika odpowiednio pogorszenie sytuacji w tej kategorii spraw. Z przedstawionych tu argumentów w postaci danych liczbowych i wykresów jednoznacznie wynika tendencja do pogarszania się sytuacji sądownictwa gospodarczego na każdym poziomie sądownictwa powszechnego. Szczególnie trudna sytuacja wynika z nieopanowania wpływu w ostatnich trzech latach, co powoduje narastające zaległości, potęgowane wzrostem wpływu spraw. Pogorszenie sytuacji na każdym poziomie sądownictwa gospodarczego odzwierciedla wskaźnik pozostałości spraw gospodarczych przedstawiony w zestawieniach poniżej.

Wyszczególnienie

2 010

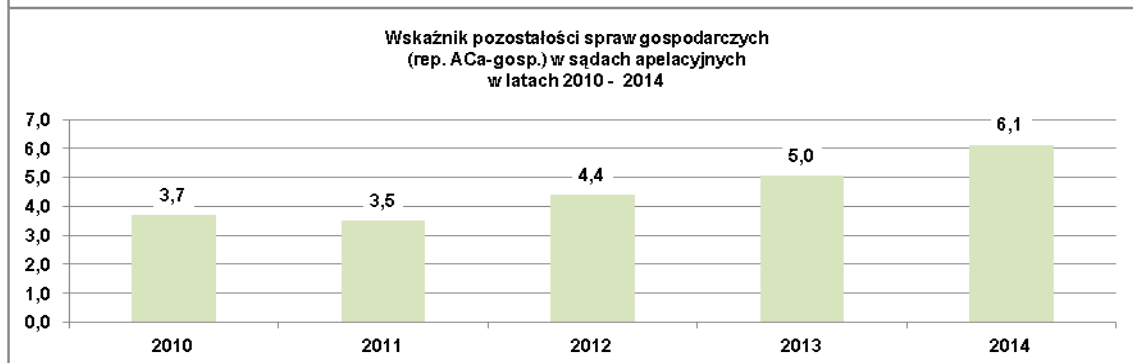
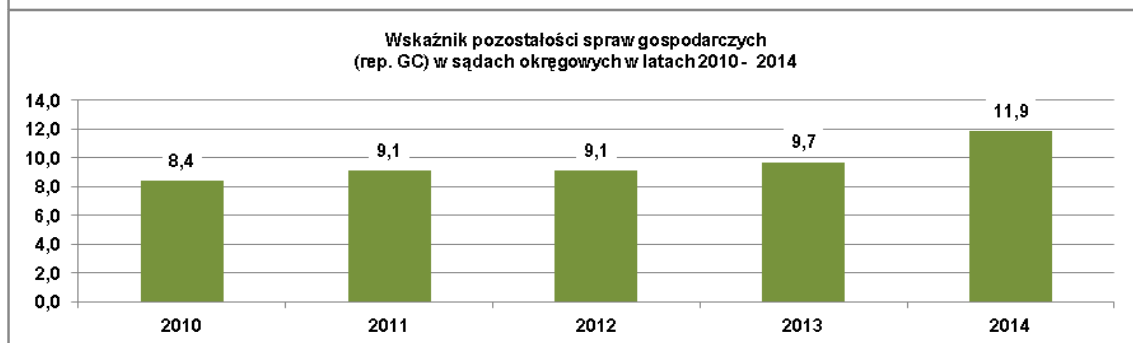
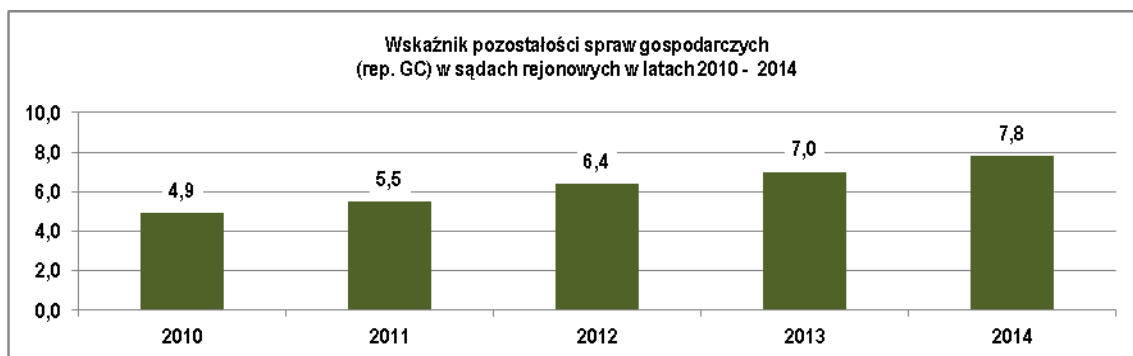
2 011

2 012

2 013

2014

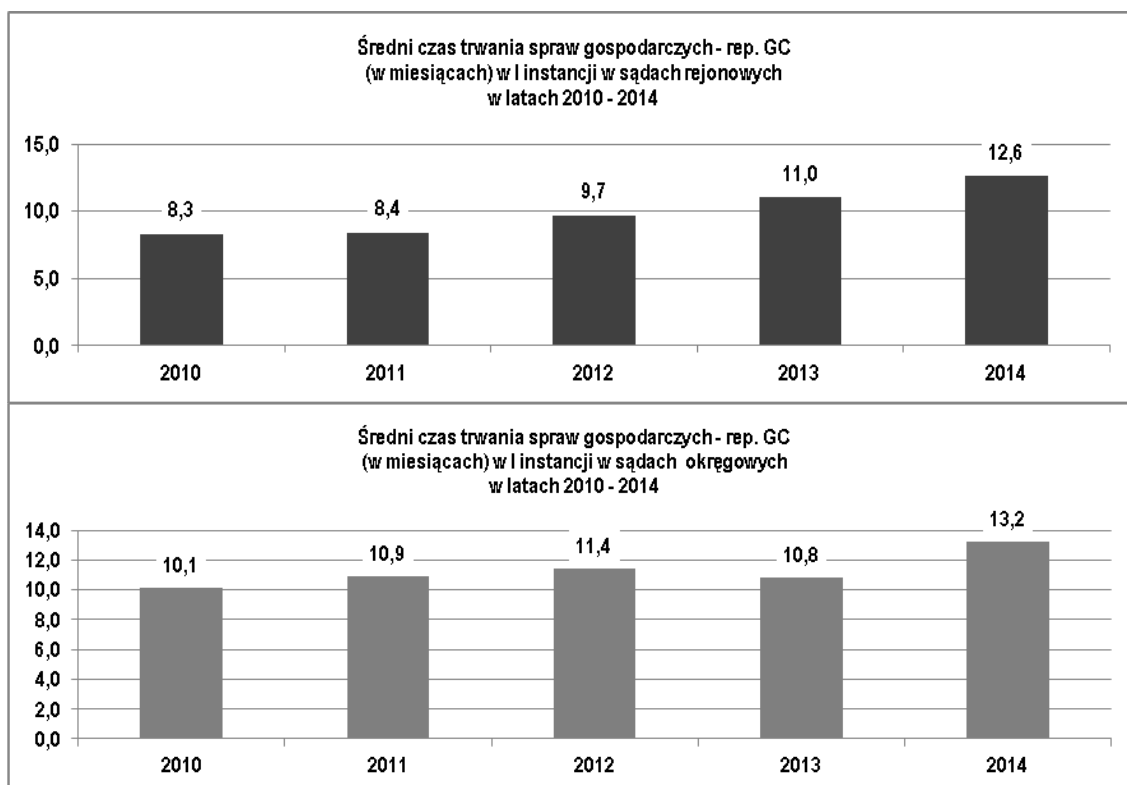
Sądy rejonowe	rep. GC	4,9	5,5	6,4	7,0	7,8
Sądy okręgowe	rep. GC	8,4	9,1	9,1	9,7	11,9
	rep. Ga	1,7	2,3	3,1	3,1	3,3
Sądy apelacyjne	rep. ACa-gosp	3,7	3,5	4,4	5,0	6,1

Analiza zestawień liczbowych oraz przedstawionych wykresów pozwala na stwierdzenie istotnego pogorszenia sytuacji w zakresie wzrostu pozostałości, przy czym w niektórych rodzajach spraw nawet prawie dwukrotnie, co zdecydowanie ma niekorzystny wpływ na wydłużenie średniego czasu trwania rozpoznania i zakończenia spraw gospodarczych. Weryfikacja średniego czasu trwania spraw gospodarczych w sądach rejonowych i sądach okręgowych w odniesieniu do rozpoznawania spraw w pierwszej instancji (odnotowywanych w repertoriach GC) przedstawiona została w zestawieniach poniżej.

Średni czas trwania spraw gospodarczych - rep. GC (w miesiącach)
w I instancji w latach 2010 - 2014

Wyszczególnienie	2010	2011	2012	2013	2014
Sądy rejonowe	8,3	8,4	9,7	11,0	12,6
Sądy okręgowe	10,1	10,9	11,4	10,8	13,2

Analiza zestawień liczbowych oraz przedstawionych wykresów potwierdza istotne pogorszenie sytuacji w zakresie wydłużenia średniego czasu trwania spraw

gospodarczych odpowiednio z ok. 8 miesięcy do ponad 12 miesięcy w sądach rejonowych i z ok. 10 miesięcy do ponad 13 miesięcy w sądach okręgowych. Należy przy tym podkreślić, iż analiza obejmuje wyłącznie czas trwania postępowań prowadzonych w pierwszej instancji, co przy uwzględnieniu możliwości prowadzenia dodatkowego postępowania w drugiej instancji oraz ewentualnego postępowania przed Sądem Najwyższym powoduje istotne wydłużenie faktycznego okresu rozpoznania sprawy od wpływu do prawomocnego rozstrzygnięcia. Podkreślić przy tym należy, iż dane statystyczne odnoszą się do średniego czasu trwania spraw, a więc przy uwzględnieniu zarówno spraw o powtarzalnym stanie faktycznym rozpoznawanych w kilka miesięcy, jak też spraw o skomplikowanym stanie faktycznym i prawnym, w odniesieniu do których sytuacja przedstawia się wyjątkowo niekorzystnie, bowiem faktyczny czas trwania postępowania sądowego wynosić może nawet kilka lat.

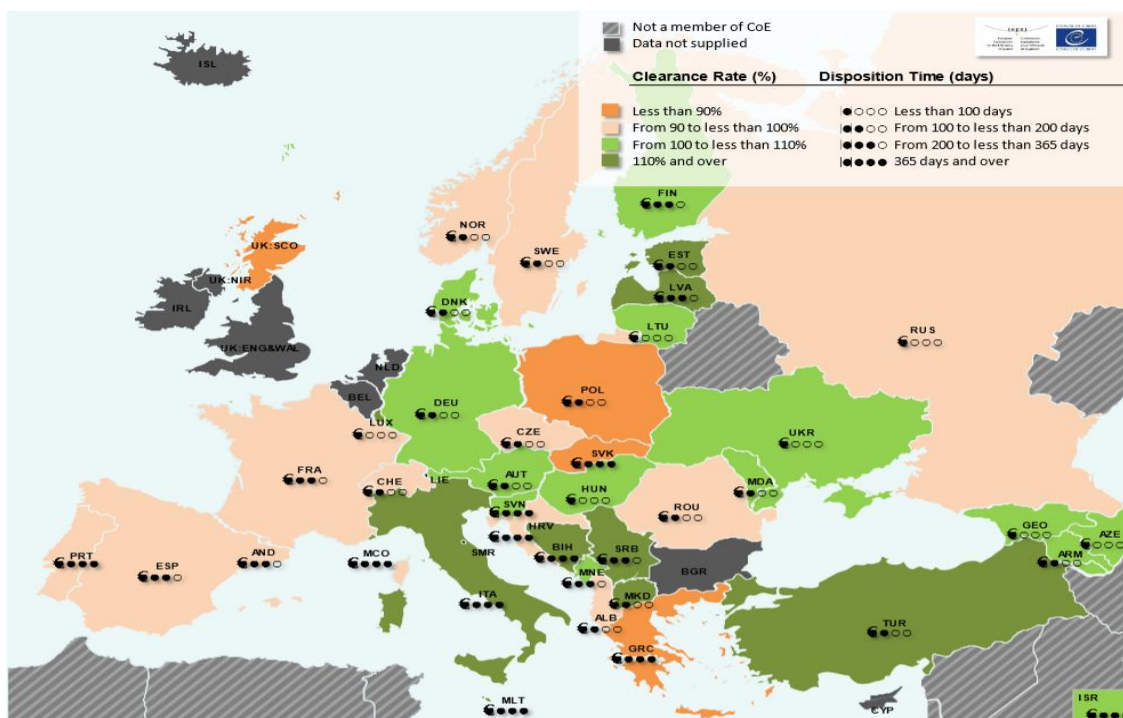
Obowiązek przestrzegania podstawowych praw i wolności człowieka wynika z Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności⁴²⁶ (dalej: Konwencja) oraz Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej⁴²⁷ (dalej: Karta). W ramach podstawowych praw i wolności sformułowane zostało między innymi prawo do rzetelnego procesu sądowego, które w art. 6 Konwencji określone zostało jako przysługujące każdemu prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzyganiu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej. Odpowiednio w art. 47 Karty określone zostało prawo do skutecznego środka prawnego i dostępu do bezstronnego sądu przez wskazanie, iż każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony uprzednio na mocy ustawy.

Odniesienie standardów europejskich względem sytuacji sądowego wymiaru sprawiedliwości w Polsce, a szczególnie sądownictwa gospodarczego budzi poważny i uzasadniony niepokój. W ramach prac utworzonej przy Radzie Europy wyspecjalizowanej jednostce Europejskiej Komisji na rzecz Efektywności Wymiaru

⁴²⁶ Por. przepisy Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzonej w Rzymie dnia 4.11.1950 r., Dz.U.1993.61.284 ze zm. ratyfikowanej ustawą z dnia 2.10.1992 r o ratyfikacji Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Dz.U.1992.85.427.

⁴²⁷ Por. przepisy Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej uchwalonej i podpisanej w dniu 7.12.2000 r., z mocą obowiązującą nadaną przez Traktat Lizboński od dnia 1.12.2009 r., Dz.Urz.UE C z dnia 26.10.2012 r. nr 326, s. 391-407.

Sprawiedliwości (CEPEJ)⁴²⁸ na bieżąco analizowana jest sytuacja sądowego wymiaru sprawiedliwości w poszczególnych krajach. Zgodnie z informacją przedstawioną w Informatorze Statystycznym Wymiaru Sprawiedliwości w zakresie porównań międzynarodowych na podstawie badań Europejskiej Komisji na rzecz Efektywności Wymiaru Sprawiedliwości (CEPEJ) wskazano na zestawienie dotyczące analizy procentu załatwionych spraw cywilnych spornych w relacji do wpływu w roku 2012⁴²⁹. W ramach sytuacji analizowanej w 35 krajach europejskich analiza procentu załatwionych spraw cywilnych spornych w relacji do wpływu ulokowała Polskę na pozycji 33, ze wskazaniem opanowania wpływu odpowiednio na poziomie 88,5%, co potwierdza zaznaczeniem kolorem czerwonym w analizie dokonanej w powołanym wyżej ostatnim raporcie Europejskiej Komisji na rzecz Efektywności Wymiaru Sprawiedliwości (CEPEJ) "European judicial systems - Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice"⁴³⁰.

⁴²⁸ Por. cykliczne badania "European judicial systems" stanowiące formę kompleksowej oceny systemów wymiaru sprawiedliwości w 47 państwach członkowskich Rady Europy oraz ostatni raport "European judicial systems - Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice", publ. na stronie internetowej CEPEJ: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/default_en.asp, dostęp do źródła internetowego w dniu 12.11.2015r.

⁴²⁹ Zestawienie umieszczone w wersji elektronicznej w dziale Porównania międzynarodowe Informatora Statystycznego Wymiaru Sprawiedliwości na stronie internetowej: <http://isws.ms.gov.pl/pl/porownania-miedzynarodowe>, dostęp do źródła internetowego w dniu 10.01.2015r.

⁴³⁰ Por. dane statystyczne na podstawie ostatniego raport "European judicial systems - Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice", publ. na stronie internetowej CEPEJ: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/default_en.asp, dostęp do źródła internetowego w dniu 12.11.2015r.

Sytuacja sądowego wymiaru sprawiedliwości, w tym w zakresie sytuacji sądownictwa gospodarczego na podstawie przedstawionej analizy ilościowej nie wygląda zatem optymistycznie. Trudno przy tym dokonywać jakichkolwiek rokowań w perspektywie kilku najbliższych lat, przy uwzględnieniu konieczności bieżącej weryfikacji poziomu wpływu spraw z odniesieniem do załatwień i pozostałości. Zasadniczo jednak kategorycznie wymagana wydaje się kontynuacja wdrażania podjętych inicjatyw modernizacyjnych mających na celu znaczną poprawę sprawności i jakości funkcjonowania sądowego wymiaru sprawiedliwości⁴³¹, w tym promowanie i stosowanie alternatywnych metod rozwiązywania i rozstrzygania sporów.

Rozdział 2. Walory i bariery sądownictwa polubownego

1. Zapis na sąd polubowny jako wyraz zasady wolności i autonomii stron

Zasada autonomii woli stron, przejawiająca się w sensie praktycznym zasadą swobody umów zdecydowanie pozostaje naczelną zasadą prawa cywilnego⁴³². Wolność i autonomia woli stron rozumiana jako określona konstytucyjnie gwarancja ochrony i poszanowania wolności człowieka niewątpliwie obejmuje również swobodę w zakresie dokonania zapisu na sąd polubowny celem rozstrzygnięcia sporu przed sądem polubownym. Wyłącznie zatem od stron umowy arbitrażowej zależy wola i zamiar skorzystania z możliwości alternatywnej metody rozstrzygania sporów przez wyłączenie sądownictwa państwowego i poddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądownictwa polubownego. Autonomiczność stron postępowania znajduje również odzwierciedlenie w ustaleniach i uzgodnieniach czynionych w toku postępowania arbitrażowego celem realizacji zamiaru polubownego rozstrzygnięcia sporu.

Zasadniczym celem zawieranej umowy arbitrażowej pozostaje rozstrzygnięcie sporu, tak więc autonomiczna decyzja w zakresie wyboru sądownictwa polubownego koresponduje ze świadomością z jednej strony uzyskania oczekiwanych korzyści z rozstrzygnięcia sporu w ramach postępowania arbitrażowego, a z drugiej strony uniknięcia spodziewanych nieprawidłowości związanych z udziałem w państwowym wymiarze sprawiedliwości. Pełna autonomia woli stron dokonujących zapisu na sąd polubowny, wolna od jakichkolwiek ingerencji zarówno ze strony innych podmiotów, jak i władz publicznych przesądza o jednej z podstawowych zalet rozstrzygania sporów

⁴³¹ A. Czapracka, w: Wdrażanie zmian w sądownictwie, T. Rostkowski (red.), Warszawa 2015, s. 214-232.

⁴³² A. Stelmachowski, Zarys teorii prawa cywilnego, Warszawa 1998, s. 88.

w ramach arbitrażu. Wskazać przy tym należy, iż swoboda w zakresie dokonania zapisu na sąd polubowny celem rozstrzygnięcia sporu przed sądem polubownym wymaga wskazania przedmiotu sporu lub stosunku prawnego, z którego spór wyniknął lub może wyniknąć. Strony umowy arbitrażowej przy sporządzaniu zapisu na sąd polubowny precyzują zatem przedmiot sporu i w ten sposób faktycznie ograniczają możliwość prowadzenia postępowań arbitrażowych tylko względem wskazanego sporu lub stosunku prawnego, z którego spór może wyniknąć. Sąd polubowny może rozpoznać sprawę i wydać wyrok tylko w granicach umowy o arbitraż, a więc z zakresu kognicji sądu arbitrażowego włączone pozostają te części danego sporu, które nie są wyraźnie objęte zapisem na sąd polubowny, przy czym zarówno od strony przedmiotowej (określenia sporu), jak i przedmiotowej (wskazania stron sporu)⁴³³. To ograniczenie możliwości prowadzenia postępowania arbitrażowego eksponowane jest jako wada arbitrażu, w którym mimo autonomii i swobody zawierania umowy arbitrażowej, faktycznie istnieje możliwość rozstrzygnięcia wyłącznie sporów uprzednio określonych w zapisie na sąd polubowny. Autonomia woli stron wyraża się nie tylko w swobodzie decydowania o poddaniu sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego, ale także w swobodzie kształtowania organizacyjnych aspektów postępowania arbitrażowego, w tym ustalania składu arbitrów, swobodzie określenia zasad i sposobu prowadzenia postępowania arbitrażowego i realnym wpływem na rozstrzygnięcie sądu polubownego⁴³⁴. Autonomiczna decyzja stron umowy arbitrażowej o poddaniu sporu rozstrzygnięciu sądu polubownego determinuje w konsekwencji realizację samodzielności i samoorganizacji stron przez cały przebieg postępowania arbitrażowego, aż do rozstrzygnięcia sporu, w tym również przez pełną autonomiczność w zakresie dobrowolnej akceptacji wyroku sądu polubownego.

Trzeba jednak pamiętać, że wolność i autonomia woli stron postępowania arbitrażowego wyrażana w realnym wpływie na poddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego oraz prowadzenie postępowania arbitrażowego nie może być rozumiana jako dowolność, czy pełna swoboda podejmowania wszelkich dowolnych czynności, bowiem obowiązujące regulacje precyzują zakres dopuszczalnej autonomii stron, z konsekwencją kontroli prawidłowości rozstrzygnięcia sądu polubownego w ramach sądownictwa państwowego. Ponownie przy tym należy podkreślić, iż autonomiczność podmiotów stanowi podstawową korzyść polubownego rozstrzygnięcia

⁴³³ A. Szumański, w: System Prawa Handlowego. Arbitraż handlowy, Tom 8, s. 41.

⁴³⁴ *Ibidem*, s. 23.

sporów korespondującą ze świadomym wyborem sądownictwa polubownego, partycypowaniu w czynnościach procesowych realizowanych w postępowaniu arbitrażowym oraz w konsekwencji akceptacją prawidłowości i dobrowolnością wykonania wyroku sądu polubownego⁴³⁵.

W odniesieniu do korzyści arbitrażu wynikających z autonomii wolności i woli stron umowy arbitrażowej należy również wskazać na autonomiczność arbitrażu w rozumieniu instytucjonalnym jako autonomię sądu polubownego zastępującego z woli stron państwowy wymiar sprawiedliwości⁴³⁶. Zgodną wolą stron umowy arbitrażowej przez sporządzenie zapisu na sąd polubowny dochodzi do określenia sposobu rozstrzygnięcia sporu poza sądownictwem państwowym. Wprawdzie prawidłowość postępowania arbitrażowego podlega kontroli sądu powszechnego, jednak oczekiwana jest pewna gwarancja swobodnego działania i realizacji czynności postępowania arbitrażowego w autonomii od sądownictwa państwowego zgodnie z zamiarem i wolą stron dokonujących zapisu na sąd polubowny. Istotną zatem korzyścią sądownictwa polubownego staje się pełna autonomia sądu rozstrzygającego spór w ramach postępowania arbitrażowego, instytucji niezależnej w swym działaniu i podlegającej ingerencji zewnętrznej wyłącznie w przypadkach określonych w obowiązujących regulacjach.

2. Gwarancje poufności arbitrażu

Poufność arbitrażu traktowana jest w piśmiennictwie jako zaleta korespondująca z istotą i charakterem prywatnego rozstrzygania sporów. W odniesieniu do oczekiwanej i aprobowanej przez strony dyskrekcji postępowań arbitrażowych eksponuje się jednocześnie brak podstaw normatywnych zarówno w prawie krajowym, jak też międzynarodowym, określających treść i zakres poufności arbitrażu⁴³⁷. Poufność prowadzonych postępowań arbitrażowych wynika najczęściej z zawieranych między stronami umów arbitrażowych, w których strony określają klauzulę poufności, bądź z regulaminów sądów arbitrażowych, wskazywanych przez strony w zapisie na sąd

⁴³⁵ E. Samsel, Sąd polubowny remedium na nowe sprawy, EP 2003, nr 12, s. 36.

⁴³⁶ L. Błaszczak, M. Ludwik, Sądownictwo polubowne (arbitraż), Warszawa 2007, s. 20.

⁴³⁷ J. Rajski, Zagadnienia poufności w arbitrażu handlowym, PPH 2001, Nr 6, s. 1 i n.; T. Ereciński, K. Weitz, Sąd Arbitrażowy, Warszawa 2008, s. 49; L. Błaszczak, M. Ludwik, Sądownictwo polubowne (arbitraż), Warszawa 2007, s. 18; R. Morek, Mediacja i arbitraż (art. 183¹–183¹⁵, 1154–1217 k.p.c.). Komentarz, Warszawa 2006, s. 212; B. Gessel-Kalinowska vel Kalisz, Podstawa normatywna zasady poufności w polskim arbitrażu handlowym. PPH 2013, nr 1, s. 14; J. Paulsson, N. Rawding, The Trouble with Confidentiality, Arbitration International 1995, nr 3, s.303; J. Coe, International Commercial Arbitration: American principles and practice in Global Context, New York 1997, s. 179.

polubowny. Zasadniczo klauzula poufności zakazuje zarówno instytucjom arbitrażowym, ich pracownikom i arbitrom, jak też stronom i pozostałym uczestnikom postępowania arbitrażowego ujawniania osobom trzecim wszelkich informacji dotyczących polubownego rozstrzygnięcia sporu. Zakaz ujawniania informacji obejmuje przy tym sam fakt prowadzenia postępowania arbitrażowego, wszelkie informacje związanych z realizacją czynności w ramach postępowania arbitrażowego, w tym okoliczności i dokumenty ujawnione w toku postępowania dowodowego oraz również wszelkie informacje dotyczące rozstrzygnięcia sądu polubownego. Interes stron w zachowaniu poufności obejmuje zatem całość postępowania, a więc okoliczności dotyczące bezpośrednio sporu będącego przedmiotem postępowania oraz wszelkie informacje ujawniane w trakcie realizacji czynności procesowych, w tym związanych z udziałem w rozprawach, czy również dokonywanych doręczeniach pism i składanych w toku postępowania dokumentów. Podkreślić przy tym należy możliwość rozbieżności w rozumieniu przez strony i uczestników postępowania zakresu poufności oraz sposobów jej respektowania. Stosownym zatem w ramach realizacji wstępnych czynności postępowania arbitrażowego wydaje się omówienie zagadnień związanych z poufnością i poczynienie między stronami szczegółowych uzgodnień gwarantujących z jednej strony przestrzeganie klauzuli poufności, a z drugiej strony ewentualne określenie zasad ujawniania informacji poufnych w trakcie lub po zakończeniu postępowania arbitrażowego.

Powszechnie poufność uważana jest za jedną z najbardziej korzystnych i pomocnych cech arbitrażu, zarówno w ramach poszanowania relacji stron, jak też specyfiki prowadzenia czynności w ramach postępowania arbitrażowego⁴³⁸. Istota i charakter arbitrażu rozumianego jako czynione w dobrej wierze umowne uzgodnienie stron poddających spór pod rozstrzygnięcie sądu polubownego determinuje określone relacje między stronami od zawarcia umowy, aż po rozstrzygnięcie sporu, a nawet ukształtowanie wzajemnych relacji po zakończeniu postępowania arbitrażowego. Poufność zatem określana również dyskrecją powinna być kojarzona z bliskimi relacjami stron umowy o arbitraż, które mimo zaistniałego konfliktu, zamierzają doprowadzić do rozstrzygnięcia sporu bez jakichkolwiek uszczerbków wynikających z

⁴³⁸ S. Lazareff, Confidentiality and Arbitration: Theoretical and Philosophical Reflections, w: Confidentiality on Arbitration, Special Supplement ICC International Court of Arbitration Bulletin 2009, s. 81; A. Dimolites, Institutional Rules and National Regimes Relating to the Obligation of Confidentiality on Parties In Arbitration, w: Confidentiality on Arbitration, Special Supplement ICC International Court of Arbitration Bulletin 2009, s. 5.

ujawnienia informacji, bądź dokumentów przekazywanych w toku postępowania arbitrażowego. Złożoność skomplikowanych relacji biznesowych i powiązań gospodarczych często wykraczających poza ramy rozstrzyganego sporu znajduje odzwierciedlenie w ustaleniach faktycznych i odpowiednio informacjach ujawnianych w toku postępowania arbitrażowego. Tylko zatem najwyższe standardy ochrony informacji poufnych mogą zagwarantować prawidłowość realizacji czynności procesowych w odniesieniu do istotności i wrażliwości ujawnianych w toku postępowania informacji, również w trosce o wizerunek i ustaloną renomę uczestników postępowań sądowych.

Poufność arbitrażu kontrastuje z jawnością i transparentnością postępowań sądowych realizowanych w ramach sądownictwa państwowego. Znaczenie istotnej korzyści poufności postępowań arbitrażowych potęgowane jest w odniesieniu do utrwalania przebiegu rozpraw sądownictwa państwowego za pomocą urządzeń rejestrujących obraz i dźwięk oraz częstego udziału w tych postępowaniach przedstawicieli mediów. Zdecydowanie nie należy piętnować dobrodziejstwa korzystania z nowoczesnych technologii, czy też podstawowych walorów transparentnego sądownictwa państwowego, jednak w odniesieniu do rozstrzygania sporów gospodarczych, obejmujących często tajemnie handlowe, właśnie poufność postępowania arbitrażowego może się okazać wartością nie do przecenienia. Sygnalizacyjnie przy tym należy nadmienić, iż poufność nie może być przez strony wykorzystywana pejoratywnie, z poczuciem atmosfery podejrzeń i niedomówień. Strony powinny mieć zagwarantowane w toku prowadzenia postępowania arbitrażowego pełen dostęp do wszelkich informacji na zasadzie pełnej równości stron uczestniczących w postępowaniu. Od tej wewnętrznej transparentności należy jednak odróżnić zewnętrzną poufność i gwarancję profesjonalnej dyskrecji, szczególnie wynikających z woli stron dokonujących zapisu na sąd polubowny z dodatkową klauzulą poufności prowadzenia postępowania arbitrażowego, a nawet możliwym zastrzeżeniem wyłączenia publikacji rozstrzygnięcia sporu. Nadmienić przy tym należy, iż zasada poufności nie obowiązuje w ramach prowadzenia postępowań postarbitrażowych, które jako postępowania prowadzone przed sądem państwowym co do zasady są jawne⁴³⁹. Strony dokonujące zapisu na sąd polubowny z włączeniem do umowy arbitrażowej klauzuli poufności muszą mieć zatem świadomość ryzyka

⁴³⁹ T. Ereciński, K. Weitz, Sąd arbitrażowy, Warszawa 2008, s. 50.

ewentualnego ujawnienia danych wrażliwych na etapie postępowania postarbitrażowego. Wskazana jednak wada ograniczenia poufności do prowadzenia postępowania arbitrażowego może okazać się zaletą skłaniającą strony do dobrowolnego poddania się rozstrzygnięciu sądu polubownego bez jakichkolwiek wątpliwości i perturbacji organizacyjnych wynikających z prowadzenia postępowania postarbitrażowego.

3. Aspekty organizacyjne polubownego rozstrzygnięcia sporów

Sądownictwo polubowne niewątpliwie w większym stopniu niż sądownictwo państwowe zapewnia realizację czynności postępowania i rozstrzygnięcie sporu zgodnie ze specyfiką danej sprawy⁴⁴⁰. Określenie aspektów organizacyjnych postępowania arbitrażowego, przy uwzględnieniu specyfiki sprawy, może mieć miejsce już w uzgodnieniach dodatkowych zawartych w umowie arbitrażowej, bądź też znaleźć odzwierciedlenie w uzgodnieniach czynionych na wstępnym etapie realizacji czynności w ramach postępowania arbitrażowego. Zgodnie z autonomią woli stron zapisu na sąd polubowny strony mają zatem decydujący wpływ na kształtowanie organizacyjnych aspektów postępowania arbitrażowego, w tym ustalania składu arbitrów oraz określenia zasad i sposobu prowadzenia postępowania arbitrażowego.

Możliwość ustalania składu zespołu orzekającego w ramach prowadzenia postępowania arbitrażowego obejmuje wszystkie kwestie dotyczące zarówno ustalania liczby arbitrów, jak też wskazania konkretnych osób do pełnienia funkcji arbitra. Realny wpływ na dokonanie wyboru arbitrów oraz finalna akceptacja ustalonego składu zespołu orzekającego ma ogromne znaczenie dla prowadzenia postępowania arbitrażowego i późniejszego poddania się rozstrzygnięciu sądu polubownego. Należy przy tym podkreślić, iż w ramach prowadzenia postępowania i rozstrzygnięcia sporu w państwowym wymiarze sprawiedliwości strony nie mają żadnego wpływu na dobór składu sądu, a tym bardziej wybór sędziego do rozstrzygnięcia sprawy. Oczywiście przy tym kwestią pozostaje zakaz jakiegokolwiek wpływu na skład sądu w ramach gwarancji bezstronności i niezawisłości sądu. Powierzenie jednak własnej sprawy pod rozstrzygnięcie wskazanego arbitra, czy też zespołu orzekającego uzgodnionego w ramach negocjacji stron może mieć niewymierne korzyści wynikające z oddania

⁴⁴⁰ S. Dalka, *Sądownictwo polubowne w PRL*, Warszawa 1987, s. 16.

własnej sprawy obdarzonym zaufaniem arbitrom⁴⁴¹, cenionym i szanownym w środowisku osobom, gwarantującym rozpoznanie sprawy i rozstrzygnięcie sporu na najwyższym oczekiwanym poziomie. Podkreślić przy tym należy zaufanie stron w kompetencje i fachowość wskazywanych arbitrów, którzy w przekonaniu stron starannie i rzetelnie przeprowadzą postępowanie oraz rozstrzygną spór na podstawie cenionych przez strony kompetencji. Fachowość arbitrów nie musi przy tym wynikać z wykształcenia prawniczego, choć niewątpliwie wymagane jest ogólne rozeznanie w podejmowanych czynnościach procesowych i stosowanych regulacjach prawnych. Zasadniczą jednak korzyścią arbitrażu w odniesieniu do fachowości arbitrów staje się możliwość powierzenia rozstrzygnięcia sporu osobom posiadającym wiedzę i kompetencję z materii objętej sporem, a często nawet przesądzające o jakości rozstrzygnięcia sporu unikalne fachowe kompetencje i specjalistyczną wiedzę w określonej dziedzinie⁴⁴². W interesie stron postępowania pozostaje zatem dokonanie wyboru arbitrów o najwyższych kompetencjach gwarantujących jakość podejmowanych czynności oraz również organizacyjną sprawność postępowania arbitrażowego, między innymi w związku z podejmowaniem czynności bez potrzeby dopuszczania dowodu z opinii biegłych i rzeczoznawców⁴⁴³.

Wpływ stron postępowania na dokonanie wyboru składu zespołu orzekającego okazuje się również niezwykle istotny w odniesieniu do czynionych we współpracy z zespołem orzekającym uzgodnień dotyczących realizacji czynności w ramach postępowania arbitrażowego. Względem określania poszczególnych czynności i terminów ich realizacji niezwykle ważne staje się zaniechanie przez strony czynienia jakichkolwiek obstrukcji procesowych i utrudniania prowadzenia postępowania, zarówno w duchu szacunku i współpracy z wybranymi przez strony arbitrami, jak też w ramach uzgodnionego w umowie arbitrażowej zamiaru rozstrzygnięcia sporu przed sądem polubownym. Możliwość wpływu na określenie zasad i sposobu prowadzenia postępowania arbitrażowego, zarówno w ramach odniesienia do określonych regulacji procesowych, czy nawet ustalenie własnej koncepcji realizacji czynności procesowych powoduje nie tylko pełną partycypację w prowadzonym postępowaniu, ale też kształtuje świadomość i przekonanie stron o prawidłowości podejmowanych czynności procesowych. Wobec tendencji do komplikowania procedur sądowych i trudności ze

⁴⁴¹ S. Dalka, w: Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, K. Piasecki (red.), Warszawa 2002, Tom II, s. 790.

⁴⁴² T. Ereciński, K. Weitz, Sąd arbitrażowy, Warszawa 2008, s. 47.

⁴⁴³ B. Fuchs, Lex mercatoria w międzynarodowym obrocie handlowym, Kraków 2000, s. 121-122.

zrozumieniem zawłości proceduralnych właśnie aktywność stron postępowania arbitrażowego w ramach uzgadniania uproszczeń i ułatwień proceduralnych może okazać się decydująca w zakresie sprawności postępowania i jakości rozstrzygnięcia sądu polubownego. Ponownie przy tym należy zaznaczyć, iż swoboda kształtowania aspektów organizacyjnych postępowania arbitrażowego nie może być rozumiana jako zupełna dowolność, czy też nieograniczona swoboda podejmowania wszelkich dowolnych czynności. Zgodnie bowiem z obowiązującymi regulacjami zakres czynienia uzgodnień stron wynika z właściwych przepisów i postanowień regulaminowych, a prawidłowość realizacji postępowania arbitrażowego i rozstrzygnięcia sporu poddana została kontroli dokonywanej w ramach sądownictwa państwowego.

W odniesieniu do rozstrzygnięć sądownictwa polubownego i kontroli wyroków sądów polubownych dokonywanej w ramach sądownictwa państwowego należy również zasygnalizować mankamenty organizacyjne postępowania arbitrażowego. Zasadnicze zastrzeżenia sprowadzają się przy tym do przedłużania prowadzenia postępowania arbitrażowego koniecznością realizacji postępowania o uznanie lub stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego celem zrównania mocy prawnej wyroku sądu polubownego z wyrokiem sądu państwowego. W piśmiennictwie wskazuje się nadto na obiekcje względem ograniczonej przewidywalności tych rozstrzygnięć z uwagi na niewielką ilość orzeczeń i wykluczenie jakichkolwiek odniesień do utrwalonej linii orzecznictwa i ujednoliconej wykładni⁴⁴⁴. Podobnie jako istotną wadę arbitrażu wskazuje się w piśmiennictwie na brak możliwości zagwarantowania bezstronności rozstrzygnięć sądu polubownego⁴⁴⁵, przy uwzględnieniu możliwych przez cały przebieg postępowania arbitrażowego wzajemnych relacji stron postępowania i wyznaczonych do rozstrzygnięcia sporu arbitrów. Wskazane zastrzeżenia dotyczące organizacji arbitrażu nie powinny jednak powstrzymać stron od dokonywania zapisów na sąd polubowny, przy jednoczesnej świadomości możliwości przedłużenia postępowania, ryzyka ograniczenia przewidywalności orzeczenia, a nawet wątpliwości względem bezstronności rozstrzygnięcia sądu polubownego.

Istotną korzyścią postępowania arbitrażowego przez pryzmat aspektów organizacyjnych jest również jednoinstancyjny charakter arbitrażu oraz ograniczenie po nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego również do jednej instancji postępowań

⁴⁴⁴ T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd arbitrażowy*, Warszawa 2008, s. 51.

⁴⁴⁵ *Ibidem*, s. 34.

postarbitrażowych⁴⁴⁶. Jednoinstancyjność może być jednak postrzegana również jako wada postępowania arbitrażowego, przy uwzględnieniu ryzyka błędów, których usunięcie może okazać się niemożliwe właśnie ze względu na częste stosowanie w praktyce jednoinstancyjność postępowania⁴⁴⁷. Podobnie pozorną korzyścią może okazać się jednoinstancyjność postępowania postarbitrażowego, przy uwzględnieniu wskazanej wyżej konieczności prowadzenia postępowania o uznanie lub stwierdzenie wykonalności wyroku, czy realizacji procedur kontrolnych w ramach sądownictwa powszechnego.

W odniesieniu do zmian obowiązujących regulacji należy również wskazać na korzystne ukształtowanie wzajemnych relacji ogłoszenia upadłości strony postępowania arbitrażowego i możliwości kontynuacji prowadzenia postępowania przed sądem polubownym⁴⁴⁸. Zmiany w obowiązujących regulacjach sprowadzają się do zastąpienia utraty mocy obowiązującej zapisu na sąd polubowny skutkiem ogłoszenia upadłości strony postępowania upadłościowego nowym rozwiązaniem przewidującym wykluczenie utraty mocy obowiązującej dokonanego zapisu na sąd polubowny z możliwością kontynuacji wszczętych przed ogłoszeniem upadłości postępowań arbitrażowych oraz ewentualnością wszczęcia postępowania arbitrażowego po ogłoszeniu upadłości strony w przypadku nieskorzystania z określonej w nowych regulacjach opcji odstąpienia od zapisu. Zasadniczo więc nowelizacją obowiązujących przepisów zrównano status postępowań arbitrażowych i sądowych w zakresie wpływu upadłości na toczące się postępowania oraz wprowadzono nowe rozwiązanie umożliwiające wszczęcie postępowania arbitrażowego po ogłoszeniu upadłości na zasadach określonych w nowych przepisach. Należy przy tym nadmienić, iż w odniesieniu do określonych nową regulacją postępowań restrukturyzacyjnych, ich wszczęcie będzie całkowicie neutralne dla dalszego związania stron zapisem na sąd polubowny. Wskazane rozwiązania organizacyjne umożliwiają zatem stronom umowy arbitrażowej realizację pierwotnego zamiaru rozstrzygnięcia sporu w ramach postępowania arbitrażowego, przy czym również w przypadku ogłoszenia upadłości jednej ze stron umowy arbitrażowej.

⁴⁴⁶ Por. przepisy ustawy z dnia 10.09.2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów, Dz.U.2015.1595.

⁴⁴⁷ T. Ereciński, w: J. Ciszewski, T. Ereciński, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Część czwarta przepisy z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego. Część piąta sąd polubowny, Warszawa 2006, s. 347.

⁴⁴⁸ Por. art. 428 pkt 84 i 85 ustawy z dnia 15.05.2015r. Prawo restrukturyzacyjne, Dz.U.2015.978.

W aspektach organizacyjnych rozstrzygnięcia sporów w ramach arbitrażu powinny być również uwzględnione korzyści wynikające z elastyczności prowadzenie postępowania, a szczególnie istotnych dogodności wynikających z prowadzenia przed sądem polubownym postępowań dotyczących sporów o charakterze międzynarodowym. Możliwość dostosowania terminów czynności procesowych, przy uwzględnieniu optymalnego dla stron miejsca i czasu koresponduje z możliwością wyboru języka postępowania, czy też realizacji czynności w komunikacji elektronicznej, co może okazać się wyjątkowo istotne w przypadku rozstrzygnięcia sporów stron mających znacznie oddalone siedziby, nawet umiejscowione w innych krajach. W postępowaniu arbitrażowym nie stosuje się obowiązku dokonywania doręczeń za pośrednictwem operatorów pocztowych, wyklucza się również wszelkie uciążliwości związane z problemami lingwistycznymi i koniecznością tłumaczeń. Komunikacja elektroniczna z uczestnikami postępowania arbitrażowego, elektroniczne zarządzanie dokumentami procesowymi oraz stosowanie wideokonferencji i komunikatorów celem porozumiewania się na odległość staje się standardem funkcjonowania nowoczesnych stałych sądów polubownych. Dokonanie wyboru miejsca i języka postępowania arbitrażowego ma na celu zagwarantowanie stworzenia neutralnego forum do rozstrzygnięcia sporu o charakterze międzynarodowym, w tym również wykluczenia uprzywilejowania jednej strony względem drugiej w ramach realizowanych czynności procesowych. Strony umowy mogą poczynić również uzgodnienia odnośnie wyboru systemu prawa procesowego określonego państwa, bądź ustalać reguły postępowania według własnych potrzeb i możliwości. Zasadniczo jednak w gestii stron i składu orzekającego pozostaje czynienie wszelkich uzgodnień w zakresie dopuszczalnej elastyczności postępowania celem zagwarantowania sprawnego przebiegu czynności postępowania arbitrażowego również w razie prowadzenia postępowań z podmiotami o różnej przynależności państwowej. Słusznie przy tym podnosi się w piśmiennictwie, iż w ramach postępowań arbitrażowych w zasadzie wyklucza się możliwość preferowania obywateli miejsca prowadzenia arbitrażu i ewentualnego dyskryminowania podmiotów zagranicznych⁴⁴⁹. Zasadnie również wskazuje się, że w obrocie międzynarodowym arbitraż stał się naturalnym sposobem rozwiązywania sporów⁴⁵⁰ i w zasadzie stał się regułą. Ponownie przy tym należy wskazać, iż współcześnie nawet ok. 90% międzynarodowych kontraktów zawiera klauzulę arbitrażową, a wyjątkowo rzadko

⁴⁴⁹ Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo polubowne (arbitraż)*, Warszawa 2007, s. 15.

⁴⁵⁰ *Ibidem*, s. 20.

spotyka się kontrakt szczególnie znacznej wartości pozbawiony regulacji sposobu rozstrzygnięcia sporów lub zawierający klauzulę jurysdykcyjną przewidującą właściwość sądów określonego państwa⁴⁵¹.

W odniesieniu zatem do zalet sądownictwa polubownego przez pryzmat przedstawionych aspektów organizacyjnych prowadzenia postępowania arbitrażowego, w pełni należy podzielić stanowisko, iż postępowanie przed sądem polubownym charakteryzuje się wręcz nieporównywalną elastycznością w stosunku do postępowań przed sądami powszechnymi, gdzie procedura ustanawiana jest dla sądu, a nie dla stron⁴⁵². Istotną przy tym okolicznością pozostaje również wskazywana w piśmiennictwie kultura arbitrażowa stron sporu, stanowiąca pochodną wzorców i zachowań przyjmowanych przez środowiska biznesowe i prawnicze danego kraju⁴⁵³, które odpowiednio w ramach postępowania arbitrażowego mogą przejawiać się eliminowaniem wszelkiej obstrukcji i zamierzonych perturbacji organizacyjnych mających na celu sprawność i jakość rozstrzygnięć sądownictwa polubownego. Zasadnicze korzyści arbitrażu względem sądownictwa państwowego pozostają zatem konsekwencją elastyczności organizacyjnej postępowania arbitrażowego oraz przekonań, postaw i zachowań uczestników postępowania mającego na celu rozstrzygnięcie sporu przed sądem polubownym.

4. Oczekiwana redukcja czasu i kosztów postępowań arbitrażowych

Określone umową arbitrażową poddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego koresponduje z oczekiwaniami stron umowy arbitrażowej w zakresie redukcji czasu i kosztów postępowania arbitrażowego względem nadmiernie wydłużanych i kosztownych postępowań sądowych. Zasadnicze przy tym znaczenie dla faktycznego ograniczenia czasu i kosztów postępowania mają aktywność i czynione między stronami uzgodnienia dotyczące aspektów organizacyjnych postępowania arbitrażowego prowadzonego zgodnie ze specyfiką danej sprawy. Słusznie przy tym wskazuje się, iż szybkie rozstrzygnięcie sporu przy dochodzeniu roszczeń majątkowych ma w obrocie gospodarczym niewątpliwie duże znaczenie⁴⁵⁴.

Szybkość postępowania arbitrażowego może być niewątpliwie jednym z podstawowych walorów sądownictwa polubownego w odniesieniu do możliwości

⁴⁵¹ *Ibidem*, s. 85-85.

⁴⁵² *E. Błaszczak, M. Ludwik*, Sądownictwo polubowne (arbitraż), Warszawa 2007, s. 16.

⁴⁵³ *A. Szumański*, w: System Prawa Handlowego. Arbitraż handlowy, Tom 8, s. 19.

⁴⁵⁴ *T. Ereciński, K. Weitz*, Sąd arbitrażowy, Warszawa 2008, s. 48.

zapewnienia realnej sprawności i skuteczności procedowania zakończonym rozstrzygnięciem sporu znacznie szybciej od sądownictwa państwowego⁴⁵⁵. Sprawność postępowania w odniesieniu do sądownictwa państwowego staje się podstawowym wyzwaniem wszelkich zmian i usprawnień organizacyjnych. Należy jednak podkreślić, iż ocena podejmowanych działań powinna uwzględniać ogromny poziom wpływu spraw do sądownictwa powszechnego oraz złożoność procesów organizacyjnych w ramach procedowania przed sądem państwowym. Wpływ spraw do poszczególnych sądów w zależności od wielkości sądu i właściwości wydziałów sięga setek, a nawet tysięcy spraw miesięcznie oraz odpowiednio setek tysięcy spraw rocznie. Powyższe powoduje ogromne perturbacje organizacyjne wynikające z przeciążenia referatów sędziów (obejmujących często kilkaset spraw) oraz problemów z ustalaniem terminów rozpraw (wobec ograniczeń w dostępie do sal rozpraw). Szeroko rozumiane czynności organizacyjne, w tym zarówno czynności administracyjne, jak też orzecnicze realizowane są w ramach sądownictwa powszechnego w oparciu o wyjątkowo rozbudowane regulacje procesowe, które w niektórych obszarach wręcz paraliżują realną możliwość sprawnego procedowania. Sprawność postępowania arbitrażowego i wspomniana realna możliwość redukcji czasu i kosztów postępowania okazuje się istotną zaletą sądownictwa polubownego. Wielkość wpływu spraw do instytucji arbitrażowych można określić na poziomie do kilku, czy kilkunastu spraw miesięcznie, co nawet przy złożoności stanu faktycznego i prawnego pozwala na podjęcie sprawnych czynności organizacyjnych. Specyfika organizacji postępowania arbitrażowego sprowadza się również do korzystania praktycznie z nieograniczonych zasobów arbitrów, zarówno wskazywanych przez strony, jak też wpisanych na listy arbitrów stałych sądów polubownych. Podjęcie zatem czynności zmierzających do ukonstytuowania składu orzekającego i podjęcia pierwszych czynności w ramach postępowania następuje praktycznie bez jakiegokolwiek zwłoki. Również kwestie związane z aspektami organizacji rozpraw, prowadzenia postępowania dowodowego, czy dokonywania stosownych doręczeń nie mogą sprawiać jakichkolwiek trudności i wykluczają możliwość powstania przewlekłości postępowania. W ramach postępowania arbitrażowego prowadzonego przed stałymi sądami polubownymi, zgodnie z postanowieniami regulaminowymi, co do zasady wyznaczany jest termin posiedzenia wstępnego celem uzgodnienia sprawnego, oszczędnego i odpowiadającego

⁴⁵⁵ S. Dalka, *Sądownictwo polubowne w PRL*, Warszawa 1987, s. 16.

oczekiwaniom stron sposobu prowadzenia postępowania arbitrażowego. Czynienie w ramach posiedzenia wstępnego uzgodnień między stronami postępowania przy udziale zespołu orzekającego ma decydujące znaczenie zarówno dla określenia reguł postępowania, jak też ustalenia kalendarza czynności realizowanych w toku postępowania, w tym terminów gwarantujących sprawne przeprowadzenie poszczególnych czynności. Podsumowaniem czynionych uzgodnień staje się postanowienie proceduralne, które obok określenia uzgodnionych przez strony reguł postępowania precyzuje również kalendarz poszczególnych czynności procesowych. Uzgodnienia realizowane w toku posiedzenia wstępnego mogą zatem przewidywać prowadzenie czynności procesowych na posiedzeniach czy rozprawach wyznaczanych w krótkich odstępach, a nawet dzień po dniu, i w ciągłości przez cały dzień, co w przypadku sądownictwa państwowego przy wyznaczaniu terminów raz na kilka tygodni, a nawet miesięcy oraz ograniczeniach wynikających z rozpoznawania w danym dniu kilku spraw na wokandzie skutkuje wydłużeniem okresu procedowania nawet do kilku lat. Zasadniczą korzyścią postępowania arbitrażowego pozostaje przy tym możliwość stosowania znacznie uproszczonych i mniej sformalizowanych względem sądownictwa państwowego procedur, które przewidują większą aktywność uczestników postępowania i organizację procesu przez skład orzekający zgodnie z wolą stron lub w sposób jak arbitrzy uznają za najbardziej właściwy. Powyższe wynika z wyłączenia związania sądu arbitrażowego przepisami o postępowaniu przed sądem państwowym oraz odpowiednio możliwością kształtowania zasad i sposobu postępowania przy uwzględnieniu autonomii woli stron oraz możliwością ustalania procedur przez sąd prowadzący dane postępowanie arbitrażowe. Pamiętać przy tym należy, iż czynności postępowania arbitrażowego podlegają nadzorowi sądownictwa powszechnego, a zatem wszelkie uzgodnienia, usprawnienia i uproszczenia mogą być poddane weryfikacji prawidłowości przez realizację procedur kontrolnych w ramach prowadzonego postępowania postarbitrażowego. W odniesieniu do oczekiwanej sprawności postępowania warto przy tym dodać, iż kontrola wyroku sądu polubownego, nawet jeśli ma w zasadzie charakter formalny i ograniczony do ustawowo określonych podstaw, wpływa na przedłużenie postępowania i może znacznie wpłynąć na oddalenie w czasie chwili, w której wyrok sądu polubownego zostanie wykonany⁴⁵⁶. Mimo więc sprawności postępowania arbitrażowego, prowadzenie często przedłużanego

⁴⁵⁶ P. Prus, w: Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom 2 (art. 506-1217), M. Manowska (red.), Warszawa 2011, s. 1012-1013.

postępowania postarbitrażowego skutkuje faktycznym ograniczeniem atrakcyjności polubownego rozstrzygnięcia sporów.

Istotną z punktu widzenia sprawności postępowania może okazać się również możliwość określenia czasowych ram postępowania arbitrażowego w ramach uzgadniania i ustalania przez strony aspektów organizacyjnych postępowania arbitrażowego. Zastrzeżenie przez strony w umowie arbitrażowej lub w toku uzgodnień na etapie rozpoznania sprawy precyzyjnych maksymalnych ram czasowych trwania postępowania przed sądem polubownym może okazać się dyscyplinujące zarówno wobec stron postępowania, jak też względem składu orzekającego. Wskazać przy tym należy, iż konsekwencją uchybienia określonymu w zapisie terminowi na przeprowadzenie postępowania arbitrażowego i rozstrzygnięcie sporu wyrokiem sądu polubownego może okazać się nawet utrata mocy obowiązującej zapisu⁴⁵⁷.

Sprawność postępowania arbitrażowego koresponduje nie tylko z redukcją czasu, ale też może mieć istotny wpływ na ograniczenie kosztów postępowania. Mniejsze względem sądownictwa państwowego koszty postępowania mogą być efektem istotnego skrócenia czasu postępowania, przy uwzględnieniu zaangażowania w postępowanie arbitrażowe stron i obsługi prawnej przez krótki czas, bez generowania również dodatkowych kosztów doręczeń, czy wydatków związanych z postępowaniem dowodowym. Zasadniczo jednak koszty postępowania arbitrażowego obejmują koszty opłat rejestracyjnej i arbitrażowej uiszczanych zgodnie z regulaminem stałego sądu arbitrażowego, jak i wydatki organizacyjno - administracyjne ponoszone w związku z postępowaniem arbitrażowym. Istotną zatem okolicznością promującą prowadzenie postępowań arbitrażowych powinno być ustalenie wysokości opłat na poziomie niższym względem kosztów sądowych. W piśmiennictwie wskazuje się również, iż stwierdzenie o tańszym postępowaniu przed sądem polubownym względem kosztów postępowania prowadzonego przed sądem państwowym, nie zawsze znajduje potwierdzenie w praktyce. Arbitraż bowiem nie jest i nie może być tani⁴⁵⁸, choć powinien być opłacalny przy zapewnieniu rozstrzygnięcia sporów na wysokim poziomie merytorycznym oraz przy uwzględnieniu możliwości istotnej redukcji czasu postępowania i sprawności rozstrzygnięcia sporów. Podkreślić zatem należy, że arbitraż jest instytucją dobrowolną, ale nie należy jej utożsamiać z instytucją bezpłatną, czy

⁴⁵⁷ Por. uzasadnienie wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 18.06.2015 r., I ACa 1822/14, System Informacji Prawnej LEX nr 1771043.

⁴⁵⁸ *M. Tomaszewski*, Skuteczność ochrony prawnej przed sądami polubownymi. Doświadczenia polskie, PS 2006, nr 1, s. 55-58.

wyjątkowo tania, przy uwzględnienia konieczności uiszczania stosownych opłat i ponoszenia wydatków administracyjno - organizacyjnych, w tym związanych z wydatkami poniesionymi przez arbitrow. Słusznie zatem wskazuje się, że koszty postępowania to kwestia względna i wielu prawników przecenia aspekt finansowy postępowania przed sądem polubownym i pomija okoliczność, że sadownictwo polubowne pod względem finansowym może okazać się mniej konkurencyjne od sądów powszechnych⁴⁵⁹. Dodać przy tym należy, iż koszty postępowania prowadzonego przed sądem państwowym mogą okazać się zdecydowanie niższe od kosztów postępowania arbitrażowego w przypadku rozstrzygnięć zapadających w postępowaniu nakazowym i upominawczym, w których to postępowaniach opłaty sądowe ustalone są na niskim poziomie, a nadto nie są generowane dodatkowe wydatki z uwagi na prowadzenie postępowania bez udziału stron. Należy również podkreślić, iż w ramach postępowania arbitrażowego nie stosuje się instytucji zwolnienia od kosztów sądowych i możliwości ustanowienia pełnomocnika z urzędu, a zatem strony uczestniczące w rozstrzygnięciu sporu przed sądem polubownym powinny dysponować środkami finansowymi gwarantującymi pokrycie kosztów postępowania arbitrażowego i kosztów obsługi prawnej⁴⁶⁰.

Przewlekłość postępowań sądowych oraz rosnące koszty dochodzenia praw stają się największym problemem sądownictwa państwowego, dyskredytującym wymiar sprawiedliwości w odbiorze społecznym. Słuszne i logiczne oczekiwania stron umowy arbitrażowej w zakresie redukcji czasu i kosztów postępowań sądowych mogą skłaniać do sporządzenia zapisu na sąd polubowny celem sprawnego rozstrzygnięcia sporu i rychłego zakończenia prowadzenia postępowania arbitrażowego. Obok jednak określenia zasad i reguł prowadzenia postępowania arbitrażowego konieczna jest adekwatna aktywność stron czyniących stosowne uzgodnienia, w ramach wzajemnej współpracy i współdziałania, przy uszanowaniu zamiaru ograniczenia czasu i kosztów postępowania. Tylko bowiem świadoma partycypacja stron w czynnościach postępowania arbitrażowego oraz wprowadzanie dobrodziejstwa korzystania z komunikacji elektronicznej w ramach powszechnego stosowania technik informatycznych może gwarantować stronom oczekiwaną na miarę XXI wieku faktyczną redukcję czasu i kosztów rozstrzygnięcia sporów w ramach sądownictwa polubownego.

⁴⁵⁹ *Ł. Błaszczak, M. Ludwik*, Sądownictwo polubowne (arbitraż), Warszawa 2007, s. 19.

⁴⁶⁰ *T. Ereciński, K. Weitz*, Sąd arbitrażowy, Warszawa 2008, s. 49.

5. Determinanty sprawnego funkcjonowania sądownictwa polubownego

Zalety i walory arbitrażu skłaniające strony umowy do sporządzenia zapisu na sąd polubowny oraz prowadzenia postępowania arbitrażowego podlegają weryfikacji przez pryzmat praktycznych aspektów rozstrzygnięcia sporów w ramach sądownictwa polubownego. Analiza mocnych i słabych stron arbitrażu dokonywana jest przez strony zarówno na etapie zainteresowania arbitrażem i czynienia wstępnych uzgodnień w zakresie ewentualności skorzystania z arbitrażu, jak też w ramach realizacji czynności w postępowaniu arbitrażowym, aż do rozstrzygnięcia sporu przez sąd polubowny. Funkcjonowanie arbitrażu determinowane jest zatem wieloma czynnikami prawnymi i pozaprawnymi mającymi istotne znaczenie i decydujący wpływ na ocenę sądownictwa polubownego jako alternatywnej względem sądownictwa państwowego koncepcji rozstrzygnięcia sporów.

Świadomość stron podejmujących czynności zmierzające do powstania stosunku prawnego oraz szeroko rozumiana kultura prawna uczestników obrotu prawnego stają się wyjątkowo istotnym czynnikiem przesądzającym o zainteresowaniu instytucją arbitrażu i zawarciu umowy arbitrażowej celem poddania sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego. Wyraźny niedobór informacji, wiedzy i spójnego przekazu o możliwościach wynikających z polubownego rozstrzygnięcia sporów koresponduje z doświadczeniami z czasów minionych, w których zasadniczo wykluczano prywatne rozstrzygnięcie sporów. Istotne zatem okazują się wszelkie przejawy otwartego dyskursu społecznego, optymalnie z udziałem przedsiębiorców i reprezentującej ich obsługi prawnej, w tym również wzajemna życzliwość skłaniająca do odważnego podejmowania próby skorzystania z dobrodziejstwa arbitrażu sprowadzającego się do realizacji alternatywnego pokojowego rozstrzygnięcia sporów. Świadomość uczestników obrotu prawnego możliwości wynikających z arbitrażu powinna korespondować z pełną autonomią i swobodą w zakresie zawierania umowy arbitrażowej, obejmującej klarowność i zwięzłość sformułowań, optymalnie przy wykorzystaniu ustandaryzowanych klauzul arbitrażowych, formułowanych przy tym również w różnych językach, z odniesieniem do systemów prawnych właściwych stron umowy arbitrażowej. Zamiar poddania sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego powinien przy tym znaleźć odzwierciedlenie nie tylko w prawidłowo sporządzonej umowie arbitrażowej, ale również naturalnym oczekiwaniu względem rzetelności i uczciwości prowadzenia postępowania arbitrażowego. Właśnie idea uczciwego procesu (*fair trial*)

otwarcie eksponowana w piśmiennictwie⁴⁶¹ staje się wyzwaniem i odpowiedzialnością stron postępowania arbitrażowego. Podkreślić przy tym należy, iż zamiar uczciwość prowadzenia procesu wymaga od stron umowy arbitrażowej otwartości na nowoczesne określanie zasad i sposobu prowadzenia postępowania arbitrażowego, stosowania uproszczeń proceduralnych i odważnego wprowadzania ułatwień dokonywanych przy wykorzystaniu technik informatycznych. Aktywność stron partycypujących w kształtowaniu ram i przebiegu postępowania powinna przy tym obejmować czynienie uzgodnień usprawniających realizację czynności procesowych, w tym we wzajemnej komunikacji opartej na konstruktywnym dialogu w poszukiwaniu optymalnego sposobu rozwiązania konfliktu. Wszelkie zatem czynności podejmowane przez strony w ramach dokonywania zapisu na sąd polubowny oraz prowadzenia postępowania arbitrażowego winny gwarantować poczucie bezpieczeństwa w ramach wzajemnych relacji ukształtowanych zgodnym dokonaniem zapisu na sąd polubowny.

Strony umowy arbitrażowej zarówno na wstępnym etapie sporządzania zapisu na sąd polubowny, jak też w ramach realizacji czynności postępowania arbitrażowego powinny oczekiwać kompleksowego wsparcia obsługi prawnej, kształtującej nowoczesne ramy kultury prawnej. Wymagana jest przy tym zmiana optyki prowadzenia sprawy przez świadomą rezygnację z eksponowania wyłącznie aspektów prawnych i odpowiednio ram procedowania adekwatnie do potrzeb prawników oraz rzekomych wymagań sądowego wymiaru sprawiedliwości. Nieodzowna staje się też optymalizacja prowadzenia postępowania przez wnikliwą diagnozę potrzeb i oczekiwań stron postępowania z określeniem zasadniczych priorytetów podejmowanych czynności procesowych mających na celu rozstrzygnięcia sporu. Optyka stron postępowania sprowadza się zatem do proponowania przez obsługę prawną uproszczeń, usprawnień i ułatwień zmierzających do rozwikłania problemu i rozstrzygnięcia sporu bez potrzeby nadmiernego absorbowania czasu i generowania zbędnych kosztów procedowania. Pomocne przy tym mogą okazać się formularze, szablony i wzorce czynności procesowych, których stosowanie adekwatnie do zawartych pouczeń gwarantuje sprawne prowadzenie postępowania arbitrażowego. Nieocenione może również okazać się powszechne stosowanie technik informatycznych, mających szczególnie znaczenie przy wykorzystaniu komunikacji elektronicznej mającej istotny wpływ na oczekiwaną redukcję czasu i kosztów postępowania arbitrażowego. Aktywność współpracujących ze

⁴⁶¹ *L. Morawski*, Proces sądowy a instytucje alternatywne (na przykładzie sporów cywilnych), P i P 1993, z. 1 s. 19-20.

stronami prawników nie może przy tym wykluczać umiejętnego tłumienia i gaszenia konfliktów, koniecznej skłonności do kompromisu, otwartości na wzajemne ustępstwa, życzliwej współpracy i współdziałania celem wyboru i przeprowadzenia sprawnego i rzetelnego postępowania. Okazywana fachowa pomoc obsługi prawnej powinna zatem promować, eksponować i wykorzystywać wszelkie możliwości polubownego rozstrzygnięcia konfliktów jako nowoczesnej koncepcji rozwiązywania sporów.

Sporządzenie zapisu na sąd polubowny oraz realizacja czynności postępowania arbitrażowego pozostają w ścisłym związku z oczekiwaniami stron umowy arbitrażowej względem zapewnienia najwyższego poziomu jakości rozstrzygnięcia sądu polubownego. Oczekiwana jakość i poziom orzecznictwa pozostają w gestii arbitrów wchodzący w skład zespołu orzekającego odpowiedzialnego za realizację czynności w ramach prowadzenia postępowania arbitrażowego i rozstrzygnięcie sporu. Wybór arbitrów winien zatem uwzględniać posiadanie najwyższych kwalifikacji, nieposzlakowanej opinii, nieskazitelnego charakteru, najwyższych kompetencji, wymaganej wiedzy i umiejętności, a nawet specjalistycznego doświadczenia w wybranej dziedzinie. Istotne przy tym mogą okazać się cechy osobiste kandydata na arbitra, takie jak życzliwość, niekonfliktowość, rozsądek, dystans względem analizowanych sytuacji konfliktowych, umiejętność współpracy zespołowej w ramach kolegialnych składów orzekających, ewentualnie również doświadczenie w realizacji czynności postępowania arbitrażowego i rozstrzygnięcia sporów. Wyjątkowo ważne pozostają przy tym gwarancje bezstronności i niezależności arbitrów, przy uwzględnieniu okoliczności dokonywania wyboru arbitrów przez każdą ze stron postępowania, ale jednak przy uwzględnieniu koniecznej wiarygodności arbitrów w relacji do obu stron, z wykluczeniem zamiarów, czy podejrzeń w zakresie zabezpieczenia interesów strony dokonującej wyboru danego arbitra. Podkreślić przy tym należy na konieczność eliminowania zagrożeń prawidłowości wyboru arbitrów w odniesieniu do możliwości nadmiernie przedłużanej się procedury konstituowania się składu orzekającego, wynikającej najczęściej z pewnej opieszałości stron przy wskazywaniu kandydatów na arbitrów. W takich sytuacjach pomocne mogą okazać się konstruktywne uzgodnienia stron postępowania, bądź ewentualność wyznaczenia arbitrów przez instytucję arbitrażową zgodnie z postanowieniami regulaminu danego sądu arbitrażowego. W odniesieniu do wyboru arbitrów konieczna również okazuje się możliwość weryfikacji prawidłowości dokonania wyboru arbitrów na każdym etapie postępowania arbitrażowego, wraz z podejmowaniem stosownych czynności w razie

podnoszenia okoliczności, które mogłyby wywołać wątpliwości, co do bezstronności arbitrów, czy ewentualnego konfliktu interesów ze stronami postępowania. Z punktu widzenia sprawności postępowania arbitrażowego istotna może okazać się również kwestia dyspozycyjności arbitrów, mogących poświęcić wymaganą ilość czasu na przygotowanie się do prowadzenia sprawy, jak też realizacji czynności postępowania i rozstrzygnięcia sporu.

Określenie zasad i sposobu prowadzenia postępowania arbitrażowego, w tym realizacji poszczególnych czynności wymaga od stron koniecznego zaangażowania oraz świadomej partycypacji, przy uwzględnieniu specyfiki postępowania arbitrażowego obligującego do czynienia ustaleń i uzgodnień mających na celu gwarancję sprawnego rozstrzygnięcia sporu. Istotne przy tym okazują się ustalenia ogólne dotyczące prowadzenia postępowania arbitrażowego, w tym obejmujące uzgodnienie arbitrów wchodzących w skład zespołu orzekającego, podstawy prawne rozstrzygania sporu, a szczególnie określenie prowadzenia postępowania w oparciu o postanowienia regulaminu wzorcowego, bądź regulaminu wskazanej instytucji arbitrażowej. Ważne szczególnie z punktu widzenia sprawności prowadzenia postępowania pozostają również ustalenia szczegółowe dotyczące kwestie wzajemnej komunikacji, składania pism procesowych i doręczania wszelkiej korespondencji oraz dotyczące przebiegu postępowania arbitrażowego obejmujące uzgodnienia czynione w ramach posiedzenia wstępnego, z określeniem terminarza realizacji poszczególnych czynności, miejsca i języka postępowania, czy też zakresu prowadzenia postępowania dowodowego. Ustalenia na wstępnym etapie postępowania obok uzgodnień dotyczących realizacji poszczególnych czynności powinny również obejmować kwestie usprawnienia prowadzenia procesu przez zespół orzekający. Można zatem przewidzieć ewentualne upoważnienie przewodniczącego zespołu orzekającego do samodzielnego rozstrzygania kwestii proceduralnych, czy też zapewnienie sprawnej realizacji usług administracyjnych realizowanych przez sekretarza administracyjnego składu orzekającego powołanego do koordynowania wszelkich czynności organizacyjnych związanych z prowadzeniem postępowania w danej sprawie, w tym również w zakresie przedstawiania składowi orzekającemu bez zbędnej zwłoki wszelkich pism i wniosków formułowanych przez strony w toku procedowania. Zasadniczym celem czynionych ustaleń i uzgodnień stron postępowania arbitrażowego staje się zatem wskazywana w piśmiennictwie troska o sprawność, optymalizację i profesjonalizację prowadzenia postępowania w odniesieniu do eksponowanej w doktrynie proaktywności arbitrażu,

rozumianej jako współdziałanie arbitrów ze stronami postępowania celem efektywnego zarządzania postępowaniem arbitrażowym⁴⁶².

Zasada dobrego startu wraz z określeniem aktywnego i dynamicznego sposobu prowadzenia postępowania ma również istotne znaczenie na kolejnych etapach postępowania, w tym również w odniesieniu do współpracy i współdziałania stron czyniących stosowne ustalenia. Istotne przy tym mogą okazać się w szczególności uzgodnienia w zakresie skracania terminów dla określonych czynności, bądź faz postępowania oraz optymalnie czynione porozumienia w zakresie realizacji czynności postępowania bez potrzeby wyznaczania rozprawy. Podkreślić przy tym należy szeroki zakres swobodnego uznania i elastyczności w prowadzeniu postępowania, w tym obejmujący określenie sposobu realizacji czynności przy uwzględnieniu konstruktywnych propozycji stron postępowania i niezbędnej decyzyjności składu orzekającego. Rozstrzygnięcie ewentualnych kwestii spornych dotyczących zagadnień procesowych wymaga przy tym czynienia uprzednich konsultacji ze stronami, bowiem wysłuchanie stron ma zawsze istotne znaczenie zarówno dla atmosfery prowadzenia postępowania, jak też dla przewidywalności następstw i konsekwencji podejmowanych rozstrzygnięć kwestii proceduralnych. Ponownie przy tym podkreślić należy wymaganą na każdym etapie postępowania sprawność rozstrzygania kwestii organizacyjno - technicznych, optymalnie przy wykorzystaniu komunikacji elektronicznej, w tym telekonferencji i wideokonferencji, a wyjątkowo również w ramach wysłuchania stron osobiście przez zespół orzekający. Wskazać przy tym również należy zasadność konsekwentnego eliminowania ustalania zbyt długich terminów realizacji zobowiązań, powtarzania ustalania kolejnych terminów i zasadniczo wykluczenie wyznaczania rozprawy celem podejmowania ustaleń i rozstrzygnięć procesowych. Wszelkie czynności organizacyjne winny być podejmowane na posiedzeniach wstępnych, inaczej też określanych spotkaniami przygotowawczymi mającymi na celu wyjaśnienie wszelkich rozbieżności celem przygotowania zasadniczego postępowania dowodowego i wyrokowania w sprawie.

W toku realizacji czynności postępowania arbitrażowego aktywność stron postępowania powinna być uzupełniana istotnym zaangażowaniem zespołu orzekającego. Zasadniczo do podstawowych zadań zespołu orzekającego należy

⁴⁶² A. Kąkolecki, Praktyczne aspekty postępowań arbitrażowych - dobre i złe praktyki, w: Arbitraż. Między teorią a praktyką, J. Olszewski i B. Fuchs (red.), Rzeszów 2014, s. 116.

precyzyjne wyjaśnienie stanowisk stron, w tym w zakresie określenia dochodzonego żądania i prezentowanych przez strony twierdzeń i argumentów. Szczególnie jednak istotne w początkowej fazie postępowania okazuje się określenie zagadnień bezspornych i spornych wymagających realizacji stosownych czynności w ramach postępowania dowodowego. Kwestia odróżnienia zagadnień bezspornych nie wymagających dowodzenia od zagadnień spornych absorbujących czasochłonnością realizowanych czynności dowodowych winna korespondować z dyscyplinowaniem stron i ich pełnomocników do zwięzłości i klarowności prezentowanych stanowisk. Precyzyjnie wskazywane okoliczności faktyczne umożliwiają bowiem przyznanie podnoszonych okoliczności i zagadnień dotyczących stanu faktycznego sprawy. Okoliczności przyznane nie wymagają dowodzenia, a wszelkie wnioski dowodowe zgłaszane na okoliczności bezsporne winny być kategorycznie nieuwzględniane, bądź pomijane przez zespół orzekający. W przeciwieństwie do okoliczności bezspornych zagadnienia sporne wymagają wskazania środków dowodowych i określenia ram prowadzonego postępowania dowodowego. Czynnikiem mającym zasadniczy wpływ na sprawność prowadzenia czynności dowodowych może okazać się lista lub wykaz okoliczności spornych wymagających wykazania w toku postępowania. Uzgodnienie takiej listy przed rozpoczęciem czynności postępowania dowodowego może okazać się pomocne w skoncentrowaniu na zagadnieniach istotnych, z ewentualnym późniejszym stopniowym eliminowaniem i redukcją kwestii spornych, które w toku postępowania okazują się bez znaczenia. Porozumienie stron względem wykazu kwestii spornych, ewentualnie również kolejności rozstrzygnięcia poszczególnych zagadnień ma przy tym decydujące znaczenie w wybraniu najlepszego i najbardziej ekonomicznego sposobu prowadzenia postępowania dowodowego.

Wyjątkowo istotne w ramach przygotowania zakresu postępowania dowodowego okazują się wszelkie inicjatywy mające na celu ugodowe zakończenie postępowania arbitrażowego. Na każdym etapie postępowania strony mogą wystąpić z wnioskiem o podjęcie negocjacji, przy czym również w gestii zespołu orzekającego pozostaje inicjatywa nakłaniania stron do podjęcia próby ugodowego zakończenia postępowania. Podkreślić przy tym należy, iż stopień świadomości stron sporu, co do możliwości porozumienia się w drodze ugody wzrasta wraz z przebiegiem procesu sądowego. Chodzi przy tym nie tylko o świadomość stron wynikającą z zaangażowania się w postępowanie, ale również będącą następstwem wyjaśniania w toku postępowania stanowisk stron, uzgadniania kwestii bezspornych oraz systematyzowania i

ograniczania zagadnień spornych. Należy jednak wskazać, iż wyłącznie świadomość stron o możliwości zawarcia ugody, czy też ich naturalna skłonność do poszukiwania alternatywnego sposobu zakończenia postępowania może okazać się niewystarczająca do poczynienia wzajemnych ustępstw i uzgodnienia treści ugody. Optymalnym zatem rozwiązaniem wydaje się aktywność negocjacyjna arbitrów przez nakłanianie stron do zawarcia ugody lub ewentualnie umiejętne prowadzenie stron w kierunku ugodowego rozwiązania sporu. Racjonalnym i skutecznym sposobem wydaje się również ewentualność skorzystania z zaangażowania mediatora przez skierowanie sprawy do mediacji. Ponownie przy tym należy podkreślić, iż alternatywne metody rozwiązywania sporów, w tym szczególnie negocjacje i mediacje pozostają optymalną metodą regulowania konfliktów w sprawach cywilnych. Każde uzgodnienie prowadzące do zawarcia ugody kończącej postępowanie w sprawie okazuje się bowiem zdecydowanie lepszą alternatywą rozwiązania sporu względem rozstrzygnięcia sporu wyrokiem sądu polubownego. Właśnie umiejętność wyeksponowania możliwości ugodowego rozwiązania sporu oraz doprowadzenie do satysfakcjonującego obie strony zakończenia postępowania okazuje wyjątkowo istotnym czynnikiem determinującym nowoczesne sposoby rozstrzygania sporów.

Zagadnienia dotyczące prowadzenia postępowania arbitrażowego obejmują również kwestie dotyczące prowadzenia rozprawy, w tym obowiązku przeprowadzenia określonych czynności na rozprawie, bądź możliwości realizacji czynności poza rozprawą. Stosowane w postępowaniu arbitrażowym regulacje najczęściej określają sytuacje, w których obligatoryjnie należy przeprowadzić rozprawę. Często jednak w gestii zespołu orzekającego pozostaje możliwość realizacji czynności poza rozprawą i zdecydowanie w wielu przypadkach wyznaczanie rozprawy może okazać się zbędne. Należy przy tym pamiętać, iż udział stron w rozprawie wymaga poniesienia kosztów związanych z osobistym udziałem stron w czynnościach realizowanych na rozprawie, często również pojawiają się trudności z ustaleniem odpowiedniego wszystkim zainteresowanym terminu rozprawy, co dodatkowo komplikuje i opóźnia postępowanie. Mnożenie zatem terminów rozpraw nie sprzyja ograniczeniu czasu i kosztów postępowania, nadto może okazać się uciążliwe i skutkować absencją stron w czynnościach realizowanych na rozprawie. Optymalnym zatem rozwiązaniem okazuje się każdorazowe uzgadnianie między zespołem orzekającym i stronami zarówno potrzeby przeprowadzenia rozprawy, jak też sposobu realizacji czynności na ustalonych terminach rozpraw. Preferowane jest przy tym ustalanie ciągu rozpraw odbywanych

przez kilka dni, celem realizacji czynności bez ryzyka zatarcia faktów w pamięci uczestników postępowania, czy też ograniczenia wydatków związanych z koniecznością pokrycia kosztów podróży i udziału w postępowaniu. Istotnym czynnikiem dyscyplinującym zarówno strony, jak też zespół orzekający może okazać się uzgodnienie w zakresie ram czasowych przeprowadzenia wszystkich czynności postępowania i zakończenia sprawy rozstrzygnięciem sporu. Ramy czasowe powinny być jednak adekwatne do zakresu skomplikowania sprawy i realnych możliwości prowadzenia postępowania przez zespół orzekający. Ustalenie jednak ostatecznego terminu rozstrzygnięcia sporu zawsze okazuje się istotnym usprawnieniem i staje się ważnym czynnikiem determinującym zaangażowanie stron w realizację czynności procesowych. Podobnie w ramach prowadzenia rozprawy istotnym czynnikiem usprawniającym czynności procesowe może okazać się limitowanie czasu ustnych wypowiedzi stron i dokonywania przesłuchania świadków, ewentualnie również ilości wystąpień stron na poszczególnych etapach postępowania. Należy przy tym pamiętać o konieczności zachowania zasady przyznania równego czasu każdej ze stron oraz planowania ram czasowych realistycznie i rzetelnie, optymalnie w uzgodnieniu ze stronami postępowania. W ramach realizacji ustnych czynności na rozprawie należy również dbać o zwięzłość poszczególnych wypowiedzi, eliminowanie powtórzeń i zachęcanie stron do przygotowywania podsumowań pisemnych względem poszczególnych etapów postępowania. W odniesieniu do ustności procesu należy podkreślić zasadność zastąpienia tradycyjnego protokołowania urządzeniami rejestrującym obraz i dźwięk, przy czym w razie zastosowania klauzuli poufności utrwalanie przebiegu rozprawy wymaga każdorazowego czynienia uzgodnień ze stronami postępowania i stosownego zabezpieczenia nagrań celem wykluczenia dostępu osób trzecich. W ramach realizacji czynności na rozprawie warto również korzystać z telekonferencji i wideokonferencji, zarówno w ramach zapewnienia na odległość udziału w rozprawie stron postępowania, jak też celem przeprowadzenia przesłuchania świadków lub biegłych poza miejscem prowadzenia rozprawy.

W ramach realizacji czynności postępowania dowodowego istotnym czynnikiem wpływającym na sprawność i skuteczność realizacji czynności postępowania arbitrażowego okazują się konsekwentnie stosowane usprawnienia w zakresie przeprowadzania dowodów z dokumentów, przesłuchania świadków, a nawet z opinii biegłych specjalistów. W gestii zespołu orzekającego pozostaje zatem ustalanie precyzyjnych terminów na składanie wymaganych dokumentów, z podkreśleniem

kompletności dokumentacji ze stosownymi załącznikami, a w przypadku obszernej dokumentacji wraz z pismem wyjaśniającym ewentualnie zestawieniem, wykazem, a nawet streszczeniem umożliwiającym sprawne poruszanie się w składanej w sprawie dokumentacji. Preferowane winno być przy tym wykorzystywanie elektronicznej wersji dokumentów, umożliwiającej sprawne elektroniczne zarządzanie dokumentami, w tym dokonywanie wymaganych doręczeń oraz bezkolizyjnie i praktycznie w każdym czasie bez jakichkolwiek ograniczeń udostępnianie wersji elektronicznej dokumentów zarówno stronom, jak też zespołowi orzekającemu. W ramach dokonywania przesłuchania świadków proponuje się wykorzystywanie pisemnych zeznań, optymalnie stanowiących odpowiedzi na uprzednio sformułowane pytania. W razie konieczności osobistego przesłuchania świadka przed zespołem orzekającym każdorazowo należy rozważyć możliwość skorzystania z wideokonferencji gwarantującej realizację przesłuchania na odległość, przy jednoczesnym ograniczeniu kosztów związanych z przybyciem świadka do miejsca prowadzenia rozprawy. Podobnie przeprowadzenie dowodu z opinii biegłego specjalisty wymaga złożenia pisemnej opinii lub dokonania przesłuchania, również optymalnie przy wykorzystaniu wideokonferencji lub innych technik komunikacji elektronicznej. Czynności postępowania dowodowego powinny być realizowane adekwatnie do wykazu okoliczności spornych, przy uwzględnieniu priorytetyzacji i segmentacji analizowanych zagadnień problemowych umożliwiających również dokonywanie rozstrzygnięć wstępnych lub częściowych.

Postępowanie przed sądem polubownym kończy wydanie wyroku stanowiące urzeczywistnienie woli wyrażonej przez strony w zapisie na sąd polubowny oraz wypełnienie obowiązków sędziów polubownych wynikających z *receptum arbitrii*⁴⁶³. Czynnikiem determinującym dobrowolne poddanie się rozstrzygnięciu sporu, stanowiącemu propozycję zespołu orzekającego w zakresie rozwiązania konfliktu stron pozostają niewątpliwie obok precyzyjnej treści wyroku również przekonywujące motywy rozstrzygnięcia. Forma i treść wyroku powinny odpowiadać wymogom określonym w obowiązujących regulacjach, natomiast motywy rozstrzygnięcia powinny odpowiadać oczekiwaniom i percepcji stron postępowania w zakresie wyczerpującego wyjaśnienia podstaw rozstrzygnięcia z odniesieniem do twierdzeń stron oraz przeprowadzonych w toku postępowania dowodów. Podkreślić przy tym należy, iż wyjątkowo istotnym czynnikiem decydującym o skuteczności arbitrażu pozostaje

⁴⁶³ Ł. Błaszczak, M. Ludwik, Sądownictwo polubowne (arbitraż), Warszawa 2007, s. 181.

dobrowolna akceptacja wyroku sądu polubownego, stanowiąca wyraz konsekwencji decyzji o poddaniu sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego, aktywnej partycypacji stron w postępowaniu arbitrażowym i szacunku dla propozycji rozwiązania sporu wyrokiem sądu polubownego.

Zasadniczo więc koncepcja prowadzenia postępowania arbitrażowego, w tym czynienia ustaleń i uzgodnień stron postępowania przy aktywnej kooperacji zespołu orzekającego, sprowadza się do eksponowanej w piśmiennictwie konieczności unikania wszelkich opóźnień i kosztów celem stworzenia sprawiedliwych i skutecznych środków do ostatecznego rozstrzygnięcia sporu⁴⁶⁴. Pamiętać przy tym należy, iż zasadniczą dyrektywą prowadzenia postępowania arbitrażowego pozostają uzgodnienia stron uzupełniane postanowieniami zespołu orzekającego korespondującymi z uprawnieniami wynikającymi ze stosowanego w danym postępowaniu regulaminu wzorcowego, bądź wybranego regulaminu stałego sądu polubownego. Przy podejmowaniu zatem wszelkich ustaleń i uzgodnień dotyczących prowadzenia postępowania arbitrażowego zastosowanie będą miały eksponowane w piśmiennictwie podstawowe zasady postępowania wynikające ze standardów określonych we wzorcowym Regulaminie Arbitrażowym przygotowanym przez Komisję Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego UNCITRAL⁴⁶⁵.

Istota profesjonalizacji prowadzenia postępowania arbitrażowego sprowadza się do adekwatności podejmowanych czynności względem specyfiki danej sprawy, w tym charakteru sporu, zakresu czynionych ustaleń faktycznych i skomplikowania sprawy pod względem prawnym. Wszelkie działania ograniczające autonomię woli stron i swobodę dokonania zapisu na sąd polubowny powinny być ujawniane i zdecydowanie piętnowane. Wyłącznie bowiem od stron umowy arbitrażowej zależy wola i zamiar skorzystania z możliwości alternatywnej metody rozstrzygania sporów przez wyłączenie sądownictwa państwowego i poddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądownictwa polubownego. Podobnie wykluczeniu podlegają wszelkie próby wpływu na rozstrzygnięcie sądu polubownego przez nominowanie "swoich" arbitrów, którzy mieliby zadbać o interesy jednej ze stron postępowania. Bezstronność i niezależność arbitrów wymagają szczególnej ochrony, jakoś rozstrzygnięć zależy bowiem wprost od

⁴⁶⁴ *Ibidem*, s. 285.

⁴⁶⁵ Por. przepisy Regulaminu Arbitrażowego UNCITRAL w wersji z roku 1976, przyjętej rezolucją Nr 31/98 Zgromadzenia Ogólnego ONZ z dnia 15.12.1976 r. i w wersji z roku 2010, przyjętej dnia 26.06.2010 r. uchwałą na 43. sesji Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego (UNCITRAL) Un Doc. A/65/17, w tym w szczególności art. 17 i n.

absolutnej neutralności arbitrów, którzy w ramach rozstrzygnięcia sporu nie mogą pozostawać pod wpływem którejkolwiek ze stron. Wszelkie więc przejawy faworyzowania przez arbitrów wchodzących w skład zespołu orzekającego jednej ze stron postępowania, bądź zachowania członków składu orzekającego podważające bezstronność rozstrzygnięcia należy uznać za naganne i dyskwalifikujące w zakresie możliwości obiektywnego rozstrzygnięcia sporu. Podobnie wszelkie destrukcyjne zachowania stron postępowania i ich pełnomocników, nawet z pozoru mieszczące się w granicach zgodności z prawem, powinny być natychmiast eliminowane stosowną reakcją zespołu orzekającego. Wszelkie oczywiste nieprawidłowości takie jak obszerność pism procesowych i nadmierna częstotliwość ich składania, czy też rozwlekłość formułowanych wypowiedzi mogą i powinny skłaniać do dyscyplinowania stron w trosce o sprawność postępowania arbitrażowego. Pomocne w takich sytuacjach może okazać się wykorzystywanie technik informatycznych, które sprawdza się względem najbardziej obszernych pism procesowych nawet z ewentualnymi załącznikami, czy też nadmiernie wydłużanych wypowiedzi. W odniesieniu do czynności postępowania arbitrażowego konieczna wydaje się również dbałość o zachowanie ustalanych terminów czynności procesowych i zamiast ich przedłużania, można rozważyć próbę uzgadniania skracania terminów celem sprawnego zarządzania procesem, z konsekwencją rychłego rozstrzygnięcia sporu. Za szczególnie naganną winna być postrzegana wszelka dezorganizacyjna aktywność obsługi prawnej przejawiająca się podejmowaniem czynności w ostatnim dniu zakreślonego terminu, czy też nieprawidłowościami we wskazywaniu wniosków dowodowych i celowym przedłużaniu prowadzenia postępowania dowodowego. Od wyczucia, przewidywalności i procesowego doświadczenia arbitrów zależy więc faktyczna sprawność czynności procesowych, zakłócana ignorowaniem zarządzeń organizacyjnych i świadomą destrukcyjną aktywnością stron postępowania lub ich pełnomocników.

W odniesieniu do realizowanej w bieżącym okresie nowelizacji obowiązujących regulacji dotyczących arbitrażu warto wskazać na sygnalizowane w piśmiennictwie propozycje dalszych zmian przepisów adekwatnie do oczekiwań i potrzeb obrotu gospodarczego⁴⁶⁶. Słusznie i zasadnie wskazuje się zarówno na konieczność bieżącego

⁴⁶⁶ B. Gessel-Kalinowska vel Kalisz, w: *Diagnoza arbitrażu. Funkcjonowanie prawa o arbitrażu i kierunki postulowanych zmian*, B. Gessel-Kalinowska vel Kalisz (red.), Wrocław 2014, s. 26-27; Ł. Błaszczak, B. Gessel-Kalinowska vel Kalisz, R. Sikorski, M. Zachariasiewicz, K. Zawiślak, G. Żmij, Biała Księga. Propozycje zmian legislacyjnych mających na celu ulepszenie ram prawnych sądownictwa polubownego

porównywania regulacji krajowych z Ustawą Modelową i Regulaminem Arbitrażowym - regulacjami Komisji Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego UNCITRAL⁴⁶⁷, jak też na analizę wykładni i interpretacji regulacji arbitrażu dokonywanych w poglądach doktryny i judykatury. Zasadniczo podkreśla się również, iż obserwowany w ostatnich latach dynamiczny rozwój arbitrażu nie może pozostać bez wpływu na regulacje prawne i stąd postuluje się wzorem innych systemów prawnych rozważenie uregulowania arbitrażu w ramach odrębnego ustawodawstwa arbitrażowego⁴⁶⁸. Warto przy tym dodać, iż od lat postuluje się upraszczanie przepisów dotyczących sądownictwa polubownego z trafnym wskazaniem, iż arbitraż z definicji powinien być zrozumiały i łatwy w stosowaniu przez przedsiębiorców⁴⁶⁹.

Propozycje zmian obowiązujących regulacji obejmują zarówno zagadnienia ogólne, jak też szczegółowe, ale spośród analizowanych inicjatyw największym zainteresowaniem cieszy się propozycja dotycząca zdatności arbitrażowej sporów, jakie mogą zostać poddane pod rozstrzygnięcie sądu polubownego z podkreśleniem konieczności rozszerzenia zakresu zdatności arbitrażowej wzorem nowoczesnych tendencji i wprowadzanych zmian omawianych regulacji w systemach prawnych innych państw⁴⁷⁰. Szczególnie wskazuje się na konieczność rozważenia sprecyzowania w obowiązujących regulacjach podnoszonej w piśmiennictwie możliwości przyznania zdatności arbitrażowej sporom dotyczącym uchylania lub stwierdzania nieważności uchwał zgromadzeń w spółce akcyjnej i spółce z ograniczoną odpowiedzialnością. Powyższe koresponduje z wątpliwościami dotyczącymi przyznania tym sporom zdatności ugodowej i w konsekwencjach zdatności arbitrażowej. Zdecydowanie

w Polsce, *B. Gessel-Kalinowska vel Kalisz, M. Zachariasiewicz* (red.), Warszawa - Katowice - Kraków - Wrocław - Poznań 2014.

⁴⁶⁷ Por. przepisy Ustawy Modelowej UNCITRAL uchwalonej w dniu 21.06.1985 r. przez Komisję Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego, przyjętej i zarekomendowanej państwom członkowskim przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych na 112 plenarnym zgromadzeniu w dniu 21.12.1985 r. uchwałą Nr 40/72 z dnia 11.12.1985 r.), przy uwzględnieniu zmian Ustawy Modelowej UNCITRAL uchwalonych przez Komisję Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego w dniu 07.07.2006 r. i zatwierdzonych uchwałą Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych Nr 61/33 z dnia 04.12.2006 r. oraz przepisy Regulaminu Arbitrażowego UNCITRAL w wersji z roku 1976, przyjętej rezolucją Nr 31/98 Zgromadzenia Ogólnego ONZ z dnia 15.12.1976 r. i w wersji z roku 2010, przyjętej dnia 26.06.2010 r. uchwałą na 43 sesji Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego UNCITRAL Un Doc. A/65/17.

⁴⁶⁸ *J. Okolski*, Arbitraż - o dużych pieniądzech orzekają specjaliści, *Edukacja Prawnicza* 2002, nr 1, s. 20.

⁴⁶⁹ *J. Okolski*, Arbitrażu nie wolno sformalizować, wywiad w *Pulsie Biznesu* z dnia 3.02.2005 r.

⁴⁷⁰ *L. Błaszczak, B. Gessel-Kalinowska vel Kalisz, R. Sikorski, M. Zachariasiewicz, K. Zawiślak, G. Żmij*, Biała Księga. Propozycje zmian legislacyjnych mających na celu ulepszenie ram prawnych sądownictwa polubownego w Polsce, *B. Gessel-Kalinowska vel Kalisz, M. Zachariasiewicz* (red.), Warszawa - Katowice - Kraków - Wrocław - Poznań 2014, s. 10; *A. W. Wiśniewski*, Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce, Warszawa 2011, s. 198.

wszelkie wątpliwości w omawianym zakresie mogłaby niewątpliwie usunąć ewentualna zmiana art. 1157 KPC przez wyłączenie ograniczenia zdatności arbitrażowej w zakresie odniesienia do zdatności ugodowej, bowiem odejście od kryterium zdatności ugodowej spowoduje niewątpliwie stwierdzenie przyznania zdatności arbitrażowej sporom z zakresu zaskarżania uchwał zgromadzeń spółek kapitałowych. Warto przy tym ponownie zasygnalizować, iż niezależnie od weryfikacji zdatności arbitrażowej umowy o arbitraż, warto podkreślić potrzebę i zasadność poddania sporów dotyczących uchylania lub stwierdzania nieważności uchwał wspólników spółek pod rozstrzygnięcie sądu polubownego. Sprawność rozpoznawania i rozstrzygania wskazanej kategorii spraw ma bowiem ogromne znaczenie dla obrotu gospodarczego, a wszelkie perturbacje w tym zakresie negatywnie wpływają na funkcjonowanie spółek kapitałowych. Walory i zalety sądownictwa polubownego względem wskazanej kategorii spraw, a szczególnie szybkość i poufność postępowania arbitrażowego mogłaby okazać się korzyścią nie do przecenienia.

Wykorzystywanie arbitrażu jako alternatywnej metody rozstrzygania sporów determinowane jest również wsparciem przyjaznego środowiska szeroko rozumianego obrotu prawnego, a szczególnie transakcji handlowych. Wyjątkowo przy tym istotne okazuje się promowanie arbitrażu przez organizacje zrzeszające przedsiębiorców, izb przemysłowo - handlowych, stowarzyszeń i innych organizacji. Wszelkie zaangażowanie na rzecz polubownego rozstrzygania sporów, w tym przekazywanie stosownych informacji, wyjaśnień i pouczeń okazuje się wyjątkowo cenne w postrzeganiu arbitrażu jako rzeczywistej alternatywy względem sądownictwa państwowego. Istotne znaczenie ma przy tym profesjonalizacja funkcjonowania instytucji arbitrażowych, w tym od strony organizacyjno - informacyjnej zarówno w ramach sprawnie funkcjonującego biura stałego sądu polubownego, jak też otwartej komunikacji, między innymi przez uaktualnianą na bieżąco stronę internetową. Ważnym elementem kompleksowej informacji o działalności określonego stałego sądu polubownego pozostają regulaminy postępowania, których postanowienia mogą okazać się przesądzające o dokonaniu zapisu ze wskazaniem regulaminu danego sądu polubownego. Fundamentalne znaczenie ma przy tym starannie i optymalnie dobrana lista arbitrów stałego sądu polubownego, bowiem od ich kompetencji, kwalifikacji, wiedzy, umiejętności i doświadczenia zależy jakość rozstrzygnięć i poziom orzecznictwa sądu. Istotne również okazują się wszelkie inicjatywy informacyjno - szkoleniowe, w tym skierowane zarówno do arbitrów w ramach ustawicznego

podnoszenia kompetencji i kwalifikacji rozstrzygających spory, jak też proponowane uczestnikom postępowań, a szczególnie przedsiębiorcom zainteresowanym polubownym rozstrzygnięciem sporów. Stałe instytucje arbitrażowe okazują się zatem gwarantem modernizacji i rozwoju arbitrażu na miarę oczekiwań i potrzeb szeroko rozumianego obrotu gospodarczego.

Podsumowując przedstawienie walorów i zalet arbitrażu, w szczególności w odniesieniu do sądownictwa państwowego, należy podkreślić słuszne i zasadne eksponowanie w piśmiennictwie zarówno korzyści, jak też pewnych wad prowadzenia postępowania arbitrażowego i wyrokowania przez sąd polubowny. Trafnie się przy tym wskazuje, iż odniesienie względem dodatnich wartości sądownictwa polubownego należy zawsze rozpatrywać w realiach konkretnego przypadku, bowiem pewne zalety mogą być adekwatnie do okoliczności postrzegane również jako wady⁴⁷¹. Ogólnie jednak należy stwierdzić, iż arbitrażowi słusznie przypisywany jest szeroki katalog mocnych stron, które potwierdzają zasadność stosowania polubownego sposobu rozstrzygnięcia sporów.

Istotne korzyści arbitrażu wynikają z praktycznych aspektów stosowania zasady wolności i autonomii woli stron umowy arbitrażowej przejawiających się swobodą decydowania o poddaniu sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego, ale również zaangażowaniem i partycypacją stron w kształtowaniu organizacyjnych aspektów postępowania arbitrażowego i realnym wpływem na rozstrzygnięcie sądu polubownego. Podobnie gwarancje poufności arbitrażu wynikające zarówno z istoty i charakteru zapisu na sąd polubowny, jak też wzajemnych relacji stron postępowania arbitrażowego przesądzają o walorach polubownego rozstrzygnięcia sporów. Aspekty organizacyjne arbitrażu, a szczególnie eksponowana i powszechnie oczekiwana redukcja czasu i kosztów postępowań sądowych stają się niewątpliwie priorytetowym wywaniem sądowego rozstrzygnięcia sporów. Promowanie, funkcjonowanie i upowszechnianie arbitrażu determinowane jest przy tym wieloma czynnikami mającymi istotne znaczenie i bezpośredni wpływ na kompleksową weryfikację walorów i barier sądownictwa polubownego, również w odniesieniu do koncepcji nowoczesnych metod rozwiązywania i rozstrzygnięcia konfliktów.

⁴⁷¹ Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo polubowne (arbitraż)*, Warszawa 2007, s. 14-15.

Rozdział 3. Współczesne sposoby rozwiązywania i rozstrzygania sporów

1. Konstytucyjne aspekty arbitrażu

Określenie sądownictwa polubownego w odniesieniu do regulacji Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁴⁷² (dalej: Konstytucji) zostało przedstawione w piśmiennictwie i stanowiskach doktryny w szerokim zakresie⁴⁷³. Zasadniczo zgodnie wywodzi się, że pomiędzy obowiązującymi przepisami dotyczącymi arbitrażu, a regulacjami konstytucyjnymi nie ma kolizji⁴⁷⁴. Wskazuje się jednak, iż określenie arbitrażu w relacji do prawa konstytucyjnego w szerokim ujęciu wymaga pogodzenia uniwersalności i bezwzględnego charakteru konstytucyjnego prawa jednostki do ochrony prawnej ze strony państwa oraz elementarnych standardów tej ochrony z przepisami ustawowymi radykalnie ograniczającymi rolę sądów w sporach poddanych arbitrażowi⁴⁷⁵. Zgodnie z art. 10 ust.1 Konstytucji ustrój Rzeczypospolitej Polskiej opiera się na podziale oraz równowadze władzy ustawodawczej, władzy wykonawczej i władzy sądowniczej. Z zasady podziału władz wynika, że władza sądownicza ma odrębną pozycję względem legislatury i egzekutywy, nadto pełni funkcję apolitycznego czynnika równowagi, a w odniesieniu do praw i wolności jednostki odpowiednio funkcję apolitycznego gwaranta tych praw⁴⁷⁶. Zasady wykonywania władzy sądowniczej w zakresie wymiaru sprawiedliwości określone zostały w art. 173 i n. Konstytucji, z wyszczególnieniem w art. 175 Konstytucji sądów sprawujących wymiar sprawiedliwości, a mianowicie Sądu Najwyższego, sądów powszechnych, sądów administracyjnych i sądów wojskowych. Ponadto w art.176 Konstytucji przewidziane zostało dwuinstancyjne postępowania sądowe, a w art. 177 Konstytucji określono, że sądy powszechne sprawują wymiar sprawiedliwości we wszystkich sprawach, z wyjątkiem spraw ustawowo zastrzeżonych dla właściwości innych sądów. Nadmienić przy tym należy, iż pojęcie i zakres wymiaru sprawiedliwości rozpatruje się w doktrynie

⁴⁷² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2.04.1997r., Dz.U.1997.78.483 ze zm.

⁴⁷³ Z. Czeszejko-Sochacki, Prawo do sądu w świetle Konstytucji RP. Ogólna charakterystyka, P i P 1997, nr 11-12; J. Gołaczyński, A. Krzywonos, Prawo do sądu, w: Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP, B. Banaszak, A. Preisner (red.), Warszawa 2002; H. Mądrzak, Prawo do sądu jako gwarancja ochrony praw człowieka (studium na tle polskiego prawa konstytucyjnego, prawa cywilnego materialnego i procesowego), w: Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona, L. Wiśniewski (red.), Warszawa 1997; P. Gil, Delegowanie funkcji orzeczniczych na podmioty spoza systemu wymiaru sprawiedliwości - konstytucyjne granice instytucji, w: Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego, L. Błaszczak (red.), Wrocław 2015.

⁴⁷⁴ A. Budniak-Rogala, Charakter prawny zapisu na sąd polubowny w postępowaniu cywilnym, Wrocław 2015, s. 37 oraz przywołane tamże poglądy doktryny.

⁴⁷⁵ A. W. Wiśniewski, Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce, Warszawa 2011, s. 54-55.

⁴⁷⁶ L. Garlicki, Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu, Warszawa 2000, s. 349.

w płaszczyźnie przedmiotowej i podmiotowej. Od strony przedmiotowej eksponuje się rozstrzyganie konfliktów i orzekanie w sprawach przekazanych sądom według właściwości na podstawie obowiązujących regulacji, względem natomiast strony podmiotowej wskazuje się na niezawisłe i bezstronne sądy precyzyjnie wskazane w powołanych regulacjach konstytucyjnych. Podkreślić przy tym należy, że żaden przepis Konstytucji nie upoważnia ustawodawcy do delegowania władzy sądowniczej na inny podmiot, niż organ sądowy sprawujący wymiar sprawiedliwości. Biorąc pod uwagę, iż w powołanych wyżej regulacjach konstytucyjnych nie zostały wymienione sądy polubowne, należy stanowczo stwierdzić, iż sądownictwa polubownego nie można zaliczyć ani do organów władzy sądowniczej, ani uznać za inny organ realizujący czynności orzecznicze w ramach sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Stanowisko wykluczające możliwość przyznania sądom polubownym władzy rozstrzygania sporów cywilnoprawnych w ramach sprawowania wymiaru sprawiedliwości w pełni akceptowane jest w doktrynie. Przyjmuje się przy tym, iż definicja wymiaru sprawiedliwości w ujęciu przedmiotowo-podmiotowym nie obejmuje swoim zakresem działalności sądownictwa arbitrażowego i stąd sądownictwo polubowne należy kwalifikować w kategoriach pozasądowych organów ochrony prawnej, nad którymi pieczę sprawuje sądownictwo powszechne⁴⁷⁷. Nadto wskazuje się, że wyłączenie możliwości uznania sądu arbitrażowego za organ państwa skutkuje stwierdzeniem, że sądy polubowne działają zamiast sądów państwowych i udzielając ochrony prawnej, jako takie realizują zadania, które należą do państwa⁴⁷⁸. W odniesieniu do przytoczonych poglądów przyznających sądom polubownym status organów ochrony prawnej, należy zatem wywieść brak jakichkolwiek przeszkód do realizacji czynności w ramach postępowania arbitrażowego i rozstrzygania sporów w ramach sądownictwa polubownego. Wyłączenie bowiem sądownictwa polubownego zgodnie z powołanymi regulacjami konstytucyjnymi z możliwości sprawowania wymiaru sprawiedliwości oraz przyznanie sądom arbitrażowym statusu pozasądowych organów ochrony prawnej sytuuje sądownictwo polubowne poza konstytucyjnie określonymi ramami sądowego wymiaru sprawiedliwości. W związku z powyższym funkcjonowanie sądów polubownych nie koliduje z konstytucyjnie określonym porządkiem prawnym i to zarówno od strony podmiotowej instytucjonalnego funkcjonowania sądów arbitrażowych, jak też od strony przedmiotowej w zakresie rozstrzygania sporów

⁴⁷⁷ *Ł. Błaszczak, M. Ludwik*, Sądownictwo polubowne (arbitraż), Warszawa 2007, s. 51.

⁴⁷⁸ *T. Ereciński, K. Weitz*, Sąd arbitrażowy, Warszawa 2008, s. 16-18.

powierzonych sądom polubownym. Należy zatem w pełni podzielić wyrażony w piśmiennictwie pogląd, iż działalność sądów polubownych nie jest ani wyjątkiem od zasady konstytucyjnego wymiaru sprawiedliwości, ani też nie stanowi przełamania monopolu sądów państwowych na sprawowanie wymiaru sprawiedliwości⁴⁷⁹.

Zgodność poglądów doktryny w zakresie przyznania sądom polubownym statusu pozasądowych organów ochrony prawnej bez kolizji z sądownictwem państwowym w zakresie konstytucyjnie określonych ram sprawowania wymiaru sprawiedliwości nie przekłada się jednak bezpośrednio na ocenę funkcjonowania sądownictwa polubownego w odniesieniu do konstytucyjnej zasady gwarantującej obywatelom prawo dostępu do sądu. Zgodnie z art. 45 ust.1 Konstytucji każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd, nadto zgodnie z art. 77 ust. 2 Konstytucji ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności i praw. Powołane przepisy niewątpliwie wzajemnie się uzupełniają tworząc spójną regulację gwarantującą realizację prawa do sądu jako samoistnego prawa podmiotowego. Przyjęta w powołanych przepisach zasada dostępu obywateli do sądu określona została w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego jednym z fundamentalnych założeń demokratycznego państwa prawa rozumianym jako gwarancja umożliwienia obywatelom obrony ich interesów przed niezawisłym organem kierującym się wyłącznie obowiązującym w państwie prawem⁴⁸⁰. Powszechnie przyjmuje się w doktrynie i orzecznictwie, że na konstytucyjne prawo do sądu składają się w szczególności: prawo dostępu do sądu (prawo uruchomienia procedury), prawo do odpowiedniego kształtowania procedury (zgodnie z wymogami sprawiedliwości i jawności) oraz prawo do wyroku sądowego (prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia). Wskazany zakres interpretacji prawa do sądu uzupełniony został zgodnie z wykładnią Trybunału Konstytucyjnego określeniem prawa do odpowiedniego kształtowania ustroju i pozycji organów rozpoznających sprawy (w odniesieniu do państwowego wymiaru sprawiedliwości)⁴⁸¹. Zgodnie przy tym z interpretacją Trybunału Konstytucyjnego przyjmuje się, że w państwie prawnym prawo do sądu nie może być rozumiane jedynie formalnie, jako dostępność drogi sądowej w ogóle, lecz i materialnie,

⁴⁷⁹ *Ibidem*, s. 20.

⁴⁸⁰ Por. uzasadnienie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12.03.2002 r., P 9/01, OTK-A 2002, nr 2, poz. 14.

⁴⁸¹ Por. uzasadnienie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24.10.2007 r., SK 7/06, OTK-A 2007, nr 9, poz. 108.

jako możliwość prawnie skutecznej ochrony praw na drodze sądowej i w związku z tym naruszenie prawa do sądu może nastąpić poprzez nadmierny formalizm procesowy i może być wynikiem działania (kumulatywnie lub indywidualnie) ustawodawcy lub przedstawicieli praktyki, w tym przede wszystkim organów wymiaru sprawiedliwości⁴⁸². Powszechnie również akceptowane jest stanowisko, wskazujące, że gwarancje konstytucyjne związane z prawem do sądu nie mogą być traktowane jako nakaz urzeczywistnienia w każdym trybie i w każdym rodzaju procedury tego samego zestawu instrumentów procesowych, jednolicie określających pozycję stron postępowania i zakres przysługujących im środków procesowych i stąd nie każda odmienność lub specyfika postępowania sądowego musi być *a priori* traktowana jako ograniczenie prawa do sądu i związanych z tym gwarancji procesowych stron⁴⁸³.

W kontekście przytoczonych poglądów i wykładni konstytucyjnego prawa do sądu wskazuje się w doktrynie, iż poddanie sprawy pod rozstrzygnięcie sądu arbitrażowego jest wypadkiem dopuszczalnej z konstytucyjnego punktu widzenia rezygnacji z prawa do rozpoznania sprawy przez sąd państwowy w ramach ochrony udzielanej przez państwo⁴⁸⁴. Przeciwny pogląd wyłączający możliwość zrzeczenia się prawa do sądu wskazuje, że oddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego nie stanowi rezygnacji z prawa do sądu, ponieważ w żadnej mierze nie wyłącza kontroli sądu polubownego przez sąd powszechny⁴⁸⁵. Inny z kolei pogląd bazuje na stwierdzeniu, że prawo do sądu realizowane jest przez sąd polubowny⁴⁸⁶, bowiem prawo do sądu należy rozumieć jako prawo do uruchomienia procedury przed sądem będącym organem o określonych cechach takich jak niezależność i bezstronność⁴⁸⁷. Z przytoczonych stanowisk doktryny wynikają więc zasadniczo trzy rozbieżne stanowiska, które w odniesieniu do sporządzenia zapisu na sąd polubowny można ogólnie określić jako rezygnację z prawa do sądu, wykluczenie tej rezygnacji, czy też realizację prawa do sądu w ramach sądownictwa polubownego. Zwolennicy poszczególnych koncepcji przytaczają dodatkowe argumenty, które łagodzą nieco

⁴⁸² Por. uzasadnienie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20.05.2008 r., P 18/07, OTK-A 2008, nr 4, poz. 61.

⁴⁸³ Por. uzasadnienie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16.11.2011 r., SK 45/09, OTK-A 2011, nr 9, poz. 97.

⁴⁸⁴ T. Ereciński, K. Weitz, Sąd arbitrażowy, Warszawa 2008, s. 21-22.

⁴⁸⁵ L. Błaszczak, M. Ludwik, Sądownictwo polubowne (arbitraż), Warszawa 2007, s. 52-55.

⁴⁸⁶ R. Morek, ADR w sprawach gospodarczych, Warszawa 2004, s. 40-52.

⁴⁸⁷ M. Romanowski, Znaczenie niezależności i bezstronności arbitra w postępowaniu arbitrażowym w świetle konstytucyjnego prawa do sądu, w: Księga pamiątkowa 60-lecia Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej w Warszawie, J. Okolski, A. Calus, M. Pazdan, S. Soltysiński, E. Wardyński, S. Włodyka (red.), Warszawa 2010, s. 376 i n.

skrajność stanowisk i pozwalają na nieznaczne zbliżenie poglądów odnoszących się do realizacji prawa do sądu w ramach sądownictwa polubownego. I tak wskazuje się, że rezygnacja z prawa do sądu nigdy nie może być rozumiana jako całkowita i definitywna, gdyż funkcjonowanie sądownictwa polubownego określone zostało w obowiązujących regulacjach w ramach zbliżonych do sądowego wymierzania sprawiedliwości, nadto orzeczenia sądów polubownych podlegają kontroli sądów państwowych. Podnosi się przy tym, że kontrola i nadzór nad sądownictwem polubownym sprawowane są z mocy obowiązujących regulacji, których strony nie mogą uchylić, ani zmienić mocą uzgodnień czynionych przy zawieraniu umowy arbitrażowej. Ponadto właśnie realizacja czynności kontrolnych nad sądownictwem polubownym gwarantuje realizację konstytucyjnego prawa do sądu, które należy rozumieć nie jako oddanie sporu pod rozstrzygnięcie organu pozasądowego, a możliwość prowadzenia postępowania i rozstrzygnięcia przez sąd polubowny z zagwarantowaną w ramach sprawowania wymiaru sprawiedliwości sądową kontrolą rozstrzygnięć sądu polubownego. Wskazanie natomiast na realizację w ramach sądownictwa polubownego konstytucyjnego prawa do sądu odnośne jest do możliwości podejmowania w toku czynności procesowych wszelkich działań prowadzących do alternatywnego rozwiązania sporu sądowego. W odniesieniu do tak rozumianego prawa do sądu dopuszcza się więc realizację wszelkich postępowań negocjacyjnych, mediacyjnych, arbitrażowych, które nie wykluczają prawa obywatela do sądu, a przeciwnie gwarantują realizację tego prawa w ramach akceptowanego przez strony alternatywnego rozwiązania, bądź rozstrzygnięcia sporu. Istotne rozbieżności poglądów odnoszących się do ewentualnej całkowitej lub częściowej rezygnacji z prawa do sądu, czy też interpretacja ograniczenia prawa do sądu jako faktyczna realizacja tej zasady wykluczają możliwość polaryzacji stanowisk w zakresie oceny funkcjonowania sądownictwa polubownego w odniesieniu do określonej w art. 45 ust. 1 i art. 77 ust. 2 Konstytucji zasady gwarantującej obywatelom prawo dostępu do sądu. W odniesieniu do przedstawionych poglądów doktryny oraz uwag dotyczących rozbieżnych interpretacji i ocen funkcjonowania sądownictwa polubownego względem konstytucyjnej zasady prawa do sądu, na szczególną uwagę zasługuje koncepcja oparcia regulacji prawnej arbitrażu na zasadzie konstytucyjnej autonomii podmiotów⁴⁸⁸.

⁴⁸⁸ A. W. Wiśniewski, *Konstytucyjne podstawy arbitrażu*, w: *Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego*, Ł. Błaszczak (red.), Wrocław 2015, s. 353 i n.

Określona w art. 31 Konstytucji w zw. z art. 5 i art. 7 Konstytucji zasada wolności (autonomii) jednostki koresponduje z przysługującą stronom umowy arbitrażowej wolnością oddania sporu do rozstrzygnięcia sądowi prywatnemu⁴⁸⁹. Zasada podlegania ochronie prawnej wolności człowieka stanowi z jednej strony skierowany do ustawodawcy nakaz stworzenia gwarancji i wolności w poszczególnych regulacjach, z drugiej strony pozwala na określenie w przepisach nakazów i zakazów określających granice tej wolności. Konstytucyjnie określona zasada ochrony i poszanowania wolności człowieka niewątpliwie tworzy autonomiczną sferę wolną od jakiegokolwiek ingerencji zarówno ze strony innych podmiotów, jak i władz publicznych. Gwarantowana więc konstytucyjnie autonomia praw i wolności obejmuje również prawo do powierzania wybranej osobie trzeciej rozstrzygnięcia sporu o prawo podmiotowe, co z kolei skutkuje obowiązkiem ustawodawcy określenia w systemie prawnym właściwych przepisów regulujących zasady funkcjonowania arbitrażu. Podkreślić przy tym należy, że w odniesieniu do wskazanego prawa wyboru sposobu rozstrzygnięcia sporu odpowiednio w zetknięciu z konstytucyjną zasadą prawa do sądu, właśnie zasada wolności jednostki powinna mieć w niezbędnym dla jej realizacji zakresie pierwszeństwo⁴⁹⁰. Nadmienić przy tym należy, iż możliwość powstania kolizji norm konstytucyjnych i wynikającą stąd konieczność ograniczenia zakresu przedmiotowego prawa do sądu potwierdzona została w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego⁴⁹¹. Koncepcja pierwszeństwa zasady autonomii praw i wolności jednostki jako podstawowej i kształtującej prawa podmiotowe pozwala zatem na pogodzenie, wydawałoby się z pozoru różnych zakresów gwarancji prawa do sądu i gwarancji skuteczności zapisu na sąd polubowny. Zasada zagwarantowania prawa do sądu niewątpliwie ma również na celu gwarancję realizacji praw podmiotowych jednostek, ale nie może przy tym wyłączać autonomii wolności wyboru najbardziej dogodnego i akceptowanego przez strony rozstrzygnięcia sporu przed sądem polubownym. W ramach zatem autonomii wolności i praw jednostki pozostaje zarówno swoboda sporządzenia zapisu na sąd polubowny, jak też realizacja czynności w ramach postępowania arbitrażowego celem rozstrzygnięcia sporu przez sąd polubowny. Zgodnie z dyspozycją art. 31 ust. 1 i 3 Konstytucji ustawodawca precyzyjnie określił obowiązującymi przepisami granice autonomii wolności w odniesieniu do sądownictwa

⁴⁸⁹ A. W. Wiśniewski, *Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce*, Warszawa 2011, s. 71-72.

⁴⁹⁰ *Ibidem*, s. 68.

⁴⁹¹ Por. uzasadnienie wyroków Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9.06.1998 r., K 28/97, OTK 1998, nr 4, poz. 50 oraz z dnia 16.03.1999 r., SK 19/98, OTK 1999, nr 3, poz. 36.

polubownego przez wprowadzenie obowiązkowej treści i formy zapisu na sąd polubowny, określenie sposobu i zasad prowadzenia postępowania arbitrażowego, czy też sprecyzowania podstaw uchylenia, bądź odmowy uznania lub stwierdzenia wykonalności wyroku sądu polubownego. Podkreślić przy tym należy, iż sprecyzowane we właściwych przepisach wymogi, warunki i przesłanki dotyczące prawidłowości sporządzenia zapisu na sąd polubowny oraz prowadzenia i rozstrzygnięcia sporu przed sądem arbitrażowym przewidują ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnej wolności na poziomie gwarantującym autonomię wolności jednostki, ale również ochronę wolności i praw innych osób, a nawet zagwarantowanie ochrony porządku prawnego w ramach sądowej kontroli wyroku sądu polubownego.

Podsumowując zagadnienia dotyczące konstytucyjnych aspektów arbitrażu należy stwierdzić, iż funkcjonowanie sądownictwa polubownego pozostaje w zgodności z podstawowymi zasadami konstytucyjnymi. Zarówno zasada autonomii praw i wolności, jak też zasada prawa do sądu w pełni korespondują z określoną obowiązującymi przepisami możliwością sporządzenia zapisu na sąd polubowny i realizacji czynności celem rozstrzygnięcia sporu przed sądem polubownym. Konstytucyjne gwarancje praw i wolności pozwalają na pełną realizację swobody dokonania wyboru rozstrzygnięcia sporu w ramach sądownictwa prywatnego z wyłączeniem jurysdykcji sądownictwa państwowego, przy uwzględnieniu w szczególności walorów sądownictwa arbitrażowego i polubownego charakteru rozstrzygnięcia sporów w ramach arbitrażu.

2. Arbitraż jako alternatywna metoda rozwiązywania sporów

Arbitraż przedstawiany jest powszechnie w poglądach piśmiennictwa, jako jedna z alternatywnych metod rozwiązywania sporów, w skrócie określanych ADR⁴⁹². Pozasądowe metody rozwiązywania sporów postrzegane są zatem słusznie i zasadnie jako alternatywa dla sądownictwa państwowego i odpowiednio wymiaru sprawiedliwości sprawowanego przez sądownictwo powszechne. Arbitraż klasyfikowany w szerokiej definicji ADR pozwala na odniesienie do podobieństw tej instytucji z innymi alternatywnymi metodami rozwiązywania sporów, natomiast w ujęciu wąskim uzasadnia ewentualne wyłączenie sądownictwa polubownego z zakresu alternatywnego rozwiązywania sporów.

⁴⁹² Akronim ADR utworzony został od angielskiego wyrażenia *alternative dispute resolution*, co należy przetłumaczyć, jako alternatywne metody rozwiązywania sporów, do których zalicza się między innymi arbitraż, mediacje, negocjacje i koncyliacje.

W historycznym ujęciu stosowanie polubownych metod rozwiązywania sporów sięga czasów starożytnych i wiązało się z poszukiwaniem optymalnych metod rozwiązywania sporów zarówno w sprawach drobnych między jednostkami, jak też w poważnych konfliktach na arenie międzynarodowej. Pojęcia mediacja, koncyliacja czy arbitraż odnoszono zatem do podejmowanych prób rozwiązywania sporów w ramach dobrowolnych procedur prowadzonych z udziałem osób trzecich. Pomoc i wsparcie odpowiednio mediatorów, negocjatorów i arbitrów okazywały się nie do przecenienia w zakresie pokojowego rozwiązywania węzłów konfliktów powstających w powiązanych relacjach kształtujących stosunki międzyludzkie.

Wzrost zainteresowania alternatywnymi metodami rozwiązywania sporów w czasach nowożytnych sięga lat 60-tych ubiegłego stulecia związany był z diagnozowanymi nieprawidłowościami funkcjonowania sądownictwa amerykańskiego, a w okresie późniejszym również sądownictwa europejskiego. Przewlekłość postępowań sądowych, generowanie ogromnych kosztów sądowego rozstrzygnięcia sporów oraz nadmierny formalizm stosowanych procedur sądowych stały się bezpośrednią przyczyną poszukiwania rozwiązań spełniających oczekiwania stron i uczestników postępowań sądowych. Frustracja społeczna wynikająca ze zbyt wysokich kosztów prowadzenia postępowań sądowych oraz ze zbyt długotrwałego oczekiwania na rozstrzygnięcie sporu skutkowały przy tym faktycznym ograniczeniem obywatelom dostępu do sądowego wymiaru sprawiedliwości. Propozycje alternatywnych metod rozwiązywania sporów przewidywały realizację stosownych procedur i rozstrzygnięcie sporu przy ograniczeniu zarówno kosztów, jak i czasu trwania postępowania. Z punktu widzenia interesów stron, obok redukcji czasu i kosztów postępowania, doniosłe znaczenie miała również proponowana zmiana optyki z propozycją rozwiązania konfliktu i eksponowaną możliwością wygranej obu stron oraz odpowiednio ograniczenia niezadowolenia stron z rozstrzygnięć sądowych, w których zawsze jedna strona wygrywa, a druga przegrywa sprawę. Koncepcja alternatywnych względem sądowych metod rozwiązywania sporów stała się więc odpowiedzią na uciążliwe wady systemu sądownictwa powszechnego⁴⁹³.

Istotnym przy tym uzupełnieniem popularyzacji alternatywnych metod rozwiązywania sporów stała się na przestrzeni dziesiątków lat koncepcja umacniania społeczeństwa obywatelskiego, które zaczęło mieć wpływ na sprawy publiczne,

⁴⁹³ E. Gmurzyńska, Mediacja w Stanach Zjednoczonych. Rola Prawników, w: Alternatywne formy rozwiązywania sporów. Przegląd zagadnień, Warszawa 2003, s. 36.

partycypować w sprawach lokalnych i decydować o sprawach własnych. Odpowiedzialność za własne sprawy, poszukiwanie wzajemnego porozumienia z otoczeniem oraz realna możliwość wpływu na proponowane rozwiązania, w tym również w zakresie rozstrzygania sporów stały się realnym motorem progresu i propagowania alternatywnych metod rozwiązywania konfliktów. Zarówno więc dążenie określonych grup społecznych do realizacji postulatów społeczeństwa samoorganizującego się i samoregulującego, jak też przeobrażenia stosunków społecznych, gospodarczych i politycznych potęgowały rozwój alternatywnych metod rozwiązywania sporów⁴⁹⁴.

Stosowanie szeroko rozumianych metod ADR zapoczątkowane zostało w amerykańskim systemie prawnym i wiązało się z zaangażowaniem zarówno przedstawicieli nauki⁴⁹⁵, jak też adwokatów i doradców prawnych, którzy organizowali pierwsze ośrodki i instytucje rozwiązywania konfliktów, wdrażając w ten sposób stopniowo alternatywne metody rozwiązywania sporów. Modyfikację postępowań sądowych oraz akceptację alternatywnych metod rozstrzygania sporów zaproponowały również instytucje europejskie. W ramach działalności Rady Europy wypracowane zostały liczne rekomendacje Komitetu Ministrów Rady Europy oraz opracowania i raporty przygotowane między innymi w ramach prac Europejskiej Komisji na rzecz Efektywności Wymiaru Sprawiedliwości (CEPEJ)⁴⁹⁶. Natomiast na płaszczyźnie wspólnotowej, a później unijnej zaproponowano wiele instrumentów prawnych, które spowodowały istotne zwiększenie zainteresowania alternatywnymi metodami rozwiązywania sporów jako ułatwiającymi dostęp do wymiaru sprawiedliwości⁴⁹⁷. Należy przy tym nadmienić, iż w regulacjach unijnych wskazuje się na zalety

⁴⁹⁴ R. Morek, ADR w sprawach gospodarczych, Warszawa 2004, s. 7-8.

⁴⁹⁵ A. Korybski, Alternatywne rozwiązywanie sporów w USA, Lublin 1993, s. 87, w zakresie inicjatywy Prof. F. Sandera zorganizowania konferencji pod auspicjami American Bar Association w kwietniu 1976r. i wygłoszenie jednego z pierwszych referatów dotyczących ADR.

⁴⁹⁶ Por. dokumenty dotyczące mediacji i innych alternatywnych metod rozwiązywania sporów opublikowane przez Europejską Komisję na rzecz Efektywności Wymiaru Sprawiedliwości (CEPEJ - *Commission européenne pour l'efficacité de la justice*) na stronie internetowej http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/mediation/default_en.asp, dostęp do źródła internetowego w dniu 26.10.2015r., w tym raport CEPEJ Report on "European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice", s. 146-153.

⁴⁹⁷ Por. Green paper on alternative dispute resolution in civil and commercial law, publ. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52002DC0196>, dostęp do źródła internetowego w dniu 26.10.2015 r. oraz przepisy Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/52/WE z dnia 21.05.2008 r. w sprawie niektórych aspektów mediacji w sprawach cywilnych i handlowych, Dz.Urz.UE L z dnia 24.05.2008r., nr 136, s. 3 i Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/11/UE z dnia 21.05.2013 r. w sprawie alternatywnych metod rozstrzygania sporów konsumenckich oraz zmiany rozporządzenia (WE) nr 2006/2004 i dyrektywy 2009/22/WE (dyrektywa w sprawie ADR w sporach konsumenckich), Dz.Urz.UE L z dnia 18.06.2013 r., nr 165, s. 63-79.

alternatywnych metod rozwiązywania sporów mogące poprawić dostęp do wymiaru sprawiedliwości, ale też podkreśla się zastrzeżenia, iż w przypadku błędnego formułowania klauzul umownych dotyczących ADR i wadliwej praktyki stosowania polubownych metod rozwiązywania sporów faktycznie prawo do sądu może zostać ograniczone. Do takich sytuacji może dojść w szczególności w przypadku zawierania klauzul zobowiązujących do wyczerpania przed wystąpieniem na drogę postępowania sądowego alternatywnych metod i nadmiernego przeciągania procedur negocjacyjno - koncyliacyjnych, a nawet arbitrażowych. W związku z powyższym zaleca się monitorowanie prowadzenia postępowań pozasądowych, realizację czynności nadzorczo - kontrolnych, a nawet wprowadzanie w ustawodawstwach państw członkowskich Unii Europejskiej przepisów skutkujących zawieszeniem biegu terminu przedawnienia roszczeń w przypadku stosowania alternatywnych metod rozwiązywania sporów.

Celem podjęcia próby kwalifikacji arbitrażu do zakresu pojęciowego alternatywnych metod rozwiązywania sporów należy wskazać na stosowane w piśmiennictwie odniesienie do pojęcia alternatywy wewnętrznej i alternatywy zewnętrznej omawianych metod. Z pojęciem alternatywy wewnętrznej mamy do czynienia w odniesieniu alternatywnych form względem tradycyjnego procesu sądowego i w tym pojęciu mieści się również postępowanie nieprocesowe, czy też postępowania odrębne. Natomiast przez alternatywę zewnętrzną należy rozumieć wszelkie formy pozasądowe, które funkcjonują poza państwowym wymiarem sprawiedliwości⁴⁹⁸. Określenie arbitrażu w zakresie pojęciowym alternatywnych metod rozwiązywania sporów może więc odnosić się wyłącznie do alternatywy zewnętrznej z uwagi na usytuowanie sądownictwa polubownego poza państwowym wymiarem sprawiedliwości oraz faktyczne prowadzenia postępowania arbitrażowego i rozstrzygnięcia sporów poza sądownym wymiarem sprawiedliwości.

Charakter prawny alternatywnych metod rozwiązywania sporów przedstawiany jest w doktrynie jako przejaw postklasycznej teorii procesu cywilnego, odwołującego się do nowych konstrukcji opartych na porozumieniu, negocjacji, mediacji i arbitrażu⁴⁹⁹. Dotychczas dominująca klasyczna teoria procesu sądowego sprowadzała się do określania procesu w kategoriach instrumentu realizacji prawa materialnego, z

⁴⁹⁸ *L. Błaszczak, M. Ludwik*, Sądownictwo polubowne (arbitraż), Warszawa 2007, s. 24-25.

⁴⁹⁹ *L. Morawski*, Proces sądowy a instytucje alternatywne (na przykładzie sporów cywilnych), P i P 1993, z. 1, s. 14.

odniesieniem do powszechnie akceptowanego prymatu prawa materialnego, w tym zasady legalizmu i prawdy obiektywnej⁵⁰⁰. Mimo aprobaty i stosowania w ramach rozstrzygnięcia spraw sądowych klasycznej koncepcji procesu należy jednak wskazać na zmieniające się współcześnie oddziaływanie prawa na rzeczywistość społeczną. Wspomniane zmiany stosunków ustrojowych, społecznych, gospodarczych i politycznych istotnie oddziałują na procesy kształtowania społeczeństwa obywatelskiego, które staje się coraz bardziej autonomiczne i poszukujące zgodnie z uzasadnionymi oczekiwaniami alternatywnych sposobów rozstrzygnięcia sporów. W ten sposób preferowane są nowe konstrukcje rozwiązywania konfliktów odpowiednio w modelu kontraktowym przez porozumienie stron, modelu mediacyjno-koncyliacyjnym przez rozwiązanie sporu przy udziale osoby trzeciej oraz modelu arbitrażowym, w którym rozwiązanie konfliktu następuje w drodze wiążącego rozstrzygnięcia sądu polubownego. W ramach alternatywnych metod rozwiązywania sporów odstępuje się zatem od bezwzględnego związania istniejącym systemem normatywnym, z koncentracją na procesie rozwiązywania konfliktów oraz pewnej swobodzie w działaniu stron postępowania i osób partycypujących w rozwiązywaniu sporu. Poszukiwanie i stosowanie nowych metod rozwiązywania i rozstrzygnięcia sporów skutkuje więc pojmowaniem prawa jako mechanizmu tworzenia ram proceduralnych umożliwiających rozwiązywanie konfliktów w ramach wskazanych modeli, z odniesieniem do dyferencjacji wymiaru sprawiedliwości przez stopniowe odchodzenie od procesu sądowego jako uniwersalnej formy rozstrzygnięcia sporów⁵⁰¹.

Arbitraż od początku ewolucji alternatywnych metod rozwiązywania sporów stanowił podstawową i pierwotną formę pozasądowego rozstrzygnięcia sporów, choć obecnie raczej przeważa tendencja do wyłączania arbitrażu spoza ram ADR⁵⁰². Należy przy tym wskazać na rozbieżność terminologiczną między sformułowaniem rozwiązywanie sporów a rozstrzygnięcie sporów, jednak w przypadku dokonania zapisu na sąd polubowny mamy faktycznie do czynienia z powierzeniem osobie trzeciej podjęcia decyzji o sposobie rozwiązania sporu. Istotna różnica uzasadniająca wyłączenie arbitraż z zakresu pojęciowego alternatywnych metod rozwiązywania sporów polega jednak na adjudykacyjnym charakterze arbitrażu. W przeciwieństwie do pozostałych form ADR arbitraż nie ma elementów koncyliacyjno - pojednawczych, a

⁵⁰⁰ *Ibidem*, s. 14.

⁵⁰¹ *Ibidem*, s. 24.

⁵⁰² Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo polubowne (arbitraż)*, Warszawa 2007, s. 31.

zasadniczo opiera się właśnie na modelu orzecznicy (adjudykacyjnym). Istotą arbitrażu nie jest więc powierzeniem stronom rozwiązania sporu w ramach polubownych negocjacji czy mediacji, a przeciwnie rozstrzygnięcie sporu sprowadza się do podjęcia władczej decyzji przez skład orzecznicy sądu polubownego, któremu powierzono przeprowadzenie postępowania i rozstrzygnięcie sporu zgodnie z zapisem na sąd polubowny. Mimo jednak odróżnienia modelu arbitrażowego rozstrzygnięcia sporów od modelu alternatywnego rozwiązywania sporów, niewątpliwie w polskim systemie prawnym arbitraż może stanowić alternatywną względem sądownictwa państwowego metodę rozwiązywania i rozstrzygnięcia sporów⁵⁰³.

Włączenie arbitrażu do zakresu pojęcia alternatywne metody rozstrzygnięcia sporów wymaga od stron umowy arbitrażowej zachowania precyzyjności terminologicznej i konsekwencji w zamiarze sporządzenia zapisu na sąd polubowny. W ramach formułowania klauzuli arbitrażowej należy zatem odróżnić zamiar poddania sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego od ewentualnego uzupełnienia zapisu o możliwość podjęcia uprzedniej inicjatywy na rzecz rozwiązania sporu w ramach alternatywnych metod rozwiązywania sporów. Zgodnie z przepisem art. 1161 KPC precyzyjnie należy zatem określić obligatoryjną treść umowy arbitrażowej przez konieczne określenie zamiaru stron w zakresie rozstrzygnięcia sporu, czyli odpowiednio realizacji postępowania w ramach procedur arbitrażowych i finalnie rozstrzygnięcia sporu wyrokiem sądu polubownego. Wykładnia powołanej regulacji znalazła odzwierciedlenie w utrwalonych poglądach judykatury wskazujących, iż umowa o poddanie sporu właściwości sądu polubownego, w której funkcja rozstrzygnięcia sporu przez sąd polubowny miałaby na celu jedynie zawarcie ugody⁵⁰⁴ lub miała polegać wyłącznie na prowadzeniu mediacji w celu zawarcia przez strony ugody, nie jest zapisem na sąd polubowny⁵⁰⁵. Podzielając zatem przytoczone poglądy należy konsekwentnie w ramach odniesienia do istoty umowy o arbitraż, w tym w szczególności przy określaniu przedmiotu postępowania arbitrażowego, odróżnić sprecyzowane w powołanym przepisie art. 1162 § 1 KPC poddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego od wszelkich inicjatyw mających na celu rozwiązanie powstałego między stronami węzła konfliktu w ramach alternatywnych

⁵⁰³ *Ibidem*, s. 31.

⁵⁰⁴ Por. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 11.07.2001 r., V CKN 379/00, System Informacji Prawnej Legalis.

⁵⁰⁵ Por. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 11.10.2001 r., IV CKN 139/01, System Informacji Prawnej Legalis.

metod rozwiązywania sporów. Wskazać przy tym należy, iż poglądy judykatury ewoluują w kierunku akceptacji możliwości uprzedniego podjęcia próby alternatywnego rozwiązania sporu bez wpływu na następcze prowadzenie postępowania arbitrażowego i rozstrzygnięcie sporu przed sądem polubownym. W jednym z najnowszych orzeczeń wyrażony został pogląd, iż obowiązek wyczerpania drogi negocjacji przed wystąpieniem do sądu polubownego nie jest postanowieniem, które może stanowić o nieważności zapisu na sąd polubowny i stąd zarzut nieważności zapisu z uwagi na jego niewykonalność w związku z zastrzeżeniem uprzedniego przeprowadzenia negocjacji czy mediacji nie może zatem być uznany za zasadny⁵⁰⁶.

Podsumowując wzajemne relacje sądownictwa polubownego względem alternatywnych metod rozwiązywania sporów należy podkreślić dominujący w doktrynie pogląd, iż bez względu na sporadycznie kwestionowaną możliwość zaliczenia arbitrażu do szeroko rozumianych metod ADR z uwagi na adjudykacyjny charakter arbitrażu, niewątpliwie w odniesieniu do obowiązujących regulacji, jak też praktyki stosowania instytucji arbitrażu, sądownictwo polubowne stanowi realną alternatywę dla wymiaru sprawiedliwości sprawowanego przez sądownictwo państwowe. Na marginesie warto przy tym nadmienić, iż alternatywne metody rozwiązywania sporów, czy też alternatywny sposób rozstrzygnięcia sporu w ramach postępowania arbitrażowego nie należy kojarzyć z alternatywą gorszą, ewentualnie mniej skuteczną. Przeciwnie coraz częściej eksponowane są zalety i korzyści wynikające ze stosowania polubownych metod rozwiązywania i rozstrzygania sporów, przy uwzględnieniu dobrodziejstwa zaangażowania i partycypacji stron w poszukiwaniu optymalnych sposobów wygaszania konfliktów, również w trosce o kształtowanie wyższej kultury prawnej⁵⁰⁷. Alternatywne metody rozwiązywania i rozstrzygania sporów stanowią zatem podstawę nowoczesnego pojmowania sprawiedliwego procedowania i wyrokowania w sprawach sądowych⁵⁰⁸. Zastrzeżenia względem nieprawidłowości sądowego wymiaru sprawiedliwości oraz uzasadnione oczekiwania w zakresie redukcji czasu i kosztów postępowania, gwarantują stronom realny dostęp do sądu i ochronę praw przez sporządzenie zapisu na sąd polubowny celem realizacji sprawnego i

⁵⁰⁶ Por. uzasadnienie wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 8.05.2015 r., I ACa 255/15, System Informacji Prawnej LEX nr 1733701.

⁵⁰⁷ A. Wąsowska, Mediacja z korzyścią dla przedsiębiorców, prawników i społeczeństwa obywatelskiego, Prawo Europejskie w praktyce 2015, nr 11, s. 87 i n.

⁵⁰⁸ L. Błaszczak, Alternatywne formy rozwiązywania sporów - analiza zjawiska na tle prawa polskiego, w: Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd Katedr postępowania cywilnego w Zakopanem (7-9.10. 2005r.), I. Ratusińska (red.), Kraków 2006, s. 331-332.

sprawiedliwego postępowania arbitrażowego uwieńczony akceptowanym przez strony rozstrzygnięciem sądu polubownego.

3. Wzajemne relacje między sądownictwem polubownym i sądownictwem powszechnym

Sądownictwo polubowne przedstawiane jest w piśmiennictwie jako prywatna metoda rozstrzygania sporów, która może być wybrana przez strony jako alternatywa wobec postępowania przed sądami państwowymi⁵⁰⁹. Propagowanie i promowanie rozstrzygania sporów w ramach sądownictwa polubownego oraz rozwój arbitrażu jako instytucji nowoczesnego rozstrzygania konfliktów uzależnione jest faktycznie od wzajemnych relacji z sądownictwem państwowym, które to relacje mogą z kolei mieć decydujące znaczenie w kształtowaniu świadomości podmiotów obrotu prawnego, uczestniczących w postępowaniach arbitrażowych i postępowaniach sądowych. Wzajemne relacje sądownictwa polubownego względem sądownictwa państwowego określone zostają zarówno zapisem na sąd polubowny, ramami prowadzonego postępowania arbitrażowego i rozstrzygnięciem sporu przez sąd polubowny, jak też wynikają z prowadzenia postępowania postarbitrażowego w ramach sprawowanej nad sądownictwem polubownym kontroli sądownictwa powszechnego.

Sądownictwu polubownemu podobnie jak sądowemu wymiarowi sprawiedliwości sprawowanemu przez sądy powszechne przypisywany jest adjudykacyjny charakter sprowadzający się do rozstrzygania sporu orzeczeniem stanowiącym decyzję orzeczniczą sądu polubownego, któremu powierzono przeprowadzenie postępowania i rozstrzygnięcie sporu zgodnie z zapisem na sąd polubowny. Wskazana cecha wspólna sądownictwa polubownego i sądownictwa państwowego przesądza zatem o alternatywnej możliwości prowadzenia postępowań arbitrażowych i postępowań sądowych celem rozstrzygnięcia wewnętrznego sporu zaistniałego między stronami decyzją zewnętrznego względem stron organu sądowego. Charakter rozstrzygnięcia odpowiednio wyrokiem sądu polubownego lub wyrokiem sądu powszechnego pozostaje jednak zdecydowanie różny przy uwzględnieniu prywatnego sposobu rozstrzygania przez sąd polubowny i władczego w ramach sprawowania wymiaru sprawiedliwości rozstrzygania przez sąd państwowy. Wyrok sądu polubownego w swej istocie stanowi realizację określonego w umowie arbitrażowej autonomicznego wyboru sądownictwa polubownego i poddania sporu pod

⁵⁰⁹ *Ł. Błaszczak, M. Ludwik, Sądownictwo polubowne (arbitraż), Warszawa 2007, s. 1.*

rozstrzygnięcie obdarzonych zaufaniem stron arbitrów. Orzeczenie sądu państwowego pozostaje natomiast władczym rozstrzygnięciem sądowego wymiaru sprawiedliwości realizowanego w ramach obligatoryjnego udziału stron w postępowaniu, bez jakiegokolwiek wpływu na skład sądu i zasady prowadzenia postępowania sądowego. Wyrok sądu polubownego może i powinien zatem podlegać dobrowolnemu wykonaniu, bowiem co do zasady rozstrzygnięcie sądu jest ostateczne i nie przysługuje od niego żaden środek odwoławczy, poza możliwością złożenia skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego. Obowiązujące regulacje przyznają nadto wyrokowi sądu polubownego moc prawną równą wyrokowi sądu państwowego, przy czym pod warunkiem uznania wyroku sądu polubownego lub stwierdzeniu jego wykonalności przez sąd państwowy.

Poddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądowi polubownemu, bądź sądowi powszechnemu pozostaje w gestii uczestników szeroko rozumianego obrotu prawnego i przejawia się swobodą skorzystania z możliwości sporządzenia zapisu na sąd polubowny. Zawarcie umowy arbitrażowej przesądza zatem o zamiarze stron wyłączenia jurysdykcji sądu państwowego i skorzystania z alternatywy poddania sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego. Dokonując zapisu na sąd polubowny strony mogą dokonać wskazania sądu polubownego i odpowiednio przesądzić o poddaniu sporu pod rozstrzygnięcie sądowi polubownemu *ad hoc* powołanemu przez strony do rozstrzygnięcia jednej konkretnej sprawy, bądź skierować wszystkie spory wynikające z danego stosunku prawnego pod rozstrzygnięcie wskazanego w umowie arbitrażowej stałego sądu polubownego. Możliwym przy tym pozostaje pośrednie rozwiązanie przez skorzystanie z arbitrażu administrowanego, czyli poddania sporu pod rozstrzygnięcie sądowi polubownemu *ad hoc*, który w ramach prowadzenia postępowania arbitrażowego korzysta z zaplecza administracyjnego stałego sądu polubownego. Zarówno sądy polubowne *ad hoc*, jak też stałe sądy polubowne najczęściej wskazywane przez strony dokonujące zapisu na sąd polubowny, realizują wszelkie czynności w ramach postępowania arbitrażowego poza sądowym wymiarem sprawiedliwości. Autonomia sądownictwa polubownego względem sądownictwa państwowego gwarantuje zatem prowadzenie postępowania arbitrażowego i rozstrzygnięcie sporu poza jurysdykcją sądownictwa państwowego zgodnie z wolą stron określoną zapisem na sąd polubowny.

Wyrazem odrębności sądownictwa polubownego względem sądownictwa państwowego pozostaje usytuowanie arbitrażu poza konstytucyjnie zdefiniowanym wymiarem sprawiedliwości, z określeniem arbitrażu pozasądowym organem ochrony

prawnej. W ramach rozstrzygnięcia spraw dotyczących sporów objętych umową o arbitraż zasadniczo zachodzi niedopuszczalność drogi sądowej przed sądami powszechnymi, choć zgodnie z obowiązującymi przepisami zapis na sąd polubowny nie stanowi bezwzględnej negatywnej przesłanki procesowej. Mimo więc zawarcia umowy arbitrażowej, każda ze stron tej umowy może wystąpić do sądu powszechnego o rozstrzygnięcie sporu objętego zapisem na sąd polubowny i dopiero podniesienie zarzutu właściwości sądu polubownego skutkuje odrzuceniem pozwu, z wykluczeniem kontynuacji postępowania przed sądem państwowym. Prowadzenia postępowania przed sądem państwowym w odniesieniu do sporu objętego zapisem na sąd polubowny nie można zatem wykluczyć, choć w praktyce taka sytuacja będzie występowała stosunkowo rzadko. Podkreślić przy tym należy, iż prowadzenie postępowania sądowego w sprawie dotyczącej sporu objętego zapisem może być kontynuowane wyłącznie w razie zaniechania podniesienia przez pozwanego stosownego zarzutu właściwości sądu polubownego. Zasadniczo więc sporządzenie zapisu na sąd polubowny skutkuje wyłączeniem możliwości procedowania przed sądem państwowym wobec wszczęcia postępowania przed sądem polubownym lub wyłączenia prowadzenia postępowania przed sądem państwowym przez wniesienie przez pozwanego zarzutu istnienia zapisu na sąd polubowny.

W odniesieniu do odrębności sądownictwa polubownego względem sądownictwa państwowego oraz wykluczenia możliwości prowadzenia postępowania przed sądem powszechnym w sprawie dotyczącej sporu objętego zapisem na sąd polubowny należy wskazać na określoną obowiązującymi przepisami możliwość orzekania przez sąd polubowny o swojej właściwości, przy uwzględnieniu autonomicznego charakteru umowy arbitrażowej względem kontraktu głównego. W ramach orzekania o swej właściwości sądowi polubownemu przysługuje prawo do rozstrzygnięcia o istnieniu, ważności albo skuteczności zapisu na sąd polubowny, przy czym rozstrzygnięcie sądu polubownego w tym zakresie podlega kontroli sądu państwowego, który ostatecznie rozstrzyga kwestię właściwości sądu polubownego. Należy przy tym dodać, iż zasadnie w piśmiennictwie wskazuje się na pozytywny skutek zasady "kompetencji do kompetencji" w zakresie możliwości orzekania przez sąd polubowny o swej jurysdykcji oraz negatywny skutek w postaci powstrzymania się przez sąd powszechny od rozstrzygnięcia kwestii właściwości sądu polubownego do

czasu wypowiedzenia się przez ten sąd o swojej jurysdykcji⁵¹⁰. Zagadnienie kompetencji do rozstrzygnięcia sporu powszechnie akceptowane jest zarówno w arbitrażu międzynarodowym, jak też krajowym i ma istotne praktyczne znaczenie przy rozstrzygnięciu sporów w obrocie gospodarczym⁵¹¹.

Wyraźne rozdzielnie kompetencji sądownictwa polubownego względem sądownictwa państwowego oraz wzmocnienie pozycji sądów arbitrażowych wynika również z wyłączenia ingerencji sądów państwowych w realizację czynności w ramach postępowania arbitrażowego. Zasadniczo postępowanie arbitrażowe prowadzone jest przed sądem polubownym samodzielnie i niezależnie od sądownictwa państwowego na zasadach określonych przez strony postępowania, bądź ustalonych przez skład orzekający sądu polubownego. W toku postępowania przed sądem polubownym nie przewiduje się, poza sytuacjami precyzyjnie wskazanymi w regulacjach procesowych, żadnych czynności realizowanych przed sądem państwowym z inicjatywy stron postępowania arbitrażowego celem weryfikacji prawidłowości bieżącego procedowania przed sądem polubownym. Strony postępowania arbitrażowego nie mogą przykładowo zwrócić się do sądu państwowego o wstrzymanie toku czynności realizowanych przed sądem polubownym, ani oczekiwać od sądu państwowego nakazania stronie postępowania arbitrażowego udziału w postępowaniu, czy też wykonania określonych czynności nadzorczych lub kontrolnych. Ingerencja sądu państwowego w postępowanie przed sądem polubownym określona została precyzyjnie w obowiązujących przepisach wyłącznie do przypadków wskazanych w ustawie. Wyrazem dopuszczalnej ingerencji może być zatem określona w obowiązujących przepisach sytuacja przewidująca konieczność podjęcia czynności przez sąd państwowy przykładowo w sytuacji wystąpienia z wnioskiem przez stronę postępowania arbitrażowego wobec braku uzgodnienia arbitra mającego samodzielnie prowadzić postępowanie arbitrażowe (art. 1171 § 1 pkt 2 KPC), braku powołania arbitra przewodniczącego wyznaczanego przez osobę trzecią (art. 1172 KPC) lub celem odwołania arbitra w związku z zaniechaniem wykonywania czynności (art. 1177 § 2 KPC). Podobnie wprost z obowiązującego przepisu art. 1180 § 3 KPC wynika wskazana wyżej możliwość kontroli sądu państwowego w odniesieniu do rozstrzygnięcia sądu polubownego względem swej właściwości, przy czym należy podkreślić, iż w odniesieniu do rozstrzygnięcia sądu

⁵¹⁰ A. Jakubecki, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, Warszawa 2013, tom V, s. 229.

⁵¹¹ T. Ereciński, K. Weitz, Sąd arbitrażowy, Warszawa 2008, s. 228 i n.

państwowego przewidziana została nadto możliwość wniesienia zażalenia. Zgodnie jednak z treścią art. 1159 § 2 KPC możliwość wniesienia środka odwoławczego na rozstrzygnięcie sądu państwowego ingerującego w postępowanie arbitrażowe przewidziana została również wyjątkowo, tylko w przypadkach wskazanych w ustawie, przy uwzględnieniu zasadnego ograniczenia ryzyka celowego przedłużania postępowania przez stronę kwestionującą realizację czynności w toku postępowania arbitrażowego.

Określona w obowiązujących regulacjach ingerencja sądu państwowego w czynności realizowane w postępowaniu arbitrażowym niezależnie od wykonywania czynności kontrolnych może okazać się wyrazem pomocnej współpracy realizowanej z inicjatywy sądu polubownego. Sytuacja taka przewidziana została w przepisie art. 1192 KPC zgodnie z którym sąd polubowny może zwrócić się o przeprowadzenie dowodu lub wykonanie innej czynności, której sąd polubowny nie może wykonać, do sądu rejonowego, w którego okręgu dowód lub czynność powinna być przeprowadzona. Należy przy tym dodać, iż w takim przypadku przewidziana została wyjątkowa możliwość wzięcia udziału w postępowaniu przed sądem państwowym przez strony i arbitrów uczestniczących w postępowaniu arbitrażowym (art. 1192 § 1 zd. 2 KPC). W odniesieniu do zakresu pomocy sądowej udzielanej przez sąd powszechny sądowi polubownemu wskazuje się w piśmiennictwie na możliwość stosowania przez sąd państwowy środków przymusu w stosunku do świadków, biegłych i stron, czyli stosowanie takich środków, których nie może podejmować sąd polubowny⁵¹². Podobnie podnosi się w piśmiennictwie, iż sąd państwowy może przyjąć z pomocą sądowi polubownemu, w sytuacji potrzeby zwrócenia się z pytaniem prejudycjalnym do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w zakresie koniecznej do rozstrzygnięcia sporu interpretacji przepisów prawa unijnego⁵¹³. Względem jednak dokonywania interpretacji regulacji unijnych w ramach procedury prejudycjalnej wskazuje się na konieczny związek przedmiotowej wykładni prawa z rozstrzygnięciem sądu państwowego i stąd wskazywane są również wątpliwości w zakresie formułowania pytania przez sąd polubowny za pośrednictwem sądu państwowego⁵¹⁴. Zasadniczo jednak przy wykluczeniu możliwości bezpośredniego zwrócenia się sądu polubownego o interpretację prawa unijnego dopuszcza się uruchomienie procedury prejudycjalnej w

⁵¹² *L. Błaszczak, M. Ludwik*, Sądownictwo polubowne (arbitraż), Warszawa 2007, s. 242.

⁵¹³ *Ibidem*, s. 243.

⁵¹⁴ *M. Szpunar*, Sądownictwo polubowne wobec prawa konkurencji Wspólnoty Europejskiej, w: *Rozprawy prawnicze, Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, Kraków 2005, s. 506.

ramach realizacji czynności kontrolnych sądownictwa państwowego nad sądownictwem polubownym⁵¹⁵.

Wzajemne relacje między postępowaniami sądowym i arbitrażowym wynikają z dopuszczalności zabezpieczenia roszczeń dochodzonych przed sądem polubownym w ramach postępowania prowadzonego przed sądem państwowym. Zgodnie z przepisem art. 1166 KPC poddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego nie wyłącza możliwości zabezpieczenia roszczeń w ramach postępowania zabezpieczającego prowadzonego przed sądem państwowym. W ramach więc sytuacji przewidzianej w powołanym przepisie strona może wystąpić do sądu państwowego z wnioskiem o udzielenie zabezpieczenia zarówno przed wszczęciem postępowania przed sądem polubownym, jak też w toku prowadzenia postępowania arbitrażowego. Możliwość uzyskania zabezpieczenia w ramach postępowania przed sądem państwowym ma przy tym istotne znaczenie w sytuacji, gdy sąd polubowny jeszcze się nie ukonstytuował i nie ma możliwości procedowania w tym zakresie przed sądem polubownym. Dodać przy tym należy, iż do prowadzenia postępowania w przedmiocie zabezpieczenia przed sądem państwowym prowadzone będzie zgodnie z przepisami postępowania cywilnego (art. 730 i n. KPC).

Wyrazem szczególnych wzajemnych relacji sądownictwa polubownego względem sądownictwa państwowego pozostają zagadnienia kontroli sądownictwa państwowego nad sądownictwem polubownym realizowanej w ramach prowadzenia postępowań postarbitrażowych. Wskazanie właściwych granic kontrolnej ingerencji sądownictwa państwowego w czynności sądownictwa polubownego staje się zadaniem wyjątkowo trudnym, przy uwzględnieniu z jednej strony zasadności zapewnienia autonomii sądownictwa polubownego, a z drugiej strony konieczności realizacji przynajmniej częściowego nadzoru sprawowanego w ramach sądowego wymiaru sprawiedliwości. Słusznie się przy tym wskazuje, iż istotnym zagrożeniem nadmiernej ingerencji mogą okazać się propozycje zmian przepisów prowadzące do zwiększenia kontroli sądów państwowych nad sądami polubownymi oraz skutkujące faktycznym ograniczaniem autonomii woli przedsiębiorców w zakresie rozstrzygania sporów przed

⁵¹⁵ Por. uzasadnienie wyroku Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości z dnia 23.03.1982 r., C-102/81 Nordsee Deutsche Hochseefischerei GmbH v Reederei Mond Hochseefischerei Nordstern AG & Co. KG and Reederei Friedrich Busse Hochseefischerei Nordstern AG & Co. KG, <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&jur=C,T,F&num=102/81&td=ALL>, dostęp do źródła internetowego dnia 3.11.2015 r.

sądami polubownymi⁵¹⁶. Właściwym stwierdzeniem wydaje się zatem optymalne określenie granic kontrolnej ingerencji sądownictwa państwowego na zasadzie - tyle autonomii dla sądownictwa polubownego, ile to możliwe, i tyle kontroli nad sądownictwem polubownym, ile to konieczne⁵¹⁷.

Obowiązujące regulacje odnoszące się do postępowań postarbitrażowych obejmują przepisy dotyczące postępowania prowadzonego na skutek skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego (art. 1205-1211 KPC) oraz postępowania z wniosku o uznanie albo stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej (art. 1212-1217 KPC). W piśmiennictwie zgodnie przyjmuje się, iż wskazane postępowania mając na celu dokonanie weryfikacji prawidłowości wyroku sądu polubownego w ramach postępowania prowadzonego przed sądem państwowym⁵¹⁸ oraz stanowią formę kontroli sprawowanej przez sądy państwowe nad orzecznictwem sądów polubownych⁵¹⁹. W odniesieniu do wskazanej trudności z określeniem granic kontrolnej ingerencji sądownictwa państwowego należy podzielić pogląd, iż kwestia kontroli sądownictwa polubownego w zakresie weryfikacji orzeczenia sądu polubownego stanowi złożoną i delikatną materię⁵²⁰. Słusznie i zasadnie przyjmuje się zatem, iż ingerencję sądów państwowych w działalność sądownictwa polubownego należy oceniać w kategoriach naruszenia autonomii woli stron, której podporządkowane jest sądownictwo arbitrażowe⁵²¹. Wobec powyższego w pełni zasługuje na aprobatę stanowisko, iż kontrola sądu państwowego nie może sięgać zbyt głęboko, ponieważ wyrok sądu arbitrażowego jest orzeczeniem ostatecznym, a nadzór wykonywany przez sądy państwowe nie ma charakteru kontroli instancyjnej⁵²². W odniesieniu do merytorycznego rozstrzygnięcia sądu polubownego należy również wskazać, iż w postępowaniach postarbitrażowych sądy państwowe nie orzekają co do istoty sprawy, ograniczając zasadniczo kontrolę do kwestii proceduralnych i weryfikacji wyroku sądu arbitrażowego pod kątem ewentualnej sprzeczności z podstawowymi

⁵¹⁶ J. Okolski, Arbitraż: wątpliwości i zastrzeżenia, wywiad w Rzeczpospolitej z dnia 15.04.2005 r.

⁵¹⁷ Ł. Błaszczak, M. Ludwik, Sądownictwo polubowne (arbitraż), Warszawa 2007, s. 251.

⁵¹⁸ M. Łaszczuk, J. Szpara, w: System prawa handlowego. t. VIII, Arbitraż handlowy, A. Szumański (red.), Warszawa 2010, s. 566 i n.

⁵¹⁹ T. Ereciński, K. Weitz, Sąd arbitrażowy, Warszawa 2008, s. 58-60.

⁵²⁰ Ł. Błaszczak, M. Ludwik, Sądownictwo polubowne (arbitraż), Warszawa 2007, s. 264.

⁵²¹ T. Zbiegień, Skarga o uchylenie wyroku sądu polubownego w: Międzynarodowy i krajowy arbitraż handlowy u progu XXI wieku. Księga pamiątkowa dedykowana doktorowi habilitowanemu Tadeuszowi Szczurskiemu, P. Nowaczyk, S. Pieckowski, J. Poczobut, A. Szumański i A. Tynel (red.), Warszawa 2008, s. 302.

⁵²² M. Zachariasiewicz, w: Diagnoza arbitrażu. Funkcjonowanie prawa o arbitrażu i kierunki postulowanych zmian, B. Gessel-Kalinowska vel Kalisz (red.), Wrocław 2014, s. 408.

zasadami porządku prawnego. Nadużywanie zatem przez strony możliwości poddania wyroku sądu polubownego kontroli sprawowanej przez sąd państwowy koliduje z wyjątkowością prowadzenia postępowania postarbitrażowego, czyniąc z tegoż postępowania faktyczną instancyjną kontrolę prawidłowości orzeczenia sądu polubownego⁵²³. Postępowania postarbitrażowe powinny więc gwarantować możliwość wszczęcia procedury nadzorczej realizowanej w ramach rozpoznania nadzwyczajnych środków ochrony, z wyłączeniem traktowania czynności kontrolnych w kategoriach instancyjnej weryfikacji wyroku sądu polubownego, czy też automatyzmu uruchamiania po wyroku sądu polubownego postępowania prowadzonego przed sądem państwowym. W odniesieniu do wyjątkowości prowadzenia postępowań postarbitrażowych należy przy tym w pełni podzielić pogląd wyrażony w uzasadnieniu jednego z wyroków Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej⁵²⁴, iż kontrola orzeczeń arbitrażowych winna być realizowana w ograniczonym zakresie, a uchylanie lub odmowa uznania orzeczenia winna następować jedynie w szczególnych okolicznościach.

W odniesieniu do regulacji dotyczących postępowania prowadzonego na skutek skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego należy wskazać, iż skargę wnosi się do sądu apelacyjnego, na obszarze którego znajduje się sąd, który byłby właściwy do rozpoznania sprawy, co do zasady w terminie dwóch miesięcy od dnia doręczenia wyroku (art. 1208 § 1 KPC w nowym brzemieniu⁵²⁵). Od wyroku wydanego w postępowaniu ze skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego przysługuje skarga kasacyjna, przy czym można także żądać wznowienia postępowania zakończonego prawomocnym wyrokiem w przedmiocie uchylenia wyroku sądu polubownego oraz stwierdzenia niezgodności z prawem prawomocnego wyroku wydanego w tym przedmiocie (art. 1208 § 3 KPC). W piśmiennictwie zgodnie przyjmuje się, iż przepisy dotyczące zasad prowadzenia postępowania wszczętego na skutek wniesienia skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego określają skargę o uchylenie wyroku jako wyłączny środek zaskarżenia wyroku arbitrażowego. Skarga o uchylenie wyroku sądu polubownego jest zatem jedynym środkiem kwestionowania zapadłego w toku postępowania arbitrażowego rozstrzygnięcia, bowiem od wyroku sądu polubownego nie

⁵²³ T. Zbiegień, Skarga o uchylenie wyroku sądu polubownego w: Międzynarodowy i krajowy arbitraż handlowy u progu XXI wieku. Księga pamiątkowa dedykowana doktorowi habilitowanemu Tadeuszowi Szczurkowskiemu, P. Nowaczyk, S. Pieckowski, J. Poczubut, A. Szumański i A. Tynel (red.), Warszawa 2008, s. 299-300.

⁵²⁴ Por. uzasadnienie wyroku Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 1.06.1999r., C-126/97, InfoCuria case-law of the Court of Justice www.curia.europa.eu.

⁵²⁵ Por. art. 1 pkt.18 ustawy z dnia 10.09.2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów, Dz.U.2015.1595.

przysługuje żaden inny środek odwoławczy do sądu państwowego⁵²⁶. Należy przy tym wskazać, iż skarga o uchylenie wyroku sądu polubownego ma szczególny charakter, bowiem zmierza do zmiany stanu prawnego ustalonego orzeczeniem sądu polubownego, przez uchylenie ostatecznego (prawomocnego) wyroku tegoż sądu⁵²⁷. Podkreślić przy tym należy, iż zgodnie z utrwalonym poglądem judykatury skarga ma charakter kasatoryjny, bowiem sąd państwowy może wyrok sądu polubownego jedynie uchylić w całości lub w części albo skargę oddalić, a nie może natomiast wydać orzeczenia rozstrzygającego sprawę do meritum⁵²⁸. Wzajemne relacje sądownictwa państwowego do sądownictwa polubownego w ramach realizacji czynności kontrolnych prowadzonych na skutek wniesienia skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego zostały w bieżącym okresie częściowo znowelizowane ustawą z dnia 10.09.2015r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów⁵²⁹. Wprowadzone zmiany obejmują skrócenie do dwóch miesięcy terminu na wniesienie skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego, wprowadzenie jednoinstancyjności postępowań postarbitrażowych oraz zmianę konstrukcji skargi przez stosowanie do niej przepisów o postępowaniu apelacyjnym. Znowelizowane przepisy dotyczące procedowania w ramach postępowań postarbitrażowych ukształtowały zatem nowy model kontroli dokonywanej przez sąd państwowy nad orzecznictwem sądów polubownych przez wprowadzenie rozwiązań gwarantujących usprawnienie prowadzenia postępowań postarbitrażowych celem między innymi ograniczenia niepewności wynikającej z nadmiernie wydłużonego procedowania w zakresie weryfikacji prawidłowości orzeczeń sądownictwa arbitrażowego. W ramach realizacji czynności kontrolnych na wyrokiem sądu polubownego w obowiązujących przepisach precyzyjnie określone zostały podstawy skargi wyszczególnione w zamkniętym katalogu przesłanek uchylenia wyroku sądu polubownego. Weryfikowane przez sąd państwowy nieprawidłowości sądu polubownego mogą zatem dotyczyć określonych w przepisach wadliwości względem zapisu na sąd polubowny, zastrzeżeń dotyczących postępowania arbitrażowego, bądź sprzeczności skarżonego wyroku z podstawowymi zasadami porządku prawnego

⁵²⁶ T. Ereciński, w: Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, T. Ereciński (red.), Warszawa 2012, s. 811.

⁵²⁷ *Ibidem*, s. 814.

⁵²⁸ Por. uzasadnienia wyroków Sądu Najwyższego z dnia 6.01.1961 r., 2 Cr 532/59, P i P 1962, nr 2, s. 346 oraz z dnia 13.12.1967 r., I CR 445/67, OSNCP 1968, nr 8-9, poz. 149.

⁵²⁹ Por. przepisy ustawy z dnia 10.09.2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów, Dz.U.2015.1595.

Rzeczypospolitej Polskiej (klauzula porządku publicznego). W ramach relacji sądownictwa państwowego i sądownictwa polubownego wskazana podstawa weryfikacji sprzeczności skarżonego wyroku z podstawowymi zasadami porządku prawnego służy ochronie porządku publicznego państwa w ramach kontroli orzeczenia pochodzącego od niepaństwowego organu sądowego, przy czym czynności kontrolne powinny być sprawowane w zakresie weryfikacji zarówno zachowania zasad i gwarancji procesowych, jak też materialnoprawnych zasad porządku prawnego.

Obowiązujące przepisy dotyczące prowadzenia postępowania o uznanie i stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej określają istotną zasadę zrównania mocy prawnej orzeczeń sądownictwa polubownego i sądownictwa państwowego. Zgodnie z tą zasadą przyznanie wyrokowi sądu polubownego lub ugodzie zawartej przed tym sądem mocy prawnej równej wyrokowi sądu państwowego i ugody przed tym sądem zawartej następuje pod warunkiem uznania wyroku sądu polubownego lub stwierdzeniu jego wykonalności przez sąd państwowy. Wskazać przy tym należy, iż postępowanie mające na celu uznanie wyroku sądu polubownego prowadzone jest w odniesieniu do orzeczeń, które ze względu na swą treść nie podlegają wykonaniu, natomiast względem wyroku nadającego się do wykonania w drodze egzekucji prowadzone jest postępowanie o stwierdzenie wykonalności przez nadanie klauzuli wykonalności. Również w odniesieniu do tych regulacji wprowadzone zostały istotne zmiany ustawą z dnia 10.09.2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów⁵³⁰ w zakresie ustalenia ogólnej właściwości sądu apelacyjnego w postępowaniu o uznanie lub stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej oraz podobnie jak w odniesieniu do postępowania prowadzonego w zakresie skargi o uchylenie wyroku sądu polubownego przewidziano realizację czynności kontrolnych przy stosowaniu przepisów o postępowaniu apelacyjnym. Wyrazem ukształtowania wzajemnych relacji sądownictwa państwowego i sądownictwa polubownego stała się modyfikacja względem dotychczas obowiązujących przepisów sposobu realizacji czynności w ramach prowadzonego postępowania o uznanie lub stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego przez wprowadzenie rozwiązania korespondującego z postępowaniem o nadawanie klauzuli wykonalności orzeczeniom sądów państw obcych oraz rozpoznawania wniosku o uznanie takiego

⁵³⁰ Por. przepisy ustawy z dnia 10.09.2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów, Dz.U.2015.1595.

orzeczenia. Znowelizowane regulacje mają na celu zarówno usprawnienie procedur kontroli wyroku sądu polubownego przez sądy państwowe, jak też troskę o jakość i jednolitość orzecznictwa sądów apelacyjnych prowadzących postępowania postarbitrażowe. W zakresie realizacji czynności kontrolnych sądu państwowego w postępowaniu o uznanie lub stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej należy podkreślić wyłączenie kompetencji do merytorycznego badania wyroku, przy rozróżnieniu przesłanek odmowy uznania albo stwierdzenia wykonalności odpowiednio krajowego i zagranicznego wyroku sądu polubownego lub ugody przed nim zawartej. Należy przy tym podkreślić, iż zgodnie z utrwalonymi poglądami judykatury sąd państwowy rozpoznając wniosek o uznanie albo stwierdzenia wykonalności nie jest uprawniony do oceny, czy roszczenie objęte wyrokiem sądu polubownego lub ugoda w ogóle istnieje, czy też wygasło na skutek potrącenia, zapłaty czy też się przedawniło⁵³¹.

Wzajemne relacje sądownictwa polubownego względem sądownictwa państwowego kształtowane są przez pryzmat wyłączenia zapisem na sąd polubowny procedowania i rozstrzygania sporu poza sądowy wymiar sprawiedliwości. Sądownictwo polubowne nie działa jednak w izolacji od państwowego wymiaru sprawiedliwości, bowiem obowiązujące regulacje określają zarówno ramy prowadzenia postępowania arbitrażowego, jak też precyzyjnie zakres sprawowanej nad sądownictwem polubownym kontroli sądownictwa powszechnego. W poglądach doktryny w odniesieniu do umiejscowienia postępowania arbitrażowego za dominujące należy uznać stanowisko wskazujące na zasadność kwalifikacji postępowania przed sądem polubownym w kategoriach pozasądowego postępowania cywilnego⁵³². Funkcjonowanie sądownictwa polubownego poza sądownictwem powszechnym należy jednak ocenić w kategoriach istotnego uzupełnienia państwowego wymiaru sprawiedliwości⁵³³ przez zapewnienie realizowanej w ramach sądownictwa polubownego ochrony prawnej, wyjątkowej i unikalnej przez pryzmat współczesnych koncepcji rozstrzygania sporów.

⁵³¹ Por. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 5.09.1967 r., I CZ 20/67, OSNCP 1969, nr 2, poz. 31.

⁵³² T. Ereciński, K. Weitz, Sąd arbitrażowy, Warszawa 2008, s. 23.

⁵³³ J. Okolski, Arbitrażu nie wolno sformalizować, wywiad w Pulsie Biznesu z dnia 3.02.2005 r.

Zakończenie

Sądownictwo państwowe uzupełnione sądownictwem polubownym można określić nowoczesną przestrzenią sądowej sprawiedliwości, realizującej konstytucyjnie gwarantowane prawo do sądu rozumiane nie tylko jako prawo dostępu do sądu, czy prawo do ukształtowania procedury sądowej zgodnie z wymaganiami sprawiedliwości, ale również jako prawo do wiążącego rozstrzygnięcia danej sprawy⁵³⁴. Prawo do ochrony prawnej realizowane w ramach wolności i swobody poddania sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego pozostaje przy tym gwarantowane wzajemnie uzupełniającymi się relacjami sądownictwa państwowego i sądownictwa polubownego. Nowoczesne rozstrzyganie sporów obok profesjonalizacji czynności w ramach postępowań sądowych wymaga przede wszystkim wzajemnej akceptacji, mimo różnic w założeniach konstrukcyjnych dzielących sądownictwo polubowne i sądownictwo państwowe. W tym kontekście słuszne wydają się postulaty współpracy i współdziałania w relacjach wzajemnego zaufania instytucji sądowego rozstrzygnięcia sporów celem popularyzacji, propagowania i coraz częstszego wykorzystywania arbitrażu. Istotne przy tym mogą okazać się wzorce stosowania klauzul arbitrażowych w międzynarodowym obrocie handlowym i odpowiednio wykorzystywania sądownictwa polubownego do rozstrzygnięcia sporów w ramach krajowego profesjonalnego obrotu handlowego, w sprawach o wysokiej wartości przedmiotu sporu.

Zawarcie umowy arbitrażowej z określeniem jurysdykcji sądu polubownego oraz podejmowanie czynności w ramach postępowania arbitrażowego wymaga odniesienia do sądowego wymiaru sprawiedliwości, zwłaszcza przez wskazanie podstawowych wymogów bezstronności i niezależności arbitrów, spełnienia oczekiwań ograniczenia czasu i kosztów postępowania, czy też zachowania najwyższej jakości wyroków sądownictwa polubownego. Realizacja ochrony prawnej przez pryzmat spełnienia standardów procedowania i wyrokowania w ramach postępowania arbitrażowego może podlegać weryfikacji w prowadzonych postępowaniach postarbitrażowych. Przy uwzględnieniu oczekiwań wzajemnego zaufania instytucji sądowego rozstrzygnięcia sporów postępowanie sądowe prowadzone na skutek skargi o uchylenie wyroku arbitrażowego powinno uwzględniać wyjątkowy i nadzwyczajny charakter skargi, gwarantującej realizację czynności kontrolnych zasadniczo w

⁵³⁴ Por. uzasadnienie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17.10.2010 r., SK 5/99, OTK 2000, nr 7, poz. 254.

odniesieniu do postępowań arbitrażowych dotkniętych rażąymi nieprawidłowościami. Podobnie prowadzone postępowanie o uznanie lub stwierdzenie wykonalności wyroku sądu polubownego, czy ugody przed nim zawartej wymaga odniesienia do współpracy sądownictwa państwowego z sądownictwem polubownym w zaufaniu do prawidłowości procedowania i jakości rozstrzygnięcia sądu polubownego. Istota wzajemnego zaufania sprowadza się bowiem do przychylnego stwierdzenia spełnienia w ramach rozstrzygania sporów przed sądem polubownym wymogów określonych obowiązującymi regulacjami oraz ustaleń wynikających z uzgodnień poczynionych przez strony, bądź decyzji składu orzekającego, czy też postanowień regulaminowych stałych sądów polubownych. Należy przy tym podkreślić, iż głównym celem postępowania arbitrażowego pozostaje rozstrzygnięcie sporu i stąd uzasadnione wydaje się oczekiwanie względem zatwierdzenia wyroku sądu polubownego zapadłego w postępowaniu arbitrażowym, przy uwzględnieniu akceptacji odmienności reguł i zasad postępowania przed sądem polubownym i sądem państwowym.

Przeprowadzone w rozprawie doktorskiej analizy przepisów prawnych, poglądów doktryny i judykatury oraz własne badania i obserwacje praktyki wykazały, że współczesne rozstrzyganie konfliktów wymaga podjęcia wyzwania spełnienia oczekiwań uczestników postępowań sądowych w zakresie zmiany optyki wymierzania sprawiedliwości przez zastąpienie biernych realizacji procedur sądowych odpowiednio aktywnym i służebnym rozstrzyganiem sporów. Zamiast prowadzenia długotrwałych i kosztownych procedur należy zarówno w ramach sądownictwa państwowego, jak też sądownictwa polubownego podjąć zdecydowaną aktywność skoncentrowaną przede wszystkim na gwarancjach ochrony praw stron oraz dążeniu do sprawnego, sprawiedliwego i definitywnego rozstrzygnięcia sporów.

Realizacja oczekiwań obywateli demokratycznego państwa prawa skłania zatem do refleksji względem możliwości korzystania z wolności i swobody polubownego rozstrzygnięcia sporów, zarówno w kontekście uwarunkowań społeczno - gospodarczych w kraju, jak też wyjątkowo trudnej sytuacji sądowego wymiaru sprawiedliwości. W ujęciu ogólnym słuszne zatem wydaje się odniesienie arbitrażu do filozofii politycznej, u podstaw której leży założenie, że ludzie powinni mieć swobodę w kreowaniu swych prywatnych relacji zgodnie ze swoją wolą, przy czym oczywiście w granicach prawa i zasad porządku publicznego⁵³⁵.

⁵³⁵ J. Paulsson, *The Idea of Arbitration*, Oxford 2013, s. 2.

Tendencje rozwojowe w ramach szeroko określanego wymiaru sprawiedliwości korespondują z jedną z najbardziej znanych myśli Heraklita z Efezu, który przekonująco wskazuje, iż jedyną stałą rzeczą jest zmiana. Zachodzące zmiany wymagają nieustannego rozwoju prawa oraz również sposobów i metod rozstrzygania sporów. Sądowy wymiar sprawiedliwości zdecydowanie nie jest i nie powinien stanowić jedynej opcji, optymalnej koncepcji, czy wyłącznej procedury rozstrzygania sporów. Ogromne obciążenie sądownictwa państwowego, potęgowane nadmiernym formalizmem stosowanych procedur postępowania, generujące przewlekłość postępowań sądowych i rosnące koszty sądowego wymierzania sprawiedliwości powinny skłaniać do rozważenia powszechnego wykorzystywania instytucji polubownego rozstrzygania sporów sądowych. Zachodzące zmiany w stosunkach społecznych, gospodarczych i politycznych mają decydujący wpływ na procesy kształtowania społeczeństwa obywatelskiego, które stając się coraz bardziej autonomiczne będzie świadomie poszukiwało, zgodnie z uzasadnionymi oczekiwaniami, alternatywnych sposobów rozstrzygania sporów⁵³⁶.

Wychodząc z założenia, że wolność jest ideą naturalną, niezbywalną, właściwą człowiekowi z jego istoty (co ogranicza zakres kompetencji struktur państwa, wyznaczając granice jego działań wobec jednostki)⁵³⁷, można przyjąć, że autonomia woli stron daje możliwość poszerzenia wolności o sferę rozstrzygania sporów. Właśnie poprzez dokonanie zapisu na sąd polubowny pojawia się możliwość świadomego wyboru zastąpienia jurysdykcji sądownictwa państwowego kierowaniem sporów do rozstrzygnięcia w ramach sądownictwa polubownego. Swoboda kształtowania stosunków prawnych we wzajemnych relacjach oraz ograniczanie swoistego automatyzmu przekazywania w gestię państwa rozwiązywania większości sporów koresponduje przy tym z zaangażowaniem i partycypacją stron w dokonywaniu wyboru arbitrów, decydowaniu o sposobie prowadzenia postępowania arbitrażowego i realnym wpływie na rozstrzygnięcie sporów.

Na podstawie rozważań zawartych w dysertacji można skonstatować, że dokonując wyboru sądownictwa polubownego strony umowy arbitrażowej podejmują próbę sprostania dostosowania sposobu rozwiązania konfliktu do zmieniającej się specyfiki sporu. Współczesne konflikty i spory prawne mają zwykle charakter

⁵³⁶ L. Morawski, *Proces sądowy a instytucje alternatywne (na przykładzie sporów cywilnych)*, P i P 1993, z. 1, s. 16.

⁵³⁷ W. Osiatyński, *Wizje Stanów Zjednoczonych w czasach Ojców Założycieli*, Warszawa 1977, s. 31 i n.

wielopłaszczyznowy (zwłaszcza w stosunkach między przedsiębiorcami), dynamiczny i zorientowany zasadniczo względem przyszłych stosunków prawnych uczestników postępowania arbitrażowego, w tym ewentualnych przyszłych wzajemnych relacji stron umowy arbitrażowej. Sądownictwo państwowe przy sformalizowanych procedurach, ogromnym przeciążeniu i zorientowaniu na czynienie ustaleń faktycznych i prawnych w odniesieniu do przeszłości nie jest w stanie sprawnie rozstrzygnąć złożonych i skomplikowanych konfliktów determinujących przyszłe relacje stron stosunków prawnych⁵³⁸. Należy przy tym podkreślić, iż możliwość poddania sporu pod rozstrzygnięcie sądownictwa polubownego wynika z obowiązujących regulacji części piątej Kodeksu postępowania cywilnego, stanowiących spójne i całościowe ujęcie problematyki arbitrażu. Przepisy dotyczące sądownictwa polubownego pozostają zharmonizowane z międzynarodowymi standardami, a wzorowanie regulacji na rozwiązaniach przyjętych w Ustawie Modelowej z roku 1985⁵³⁹ niewątpliwie pozwoliło na osiągnięcie założeń nowoczesnej krajowej legislacji, spójnej z przepisami regulującymi zagadnienia arbitrażu w ustawodawstwach wielu krajów. Warto jednak pamiętać, iż w roku 2006 w ramach prac Komisji Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego UNCITRAL dokonano nowelizacji przepisów Ustawy Modelowej⁵⁴⁰. Słusznie zatem w piśmiennictwie coraz częściej zgłaszane są postulaty o konieczności rozważenia zmian prawa arbitrażowego, przy uwzględnieniu znowelizowanych przepisów Ustawy Modelowej liberalizujących dotychczasowe regulacje i odzwierciedlających międzynarodowe tendencje zmierzające do odzwierciedlenia liberalnej interpretacji istniejących regulacji w ustawodawstwach innych państw⁵⁴¹. Regulacje prawne dotyczące sądownictwa polubownego podlegają zatem ciągłej ewolucji, przy uwzględnieniu nie tylko uwarunkowań ustrojowo-gospodarczych, ale także poszukiwań elastycznych rozwiązań gwarantujących

⁵³⁸ L. Morawski, *Proces sądowy a instytucje alternatywne (na przykładzie sporów cywilnych)*, P i P 1993, z. 1, s. 17.

⁵³⁹ Por. przepisy Ustawy Modelowej UNCITRAL uchwalonej w dniu 21.06.1985 r. przez Komisję Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego, przyjętej i zarekomendowanej państwom członkowskim przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych na 112. plenarnym zgromadzeniu w dniu 21.12.1985 r. uchwałą Nr 40/72 z dnia 11.12.1985 r.

⁵⁴⁰ Por. przepisy Ustawy Modelowej UNCITRAL w brzmieniu uchwalonym przez Komisję Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego w dniu 07.07.2006 r. i zatwierdzonym uchwałą Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych Nr 61/33 z dnia 04.12.2006 r.

⁵⁴¹ B. Gessel-Kalinowska *vel Kalisz*, *Diagnoza arbitrażu. Funkcjonowanie prawa o arbitrażu i kierunki postulowanych zmian*, B. Gessel-Kalinowska *vel Kalisz* (red.), Wrocław 2014, s. 26.

oczekiwany rozwój sądownictwa polubownego aspirującego do osiągnięcia modelu ochrony praw równorzędnego sądownictwu państwowemu, co w efekcie może doprowadzić do autonomicznego wyodrębnienia regulacji prawa arbitrażowego.

Zmieniające się otoczenie sądowego wymiaru sprawiedliwości oraz rosnąca świadomość prawna społeczeństwa obywatelskiego koresponduje z naturalnym oczekiwaniem zmian w zakresie rozwiązywania konfliktów i rozstrzygania sporów. Pojedyncze jednostki i grupy obywateli przestają tolerować władcze i autorytatywne formy kontroli społecznej, wskazując na możliwość przeniesienia rozwiązywania społecznych problemów z ciał legislacyjnych, instytucji rządowych oraz organów sądownictwa na samych adresatów norm prawnych⁵⁴². Nie powinno zatem budzić zdziwienia zwiększenie zainteresowania rozwiązywaniem sporów w ramach porozumień, zawieranych ugód, czy rozstrzygnięć sądów polubownych. Nowe rozwiązania i metody rozstrzygania sporów stają się realnym otoczeniem sądowego wymiaru sprawiedliwości, uzupełnianego i zastępowanego nowymi sposobami dochodzenia praw w ramach trybów kontraktowych, koncyliacyjno-mediacyjnych i arbitrażowych. Należy przy tym podkreślić, iż nowe metody rozwiązywania konfliktów bardziej uwzględniają specyfikę wzajemnych relacji stron stosunków prawnych w dynamicznie zmieniającym się otoczeniu oraz skutecznie respektują i zabezpieczają interesy strony, przez co znajdują pełną akceptację w dobrowolnym wykonaniu polubownych rozstrzygnięć sporów.

We współczesnych tendencjach światowych zdecydowanemu ograniczeniu podlega dotychczas powszechnie eksponowany monopol sądownictwa państwowego, w szczególności przez podejmowanie próby ugodowego rozwiązania sporu, jak też przez możliwość kierowania sporów pod rozstrzygnięcie sądownictwa polubownego. W ramach zmieniającej się kultury prawnej coraz częściej promowane są otwartość na dialog i kompromis skutecznie prowadzące do rozwiązywania konfliktów, również przez propozycje rozstrzygnięć w ramach sądownictwa polubownego. Postawy tolerancji, dialogu, współpracy i współdziałania w długofalowej perspektywie oraz zaangażowanie i partycypacja w polubownych sposobach rozstrzygania konfliktów

⁵⁴² L. Morawski, *Proces sądowy a instytucje alternatywne (na przykładzie sporów cywilnych)*, P i P 1993, z. 1, s. 16.

mają niewątpliwie istotny wpływ na budowanie społeczeństwa obywatelskiego i kształtowanie nowej kultury prawnej⁵⁴³.

Sądownictwo polubowne i inne alternatywne metody rozwiązywania sporów niewątpliwie powinny stanowić istotne uzupełnienie sądownictwa państwowego. W ramach koncepcji uzupełniania sprawowania sądowego wymiaru sprawiedliwości warto pochylić się nad odważnym stwierdzeniem, iż w pluralistycznym społeczeństwie musi istnieć również pluralizm form wymiaru sprawiedliwości, gwarantujący nie tylko formalną, ale faktyczną możliwość wyboru między różnymi sposobami rozwiązywania konfliktów, w tym również w odniesieniu do działających w warunkach konkurencyjnych sądów⁵⁴⁴.

Ewolucja antycypacji w zakresie rozstrzygania sporów korespondująca ze zmieniającym się otoczeniem sądowego wymiaru sprawiedliwości oraz progresem kultury prawnej obywateli wymaga również zmiany przekonań i postaw wszystkich uczestników szeroko rozumianego obrotu cywilnoprawnego, w tym przede wszystkim w zakresie eliminowania przyzwyczajenia kierowania wszelkich spraw automatycznie na drogę postępowania sądowego. Zalecana i pożądana wydaje się przy tym zmiana mentalności obsługi prawnej skłonnej do preferowania sądowej konfrontacji zamiast wykorzystywania polubownych metod rozwiązywania i rozstrzygania sporów. Arbitraż może i powinien być promowany jako opcja dla uczciwych przedsiębiorców, którzy dokonując zapisu na sąd polubowny korzystają z najszerzej rozumianej autonomii woli stron, obejmującej nie tylko proces zawierania i wykonywania zobowiązań, ale także fazę rozstrzygania konfliktów. W odniesieniu do obowiązujących regulacji prawnych oraz istniejących uwarunkowań ustrojowo-gospodarczych arbitraż może również być postrzegany jako instrument przestrzegania zasad *fair play* odpowiadających wysokiej kulturze prawnej społeczeństw państw demokratycznych⁵⁴⁵ oraz jako swoiste forum dla gentelmanów, współdziałających w toku postępowania arbitrażowego i poddających się dobrowolnie rozwiązaniu sporu rozstrzygnięciem zaproponowanym przez arbitrów⁵⁴⁶. Odzwierciedlony w umowie arbitrażowej zgodny zamiar rozstrzygnięcia konfliktu oraz wyjątkowe możliwości partycypacji stron w prowadzonym postępowaniu arbitrażowym

⁵⁴³ A. Wąsowska, Mediacja z korzyścią dla przedsiębiorców, prawników i społeczeństwa obywatelskiego, Prawo Europejskie w praktyce 2015, nr 11, s. 90.

⁵⁴⁴ L. Morawski, Proces sądowy a instytucje alternatywne (na przykładzie sporów cywilnych), P i P 1993, z. 1 s. 23.

⁵⁴⁵ *Ibidem*, s. 14.

⁵⁴⁶ T. Ereciński, K. Weitz, Sąd arbitrażowy, Warszawa 2008, s. 13.

stanowią o nowej treści kultury i świadomości prawnej obywateli oraz kreowaniu nowoczesnych wzajemnych relacji stron szeroko rozumianych stosunków cywilnoprawnych.

Zapis na sąd polubowny jako wyraz autonomii i swobody woli stron umowy arbitrażowej mającej na celu przeprowadzenie postępowania arbitrażowego i polubowne rozstrzygnięcie konfliktu może i powinien być zatem percypowany jako podstawa współczesnego rozstrzygania sporów.

Bibliografia

Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., Historia ustroju i prawa polskiego, Warszawa 1993.

Baumbach A., Lauterbach W., Alberts J., Hartmann P., Zivilprozessordnung, Munchen 2010.

Baumgartel G., Neue Tendenzen der Prozesshandlungslehre, Zeitschrift fur Zivilprozess 1974, t. 87, z. 2.

Baumgartel G., Wesen und Begriff der Prozesshandlung einer Partei im Zivilprozess, Koln-Berlin 1957.

Berutowicz W., Znaczenie prawne sądowego dochodzenia roszczeń, Warszawa 1966.

Bielarczyk P., Nowelizacja kodeksu postępowania cywilnego w zakresie sądownictwa polubownego, MoP 2005, dodatek do nr 22.

Blomeyer K., Betrachtungen uber die Schiedsgerichtsbarkeit, w: Beitrage zum Zivilprozessrecht. Festgabe zum siebzehnten Geburtstag von Leo Rosenberg, Munchen-Berlin 1949.

Błaszczak Ł., Alternatywne formy rozwiązywania sporów - analiza zjawiska na tle prawa polskiego, w: Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd Katedr postępowania cywilnego w Zakopanem (7-9.10.2005 r.), *Ratusińska I.* (red.), Kraków 2006.

Błaszczak Ł., Gessel-Kalinowska vel Kalisz B., Sikorski R., Zachariasiewicz M., Zawiślak K., Żmij G., Biała Księga. Propozycje zmian legislacyjnych mających na celu ulepszenie ram prawnych sądownictwa polubownego w Polsce, *Gessel-Kalinowska vel Kalisz B., Zachariasiewicz M.* (red.), Warszawa - Katowice - Kraków - Wrocław - Poznań 2014.

Błaszczak Ł., Ludwik M., Sądownictwo polubowne (arbitraż), Warszawa 2007.

Błaszczak P., Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 7.05.2009 r., III CZP 13/09, Glosa 2010/1/22-29.

- Broniewicz W.*, Postępowanie cywilne w zarysie, Warszawa 2005.
- Buczkowski S.*, Rola arbitrażu w gospodarce socjalistycznej, Annales UMCS 1954.
- Budniak-Rogala A.*, Charakter prawny zapisu na sąd polubowny w postępowaniu cywilnym, Wrocław 2015.
- Burchacki R.*, Kierunki działalności Państwowego Arbitrażu Gospodarczego, P i P 1976, nr 3.
- Coe J.*, International Commercial Arbitration: American principles and practice in Global Context, New York 1997.
- Collins L.*, The law governing the agreement and procedure in internationale arbitration in England, w: Contemporary Problems in International Arbitration, *Lew J. D. M.* (red.), Dordrecht, Boston, Lancaster 1987.
- Czapracka A.*, w: Wdrażanie zmian w sądownictwie, *T. Rostkowski* (red.), Warszawa 2015.
- Czeszejko-Sochacki Z.*, Prawo do sądu w świetle Konstytucji RP. Ogólna charakterystyka, P i P 1997, nr 11-12.
- Dalka S.*, Sądownictwo polubowne w PRL, Warszawa 1987.
- Dalka S.*, w: Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, *Piasecki K.* (red.), Warszawa 2002.
- David R.*, Arbitration in International Trade, Deventer/Netherlands 1985.
- Dimolites A.*, Institutional Rules and National Regimes Relating to the Obligation of Confidentiality on Parties In Arbitration, w: Confidentiality on Arbitration, Special Supplement ICC International Court of Arbitration Bulletin 2009.
- Dobrzański M., Lisiewski M., Resich Z., Siedlecki W.*, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, *Resich Z., Siedlecki W.* (red.), Warszawa 1975.

Drozdowski T., Polubowne rozwiązywanie sporów u schyłku starożytności oraz pierwszych wiekach średniowiecza, w: Arbitraż. Między teorią a praktyką, *Olszewski J., Fuchs B.* (red.), Rzeszów 2014.

Dybowski T., Ochrona własności w polskim prawie cywilnym (rei vindicatio-actio negatoria), Warszawa 1969.

Dybowski T., Purzyńska A., w: *Łętowska E.* (red.), System Prawa Prywatnego. Tom 5. Prawo zobowiązań – część ogólna, Warszawa 2006.

Eager S. W., The Arbitration Contract and Proceedings, Buffalo-New York 1971.

Ebbing F., Private Zivilgerichte, Moglichkeiten und Grenzen privater (schiedsgerichtlicher) Zivilrechtsprechung, Munchen 2003.

Ereciński T., w: Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, *Ciszewski J., Ereciński T.* (red.), Warszawa 2009.

Ereciński T., w: *Ciszewski J., Ereciński T.*, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Część czwarta przepisy z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego. Część piąta sąd polubowny, Warszawa 2006.

Ereciński T., w: Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, *Ereciński T.* (red.), Warszawa 2012.

Ereciński T., w: Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego, Warszawa 1989.

Ereciński T., Weitz K., Sąd arbitrażowy, Warszawa 2008.

Fenichel Z., Znaczenie klauzul arbitrażowych genewskich, *Palestra* 1932, nr 3-10.

Flejszar R., Ugodowe rozwiązywanie sporów z zakresu prawa pracy, w: *Świątkowski A.* (red.), *Studia z zakresu prawa pracy i polityki społecznej*, Kraków 2010.

Fremuth-Wolf A., w: Arbitration Law of Austria. Practice and Procedure.

Fuchs B., Lex mercatoria w międzynarodowym obrocie handlowym, Kraków 2000.

Garlicki L., Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu, Warszawa 2000.

- Geimer R.*, w: *Zivilprozessordnung. Kommentar*, *Zoller R.* (red.), Koln 2010.
- Geimer R.*, w: *Zivilprozessordnung. Kommentar*, *Zoller R.* (red.), Koln 2002.
- Gessel-Kalinowska vel Kalisz B.*, Podstawa normatywna zasady poufności w polskim arbitrażu handlowym. PPH 2013, nr 1.
- Gessel-Kalinowska vel Kalisz B.*, w: *Diagnoza arbitrażu. Funkcjonowanie prawa o arbitrażu i kierunki postulowanych zmian*, *Gessel-Kalinowska vel Kalisz B.* (red.), Wrocław 2014.
- Gil P.*, Delegowanie funkcji orzeczniczych na podmioty spoza systemu wymiaru sprawiedliwości - konstytucyjne granice instytucji, w: *Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego*, *Błaszczak Ł.* (red.), Wrocław 2015.
- Gmurzyńska E.*, Mediacja w Stanach Zjednoczonych. Rola Prawników, w: *Alternatywne formy rozwiązywania sporów. Przegląd zagadnień*, Warszawa 2003.
- Gołaczyński J., Krzywonos A.*, Prawo do sądu, w: *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, *Banaszak B., Preisner A.* (red.), Warszawa 2002.
- Gołąb S., Wusatowski Z.*, Kodeks sądów polubownych, Kraków 1933.
- Gordon Z.*, Prawo obrotu gospodarczego, *Winiarz J.* (red.), Warszawa 1980.
- Greger R.*, *Zivilprozessordnung*, *Zoller R.* (red.), Koln 2010.
- Grzegorzczak P.*, Nowy fundament europejskiego prawa procesowego cywilnego: jurysdykcja krajowa, zawisłość sprawy oraz uznawanie i wykonywanie orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych według rozporządzenia Rady i Parlamentu Europejskiego nr 1215/2012 (Bruksela Ia), *Przeгляд Sądowy* 6/2014.
- Grzybowski S.*, w: *System Prawa Cywilnego*, *Czachórski W.* (red.), tom I, Część ogólna, *Grzybowski S.* (red.), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974.
- Gutowski M.*, Nieważność czynności prawnej, Warszawa 2008.
- Gutowski M.*, Wzruszalność czynności prawnej, Warszawa 2010.
- Gwiazdomorski J.*, Próba korektury pojęcia czynności prawnej, *ZNUJ* 1974, z. 1.

Habscheid W. J., Die Rechtsnatur des Schiedsvertrages und ihre Auswirkungen, Konkurs-, Treuhand- und Schiedsgerichtswesen 1955.

Halgas M., Charakter prawny zapisu na sąd polubowny, PUG 2007, nr 7.

Hausmann R., w: Internationales Vertragsrecht. Das internationale Privatrecht der Schuldverträge, *Reithmann Ch, Martiny D.* (red.), Köln 2004.

Heard H. R., Walker S. L., Cooley J. W., International Commercial Arbitration Advocacy. A Practitioner's Guide For American Lawyers, The National Institute for Trial Advocacy 2010.

Hellwig H. J., Zur Systematik des zivilprozessrechtlichen Vertrages, Bonn 1968.

Jakubecki A., Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, Warszawa 2013.

Jankowski M., Zapis na krajowy sąd polubowny de lege lata i w świetle projektowanych zmian, w: *Skoczylas J.* (red.), Prace laureatów konkursu im. Profesora Jerzego Jakubowskiego, edycja druga, Warszawa 2005.

Jasiński P., Z powrotem do kapitalizmu. Problemy przekształceń systemowych i własnościowych. Warszawa 1994,

Jezioro J., w: Kodeks cywilny. Komentarz, *Gniewek E., Machnikowski P.* (red.), wydanie 5, Warszawa 2013.

Jodłowski J., Resich Z., Postępowanie cywilne, Warszawa 1979.

Kąkolecki A., Praktyczne aspekty postępowań arbitrażowych - dobre i złe praktyki, w: Arbitraż. Między teorią a praktyką, *Olszewski J., Fuchs B.* (red.), Rzeszów 2014.

Kisch W., Die Rechtsnatur des Schiedsvertrages, Konkurs-, Treuhand- und Schiedsgerichtswesen 1955.

Klein A., Elementy zobowiązaniowego stosunku prawnego, Wrocław 2005.

Kocur M., Kłopotliwe zaskarżanie uchwał, Rzeczpospolita z dnia 18.07.2005 r., nr 3587, s. XI.

Korybski A., Alternatywne rozwiązywanie sporów w USA, Lublin 1993.

Kos R., Zdatność arbitrażowa sporów o ważność uchwał spółek kapitałowych, PPH 2014, nr 3.

Kulski R., Charakter prawny umów procesowych, P i P 2002, nr 1.

Kulski R., Umowy procesowe w postępowaniu cywilnym, Warszawa 2006.

Kuratowski R., Sądownictwo polubowne, Warszawa 1932.

Lachmann J. P., Handbuch für die Schiedsgerichtspraxis, Köln 2002.

Lapierre J., Dążność do ugodowego załatwienia spraw w polskim postępowaniu cywilnym na tle prawno-porównawczym, SC, t. XXV-XXVI, Warszawa - Kraków 1975.

Lapierre J., Kontrola sądowa czynności dyspozycyjnych stron i uczestników w postępowaniu cywilnym, w: Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki, Warszawa - Wrocław 1967.

Lazareff S., Confidentiality and Arbitration: Theoretical and Philosophical Reflections, w: Confidentiality on Arbitration, Special Supplement ICC International Court of Arbitration Bulletin 2009.

Litauer J. J., Komentarz do procedury cywilnej, Warszawa 1933.

Lorenz W., Die Rechtsnatur von Schiedsvertrag und Schiedsspruch, Archiv für die civilistische Praxis, 1958/1959, z. 157.

Łaszczuk M., Szpara J., w: System prawa handlowego. t. VIII, Arbitraż handlowy, *Szumański A.* (red.), Warszawa 2010.

Łętowska E., Podstawy prawa cywilnego, Warszawa 1998.

Machnikowski P., Swoboda umów według 353¹ KC. Konstrukcja prawna, Warszawa 2005.

Machnikowski P., w: Kodeks Cywilny. Komentarz, *Gniewek E.* (red.), Warszawa 2006.

Marszałkowska-Krześ E., Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, wydanie 13, System Informacji Prawnej Legalis 2015.

Massuras K., Dogmatische Strukturen der Mehrparteientscheidungsgerichtsbarkeit, Frankfurt am Main-Berlin-New York-Paris-Wien 1998.

Mazur D., Prawo właściwe w międzynarodowym arbitrażu handlowym, KPP 2003.

Mazur M., Moc wiążąca umów procesowych na przykładzie zapisu na sąd polubowny, ADR.

Mądrzak H., Prawo do sądu jako gwarancja ochrony praw człowieka (studium na tle polskiego prawa konstytucyjnego, prawa cywilnego materialnego i procesowego), w: Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona, *Wiśniewski L.* (red.), Warszawa 1997.

Miszewski W., Godshtein St., Przedpełski W., Żywicki W., Fedorowicz O., Frankenstein-Sieczkowski St., Ustawa postępowania sądowego cywilnego obowiązująca w okręgach apelacyjnych warszawskim, lubelskim, wileńskim, Warszawa 1926.

Morawski L., Proces sądowy a instytucje alternatywne (na przykładzie sporów cywilnych), P i P 1993, z. 1.

Morek R., ADR w sprawach gospodarczych, Warszawa 2004.

Morek R., Mediacja i arbitraż (art. 183¹–183¹⁵, 1154–1217 k.p.c.). Komentarz, Warszawa 2006.

Mróz T., O państwowym arbitrażu gospodarczym i jego funkcjach w PRL, w: *Miscellanea Historico-Iuridica t. III*, Białystok 2005.

Munch J., w: *Munchener Kommentar zur Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz und Nebengesetzen. Band 3.*

Musielak H. J., Grundkurs ZPO, Munchen 2007.

Myrcha M. A., Sądy polubowne w prawie kanonicznym. Studium prawno-porównawcze, Lublin 1948.

Niese W., Doppelfunktionelle Prozesshandlungen. Ein Beitrag zur allgemeinen Prozessrechtslehre, Gottingen 1950.

Nowaczyk A., Szumański A., Szymańska M., Regulamin Arbitrażowy UNCITRAL. Komentarz, Warszawa 2011.

Okolski J., Arbitraż - o dużych pieniądzach orzekają specjaliści, Edukacja Prawnicza 2002, nr 1.

Okolski J., Arbitraż: wątpliwości i zastrzeżenia, wywiad w Rzeczpospolitej z dnia 15.04.2005 r.

Okolski J., Arbitrażu nie wolno sformalizować, wywiad w Pulsie Biznesu z dnia 3.02.2005 r.

Olszewski J., Sądy polubowne i mediacja, Warszawa 2008.

Osiatyński W., Wizje Stanów Zjednoczonych w czasach Ojców Założycieli, Warszawa 1977.

Pankowska-Lier B, Pfaff D., Arbitraż gospodarczy, Warszawa 2000.

Paulsson J., Rawding N., The Trouble with Confidentiality, Arbitration International 1995, nr 3.

Paulsson J., The Idea of Arbitration, Oxford 2013.

Pazdan M., Bezskuteczność lub nieważność zapisu na sąd polubowny, Księga pamiątkowa dedykowana doktorowi habilitowanemu Tadeuszowi Szurskiemu, Międzynarodowy i krajowy arbitraż handlowy u progu XXI wieku., Nowaczyk P., Pieckowski S., Poczobut J., Szumański A. i Tynel A. (red.), Warszawa 2008.

Pazdan M., Poczobut J., Prawo prywatne międzynarodowe. System Prawa Prywatnego. T.20B.

Peiper L., Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego, Kraków 1934.

Poczobut J., Umowa o arbitraż, w: Nowaczyk P., Pieckowski S., Poczobut J., Szumański A., Tynel A. (red.), Międzynarodowy i krajowy arbitraż handlowy u progu XXI wieku, Warszawa 2008.

Popiołek W., Międzynarodowe prawo handlowe, System Prawa Handlowego t. 9, Warszawa 2013, s. 6.

Potrzebowski K., Sąd polubowny według kodeksu postępowania cywilnego, Warszawa 1981.

Potrzebowski K., Żywicki W., Sądownictwo polubowne. Komentarz dla praktyki, Warszawa 1961.

Pruś P., w: Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom 2 (art. 506-1217), *Manowska M.* (red.), Warszawa 2011.

Radwański Z., Teoria umów, Warszawa 1977.

Radwański Z., w: System Prawa Prywatnego, *Radwański Z.* (red.), Prawo cywilne - część ogólna, tom 2, Warszawa 2008.

Rajski J., Kocot W., Zaradkiewicz K., Prawo o kontraktach w obrocie gospodarczym, Warszawa 2000.

Rajski J., Zagadnienia poufności w arbitrażu handlowym, PPH 2001, Nr 6.

Rauscher T., Wax P., Wenzel J. (red.), Munchen 2008.

Redfern A., Hunter M., Law and Practice of International Arbitration, London 2004.

Riegler S., Petsche A., Fremuth-Wolf A., Platte M., Liebscher Ch., Wien 2007.

Romanowski M., Znaczenie niezależności i bezstronności arbitra w postępowaniu arbitrażowym w świetle konstytucyjnego prawa do sądu, w: Księga pamiątkowa 60-lecia Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej w Warszawie, *Okolski J., Całus A., Pazdan M., Soltysiński S., Wardyński E., Włodyka S.* (red.), Warszawa 2010.

Rosenberg L., Schwab K. H., Gottwald P., Zivilprozessrecht, Munchen 2010.

Różalska-Kucul A., Arbitraż a prawo Unii Europejskiej, w: Arbitraż w prawie międzynarodowym, *Mik C.* (red.), Warszawa 2014.

Saenger I., w: Zivilprozessordnung. Handkommentar, *Saenger I.* (red.), Baden-Baden 2006.

Saffjan M., w: Kodeks Cywilny. Komentarz, *Pietrzykowski K.* (red.), tom 1, System Informacji Prawnej Legalis 2015.

Samsel E., Sąd polubowny remedium na nowe sprawy, EP 2003, nr 12.

Schlosser P., w: ZPO. Kommentar zur Zivilprozessordnung, *Stein F., Jonas M.* (red.), Tübingen 2002.

Schutze R. A., Schiedsgericht und Schiedsverfahren, München 2007.

Schwab K., Walter G., Schiedsgerichtsbarkeit. Kommentar, München 2000.

Siedlecki W., w: *Jodłowski J., Siedlecki W.*, Postępowanie cywilne. Część ogólna, Warszawa 1972.

Siedlecki W., Zarys postępowania cywilnego, Warszawa 1966.

Siedlik K., Charakter prawny umowy arbitrażowej w prawie niemieckim i polskim, PUG 2000, nr 2.

Skąpski J., W kwestii mocy obowiązującej zapisu na sąd polubowny dla cesjonariusza stron, PPC 1934, Nr 16-17.

Sobkowski J., Stosowanie prawa materialnego w sądownictwie polubownym według kodeksu postępowania cywilnego i regulaminów Kolegium Arbitrów przy Polskiej Izbie Handlu Zagranicznego, RPEiS 1980, nr 2.

Starościak J., Prawo administracyjne, Warszawa 1975.

Stelmachowski A., Zarys teorii prawa cywilnego, Warszawa 1998.

Stępniaak L., Rozwój funkcji umów w gospodarce PRL, w: Instytucje prawne w gospodarce narodowej. Studia prawne, *Bar L.* (red.), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1981.

Strumilo T., Zasady postępowania arbitrażowego, ADR. Arbitraż i Mediacja 2009, nr 3.

Suliński G., Dopuszczalność poddania sporu ze stosunku spółki pod rozstrzygnięcie sądu polubownego, PPH 2005, Nr 12.

Suliński G., Rozstrzygnięcie sporów ze stosunku spółki kapitałowej przez sąd polubowny, Warszawa 2008.

Szpunar A., Uwagi o pojęciu czynności prawnej, P i P 1974, z. 12.

Szpunar M., Sądownictwo polubowne wobec prawa konkurencji Wspólnoty Europejskiej, w: Rozprawy prawnicze, Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana, Kraków 2005.

Szumański A. glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 7.05.2009 r., III CZP 13/09, System Informacji Prawnej LEX nr 493962.

Szumański A., w: System Prawa Handlowego. Arbitraż handlowy, Tom 8.

Szurski T., Arbitraż - skuteczny sposób likwidowania sporów, MoP 1998, Nr 12.

Tomaszewski M., System Prawa Handlowego. Arbitraż handlowy (...), System Informacji Prawnej Legalis, wydanie rok 2010.

Tomaszewski M., System Prawa Handlowego. Arbitraż handlowy, System Informacji Prawnej Legalis.

Topiński J., Państwowy arbitraż gospodarczy, P i P 1950, nr 3.

Uliasz R., Zdolność arbitrażowa sporów wynikłych z zaskarżenia uchwał zgromadzeń spółek kapitałowych, Arbitraż i mediacja.

Vischer F., Huber L., Oser D., Internationales Vertragsrecht, Bern 2000.

Wach M., Status ułamnych osób prawnych w polskim prawie cywilnym, Warszawa 2008.

Wąsowska A., Mediacja z korzyścią dla przedsiębiorców, prawników i społeczeństwa obywatelskiego, Prawo Europejskie w praktyce 2015, nr 11.

Weitz K., w: Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, *Ereciński T.* (red.), Warszawa 2012.

Weitz K., Projektowane zmiany rozporządzenia nr 44/2001, w: Europejskie prawo procesowe cywilne i kolizyjne, *Grzegorzczak P., Weitz K.* (red.), Warszawa 2012.

- Weitz K.*, Sądownictwo polubowne a sądy państwowe, PS 2007, nr 3.
- Wengerek A.*, Z zagadnień postępowania sądowego i arbitrażowego, PUG 1956, nr 10.
- Wengerek E., Tyczka M.*, Sądownictwo polubowne w handlu zagranicznym i międzynarodowym obrocie morskim, PUG 1968, nr 6.
- Wiśniewski A. W.*, Konstytucyjne podstawy arbitrażu, w: Konstytucjonalizacja postępowania cywilnego, *Błaszczak Ł.* (red.), Wrocław 2015.
- Wiśniewski A. W.*, Międzynarodowy arbitraż handlowy w Polsce, Warszawa 2011.
- Wiśniewski A. W.*, Rozstrzygnięcie sporów korporacyjnych spółek kapitałowych przez sądy polubowne - perspektywa ustawowego rozstrzygnięcia, cz. 1 i 2, PS 2005, Nr 4 i 5.
- Włodyka S.*, Państwowy Arbitraż Gospodarczy w systemie zarządzania gospodarką narodową, w: Państwowy Arbitraż Gospodarczy w PRL, Warszawa 1974.
- Wojciechowski R.*, Arbitraż w doktrynie prawnej średniowiecza, Wrocław 2010.
- Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K.*, Prawo cywilne. Zarys części ogólnej, Warszawa 2001.
- Wójcik M.*, w: Kodeks postępowania cywilnego. Praktyczny komentarz, *Jakubecki A.* (red.), Kraków 2005.
- Zachariasiewicz M.*, w: Diagnoza arbitrażu. Funkcjonowanie prawa o arbitrażu i kierunki postulowanych zmian, *Gessel-Kalinowska vel Kalisz B.* (red.), Wrocław 2014.
- Zawiślak K.*, Receptum arbitrii, Warszawa 2012.
- Zbiegień T.*, Skarga o uchylenie wyroku sądu polubownego w: Międzynarodowy i krajowy arbitraż handlowy u progu XXI wieku. Księga pamiątkowa dedykowana doktorowi habilitowanemu Tadeuszowi Szczurskiemu, *Nowaczyk P., Pieckowski S., Poczobut J., Szumański A., Tynel A.* (red.), Warszawa 2008.
- Zedler F.*, Zapis na sąd polubowny, w: Umowy w obrocie gospodarczym, *Koch A., Napierała J.* (red.), Kraków 2006.

Zieliński A., Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Wyd. 7, Warszawa 2014, System Informacji Prawnej Legalis.

Zweigert K., "Rechtsgeschäft" und "Vertrag" heute. "Ius Privatum Genitum". Festschrift für Max Rheinstein, Tübingen 1969, Bd II.

Wykaz źródeł prawa

Dekret z dnia 1.10.1947 r. o planowanej gospodarce narodowej, Dz.U.1947.64.373.

Dekret z dnia 5.08.1949 r. o państwowym arbitrażu gospodarczym, Dz.U.1949.46.340.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/52/WE z dnia 21.05.2008 r. w sprawie niektórych aspektów mediacji w sprawach cywilnych i handlowych, Dz.Urz.UE L z dnia 24.05.2008r., nr 136, s. 3.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/11/UE z dnia 21.05.2013 r. w sprawie alternatywnych metod rozstrzygania sporów konsumenckich oraz zmiany rozporządzenia (WE) nr 2006/2004 i dyrektywy 2009/22/WE (dyrektywa w sprawie ADR w sporach konsumenckich), Dz.Urz.UE L z dnia 18.06.2013 r., nr 165, s. 63-79.

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej uchwalona i podpisana w dniu 7.12.2000 r., z mocą obowiązującą nadaną przez Traktat Lizboński od dnia 1.12.2009 r., Dz.Urz.UE C z dnia 26.10.2012 r. nr 326, s. 391-407.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2.04.1997 r., Dz.U.1997.78.483.

Konwencja Brukselska o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych sporządzonej w Lugano dnia 16.09.1988 r., Dz.U.2000.10.132.

Konwencja Europejskiej o międzynarodowym arbitrażu handlowym, sporządzona w Genewie w dniu 21.04.1961r., Dz.U.1964.40.270.

Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4.11.1950 r., Dz.U.1993.61.284 ze zm. ratyfikowanej ustawą z dnia 2.10.1992 r o ratyfikacji Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Dz.U.1992.85.427.

Konwencja o rozstrzygnięciu w drodze arbitrażu sporów cywilnoprawnych wynikających ze stosunków współpracy gospodarczej i naukowo-technicznej, podpisana w Moskwie dnia 26.05.1972 r., Dz.U.1974.7.37.

Konwencja o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych, sporządzona w Nowym Jorku w dniu 10.06.1958 r., Dz.U.1962.9.41.

Konwencja o wykonywaniu zagranicznych wyroków arbitrażowych, podpisana w Genewie w dniu 26.09.1927 r., (niepublikowana).

Konwencja Waszyngtońska z dnia 18.03.1965 r. o rozstrzyganiu sporów inwestycyjnych między państwami i obywatelami innych państw.

Konwencja Wiedeńska o Prawie Traktatów sporządzona w Wiedniu dnia 23.05.1969 r., Dz.U.1990.74.439.

Protokół o klauzulach arbitrażowych, podpisany w Genewie w dniu 24.09.1923 r., Dz.U.1931.84.648.

Regulamin Arbitrażowy UNCITRAL w wersji z roku 1976, przyjętej rezolucją Nr 31/98 Zgromadzenia Ogólnego ONZ z dnia 15.12.1976 r. i w wersji z roku 2010, przyjętej dnia 26.06.2010 r. uchwałą na 43. sesji Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego UNCITRAL Un Doc. A/65/17.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej nr 1215/2012 z dnia 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych, Dz. Urz. UE L z dnia 20.12.2012 r., nr 351, s. 1-32.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z dnia 17.06.2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I), Dz.Urz.UE L z dnia 4.07.2008 r., nr 177, s. 6-16.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 29.11.1930 r., Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U.1930.83.651.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27.06.1934 r. - Kodeks Handlowy, Dz.U.1934.57.502 ze zm.

Rozporządzenie Rady (WE) nr 44/2001 z dnia 22.12.2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych Dz. Urz. UE L z dnia 16.01.2001r., nr 12, s. 1-23.

Traktat Lizboński podpisany w dniu 13.12.2007 r. zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, Dz. Urz. UE C z dnia 17.12.2007 r., nr 306, s.1 i n.

Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej w wersji skonsolidowanej, Dz. Urz. UE C z dnia 26.10.2012 r., nr 326, s.47-390.

Traktat ustanawiającego Wspólnotę Europejską podpisany 25.03.1957 r., <http://old.eu-lex.europa.eu/pl/treaties/index-old.htm>, dostęp do źródła internetowego w dniu 9.10.2015 r.

Ustawa Modelowa UNCITRAL uchwalona w dniu 21.06.1985 r. przez Komisję Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego, przyjętej i zarekomendowanej państwom członkowskim przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych na 112. plenarnym zgromadzeniu w dniu 21.12.1985 r. uchwałą Nr 40/72 z dnia 11.12.1985 r.

Ustawa Modelowa UNCITRAL w brzmieniu uchwalonym przez Komisję Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Międzynarodowego Prawa Handlowego w dniu 07.07.2006 r. i zatwierdzonym uchwałą Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych Nr 61/33 z dnia 04.12.2006 r.

Ustawa z dnia 02.07.1947 r. o planie odbudowy gospodarczej, Dz.U.1947.53.285.

Ustawa z dnia 10.09.2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wspieraniem polubownych metod rozwiązywania sporów, Dz.U.2015.1595.

Ustawa z dnia 15.05.2015r. Prawo restrukturyzacyjne, Dz.U.2015.978.

Ustawa z dnia 15.09.2000 r. Kodeks spółek handlowych, Dz. U. 2013.1030 j.t. ze zm.

Ustawa z dnia 16.07.1925 r. postępowania sądowego cywilnego, Dz.U.1925.91.637.

Ustawa z dnia 16.09.2011 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U.2011.233.1381.

Ustawa z dnia 17.11.1964 r. Kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. 2014.101 j.t. ze zm.

Ustawa z dnia 18.11.1948 r. o dostawach, robotach i usługach na rzecz Skarbu Państwa, samorządu oraz niektórych osób prawnych, Dz.U.1948.63.494.

Ustawa z dnia 23.04.1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. 2014.121 j.t. ze zm.

Ustawa z dnia 23.04.1964 r. Przepisy wprowadzające kodeks cywilny, Dz.U.1964.16.94 ze zm.

Ustawa z dnia 23.10.1975 r. o Państwowym Arbitrażu Gospodarczym, Dz.U.1975.34.183.

Ustawa z dnia 24.05.1989 r. o rozpoznawaniu przez sądy spraw gospodarczych, Dz.U.2015.127, j.t.

Ustawa z dnia 26.06.1974 r. Kodeks pracy, Dz. U. 2014.1502 j.t. ze zm.

Ustawa z dnia 28.02.2003 r. Prawo upadłościowe i naprawcze, Dz. U. 2015.233 j.t. ze zm.

Ustawa z dnia 28.07.2005 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U.2005.178.1478.

Ustawa z dnia 4.02.2011 r. Prawo prywatne międzynarodowe, Dz. U. 2015.1792 j.t.

Wykaz orzecnictwa

Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 01.03.2000 r., I CKN 1311/98, System Informacji Prawnej LEX nr 138641.

Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 1.03.1934 r., C II 34/33, System Informacji Prawnej LEX nr 386877.

Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 14.01.1938 r., II C 1724/37, OSN(C) 1938/11/496.

Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 17.04.1967 r., II PZ 22/67, NP 1967, nr 12, s. 1720-1722.

Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 19.02.1929 r., III R 116/29, Przegląd Prawa i Administracji 1929, poz. 2.

Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 19.09.1934 r., C I 1998/34, Zb. O. 1935, poz. 89.

Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 2.03.1948 r., C I 1260/47, P i P 1949, nr 6-7, s. 139.

Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 21.01.1931 r., Rw.1931/31, Przegląd Prawa i Administracji 1931, poz. 130.

Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 21.04.1933 r., II R 242/33, Zb. O. 1933, poz. 233.

Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 26.10.1948 r., WaC 291/48, System Informacji Prawnej LEX nr 1673788.

Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 27.06.1960 r., 4 CR 874/59, OSN 1962/3/85.

Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 3.04.1957 r., 1CO 4/57, Zb. O. 1957, poz. 62.

Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 3.09.1998 r., I CKN 822/97, System Informacji Prawnej LEX nr 34448.

Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 6.01.1961 r., C 532/59, P i P 1962, nr 2, s. 346.

Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 8.02.1937 r., C III 1254/35, System Informacji Prawnej LEX nr 358401.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 9.05.2011 r., I ACz 441/11, System Informacji Prawnej LEX nr 1164171.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 11.12.1996 r., I ACz 1007/96, OSP 1997, z. 7-8, poz. 146.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 16.01.2013 r., V ACz 1106/12, System Informacji Prawnej LEX nr 1267291.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 2.06.2014 r., V ACz 510/14, System Informacji Prawnej LEX nr 1469309.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 21.08.1997 r., I ACZ 756/97, OSA w Warszawie 1998, Nr 1, poz. 7.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11.07.2001 r., V CKN 379/00, System Informacji Prawnej Legalis.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11.10.2001 r., IV CKN 139/01, System Informacji Prawnej Legalis.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13.02.2004 r., II CK 451/02, Prawo Bankowe 2005, nr 2, poz. 18.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 16.04.2015 r., I CSK 396/14, System Informacji Prawnej LEX nr 1712802.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17.10.2012 r., I CSK 119/12, System Informacji Prawnej Legalis.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 18.06.2010 r., V CSK 434/09, System Informacji Prawnej LEX nr 738365.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19.10.2012 r., V CSK 503/11, System Informacji Prawnej LEX nr 1254742.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21.05.2010 r., II CSK 670/09, OSNC 2010, nr 12, poz. 170.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22.02.2007 r., IV CSK 200/06, OSP 2008, Nr 10, poz. 110.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24.10.2012 r., III CSK 35/12 (niepublikowane).

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24.11.2010 r., II CSK 291/10, System Informacji Prawnej LEX nr 738541.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25.08.2004 r., IV CK 144/04, System Informacji Prawnej LEX nr 188486.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 26.02.2003 r., II CK 13/03, OSNC 2004, nr 5, poz. 80.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28.10.1993 r., II CRN 70/93, publ. OSNC 1994, nr 5, poz. 115.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4.04.2012 r., I CSK 354/11, System Informacji Prawnej LEX nr 1164720.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5.09.1967 r., I CZ 20/67, OSNCP 1969, nr 2, poz. 31.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9.01.1969 r., I CZ 3/68, OSPiKA 1971/7-8/139.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 23.09.2010 r., w III CZP 57/10, OSNC 2011, nr 2, poz.14.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 7.05.2009 r., III CZP 13/09, OSNC 2010, nr 1, poz. 9.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 7.05.2009 r., III CZP 13/09, System Informacji Prawnej LEX nr 493962.

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 8.03.2002 r., III CZP 8/02, OSNC 2002, nr.11, poz. 133.

Wyrok Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości z dnia 10.02.2009 r., C-185/07 Allianz SpA, formerly Riunione Adriatica di Sicurtà SpA, Generali Assicurazioni Generali SpA v West Tankers Inc., <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-185/07>, dostęp do źródła internetowego dnia 9.10.2015 r.

Wyrok Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości z dnia 23.03.1982 r., C-102/81 Nordsee Deutsche Hochseefischerei GmbH v Reederei Mond Hochseefischerei Nordstern AG & Co. KG and Reederei Friedrich Busse Hochseefischerei Nordstern AG & Co. KG, <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&jur=C,T,F&num=102/81&td=ALL>, dostęp do źródła internetowego dnia 3.11.2015 r.

Wyrok Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości z dnia 25.07.1991 r., w sprawie Marc Rich & Co. AG v Società Italiana Impianti PA., publ. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:61989CJ0190&from=EN>, dostęp do źródła internetowego dnia 9.10.2015 r.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 9.06.1992 r., I ACZ 115/92, PS 1994, Nr 1, s. 20.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 8.05.2015 r., I ACa 255/15, System Informacji Prawnej LEX nr 1733701.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 11.05.2006 r., I ACa 1279/05, System Informacji Prawnej LEX nr 214247.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 27.08.2008 r., I ACa 568/08, System Informacji Prawnej LEX nr 499200.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 10.12.2008 r., I ACa 655/08, Zbiór orzeczeń Sądu Apelacyjnego w Warszawie 2010/3/21.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 14.06.2012 r., I ACa 1241/11, System Informacji Prawnej LEX nr 1298991.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 18.06.2015 r., I ACa 1822/14, System Informacji Prawnej LEX nr 1771043.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12.10.2012 r., IV CSK 82/12, System Informacji Prawnej Legalis.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13.12.1967 r., I CR 445/67, OSNCP 1968, nr 8-9, poz. 149.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16.03.2000 r., I CKN 1507/99, System Informacji Prawnej Legalis.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18.02.2005r., w sprawie V CK 467/04, publ. MoP 2005, nr 6, s. 275.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18.06.2003 r., II CKN 269/01, OSN 2004, Nr 9, poz. 142.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27.03.2013 r., V CSK 222/12, System Informacji Prawnej LEX nr 1331378.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27.06.1960 r., IV CR 874/59, System Informacji Prawnej Legalis.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28.01.2011 r., I CSK 231/10, System Informacji Prawnej Legalis.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3.06.1987 r., I CR 120/87, OSNCP 1988, nr 12, poz. 174.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6.01.1961 r., 2 Cr 532/59, P i P 1962, nr 2, s. 346.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9.09.2010 r., I CSK 535/09, System Informacji Prawnej LEX nr 602748.

Wyrok Sądu Okręgowego w Poznaniu z dnia 25.05.2011 r., IX GC 704/10 (niepublikowane).

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12.03.2002 r., P 9/01, OTK-A 2002, nr 2, poz. 14.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16.03.1999 r., SK 19/98, OTK 1999, nr 3, poz. 36.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16.11.2011 r., SK 45/09, OTK-A 2011, nr 9, poz. 97.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17.10.2010 r., SK 5/99, OTK 2000, nr 7, poz. 254.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20.05.2008 r., P 18/07, OTK-A 2008, nr 4, poz. 61.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24.10.2007 r., SK 7/06, OTK-A 2007, nr 9, poz. 108.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9.06.1998 r., K 28/97, OTK 1998, nr 4, poz. 50.

Wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 1.06.1999r., C-126/97, Info Curia case-law of the Court of Justice www.curia.europa.eu.

Wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 13.05.2015 r., C-536/13 "Gazprom" OAO, <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-536/13>, dostęp do źródła internetowego dnia 10.10.2015 r.